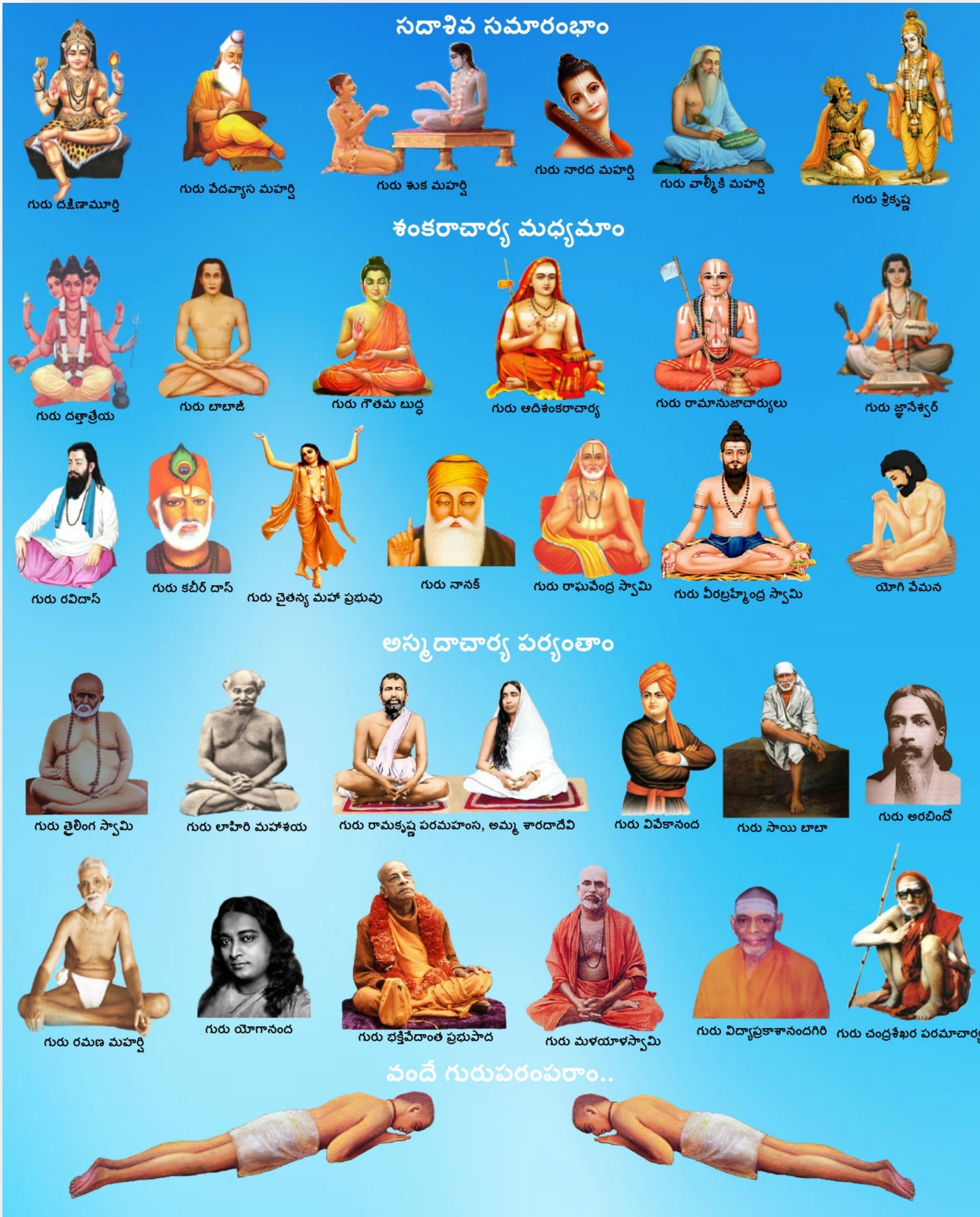
మహాభారతం

విచారణ

రాయభారము - 1

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

నన్ను "నేను" చేరుకోవటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 5010010033173

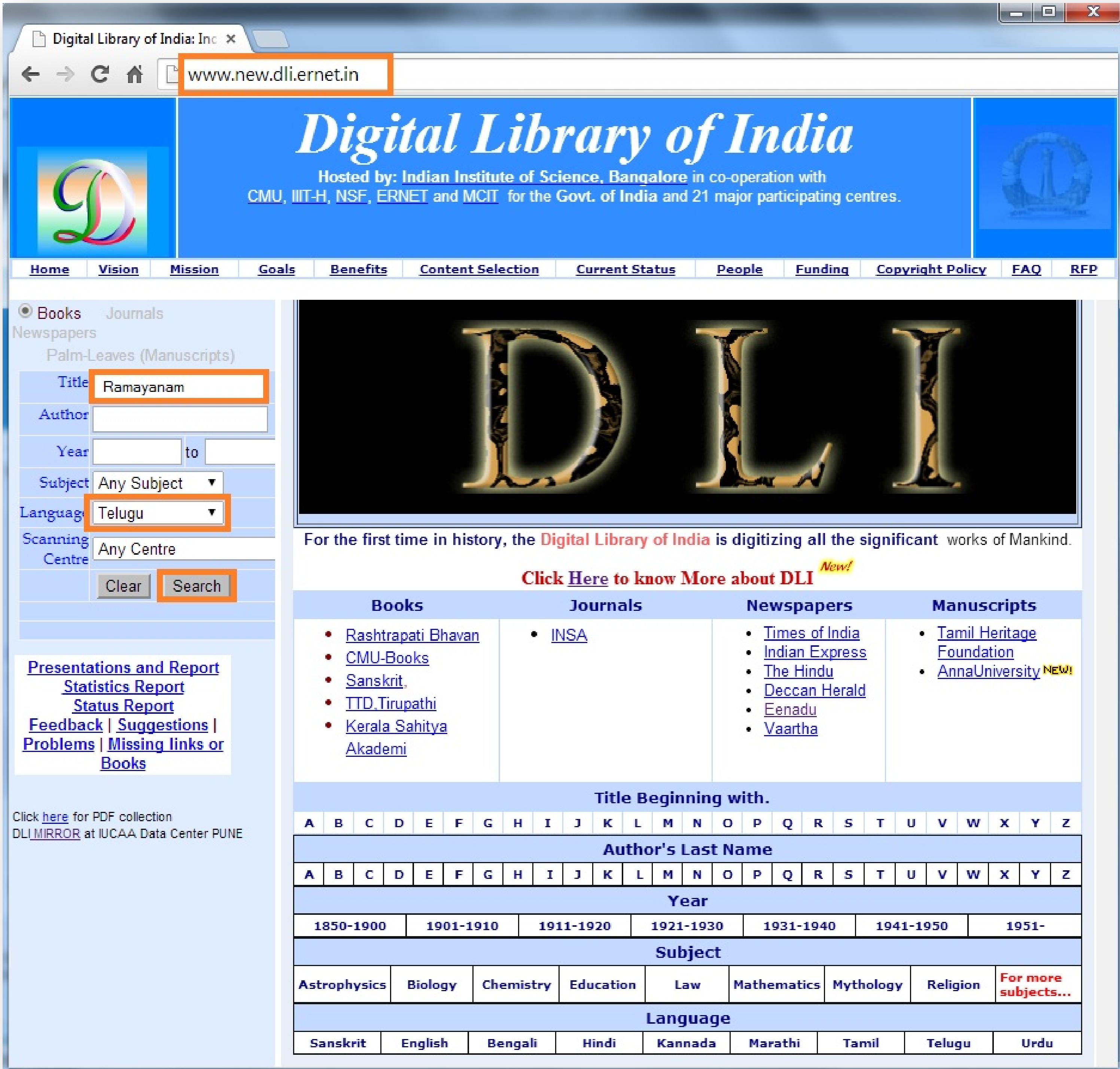
గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాధ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

రాయబారము

(మొదటి సంపుటము)

సంజయు రాయబారము

— కృతికర్త —

దేవరాజు వేంకట కృష్ణారావు.

వాఁడేవీఁడు, నేనే, కాలూరాయి, విభ్రమరాఘవముల

గ్రంథకర్తయే యీ కృతికర్త.

రాయబారము	రాయబారము
మొదటి సంపుటము	రెండవ సంపుటము
సంజయు రాయబారము	శ్రీకృష్ణ రాయబారము
వెల రూ. 1-0-0	వెల రూ. 1-0-0

సర్వాంగసుందరమగు

రెండుసంపుటములునుగల ఒకేసంపుటము వెల రూ. 2-4-0.

(పోస్టేజీలు ప్రత్యేకము)

ఉపోద్ఘాతము

ఈ గ్రంథము రచించిన శ్రీయుత దేవరాజు వేంకట కృష్ణారావుగారు, ఆంధ్ర విద్యాభిమానులకు సుపరిచితులు. మన భాషలో నవలల రచన క్రొత్తగా ప్రారంభమైన దినములలో "వాడే వీడు" "నేనే" "కాలూరాయి" మొదలగు నపరాధ పరిశోధనాత్మకములైన క్రొత్తరకపు నవలలు వ్రాసి మంచి పేరుగడించిన వారీ కృష్ణరావుగారు. వీరు నాడు నెలకొల్పిన "వేగుజుక్క గ్రంథమాల" ఆంధ్రుల యాదరాతిశయమునకు పాత్రమై వర్ధిల్లుట లోక మెఱిగిన సంగతియే. దాని మెప్పునకు వీరి సమర్థతయే కారణము.

ఇప్పుడు వీరు రచించిన యీ రాయబారము ఇంకొక క్రొత్తరకపు పుస్తకము. వీరు క్రొత్తదనములేని రచనకే పూనరు. ఈ రాయబారము భారతోద్యోగ పర్వగాథ నాశ్రయించియున్నది. భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములలోని యేకదేశ గాథలను ఎత్తి, పల్వురు పలువిధముల పుస్తకములు వ్రాయుచున్నారు. కాని వానికిని, దీనికిని, చాల వ్యత్యాసమున్నది. నే నెఱింగినంతవఱకు అవన్నియు దండాన్వయ ప్రాయములు. ఇదియో వ్యాఖ్యాన ప్రాయము. అనగా, ఆ యితిహాసమును తఱచి చదివి, అందలి ధర్మసందేహములన్నిటిని విమర్శించిచూచి తేల్చిన సారతర రచన. దాయభాగవిషయమున, కురుపాండవ పక్షముల వాదప్రతివాదముల బలమును పరామర్శించి, స్వతంత్రుడగు ప్రాడ్వివాకుడు తీర్చిన తీర్పిది. ఈ రకపు పుస్తకము మనభాషలో సరిక్రొత్త. మఱియు రచనాసరణిని బట్టిచూచినచో నిది యొక నవల యనిపించును. ఇతిహాసగాథను నవలవలె వ్రాయుటయు మనకు క్రొత్తయే. అందునను చదువరుల కబ్బురముదోచు తెరంగున విమర్శన మిముడ్చుట మఱియు క్రొత్త.

కనుక ఏ విధమునచూచినను ఇది నూత్నవైఖరిని విరాజిల్లు స్వతంత్ర రచన యనకతప్పదు.

వేంకట కృష్ణారావుగారితో సంభాషించునపుడు. వారి మాటలో నొక ప్రత్యేకపులక్షణము గోచరించును. సత్యమును పురస్కరించుకొని మాటలాడునపుడు వీరు, ఎదిరి మనసు నొచ్చుననియైనను జంకక, తీక్షణముగ, ఖండితముగ మాటలాడు స్వభావముకలవారు. ఆ స్వభావమే యీరచనలో గూడ ప్రతి ఫలించుచున్నది. కనుకనే శైలి, ఎరవు తెచ్చుకొన్నదిగాక, సహజమై యొప్పుచున్నది.

ఈ గ్రంథము సర్వధా ఉత్తమమై, ఆంధ్రవచన వాఙ్మయమునకు ఒకనూతనాలంకారమువలె నున్నదనుటకు సందియము లేదు.

దీనికి, వస్తువిమర్శపూర్వకమైన ఉపోద్ఘాతము వ్రాయ దలచితినిగాని, ప్రస్తుతము వ్యవధిలేక పోవుటచే నింతతో చాలించితిని. రెండవభాగమున ఆమాటను దక్కించుకొందునని గ్రంథకర్తను వేడికొని యీరెండుబంతులుమాత్రము వ్రాసితిని.

విశాఖపట్టణము
1—6—33.

పింగళి లక్ష్మీకాంతం.
ఛీఫ్ లెక్చరరు, తెనుగు,
ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ కాలేజీ.

పీఠిక

1928 సంవత్సరమున నేనును బ్ర॥శ్రీ॥ కొత్తపల్లి రాజలింగకవిగారును భారతమున నుద్యోగపర్వమును చదువుచుండ 1929 సం॥మున నామిత్రులును ప్రస్తుతమున ననువాద గ్రంథమండలికి (పాలకొండ) సంపాదకులును అగు బ్ర॥శ్రీ॥ మాగిపూడి శ్రీరామచంద్రశాస్త్రులవారు బరంపురము వచ్చియుంటిరి. ఆతరుణమున వారితో మఱియొకతూరి యుద్యోగపర్వమునే చదివితిని. పూర్వాపరసందర్భములకొఱకు భారతమంతయు జదువవలసివచ్చినది. కొన్ని కొన్నిఘట్టముల నిరూపించుకొరకు హరివంశ విష్ణుపురాణములను జూడవలసివచ్చినది. ఇట్లు తీగఁగదుప డొంకంతయుగదలినది. అందందు నాకువొడమిన సంశయములనెల్ల శ్రీరామచంద్రశాస్త్రుల వారినడిగి తెలిసికొంటిని. అనంతరము 1930 లో కీ॥శే॥ నాతమ్ముడు సీతారామస్వామితో కృష్ణచరిత్ర బరిశీలనాదృష్టులతో సంపూర్ణముగ బలుమారు దఱచితఱచి చదివిచూచితిని. భారతోద్యోగమున శ్రీకృష్ణుని పురస్సరణము బరిశీలింప నాగాథ నొకకథారూపమున వ్రాయనగునని తోచినది విమర్శింపదగినవిషయములు పెక్కులుండుటను నవలారూపమున విమర్శనయే రచియింపదగినదని తోచినయంతన గ్రంథరచనకు గడంగి బ్ర॥శ్రీ॥ మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రులవారికి, నావ్రాసినంతవట్టు జూప వారు నాయావలంబించిన మార్గమున కామోదించి, మఱికొన్ని నూతనవిషయముల నాకు సుబోధకమొనర్చిరి. వీరు నాకు 1898 సం॥నుండి గురువరులు. వీరు నావ్రాతప్రతిని జూచి, సవరించి, సంస్కరించి నను గృతకృత్యుంగా నొనరించిరి. ఏదినమున కెంతవ్రాసిన నాభాగము బ్ర॥శ్రీ॥ కొత్తపల్లి రాజలింగకవిగారికి చదివి వినిపించి, వారిసలహాలను పొందియుంట వారికెంతయు గృతజ్ఞుండను. శ్రీ జయంతి సోదరులును, బ్ర॥శ్రీ॥ కోట సూర్యనారాయణ శాస్త్రులవారును (బొబ్బిలి) వీరి కుమాళ్లు కోట లక్ష్మీనారాయణగారును, కీ॥ శే॥ మహామహోపా

ధ్యాయ శ్రీమాన్ పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులుఅయ్యవార్లంగారి మనుమలు శ్రీమాన్ వరహా లక్ష్మీనృసింహాచార్యులు అయ్యవార్లంగారును, శ్రీమాన్ నిడాధూర్ అనంతాళ్వాన్ అయ్యవార్లంగారును, నాకు పెక్కుగతుల ప్రోత్సాహముకలుగజేసిరి. మఱికొంత కాలమునకు నాకుఁజేరిన బ్ర॥ శ్రీ॥ పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులు వారి భారతచరిత్రమును బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి కర్ణచరిత్రమును జూచి, నేనదివరకువ్రాసిన కొన్ని భాగములు మార్చుకొనుటయు, కొన్నిపట్టుల వారియభిప్రాయముల నుండి భిన్నుడనగుటయు దటస్థించినవి. నావ్రాసిన విషయముల సరిచూచుకొనుటలో మహాభారతచరిత్రమునుండియు కర్ణచరిత్రము నుండియు కొన్నికొన్నిభాగముల సరిగా నెత్తివ్రాయవలసివచ్చినది. అట్లగుట నిట్టివారెవరి గ్రంథములు నాకు సాయపడినవో వారివారి పవిత్రనామములతో వారివారి గ్రంథనామముల నొకపట్టికలో యిందు బొందుపరచినాను. గ్రంథము ముద్రింపకమునుంగూడ, యెన్నెన్ని సభలలోనో యెందరెందరు పండితకవులయెదుటనో, చదివితిని వారివారి సదభిప్రాయముల వడసితిని. వారందరకును కృతజ్ఞుడను.

1929, 30 సం॥రములలో నాకార్యముపైని మదరాసు నేను పోయినపుడు శ్రీ తాపీ ధర్మారావుగారిని కలసికొని వారితో నెన్నోవిధముల శ్రీకృష్ణచరిత్రముగూర్చి చర్చించితిని. వారును కొన్నియంశములు నాకుదెల్లముజేసిరి. వారికిని కృతజ్ఞుడను.

1932 సంవత్సరములో శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారియెదుట నాప్రయత్నమంతయు వారికి నివేదించితిని. వారు నాకుగల కొన్ని సంశయములుదీర్చి, నాకు ప్రోత్సాహమొసంగి, నాగ్రంథమునకు పీఠికవ్రాయుదుమని నాప్రయత్నమున వారికిగల యానందము వెల్లడించినందుకు నేను వారికెంతయు కృతజ్ఞుడను.

అనంతరము 11, 12, 13-3-1933 తేదీలను జరిగిన అభినవాంధ్ర కవిపండితసభలో నీగ్రంథము చదివి వినుపింప నను ప్రేరేపించిన

శ్రీ పంచాంగ్నుల ఆదినారాయణ శాస్త్రులవారికి నాకృతజ్ఞతా సూచకనమస్కారములు. అపుడట రెండుమూడుఘట్టములుచదువగా తత్సభాగ్రాసనాధిపతియగు డాక్టరు శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావు గారు ఈగ్రంథరచనయందు నేనవలంబించినమార్గమున కానందించి, వారికికలిగిన తృప్తి నెన్నోవిధముల సభలో వెల్లడించి నాకెంతేని ప్రోత్సాహము కలుగజేసిరి. వారికేనెంతేని కృతజ్ఞుండను. తుదకు బ్ర॥శ్రీ॥ మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులవారు నాయందున్న శిష్య వాత్సల్యముచేత నాప్రార్థనమంగీకరించి, ఉపసంహారమనుపేర కొన్ని పుటలు వ్రాసి యీగ్రంథాంతమున నుండునట్లుచేయుమని నాకాజ్ఞ యిచ్చిరి. వారికేనెంతయు గృతజ్ఞుండను. ఈగ్రంథము ప్రకటించిన కళాప్రచారక సమితివారి యాదరమున కేనెంతేని గృతజ్ఞుండను.

1929 సం॥నుండి రాయబారమనుపేర నీగ్రంథము రచియించుచున్నాననియు, తద్గ్రంథవిశేషముల, నా వేగుంజుక్క ముద్రాలయముయొక్క క్యాలెండరులో బ్రచురించుచునేయుంటిని తుదకు 1932 సం॥ ఫిబ్రేవరునెలలో 'రాయబారము' అనుపేర నొక చిన్న పుస్తకము సుమారు 28-30 పుటలుగలది ప్రచురించితిని. అందు నారచియింపబూనిన యీరాయబారపుకథావిధానమెల్ల సుబోధకమగునట్లు "వ్రాసియుంటిని. వ్రాయబోవుగ్రంథమునకువిషయసూచికనిట్లు తొలిబ్రకటింపరాదు" అని నామిత్రులువలికిరి. అట్లు విపులమగు విషయసూచికను తొలిప్రకటించుటవలనను, పెక్కండ్రియెదుట దొలిచదువుచుండుటవలనను, పొందదగిన ప్రమాదము, మరికూడదీయరానితెన్నున ననుభవించితిని. గ్రంథము వినినవారందరును గ్రంథకర్తకు సలహాయిచ్చుటకే విందురని యెట్లనగలము! నా గ్రంథముచదువగా వినినవారిలో పండితులును, పండితకవులును, నగువారు గ్రంథప్రాశస్త్యతకొరకు మంచివిషయములు సుబోధక మొనర్చిరి. గ్రంథకర్తలును ప్రకటనకార్యమే వాణిజ్యవృత్తిగాగల వారు తామే 'బ్రకటింతుమి' మ్మని నాగ్రంథమునడిగినారు. అట్లే

గ్రంథ మొదలకు బ్రకటనార్థమొసంగ ననినంతనె నీసును రోసముం బూని నన్ని రాయబారము బ్రకటింపవలదని రాయబారములంపి నపుడు, ఒరులయున్నతి జూడనోపని పౌండ్రకవాసుదేవ, సృగాల వాసుదేవాదులు, వాసుదేవున కనిపిన రాయబారములే జ్ఞప్తికి వచ్చినవి. తుదకెట్లైననేమి స్వాతంత్రముగ నిది ప్రకటించుటయే దటస్థమైనది.

నాయెడగల అభిమానము పెంపుననైననేమి, నాతోనున్న వ్యావహారిక సంబంధముచేతనైననేమి, నాకడకు వచ్చుచుబోవుచు నున్న ప్రీతిచదువుకొనిన స్నేహితునితోడను నేను శ్రీకృష్ణుని ప్రవర్తనమునుగూర్చి పలుపలు దెఱగులజర్చించుచు ముచ్చటించుచునే వచ్చితిని. ఇట్లు 1928 మొదలు నేటివరకును నే నెందరతో జర్చించి యుంటినో, అందు గొందరు,—వారిమూలముననే నే నీగ్రంథము రచియింపగలిగితిని—అని పలుకుటయు బ్రాప్తించినది. ఇంతకును సర్వవ్యాపియైన వాసుదేవుడే యిన్నిరూపముల వచ్చి నా కీపనియందు దోడ్పడెననుటకు సందియమందజాలను.

ఎన్నివిధముల తర్కించుకొని, జర్చించుకొని గ్రంథము రచి యించితినని నే ననినను, సరోవరోదకంబుల ఛేదించుకొని పైకివచ్చు నంతవరకేగద కోరకమునకు నిసర్గవృత్తి. ఆ సరసీరుహాకోశమునకు బరిమళమును, వికాసమును, శ్రీనివాసమును జేకూర్చువాడు సర్వశక్తి సంభరితుండగు సకలకర్మసాక్షియేకద. అట్లనే గ్రంథము రచియించు వాడు తనహృద్గతవిషయముల కొకరూపమిచ్చి లోకమునకందిచ్చు నంతదనుకనె తత్కర్తకు విహితకృత్యమును; తదనంతరము పాఠక లోకమె, దానిమంచిచెడ్డల నేర్పరించుచునదగుట, నే నిట్లువ్రాసితి నట్లువ్రాసితి నని యనంబనిలేదని యింతతో విరమించితిని.

బరంపురం
జూన్, 1933.

దేవరాజు వేంకట కృష్ణారావు,
గ్రంథకర్త.

రాయబారము

మొదటి ప్రకరణము

[విరాటనగరము:—ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహానంతరము పాండవ బంధుమిత్ర సమాలోచనసభ—దుర్యోధనుని గూఢచారుఁడొక కపట మునిగవచ్చుట—పాండవుల భావికార్యవిధానముం గూర్చియు, దుర్యోధనాదుల కడకు దూతనంపుటను గూర్చియు, శ్రీకృష్ణుఁడొనర్చిన భావపూర్ణమగు దీర్ఘోపన్యాసము—కృష్ణుని యుపన్యాసముపై సాత్యకి ద్రుపద బలరాముల వాదోపవాదములు. శ్రీకృష్ణ సాత్యకుల స్వభావనిరూపణము—ద్రుపదపురోహితుని రాయబారిగఁ గౌరవ సభకుఁ బంపుట—శ్రీకృష్ణ సాత్యకి బలరామాదుల వీడుకోలు.]

“శ్రీకారము ముందిడుకొని గ్రంథముల రచియించు గ్రంథకర్తలవలె నిపుడీ కృష్ణుని ముందిడుకొని ద్రుపదవిరాటాదులీ వివాహమహోత్సవ సందర్భమే సుసమయముగా నెంచి, పేరోలగంబుండి యేదేని పెద్దనాటకంబున కాయత్తపడుచున్నట్లున్నది. ఎట్టి నాటకంబున కైన సూత్రధారుఁడు నాఁడగి యున్న కృష్ణుండదె నిలిచి, తన యుత్తరీయంబల్లనఁ జక్కఁజేసికొనుచుఁ దన మోమున కామాయదారి మయూరపింఛంబొకవింతకళ నొసంగఁ దననుబొజ్జ సరిదికొనుచు నేమో పలుకనున్నాఁడు. ఇంతవఱకిటఁ గూరుచుండి యున్న నే నిపుడేల తొందర పడవలయు” నని యొక జడదారి యా సభనుండి పోఁబోవుచు మఱలఁ గూరుచుండెను.

రా య బా ర ము

అయ్యది విరాటునగరంబున విరటునికూఁతురగు నుత్తరను సుభద్రార్జునులపుత్త్రుఁ డౌ నభిమన్యున కిచ్చి వివాహ మొనర్చిన కళ్యాణమంటపసభాభవనము. వివాహము ముగిసిన మఱునాఁటి కార్యక్రమ సమాలోచన సమయము.

అదె! కృష్ణుఁ డేమో పలుకుచున్నాఁడు.

* * * *

“ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహమహోత్సవసందర్శనసమాగతాఖిలధరణీశులారా! న్యాయాన్యాయవిచక్షణదీక్షా దక్షులారా! పరిణయకార్యము జయప్రదముగ ముగిసినది కదా! మన మింకను బెండ్లివిందులు గుడుచుచు నీ వీడు వీడకుంట యనుచితముకాదే! ఇందఱ మియ్యెడ నిప్పట్టునఁ గూడినందులకుఁ దగినంత సార్థకత గలుగు నాలోచనము నొనర్చుటయె యుచితము. అర్జునాదులకు ద్రౌపది నిచ్చి వివాహ మొనర్చెనే గాని, ఈ ద్రుపదుండును దన యల్లురకు నిలువనీడ లేకపోయెనే యని తలంచియైనను, సముచితమా నాలోచనముఁ జేయఁడు. సమర్థుఁ డై యుండియుఁ దాఁ దలంచినంత మాత్రానఁ గాఁదగిన కార్యమని యైన నెఱుంగఁడు. అప్పటికి నుసమయము కాదని యాతండిపుడు నుడువ సంసిద్ధుఁడై యున్నను, నొకరికి మఱొకరు తోడైరి గనుక, నిపు డీమత్స్యభూకాంతునిఁ దోడు చేసి కొనియైనఁ జేయందగు కార్యమున్నఁ జేయఁగడంగ కుండెనేని యయ్యది యసమంజసం బగును.

ఓ మత్స్యభూకాంతా! ఇఁక నీ కూఁతునకు-నుత్తరకుఁ-బట్టెడోగిరము దొరకు తెన్నఁ జూడవేని, నీ యుత్తరాభిమన్యులతోఁ బాటీ పాండవేయులుఁగూడ నీ యింట నీయిడుకూడు గుడుచుచు స్వాతంత్ర్యముఁ దక్కి, మానసికపు నొవ్వుతో దినములు గడపవలసి వచ్చును. నీ వెన్ని సపర్య లిచ్చినను, ఎన్ని మన్ననలఁ

జూపినను, అల్లు న్లిల్లఱిక ముంచుకొనుట యెట్లైన నల్లువారికి దాసత్వమై, లొంగి తిరుగ వలసిన బ్రదుకే యాగును. వియ్యపు వారియింట నీ పాండునందనులు దినములు గడపుటకంటె, నన్నలును దమ్ములును, నెయ్యమునం బెనచి పెద్దజేసిన పెదతండ్రియుంగలయిం టనే కలకాలము జీవనము చేయుట సమంజసము కాదా! అటుగాక క్షాత్త్రధర్మము నవలంబింతు మనిన, వే ఱొకమార్గము ననుసరింప నగును. నేటికిని ద్రుపదునిచేతం గానిపని యీ నాంటి విరటుని, వలన నగునేమో యనియైనం దలంచుట భావ్యము కాదు; కాని, పాండవేయుల భాగధేయవృక్ష మెంతకాలము ఫలింపకుండు, నంత కాలము వీరలు కష్టపడుట తప్పదుకదా! ఎంతయుం గాకున్న, నాడిన జూదమ దెట్టిదైన నేమి, రాజ్యముతోడను, ధనసంపదలతోడను, ఏమాత్రమును సంబంధములేని యపూర్వాప్రం బందెమని తొలుత నుద్ఘాటించి పలికి, జూదమున నోడినవారు పండ్రెండేడు లరణ్య వాసంబును, నొక్కయేం డజ్ఞాతవాసంబును సలుపవలయు ననియు, నం దెఱుంగంబడి రేని, మఱల నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబుల నట్లె సలుప వలె ననియు ననిరెను; కాని, జయప్రదంబుగ సమయంబు దీర్చి కొని, వీరలు స్వరాజ్యంబునకు మగుడునంతలోన వీరి రాజ్యంబును, వీరి వైభవంబును, తాము కొల్లంగొట్టుట లే నాగరక దేశమునం గాని, యే బాధ్యత గలపరిపాలనమునం గాని, ఏనాఁడైనను జూచుచు నోర్చియుండుట యమానుషము కాదా! బాహుబలసమన్వితు లయి యుండియు, విపినావాసమును, గూఢచర్యయును, సమయభంగము కాకుండ, నెన్ని యిక్కట్టులంబడియైన నిర్వర్తించుకొని మఱలివచ్చు నరికిం గూండు లేనిపక్షు లయి, సాటి మన్నింపని నడుము ననదలుపోలె కూటికిని గుడ్డకును, గక్కుఱితి పడి, చింతలం జిక్కుచుండ, ధర్మ మార్గం బెఱింగినయుండను పెద్ద లుండియుం, బాండవులకు నిలువ

నీడయు, దిన నన్నమును, గట్ట గుడ్డయు, నిశ్చింతముగ దొరకెడు మార్గము నాలోచింపకున్న మఱి యింకెప్పుడు? కాఁదగు వా రందఱును వచ్చి యున్నారు; చేయందగు యోచనల కింతకన్న సుసమయము మఱిలేదు. కావున నోనయవిదులారా! జూదమున జరిగిన సమయము చొప్పున నీ పాండవు లడవులపాలయి, క్రూర మృగముల నడుమను, రక్కసి మూఁకల మధ్యమునను, బడరాని యిక్కట్టులంబడి తుదివత్సరం బగు నియ్యేఁటఁ ద మ్మెవ్వరు లెఱుంగ కుండుట కెన్నెన్ని యాపద లొందవినను, భరియించుచున్నెనఁ గడపిరి గదా! ఇట్టియెడ ధర్మజాదుల ఋజుమార్గ వర్తనంబును, వీరియెడ ధార్తరాష్ట్రుల యనుచితవృత్తియును, నౌదార్యవంతులగు తమకెల్ల రకును విదితము గాకపోదు. పాండవులకుఁ బైతృకం బగునట్టిదియును, దాము దిగ్విజయంబున నలవఱిచి కొనినట్టిదియును, నగురాజ్యంబును గపటద్యూతాంతంబున దుర్యోధనుండు వంచనచే నన్యాయాక్రమణం బొనర్చుటయు, ధర్మజునిమహానుభావంబుగు తెఱుంగక, ధార్తరాష్ట్రులు పరిపరి విధంబుల వీరిం బరిభవించినను, నీతంఁపు మాఱు సేయని శాం తాత్ముండౌటయు, నెఱింగినమీరలు, వంచనచే వా రన్యాయాక్రమణం బొనర్చినభూభాగంబు నా ధార్తరాష్ట్రు లీ పాండవేయుల కిచ్చివేయు టయే తగినకార్యం బని యెంతురేని, యర్హ మార్గంబు సెప్ప వలంతులరు మీరు. అయినను నాకుఁ దోఁచిన తెఱం గెఱింగింతు. సావధానుల రై వినుండు. ... ... ”

ఇటులఁ గృష్ణుఁడు పలుకు పలుకులు విని, ఆ మొదటి జడ దారి, తనలో, “ఏ మిది? ఇపు డిట సమకూడిన యెల్లరురాజుల సాను భూతియుఁ బాండవులయెడఁ బ్రసన్నత నొందు తెఱంగునను, ధార్త రాష్ట్రులయెడ నేవ జనింపఁ జేయునట్లును, నుపన్యసించి తుదకుఁ బాండవుల నష్టరాజ్యము మఱలవారికిఁ జేరు నుపాయము నాలోచింపఁ

డని యిప్పు డీ సభ నలంకరించి యున్నవారినందఱ నడిగియు, సభ్యుల నోట నొక్కమాటయు బయల్పడుటకైన నెడమీయఁ డిదేమి చిత్రము! తగినయాలోచన మడిఁగియుఁ, దనకుఁదోఁచిన తెఱంగెఱిఁగింతు సావధానులరై వినుం డని యనుచున్నాఁడే! ఇం దేదేని విచిత్రము లేకపోదు. ఈతనిపలుకులు సావధానముగ వినఁదగినవియే యయి యుండు" నని యనుకొని యా జడదారి, కృష్ణునిపైన దృష్టి సారించి వినుచుండెను.

కృష్ణుఁడు మఱల నందుకొనెను:—

"పాండవు లిపు డీయరణ్యాజ్ఞాతవాసంబుల నొనర్చుటకుఁ గతంబగు ననుద్యూతప్రారంభంబున దుర్యోధనుకొఱకు శకునియొనర్చిన విస్తారంబైనపణంబును, దదర్థంబును గ్రహించితిమేని, వీరి దీక్షానంతరము, వీరిసకలసంపదయును. వీరి రాజ్యంబును యథారూపంబున వీరికిఁ జెందఁదగినదె యయ్యెను, వీరడవుల నున్నకాలమున, వీరి రాజ్యము ధార్తరాష్ట్రులు వంచనచే స్వాధీన పఱచికొని యన్యాయముగ ననుభవించుచున్నారనుట నిర్వివాదాంశమని మీరెల్ల రెఱిఁగినదియెకదా! కావున ధార్తరాష్ట్రులు వీరి ధరణీభాగము వీరి కొసంగరేని, యిప్పు డిట విచ్చేసి యున్న తామందఱును గలసియే వారి భూభాగము వారి కొసంగఁజేయ నలంతులరు. శాస్త్రధర్మంబుచొప్పున వీరలా భాగంబుకొఱకే కొఱంతయు లేకుండ, జగడము సేసియైనఁ గైకొనుట యధర్మ మని, నయకోవిదు లగుతా మెట్లు పలుకఁ గలరు? అట్లగుటఁ దోఁడి భూపాలుం డగు ధర్మభూపాలుఁ డిట్లడవులపా లయి యుంట తమకు మాత్ర మేమాత్రపు మనశ్శాంతిని గలుగఁజేయఁగలదు? తమ యట్టి వారిమాటయేని ఆ ధార్తరాష్ట్రులు గైకొనమనినాఁడు, పాండవు లింకను ననదలంబలెఁ గాలము గడపఁజాలమి, దమ బాహువిక్రమముఁ జూపఁ దలపడుదురు. అట్టిపట్టుల వీరును వారునుం గలసి దేవాసురులట్లు

పోరఁగలరు. అందు మనకును, వారికిని, ఆ యుభయుల దేశములకును, శాంతి దక్కదు. కాన నట్టి కడఁదీఱుకార్యంబు చేయకుండఁ గాపాడు భారము వయోవృద్ధులును, ధర్మస్వరూపులును, నయకోవిదులును, నగు నిచటి యీ పెద్దలే వహించి, చేయఁ దగు కార్య మూహింపదక్షులు. మీ యందఱ తోడివారగు నీ పాండవుల ని ట్లిడుమలపాలు చేసి, యక్రమముగ నమానుషముగ నింకను వంచన సేయుతలంపును, నీచపఱచునూహను, ధార్తరాష్ట్రులు కలిగియుండుట యెంతటి నింద్యమో, మన సాటి మన్నీం డ్రీవిధమున గూఁడు లేనిపక్షులవలె మలయుచుండఁ జూచుచు, వినుచు, నూఱకుండుట మనకును నంతటినింద్యమేయగును. మఱల నింద అనింద్యచరిత్రులును, ధర్మ సంస్థాపనార్థము ప్రాణములనైన నొసంగ సంసిద్ధు లగువారును, విక్రమాఢ్యులును, నగు ధరణీపాలురు సమకూడుట యఱిది; కావునఁ దామందఱును సమయోచితమగు నాలోచనము నెఱపఁ బ్రార్థితులరు. ఇచట సమకూడిన మనమి ట్లనుకొను చున్నాము; కాని, యెదిరి మానసపుటూహల నెఱుంగకుండ నెదియు నిశ్చయింపవలనుపడదు గనుక, ధర్మమార్గానువర్తనుండును, మనకు హితుండును నగు నొక్కని నక్కురుపతి కడ కనిపి, సవిస్తరంబుగఁ జెప్పింపనొప్పు. సౌమ్యంబున నా కౌరవనాథుఁడు వీరి ధరణీభాగంబు వీరి కిచ్చివేసిన మేల యగు. అందులకుఁ దప్పెనేని, అప్పటికిఁ బోలిన తెఱం గారయ నగుంగాక—ఇప్పటి కింతకన్న మిన్న యూ మార్గము లేమి నిట్లు చేయ నగును.”

అని కృష్ణుం డూర కుండెను.

బలరాముఁడు:— వింటిరిగదా,కృష్ణుని వాక్యములు! ఇరుతెగలవారికి నివి హితములగుటయె గాక, లోక కళ్యాణ ప్రదములుగూడ నైయున్న యీతని పలుకు లెవ్వరికి మాత్ర మభిమతము లై

యుండవు? జూదమునాఁటి పందెపు విధుల ననుసరించి, వీరు పదుమూఁడేడులు రాజ్యము వీడి పరస్థలములఁ బలుబాములం బడి, తుదకు మఱలి యిపుడు స్వరాజ్యముం జేరి భ్రాతృవర్గముచే నాక్రమింపఁబడిన తమ యర్థముఁ దాము కోరుటయం దధర్మ మేమున్నది? ప్రతిక్రియ సేయఁగల సమర్థులయియుండియుఁ గోప ముడిగి, ధార్తరాష్ట్రుల దాడి కోడియు బాంధవముం దలంచి, పాండవులు కోరుచున్న సగమును దుర్యోధనుఁ డొసంగుటవలన, కురుపాండవవంశముల ధ్వంసము మాట యటుండ నిచ్చి, జగద్విప్లవమును రానీయకుండఁ జేసినవాఁ డగును. కావున నిష్పట్టునఁ బొందించి మాట్లాడఁదగిన యాతని నొక్కని నా కురుపతికడ కంపితిమేని ప్రణిపాతయుక్తముగ నాతఁడు దుర్యోధనుం జేరి, కౌరవేంద్రుని చిత్తవృత్తిం గనిపెట్టి, విధేయుఁడై, వీరిపడినపాట్లెల్ల వివరంబుగ వారికిఁ దెలిపి, వారి మనంబులు వీరిపై ప్రాలునట్లు చేయు ప్రసంగంబుల నెఱపి, పాలు పంచి యిమ్మని యడుగఁ గలఁడు. లేకున్న నీ వ్యవహారము పొత్తుపడఁజాలదు.

ఈ ప్రసంగమును వినుచున్న సాత్యకి తీవ్రదృష్టిని బలరాముని జూచుచుండ, బలరాముఁ డింకను నేమి చెప్పిపోవునో, యని కావలయును, కృష్ణుఁ డాతురమునఁ గనిపెట్టుచుండెను.

బలరాముఁడు మఱల నందికొనెను:—

బలరాముఁడు:—ఏల యన: దుర్యోధనుని యుద్ధతికి ధర్మజునకె చూపోపమి, నాతనికన్నఁ దా మిన్నయని యనిపించుకొను కొఱకు, ధర్మజుండె దిగ్విజయంబు సలిపి, రాజసూయంబు నెఱపుటకు జరాసంధాది మహావీరుల వంచనమెయి మడియింపఁ జేసి, తనకుఁ గల బాహుబల విక్రమంబులకును, మయసభాది

విభవంబులకును గర్వించి వర్తించుచు,—మ మ్మెదిరించు వారును గలరా—యను గరువంబున నున్న సమయమున, జూదంపుఁగారణంబున సిలుగుల నొందవలసివచ్చె; ఇంతకును, దనకు నక్షవిద్యయం దాతురమెకాని, అందుఁ గౌశలము లేమి నెఱుంగకున్నను, బంధుసుహృజ్జనామాత్య వర్గంబులు జూదంపు వ్యసనము మాను మని యెంతగ వారించినను, వినక యాయత్తపడుచుండ, దుర్యోధనునకుం గూడ నక్షవిద్యా కౌశలములేమిని దనయమాత్యబంధుగణంబులు వల దని యనుటను, దా నాడుట మాని, తనకు మాఱుగఁ బాచికల యాట నారితేరి యుండిన సౌబలుని నియమింప నాతం డొడ్డిన పందెమ్మున ధర్మతనయుం డోడి, యరణ్యాజ్ఞాత వాసంబుల నిర్వర్తింపవలసి వచ్చె; అట్లగుట దుర్యోధను నెడ నధర్మంబు నారోపించుట మన కధర్మంబు కాదె! ఇట్టిట్టుల మనము పంపెడు రాయబారి రారాజుహృదయంబు పల్లవింపం జేయఁదగు సంభాషణంబుల జరపి, వినయవృత్తి నవలంబించి మనకుఁ గావలసిన కార్యంబు నెఱపి, జయంబు నొంది రాఁ దగువాఁడుగా నుండవలయుఁగదా!

సాత్యకి:—బాగు-బాగు; ఇట్టి ప్రసంగములు సేయుటయందు నీకు నీవ సాటి! ఇంతకును నీయిట్టి ప్రసంగములు చెవియొగ్గి వినిన వారి ననవలయు నంతియకాని, నిన్ననిన నేమి ప్రయోజనము? ధర్మజుఁడు వేడుక పడి జూదం బాడెనో? లేక ధృతరాష్ట్రుడానతి సేసి సభకుఁ బిలువఁబంచి, ఆ పిదపఁ దా రంద ఱును బలవంతపఱచి, మోమోటమి కోటువఱచి, యాతనిచే జూదంబునాడించిరో? ఈ మాత్రమే నెఱుంగనివా రిప్పటి సభను లేకపోలేదు! ధర్మజుని యెడ నొక్క నిందమైన

నారోపించి బ్రదికిపోఁగల వా రుండఁజాలరు! అట్టి పట్టున నాతని నానాఁడు వంచనచే జూదమున నోడించిన, ఆ సభలో ధర్మజునినోనాడినయాఁడిపోఁతలకు,ధర్మమునకుఁగట్టిపడిన ధర్మశీలుండగుటను, సమర్థుఁడైయుండియుఁ దా మిన్నకుండుటయే గాక. తన యోర్మి నర్మిలి సంభావన చేసి, యగ్రజునెడ భక్తియుక్తులగు తన యనుజులం గూడ నుద్రేకింప నీయక, ధర్మజుఁడు గనుక సమయమునకుఁగట్టువడియెంగాని యింక నొకరెవ రీ ధరపై నాకౌరవుల కా బలుపులుగల యాడిపోఁతల కట్టులఁ గట్టువడియెదరు? ఇంతకన్న నింకెట్టి వారలోగద ధర్మాత్ములు! ఇంతమాత్ర నాలోచింపకపోయెనే మాయన్న! మాయన్న నుడివిన తెఱంగున బికిరమెత్తుకొను చేతలకుఁ దలఁపువారు, తొలిపలుకు ననుసరించి, సమయము నిర్వర్తించికొని జయప్రదముగ స్వస్థలముం జేరిన పిదపఁ దమ ధరణీ భాగము తమ కొసంగని వా రేకైనను, పైతృకమగు తమ రాజ్యభాగమును, రణోద్యోగమునైనను. దమ బాహుబలముఁ జూపియైనను, గెలిచి మఱలఁ గైకొను సామర్థ్యము గల, యూహావకేళీవిక్రములు కారు. జూద మెట్టిదైనను దన్నియమానుసారముగ వీ రడవులనున్న కాలమున వీరి సర్వస్వమును నపహరించియు, వీరి దీక్షాకాలపు టవసానమునఁ దమకుఁదాముగా వీరిది వీరి కొసంగకుండుట యటుండ, నిప్పుడు మనమంపెడి రాయబారి వారికడఁ బలికెడి సముచితములగుపలుకులకుఁగూడ నాతఁడుచక్కఁబడఁడేని,క్రూరశరముల ధార్తరాష్ట్రుల నొప్పించియిప్పించుటో, గెలిచి కైకొనఁ జేయించుటో, చేయింపఁగలను. ఎదురులేని భీమార్జునులును, నేనును గలసి సమరమునకుఁ గడంగితి మేని, యెంతటి పోటుమానిసి

మైనను, దుర్యోధనుపక్షమున నడచిన భూమీశులలో నొక్కండైనను బ్రదికి పోఁగలఁడా! దుర్యోధనుని వంటివారు నూర్గురెత్తి వచ్చినను, పాంచాలురును, వృష్ణివరులును, మన కనలవారును, పుత్త్రసంతానమును ధార్తరాష్ట్రుల నిట్టె పిండిసేయరే! చతుర్విధోపాయపరాయణుండును భుజబల యుతుండును, నగు నీ మత్స్యమహీపతి సహాయమున మనకుఁ దీర్పరానిపని యే మున్నది! ఏది యెట్లు జరుగనైయున్నను, నా మతమున మాత్రము, సంగ్రామమునఁ గానిపని యింకొకటి కాదనియు, సౌమ్యవచనంబుల నా కురుభూపతితోడం బలుకఁ దలంచితేని, మన మిపుడంపుదూత దైన్యవిరహితమై ధర్మసముచితమై, రాజసమ్మాన్యమైన తెఱంగున సంప్రదించి పదుమూడేండ్ల క్రిందట, పాండవుల యనుభవమున నుండిన ధరణీభాగ మెప్పటియట్ల ధర్మోచితముగ వీరి కప్పగించునట్లు బలుకందగు వాఁడుగా నుండవలెను. అట్లును నాతం డోడఁబడఁడేని తప్పుల మాతం డెల్లని యనుభవించు: నంతియకాక, వేడుకోలు, తిరిపమెత్తుకొను తెఱంగు, దైన్యభాషణము, ఇట్టివి, రాచబిడ్డలకు—నందునను ధర్మయుతమగు వివాదాంశముం గూర్చి—పొందని సుద్దులు కావే!

ద్రుపదుఁడు:—సాత్యకిమాట మాటగాని బలరామునిమాట మాట కాదు. దుర్యోధనుడు దుష్టాత్ముండును, బలపరాక్రమవంతుండును, బహుసహాయ సంపన్నుండును, నగుటను రాజ్యభాగం బీపాండవుల కాతం డొసంగుట కలలోనివార్త. మఱియు, మృదుభాషణంబులచే నెన్నండును, దుర్జనులు ప్రసన్నతామహిమంబు నొందఁజాలకపోవుట యటుండ, శాంతియుతులును, మృదువచనరచనాయుతులును, నగు వారిం

గాంచి వారి నెల్లిదముగ నెంచి, యంతంతకు మదమును దురభి
మానమును హెచ్చి, మఱింత వీరిపైనుఱుకఁ బ్రయత్నింతురు.
ఇంతియగాక, నటఁ గౌరవసభను గూటికై చేరిన భీష్మద్రోణు
లాకౌరవులను గుమతులని యెఱింగియు వారి ననుసరింపక
మానరు. వీరికిఁదోడు రాజ్యతృష్ణాధికతను, బుత్ర వ్యామో
హమునను, ధృతరాష్ట్రుఁడు తనపుత్రునకు నీతులుగఱపి నట్లభి
నయించుచు నాతనినె యనుసరించు. ఇట్టి కుమతుల మెచ్చు
వారు రాధేయుంబోలు తులువలు దక్క మఱి యొరులు లేరు.
కావున దుర్వినీతుండగు దుర్యోధనుండెల్ల విధంబుల సంగరంబె
వాంఛించు ననుట నిస్సందేహంబగుట మనము బలంబుల
సమకూర్చుకొని, రావింపందగు రాజులనెల్ల రావించుట
కింకను విలంబంబేల? సహాయము సమకూర్చుకొనుటయం
దే మాత్రము మనమాలసించినను, మనకు సాయము దొరుకుట
యుంగూడ నరుదగును. ఏలయన: దుర్యోధనుండు గూడ
దో డాసపడక మానఁడుగదా! సహాయము తొలుతఁ గోరిన
వారికె సాయపడుట మంచిరాజులకు సహజగుణమౌట,
మనకడనున్నవారిలో వేగరుల నీక్షణంబ శల్యకేకయధృష్ట
కేతుసహదేవాదిభూపతులకడకును, వారివారి బంధు
మిత్రుల కడకును బుచ్చి, మనకార్యం బెఱింగించి, వారి వా
గ్దానంబులఁ గైకొనుటయె కర్తవ్యం బని నాకుఁ దోఁచెడిని.
ఇంతలో మా పురోహితునిఁ జతురతమెయి న్వాచియింప
బూన్చి, యాంబికేయుకడ కనుపుఁడు. ఆతనికి ధృతరాష్ట్ర
సమ్ముఖమ్మునను, దుర్యోధనుని కడను, భీష్మ సన్నిధిని,
ద్రోణు నొద్దను, విదురు సమక్షమ్మునను దత్తదుచిత ప్రకా
రంబులఁ బ్రసంగించు తెఱం గెఱింగించు విధంబును దెలియఁ

జెప్పెడి విషయంబుల ప్రకారంబును, నేర్పడఁజెప్పి పుచ్చిన స్నేహంబును లాభంబును సమకూడు. నాకుఁ దోఁచిన తెఱం గెఱింగించితిని—అని చెప్పి ద్రుపదుఁ డూరకుండెను.

కృష్ణుఁడు:—ఇపు డీ పాంచాలపతి పలుకు వింటిమి. ఇఁకఁ గౌరవ పాండవు లిరువురును నాకు సమానము. ఈ రెండు కుటుంబములవారును సస్నేహముగ సముచితముగ రాజ్యము లేలికొనుచు బ్రదుకుట మోదముతోఁ జూడ మాకు మాత్రము వేడుకగాదె! ఓ ద్రుపదభూపాలా! మీరు మా కెల్లవారికిని గురుస్థానము; ధృతరాష్ట్రుండును మీ యెడ బహుమానంబు సేయు; శాంతనవుండును మిమ్ముంగొండాడు; ద్రోణ కృపాచార్యాదులు మీ యెడ సఖ్యంబు పాటింతురు; కావున మీ పురోహితుల నంపుటే సముచితముగఁ గార్యము జక్కఁబడు విధంబై యున్నది. మీమాటయు జనఁదాటనెంచినచో నుద్రిక్తులగువారె చెడుదురు. అట్లయ్యును శక్తివంచనలేని మనప్రయత్నముచొప్పునఁ బొం దొదవిన నది లెస్సయగును; అటుగాక మన ప్రయత్నమంతయు భగ్నమైన యెడ, మీ నుడివిన యట్టుల సహాయార్థము రాజుల నెల్ల రావించి, చివరను మమ్మును బిలువ బంపుఁడు. మీ యాలోచన ప్రకారము పాండుతనూభవులకు రాజ్యభాగ మీకున్న దుర్జయుండగు నర్జునకోపానలము కౌరవాన్వయ విపినమునకు దావానలమై భస్మము సేయక యూరకుండునా? ఇంతకును బెద్దలగు తా మందఱును నుచితానుచితమ్ములు సమయజ్ఞతతోఁ నెఱింగి మఱియు నడపింప సమర్థులరు గదా! ఉత్తరాభిమన్యుల వివాహ కార్యమునకై ఆహ్వానింపఁబడి వచ్చియుంటిమి. శుభకార్యము సుఖముగ జరిగినది. ఇఁక మే మందఱమును ఇటనుండి సెలవుఁ గైకొందుము.

అనుచు స్వదేశాభిముఖుండయి సాత్యకిబలరామ సహితుండయి కృష్ణుండు బయలుదేరి, పాండవులును ద్రుపదవిరాటాదులును, దక్కంగల రాజులును గొంతదూరము దన్నంపకము వెట్టఁ బయనము సాగించెను.

ఇంతవఱకును సభావేదికపై జరిగిన విషయంబులనెల్ల శ్రద్ధతో వినుచుండిన ఆజడదారి తన మనమున నిట్లనుకొనసాగెను.

ముని—ఔరా! ఏమివకృత్వము! ఏమి మాటనేర్పరితనము! దశదిశల నిట్టె యగ్గిముట్టించి, యెదుటనున్నవారిపై భారము మోపి, నేరము నేరిచి, నంగనాచి యై, దగ్గన నిట్టె లేచినాఁడే కృష్ణుఁడు! బలరామునిమాట నవలఁద్రోసినాఁడు—ద్రుపదునిమాట మీఁదుకట్టినాఁడు. ద్రుపదునకును ద్రోణభీష్మ కర్ణ దుర్యోధనాదులకును గల ప్రాఁబగల నెఱింగియు, ద్రుపదపురోహితునే దూతగాఁ గురుసభకుఁ బంపుటకుఁ బురికొల్పినాఁడు. తన తేనెమాటలచే ద్రుపదుని నాకసముపైఁ గూరుచుండఁ బెట్టినాఁడు. ద్రుపదునెడ ద్రోణ కృపాచార్యాదులు సఖ్యంబు వాటింతు రని ద్రుపదునకు మెప్పు పుట్టించి నాఁడు. తమకు సాయముసేయ మున్ముందుగ నందఱు రాజులకునుఁ గబురంపి తుట్టతుదకుఁ దనను బిలువఁ బెట్టుమనినాఁడు. ఆహా! ఏమి రాజనీతిపరుఁడు! రాజనీతియనఁ దేనియపూసిన కత్తియ కావలయు!

ఈ కృష్ణునకుఁ దోడు సాత్యకి యొకఁడు! మాటనేర్పరి యాతఁడు: మాటదురుసరి యాతఁడు; ఎదుటివారినె రచ్చకీడ్చు నీతఁడు: తానుగాఁ బయల్పడు నాతఁడు; ఇఁక ద్రుపదుని మాటఁ దలంతుమన్న, ద్రోణ భీష్ములఁ గూటికై చేరినవారని తృణీకరించినాఁడు. దుర్యోధనుని గుమతియని నిర్దేశించి

నాఁడు. ధృతరాష్ట్రునిపైఁ బుత్రవ్యామోహపు నేరము మోపినాఁడు. రాధేయునిఁ 'దులువ' యని తూష్ణీంభావముఁ జూపినాఁడు.

కృష్ణ బలరాము లిరువురును గురుసభకు దూతనంపుటకు సమ్మతించినారు కాని దూత నంపుటయే యనవసరమనినాఁడు సాత్యకి. ఇప్పట్టున ధార్తరాష్ట్రుల కడకు దూత నంపుట పాండవ దౌర్బల్యముం జాటుటయే గాక, వారి యనదతనముంగూడ సువ్యక్తముఁ జేయుటయె యని సాత్యకి ధృవపఱచియుఁ గృష్ణబలరాముల పలుకుల నవలఁ ద్రోయ మోమోటమి కోటువడి తుద కొప్పికోలునంబడి నాఁ డా సాత్యకి.

ధార్తరాష్ట్రులవీఁటికి దూతనంపుట కీ కృష్ణబలరాములిరువురు నేకాభిప్రాయము గలవారలెయయ్యును, గురుసభనా దూత నెఱపు సంభాషణవిధానమున భిన్నాభిప్రాయులైనారు. న్యాయనిష్ఠురతలచే, ధర్మసూత్రముల నుపన్యసించు విధానములచే, ధృతరాష్ట్ర ధార్తరాష్ట్రుల మనములఁ బాండవులకగు భాగము వారికి స్వాధీనపఱచు తెఱఁగు దోఁపఁ జేయు మనినాఁడు కృష్ణుఁడు. బలరాముం డటుగాక, గురుపతి తన మానసముకరఁగ, జాలిఁ దలంచియైనఁ బాండవులకగుభాగం బిప్పించు తెఱం గెంచుమనినాఁడు. దుర్యోధనాదుల యెడ నేరము లెంచినాఁడు కృష్ణుఁడు; దుర్యోధనాదుల యెడ నేరమే లేదనినాఁడు బలరాముఁడు. కావుననే న్యాయనిష్ఠుర సంభాషణవిధానము నెఱపుమని కృష్ణుండును, సామ్యసంభాషణవిధానమే ప్రధానమని బలరాముండును సూత్రీకరించినారు. దూత నెఱపవలసిన సంభాషణ క్రమము పట్ల బలరామునిఁ ద్రోసిరా జనిపించె నాద్రుపదుండు. తన యన్న

యుగు బలరాము నభిప్రాయమునుండి, తాను భిన్నుఁడై యున్నను, దనసూత్రము నంగీకరించిన ద్రుపదాదులు కలరు కదా యని మిన్నకుండెను. తన యుపపాదన నంగీకరింపఁ బడలేదుకదాయని యెంచి కానోపు బలరాముఁడును మిన్నకుండెను.

ఎట్లయినను దుర్యోధనాదుల మానసతత్త్వము నెఱింగిన వాఁడౌటనో, రాజ్యభాగ విషయమున దుర్బలవాదము గలవారు పాండవులని తన యెదఁ దలంచుటనో గాని, బలరాముఁడు మాత్రము దౌత్యమున సౌమ్యమార్గమును, వేడికోలును, ఉపపాదించినాడు. కాని యపుడిటఁ జేరినవారు, తమ తమ వ్యక్తిసంబంధములగు ప్రత్యేక ప్రత్యేక కారణములచేతనో, దేవాసురయుద్ధము నింకొకదాని నభిలషించుటచేతనో, లేక తమతమ ప్రాఁబగలఁ దీర్చికొనుటకు ననాహూతముగా సిద్ధింపఁబోవు మంచితరుణము నేలఁ బోఁగొట్టుకొనవలయునని యెంచియో, రగులొత్తినయగ్నికి మఱింత పవనసహాయమును, ఇంధనసముపార్జనమును జేయుచున్నారు. కృష్ణునిదెస నాలోకింప నీతఁ డేదే నొక పెద్ద యెత్తు నెత్తు తలంపునఁ బన్నుచున్న యద్భుతవ్యూహమునకిటుల దిగ్బంధనకార్య మారంభించు చున్నాఁడా యని తోఁపక మానదు. ఉత్తరాభిమన్యుల కళ్యాణమంటప మిపుడిట్టి సంగర సమాలోచన మంటపముగా మారినది. కళ్యాణకారణమున నన్యోన్య మర్యాదలం దీర్చుకొన నేగుదెంచినరాజలోకము, మహాయుద్ధమే జరుగఁబోయినచో, నందుఁ బాండవులకు సహాయ మొనరించు రాజమండలముగను, ధార్తరాష్ట్రుల సేవగించు రాజచక్రముగను మారిపోయినది.

ఇంతతో వీరిసభ ముగిసినదే కాని కార్యము మించి వచ్చు చున్నది. మఱి నేనిటఁ దడయరాదు.

అని యనుకొనుచు నా మాయజడదారి తత్సభాస్థలిన్వీడి చనియెను.

శ్రీకృష్ణ బలరామాదులు ద్వారక కేగిరి. ఇఁక నుపప్లావ్యం బునఁ బాండవులకడ మిగిలినవారిలో **ముఖ్యులు** ద్రుపద విరాటులు మాత్రమే.

ద్రుపదుఁడు తన పురోహితునిఁ బిలిచి పాండవ కార్యార్థియై యా తనితో నిట్లు ప్రసంగించెను.

ద్రుపదుఁడు—మా వంశమునకుఁ బురోహితుండవును, వయోజ్ఞాన వృద్ధుండవును, సుకృతివియునై నాకు నెచ్చెలి వగుటను పాండవులకొఱకు ధృతరాష్ట్రుపాలి కరిగి నేర్పుఁజూపి, కురు భూపతితోఁ బలుకవలయును.

పురోహితుఁడు—తమకు హితమునే కోరుచుండు నేను దమ యా జ్ఞానుసారము కార్యము నెరవేర్తును.

ద్రుపదుఁడు—పుత్రభూత పీడితుండగు ధృతరాష్ట్రుఁడు కుటిలుఁడు. కొడుకు కొట్టితెచ్చుదానిని దిని జీవించు నయ్యాంబికేయుని చంద మెఱుంగుదువు. ధర్మజు ననుపమానమగు సౌజన్యము నెఱుంగుదువు. ఇట్టి నీ వవ్వీట నా కురుపతి సభలో,—

—మీరలన్యాయాక్రమణము జేసి యనుభవించుచున్న పాండవులపాలు మీరు వారికి నొప్పగించుట యుచితము— అని ధృతరాష్ట్రుతో ధర్మోచితసంభాషణము చేయుచుండ, యుద్ధమునకే సిద్ధపడియుండినదొరలయుఁ, దద్భృత్యులయు మనమ్ము లొక్కపాటుగఁ దిరుగఁబడును. యుద్ధముమాట విననైననొల్లని గురుభీష్మాదుల, నేమిటనైన సంసిద్ధుఁడు

కానయియున్న దుర్యోధనుఁడు, యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పక మానఁడు. కావునఁ బాండుతనూభవులచేతఁ బడిన పాటుల నచటి బంధుజనులకెల్లఁ దెల్పుచుఁ బండితులును వృద్ధులును నగు సజ్జనులపాలికిఁ బోయి, కురుకులోచితముకాని ధార్తరాష్ట్రుల ప్రవర్తనమెల్ల నిరూపించి, చూపి, నీప్రియోక్తులచేఁ దక్కిన యెల్లర యుల్లముల నక్కటికంపుఁ దలంపు పుట్టఁజేసి, యక్కడి యందఱ మనంబులు నిక్కడ వ్రాలునట్టి వెరవెఱింగి ప్రసంగంబులఁ బ్రవర్తిల్లఁజేసి, కార్యంబు చక్కఁ జేసికొని, మఱియు మగిడిరావలయు. ఇచట మత్స్య భూపాలుని కొలువుకూటంబున జరిగినసంభాషణంబులు నీయెఱింగినంత వట్టు తత్తదనురూపంబుగా నుడివి, పాండవులకుఁ దేజోలాభంబులుగలుగునట్లొనర్పుట మనకుఁ గర్తవ్యంబని యెఱుంగుము. హస్తిపురంబున వలసినన్ని దినంబులు నీ వుండియైనఁ గురుపతి కడకును, దత్తనూజునొద్దకును, భీష్మ విదుర గురు కృపాదుల మ్రోలకును, బ్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నైనను, దఱచుగ నరుగుచు, నానాఁటికి వారివారి చిత్తంబుల గుఱుతించి ప్రవర్తింపుము; మన యొడ్డిన సూత్రంబున కా దుర్యోధనుం డొడంబడియెనేని, నయ్యది తప్పక సకలజనసమ్మతంబ యగును. అట్లు కాదేని కాఁగల కార్యంబులు గంధర్వులె తీర్పవలంతులు. కావున మఱితడయక నీవు పయనమ్మున కాయితమ్ముకమ్ము.

పురో—చిత్తము.

పాంచాల భూపాలు నాజ్ఞం గొని ధర్మజాదుల యనుమతి వడసి, ద్రుపద పురోహితుండు కరినగరి కేతెంచెను.

ద్రుపదుండును బాంచాలమునకు మరలెను.

రాయబారము

రెండవ ప్రకరణము

—o—

హస్తిపురము—విరటునగరమున వివాహవేదికపై జరిగిన పాండవ బంధుమిత్రగణంబుల సంభాషణములను, తన గూఢచారుని మూలమునఁ దెలిసికొనిన దుర్యోధనుని చిత్తవిభ్రమము-కర్ణ దుర్యోధనుల దురాలోచనములు-వివాదకారణములు-భీష్మ ద్రోణాదులు పాండవులపై నభిమానము జూపుదురేమోయని దుర్యోధనుఁడు సంశయించుచుఁ దనయభిప్రాయము ప్రతీకారము సకారణముగ వారివారి యవస్థల సవిభజనముగఁ జూపిన చర్చ-పాండవపక్షంబున ద్రుపద పురోహితుండు రాయబారియై కరినగరిఁ జేరకపూర్వమే శ్రీకృష్ణుని సహాయ మభ్యర్థింప దుర్యోధనుని ద్వారకాభిగమనము.

(దుర్యోధనుఁడు—తనలో)

ఏమిది! ఇంత తత్తరపాటొందెనా ద్రుపదుండు! తనకు మా యెడఁగల ప్రాఁబగఁ దీర్చికొనుట కిదియె యదనని యెంచి ద్రుపదుం డాధర్మజుం జేరియుండునా! పాండవు లాద్రుపదున కల్లువాం డ్రందుమేని, నేఁటివఱకును గాని యల్లుం డ్రిపుడే యయిరా? ద్రౌపదీ వివాహము మొదలు నేఁటివఱకును నిదురించుచున్న ద్రుపదుం డిపుడే మేల్కాంచెనా? అలనాఁడు భీష్మ ద్రోణ కర్ణార్జునులచే దా నోడింపఁబడి మాతోఁ గావించుకొనిన సంధినియమముల ననుసరించి, ద్రోణునకు స్వాధీనపఱచినదియు గంగానది కుత్తరదిశను మాకంది రాజధానిగాఁ గలదియునగు అహిచ్ఛత్రమును, వారణావతమును, మఱలఁ గైకొనుట కిదియె తరుణమని యెంచి కాఁబోలు ద్రుపదుం డాధర్మజుం జేరి, యాతనిఁ దెరపై బొమ్మ నాడించురీతి నాడింపఁ దలంచినాఁడు. ఇదివఱకే కర్ణుఁడు యాదవుల పీచమడంచి సంధినియమముల

ననుసరించి కైకొనిన వృకస్థలము మఱలఁ దాము గైకొనుట కిదియె యదనని యెంచి కావలయు, నా యాదవులును ధర్మజుం జేరిరి.

తొల్లి పాంచాల పాండవమను ద్వివర్గసమ్మేళనమునకు భయపడి, యేమి మునుఁగునో యనియెంచిరో, పాండవుల కింతతినుట కన్న ముండనిమ్మను భూతదయనో, జేసి మనసునొంచి, యెట్టులనో సంకీర్ణులగు నాపాండవులకు సంకీర్ణులగు నీభీష్మ ద్రోణ విదురాదులు ధర్మజునకుఁ దొలి యువరాజ్యపట్టాభిషేకము చేయించియున్నను, మాతండ్రి నా మొర నాలించి ధర్మజున కర్ధరాజ్యమెసంగి వారల నింద్రప్రస్థమునకుఁ బోవున ట్లొనర్చెను. అర్ధరాజ్య మను మిషను ఖాండవ మిప్పించితిని. నే ననుకొనినట్లు ఖాండవమున నున్న వన్య మృగముల చేతనో, రాక్షసవర్గమువలననో, నిహతులగుటకుబదులు ఖాండవమెల్ల దహించి, క్రొత్త జనస్థానము లేర్పఱచుకొని, రాజసూయ మొనర్చి తమ విక్రమమే ప్రకటించుకొనఁ గలిగిరి.

రాజ్యమునం దేమాత్రమును స్వత్వములేని పాండవులే క్రమ క్రమాభివృద్ధిఁ గాంచుచుండ వారి యుద్ధతికి సహింపలేక, జూదము వన్ని యందోడునట్లు పన్నగించి, తన్మూలమున వారు సర్వసంపదలం దూలు నట్లొనర్చినను రాజువారిం గరుణించి, మఱల వారిరాజ్యము వారి కొసంగుటం జేసి, ధార్తరాష్ట్రకులమునం దగ్రశాఖవారు ఖండరాజ్య మేలుటకు మనసొప్పమియుఁ, బురువంశీయు లేకాలముననైన నవిభాజ్యమగు రాజ్యమును ఖండంబు లొనర్చికొని తినుట యెఱుంగమియుఁ బాండవులీ సమీపమున నున్నంతకాలమును రాజెట్లయినను గరుణించి యిచ్చుచుండుటో, రాజొసంగఁ దలంచియు, నా పోరు వడలేక తన మానసము నెట్లెని చిక్కఁబట్టి యీయకున్నను గురువృద్ధు లెల్లరును ఆతని యుల్లముఁ బల్లవింపంజేసి, యెట్లేని నాతని నొడంబఱచి, యొప్పించి యిప్పించుటో జరుగుచునే యుండును గదా యని యెంచి వారల వీలగునంతకాలము దవ్వులఁ బారఁదోల

బన్నాగ మొనర్చి, యనుద్యూత మేర్పఱచి, యందరణ్యాజ్ఞాత వాసములే పణంబుగా నేర్పఱచి, యరణ్యావాసమునఁ గ్రూరమృగ ముల వాతఁబడి చచ్చుటో, లేక యజ్ఞాతవాసంబున నెఱుంగంబడి రేని మఱల మఱల నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబు లొనర్చుచుండుటో, జరుగు చుండునని యెంతో దూరము యోచించి వారి కరణ్యావాసాది కష్టపరంపర లొదవఁజేసియు, వారి నడవుల కనిచి దేశ భ్రష్ట త్వముఁగలుగఁజేసియు. వారియనుభవమున నవు డుండిన ధరణీ భాగమును, మయసభాది సంపదలనెల్ల స్వాధీనపఱచికొనియు, వారు మగిడి వచ్చినను జనాదరణము నొందకుండున ట్లెంత ప్రయత్నించి నను వారు సక్రమంబుగ నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబు లొనర్చి రాజ్య పరిపాలనకు మఱలసంసిద్ధులై అంతతో నాగక, అజ్ఞాతవాసదీక్షానం తర మా కోయరాజుకూఁతురా , నుత్తర నభిమన్యున కిప్పించి వివాహము నెరపఁ జేసి, తత్కళ్యాణమంటపసభాభవనము సంగరస మాలోచనరంగముగా మార్చి యా యాదవులుకులొడ్డుచు వ్యూహ ములఁ బన్నుచున్నారని గదా చారుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. అల నాఁడు పాండవ పాంచాల సమ్మేళనమునకు జంకి మా జనకునిచే నింద్రప్రస్థ మిప్పించినవారే, యిపుడీ పాండవ పాంచాల మాత్స్య మను నీ త్రివర్గ సమ్మేళనమునకు మఱింతజంకి యిం కేమేమి యిచ్చి వేయుమని మాతండ్రి నాకుఁ గట్టడిసేయున ట్లొనర్తురో కద! ఇఁక యాదవ సాహాయ్యము పాండవులకు సుస్థిరముగ లభించుటకుఁ బూర్వమే తొలుదొలుత నేనే ద్వారకకేగి, కృష్ణునిసాహాయ్య మడిగి చూచెదఁ గాక! ద్రుపదుఁ డంపిన పురోహితుఁ డీయూరు చేరక పూర్వమే నేను గృష్ణ సహాయ మభ్యర్థించి, తక్కుంగల రాజులఁ గూడ వారివారి బలములతో నాకు సహాయ మొనంగుటకు బాండ వులకన్న మున్ముందుగ నేనే కోరి మరలి వచ్చెదఁ గాక!

(దుర్యోధన దర్శనార్థియై కర్ణుఁడు ప్రవేశించెను.)

అంగరాజా, జూదపు సమయము నిర్వర్తించుకొనిన పిదప, మనలను గలసికొనకయే పాండవులు విరటునగరమునఁ గూరుచుండి తద్రాజన్యునితో సంబంధబాంధవముల నెఱపికొని, పాంచాల మాత్స్యులతోఁ గూడి మనపై నెత్తివచ్చుటకు సిద్ధపడుచు, మనతోడి సంగరంబునకుఁ దలఁపడిన పిదప మనకడకు దూతనంపుచున్నారఁట, వింటివే!—అంగరాజా, మనలను భయపెట్టి రాజ్యమును గొను తలం పదికాదా! ఏదీ ధర్మజుని సౌమ్యభావము? తన యత్నములు సౌమ్యము లని, తనపరివారును, దన సమాజమువారును దలంచుకొనుటకును, ప్రజాభిప్రాయము త న్ననుసరించు కొనుటకును, దన మానసమున నున్న దురూహాలఁ గప్పిపుచ్చుకొని, న్యాయము వలె, ధర్మమువలె, నీతివలె, లోకమునకు గోచరించుగతిని బ్రవర్తిల్లుటకు ధర్మజుఁడు వేయుచున్న పరమలౌకికపు టెత్తులు జుమీ యివి! ధర్మజుం డెంతటి ధర్మపరుండని యనుకొంటివి!

*　　　*　　　*

జడదారి వేసమునఁ బోయివచ్చిన మన చారుఁడు చెప్పిన దంతయు నీవును వింటివి గనుక మనతోఁ గయ్యమునకై కాలుఁ ద్రవ్వుచున్న పాండవులతో జరుగఁబోవు సమరమున మనకు సాయము సేయఁగోరుచు రాజులఁ జూడఁబోయెదను. కావున నేను మఱలివచ్చువఱకును నీవు రాజ్యపాలన విధులయం దప్రమత్తుండవై యుండుము.

కర్ణుఁడు—తమ యాజ్ఞల శిరసావహింతును.

దుర్యోధనుఁడు—మన శత్రువుల ప్రయత్నముల నీవు నేర్పున గుర్తించుచుండుము.

అని పలికి మిత పరివారముతో ద్వారకంగూర్చి దుర్యోధనుండు పయనమై పోయెను.

రాయబారము

మూడవ ప్రకరణము.

ద్వారకానగరము:—చరిత్రాత్మక, భూగోళశాస్త్రవిషయిక పౌరాణిక, నైసర్గిక, ప్రాముఖ్యతలంజూపుచు చిత్రించిన వర్ణనము-అర్జున దుర్యోధనుల ద్వారకానగరప్రవేశాభివర్ణనము-శ్రీకృష్ణుని ప్రథను దర్శనౌచిత్యము-కృష్ణ దుర్యోధనుల సంభాషణము-కృష్ణార్జునుల సంభాషణము-అభిలషితసహాయవాంఛాఫలసిద్ధి వడసిన యర్జున దుర్యోధనుల సంతృప్తి-శ్రీకృష్ణుని కార్యములపట్ల భగవత్స్వరూప సమర్థనము-అర్జునుఁ డుపప్లావ్యముననున్న ధర్మజునొద్దకు కృష్ణుం గొనిపోవుట-సహాయ మభ్యర్థించుటకుఁ దక్కినరాజులఁ జూడగోరిన దుర్యోధనునిగమనము.

పౌరాణికకథా కాలమునాఁటి ప్రదేశము లిప్పటి కింకను అదేరీతిని భూభాగములుగనో, జలభాగములుగనో, యుండక, యప్పటి భూభాగము లిపుడు జలభాగములుగఁ గాని, యప్పటి జలభాగము లిపుడు భూభాగములుగఁ గాని, పూర్తిగనో, యసంపూర్తిగనో,మారి కొన్ని తావుల నామమాత్రావశిష్టములయియు నింకం గొన్ని యెడల మఱపునకు వచ్చియు, నయనగోచరములుకాకయు, నుండియున్నవి. భారతయుద్ధకాలమునాఁటి జనపదములు కాలక్రమముగఁ గొన్ని జలాంతర్గతములై యున్నవి. కొన్ని యడవులుగా మాఱినవి; కొన్నింటి నామములే యిపుడు స్మరణకు రాకున్నవి. ఇట్టిమార్పులుపొందిన పెక్కుతావులలో శూరసేనదేశమునకు ముఖ్యపట్టణముగానున్న ద్వారక యొకటి. అలనాఁటి శూరసేనదేశము ఈనాఁటి గుజరాతు దేశమైయున్నది. కచ్ వియుక్తాగ్రగుడము శ్రీకృష్ణ నిర్యాణానంతరము

పొంగిపొరలి వచ్చుటచే ద్వారక యా నీటిముంపుదునకు లోనైనది. మన కిపుడు కానవచ్చుచున్న ద్వారక, యలనాఁటి ద్వారక కాక సముద్రతీరమున కట్టబడిన మఱియొక ద్వారకయై యున్నది.

భూతలవైకుంఠమని భాగవతులచేతను, దమకోడుటనే వాసుదేవుచే నిర్మించుకొనఁబడిన దాఁగుడుచోటని వైరులచేతను, వరుసగా నభినందింపఁబడి, నిందింపఁబడిన ఆ ద్వారకానగర మాద్వాపరమున రాచవారు నిర్మించిన వీడులలో వైభవమున మొదటిదియుఁ గాలమునఁ గడపటిదియునై యుండి, సాత్రాజితి కోర్కెదీర్ప మున్నుపేంద్రుఁ డింద్రుని నందనవనమునుండి తెచ్చి పెరటిచెట్టుగ నాటిన పారిజాత మందుండుటనో, ఉపేంద్రుని రాజధానియగుటనో, దాసజనముల కోర్కెలీడేర్చు నచ్యుతుం డందు నివసించుచు, భగవద్భక్తుల దరింపఁజేయ వేచియుండుటనో, గాని, యక్రూర ప్రముఖులందఱును, ఆ ద్వారకను రెండవయమరావతి యని పిలుచుచుందురని పురాణము లందుఁగలదు.

ఒకనాఁటిమధ్యాహ్నము ద్వారకానాథుఁడు భోజనానంతరము తనభవనమున నపరంజి కోళ్ల మంచముపైఁ బరుండియుండి, తనతల యంపిదెస రుక్మిణీసతి తములపాకులమడుపుల నందిచ్చుచుండ, సత్యభామయు మిత్రవిందయుఁ దమ కరపద్మములఁ జామరములఁగొని, వీచుచుండ, జాంబవతి కాల్కడఁగూరుచుండి తన పాదారవిందముల నొత్తుచుండఁ సాత్రాజితితో, నెడనెడ ద్రౌపదింగూర్చియు, నర్జునుం గూర్చియుఁ బ్రశంసించుచుఁ గొంతతడవుగడపి, నిదురింపనెంచి, యువతీజనమును వారివారి సదనములకుఁబో సెలవొసంగి, కొంత విశ్రాంతినొందనెంచి బోయి యయ్యాదవకులశేఖరుండు తన కనుదమ్ముల నరమోడ్చి నిదురించెను.

ద్వారకానగరపుఁ దూర్పుద్వారమునుండి సర్పకేతనపటాం

చలముతోఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొల్పు వేగమున నీలిమఁ గ్రక్కుచుండిన పారసీకములఁ బూన్చినరథమునఁ గూరుచుండి, పవన వేగమున యదుకులభూషణునగరముంగూర్చి కడురయమున దుర్యోధనుండు వచ్చుచుండ, దక్షిణద్వారమునుండి, యనుపమానభక్తి చిహ్నమహా కపిరాజు కేతనము మెఱయుచుండ, విజయసూచకములౌ ధవళాశ్వములఁ బూన్చినరథముపై నధివసించి నగరివాకిటఁ బ్రకాశించుచున్న గరుడధ్వజ సమీపమునఁ దనయరదముడిగ్గి, గరుడధ్వజమునకు సాగిలిపడిమ్రొక్కి ప్రదక్షిణము సేయుచున్న పార్థుంగాంచి, పాపమా దుర్యోధనుండు, "అన్నా, తరుణము మించెఁగా" యని తత్తరంపడి, ఫల్గుణుని ప్రదక్షిణ నమస్కారములు పూర్తికాక పూర్వమే, తనగమ్యస్థానము ముందుఁగ జేరనెంచి, రథగమనవేగము ద్విగుణము సేయుమని తనసారథికిఁగట్టడియొనర్చెను. సారథియుఁ బయనపుటాయాసమునైనను సరకుఁ గొనక, అంతలోనె నందనందనుని భవనద్వారముకడ నరదమ్ము నిమ్ముగనిలుప దుర్యోధనుం డరదంబు డిగ్గి, తత్సమీపంబున నిలిచినద్వారికుని మూలమున యదుపుంగవుండు నిదురించుచుండెనని తెలిసికొనియుఁ గృష్ణుని శయనమందిరమునకుఁ ద్రోవఁ జూపుమని యాతనినడుగ, నాతండును బురోగామికా నాద్వారికుని వెంటనంటి సుయోధనుండును దచ్ఛయనమందిరముఁ జేరెను. కృష్ణుఁడు నిదురమేల్కాంచునంతఁ దానె మున్ముందుగ నాతనితో మాటలాడు తలంపునఁగానోపుఁ గృష్ణుఁడు నిదురించుచున్న మంచమునకుఁ గాల్కడనున్న పీఠముఁజూచియుఁ, దలయంపి దెసనున్న పీఠముపైఁ గూరుచుండి, యతండు నిదురమేల్కాంచునందాక వేచియుందునని కావలయు, మిన్నకుండెను.

నగరమధ్యముననున్న గరుడధ్వజమునకుఁ బ్రదక్షిణ నమస్కారములొనర్చి పదంపడి తనరథమునధిరోహించి, యరదముఁ బోనిచ్చి,

నగరివాకిటఁ దనవాహనముడిగ్గి, పుండరీకాక్షు మందిరద్వారమునకు నమస్కరించి, దౌవారికునిచే దుర్యోధనాగమన మెఱింగి, కక్ష్యాంతరములు దాటిదాటి, కృష్ణునిశయనాగారము ప్రవేశించి, యెదుటఁ బీఠోప విష్టుండగు దుర్యోధనునిఁ, దరువాతఁ గృష్ణుని శిరోభాగంబును, బిమ్మట రుక్మిణీకాంతునికాళ్లకడ నుండిన యనధిష్ఠిత పీఠమునుఁ జూచి మెలమెల్లనఁ బదములిడుచు నటకేగి యించుక తడ వట నిలిచి, తనమనమునఁ గృష్ణుం గీర్తించుచు, మోడ్పుంగేలుదోయితో శ్రీకృష్ణునిముఖారవిందమె చూచుచుండ, దేవకీనందనుండు మేల్కాంచి కన్నులు విప్పునంతనె తనదృష్టింబడిన విజయుంజూచి, పదంపడి తన శిరోభాగపుదెసఁగూరుచుండిన వానిం గుఱుతించి, చప్పున లేచి కూరుచుండెను. 'ఎపుడునిదురమేల్కాంచు నీయదుపుంగవుం'డని వేచియున్న దుర్యోధనుమానసపుటారాటము ద్విగుణీకృత మయ్యె ననుట కేమి సందేహము కలదు! నిదురమేల్కాంచి కృష్ణుఁడు కన్నులు విప్పునంతఁ బార్థుఁ డయ్యాదవకుల జలధికౌస్తుభమగు కౌస్తుభలాంఛనుని పాదముల దిక్కున నట్టెనిలిచి, కనికరమ్మును, రాజనీతియు నొకవంకను, విజ్ఞానమును, యోగేశ్వరేశ్వరతా సూచకంబగు ననాసక్తతయు మఱి యొకవంకను, వెదచల్లుచుండు విశాలపుండరీకలోచనములును, లోచనాంతములనంటి శ్రీకారములంబోలు వీనులును, వీనులమీఁద నుండి నునుఁజెక్కుటద్దములపైఁ జిందులాడుచుఁ బ్రతిబింబించు మణికుండలద్వయధాళధళ్యమును, దొలుకారు మబ్బునా వెలయు కోమలశ్యామల శరీరకాంతియుఁగల ప్రద్యుమ్నునికన్నతండ్రిం దన కన్నుల కఱవుదీఱఁ గాంచి, "కాళీయుని ఫణాగ్రములఁ దాండవంబాడి, మున్ను బలిచక్రవర్తి నవరత్నఖచిత కిరీటముపైఁగొంతతడవు విడిసి, సకలజగత్పావన కారణమగు వియద్గంగకు జన్మస్థానమగు నీ పాద రాజీవంబుల కిదె నమస్కరింతు" నని యంబుజోదరుముఖారవిందము

గాంచి తనకరాబ్జములతో, శ్రీకృష్ణునిపదాబ్జములకు మనఃపూర్వక ప్రణామంబు లాచరించి మానసికధ్యానంబు సేయుచు నిలచియుండెను.

నిద్రమేల్కాంచిన దృష్టినే ధనంజయ దుర్యోధనులఁ గ్రమంబునఁ జూచిన కృష్ణుఁడు, "ఏమిది—త్రోవదప్పివచ్చితిరే! చిరకాలంబునకు మీసందర్శనలాభంబు వడసితి. ఏదేనిమహాకార్యం బుండనిచో మహాత్ములరగు మీ రూరకరారు. కావున మీకర్జం బెఱింగించి నన్నుఁ గృతకృత్యుం గావింపుఁ" డని పలికెను.

దుర్యో:—యదునందనా, కౌరవ పాండవయుద్ధమున మే మిరువురము నీ సహాయ మభ్యర్థింప వచ్చితిమి. మేమును వారును స్నేహ బాంధవముల నీకు సమానులము. కావున నిను సాయమొనర్పఁగోరి నిను సందర్శింపవచ్చుట యబ్బురము కాదు. సుజనులు మున్ముందుఁ గాంచినవారినే ప్రసాదించుట సుప్రసిద్ధము: అంఁదీవు సౌజన్యసారయుతుండవు, అట్లగుట మొదట నినుఁ గానవచ్చిన వాని కీవు దోడుగావలయునని కోరుచున్నాను.

కృష్ణుఁడు:— (కొంచెము స్మృతి నభినయించి ప్రకాశముగా) బావా! నీ చెప్పినయది నిక్కము. నన్ను మొదటఁ జూడ వచ్చినది నీవ యయ్యును, నేను మొదటఁజూచినదియర్జునుం గాని నిన్నుఁ గాదు. నీ చెప్పినయ ట్లేకార్యులై వచ్చిన మీ యిద్దఱకును సమానముగ సాదరంబుగ సాయమొసంగవలెఁ గావున మీ కోరిక లెట్లో యట్ల నెరవేర్పఁగలను. నాతో సమానులును, నాచే శిక్షనొందినవారును, సంగర పాండితీ మహిమాన్వితులును, చాపాద్యాయుధ కళావిశారదులును, నగు పదివేలమందినారాయణగోపాలు రను కంచురథాల వా రొకయెత్తును, నిరాయుధుండనై, పరమాప్తుండనై, యూరక నిలుచు నే నొకయెత్తును నై యున్నారము. ఇందెవరి కేవంతు

కావలసిన, వారద్దానిం గైకొనఁదగుంగాని మీ యిరువురలోఁ దొలుదొల్త నెంచికొనుటకుఁ గొండికకే యర్హత కలదు.

ఫల్గునా, మీయిరువురలో నీవు చిఱుతవాఁడవు గావున మొట్ట మొదట నీవే నీ యిష్టమువచ్చిన వంతుఁ దీసికొనుము.

అర్జు:— నేను నిన్నే కోరుకొందును.

ఈ ప్రత్యుత్తరము విజయుముఖమునుండి వెలువడుటయె తడవుగఁ బెన్నిధిఁగన్న పేదవిధాన, పదివేవురు కంచురథాలనారాయణగోపాలుర బలంబులఁ గైకొని దుర్యోధనుఁడు, "బావా! నా యాప్సితంబు గుర్తించితివో—యన నెఱిఁగి యెఱిఁగి నా కోరిన సేనయే నాకుఁదక్కునట్లు చేసిన నీ ప్రేమకు నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నీ నారాయణగోపాలుర కిపుడె యాజ్ఞ యొసఁగి నారాజధాని కనుపుము. సెలవొసఁగి నన్నునుపుము." అనిదుర్యోధనుఁడారంగము వీడి వెడలిపోయెను.

* * * *

కృష్ణు:— పార్థా, కోదండపాండితీ మహిమాన్వితులై సంగ్రామారంభశీలురగు నారాయణగోపాలుర దుర్యోధనుండు దృప్తిమెయిఁ గైకొన, నిరాయుధుండనై సంగరారంభ రహితుండనగు నన్నుఁ గోరుకొనుట నీ కేమి ప్రయోజనకారి యని యనుకొంటివి ?

అర్జు:— యుద్ధమునకు నేను సహాయముకోరను. సుప్రసిద్ధుండవగు నీవే సమర మొనర్చినచో, యుద్ధమున నేనెంత శ్రమంపడినను పేరును ప్రతిష్ఠయు నీవియ యగును. మఱియు నీకుఁ బ్రతిపక్షమూని జయంబుగొనుట దురూహ్యమగుటను, విజయమునకు నీవు మూలమగుటను, నిన్నే కోరుకొంటిని. కావున నపార కృపామతిత్రో నా కీవు సారథ్యంబొనరించుచు, నసఁగా పాడుచు,

నాకు జయము సమకూడఁజేయుము. చిరకాలమునుండి నీ సారథ్య గౌరవము నేనుపొందఁగోరి, కోరికోరి నిన్నిపుడు వేడుచున్నాను.

కృష్ణుఁడు — అర్జునా! నీ యభీష్టము నెరవేర్చుటయే నాకు విధ్యుక్త కార్యము గావున నీకుసారథ్యంబొనరించి, అసమయుద్ధక్రీడను నీకుఁ బరమాప్తుఁడనై యుందును.

అర్జు — యదుకులభూషణా! నా కీ వరమె చాలును. ఈ వరమె యాపదివేవురు నారాయణగోపాలుర బలమును కౌరవ సేనావారమును ద్రోసిరాజునుజేయఁగల దను దృఢవిశ్వాసము నాకుఁగలదు.

ఇఁక మనమిరువురమును ధర్మజు వాలికింబోవలయు. నిను దోడుకొని రమ్మని నాకుఁగట్టడిసేసి యుధిష్ఠిరుఁడు నన్నిటకుఁ బుత్తెంచెను గావున నీవును నేఁడే నాతోఁ బయనము కమ్మని ప్రార్థించుచున్నాను.

అంతఁగృష్ణుండును నర్జునునితో ధర్మజుంజూడ బయనపు సన్నాహము సేయఁ దొడంగెను.

* * * *

సిం హా వ లో క న ము

సేబాసునోయీ కృష్ణా! ఏకక్రియాద్వ్యర్థకరీబభూవ — యను నార్యోక్తిని నీ యొనర్చిన కార్యమున నొప్పించితివోయి! నీకడ కరుదెంచిన వారిరువురును నేక కార్యార్థులనుమాట సత్యమె యగును. అందుఁ దొలి దుర్యోధనుఁడే నిన్నుఁజూడ, వచ్చె ననుమాటయు నసత్యముకాదు. మొదట నీ సహాయము కొఱకు నోరు దెఱచి

ని న్నడిగినది దుర్యోధనుఁడే యుండ, 'నర్జునునే తొలిదొలి చూచితి వను సమయస్ఫూర్తి నెగడఁ జేసితివి. అర్జునునకు స్వయముగ నీవే సాహాయ్యముసేయ నీ మనమున నిశ్చయించియే కావలయు, దుర్యోధనుఁడు పశుబలమువంటి బాహుబలము పై నాధారపడువాఁడని యెంత కాలమునుండి గుర్తించితివో కాని, నీ వ్యక్తిబలమును, నీ నారాయణ గోపాలురబలమును సమానమగువంతు లని దుర్యోధనుని మానసమున కెక్కించి, నిన్నెవరు గోరుకొన్నను,-నిరాయుధుండనై, యనుపమానప్రేమతోఁ బరమాప్తుండనై "యూరక నిలుతు" నని బాహుబలముపై నెల్లయెడల నాధారపడియుండుదుర్యోధనునకు, 'నీ వ్యక్తి సహాయ మనుపయోగమని తోఁచు తెఱంగున సంభాషించితివి! అంతతోనాగక, నీవు వేసిన రెండువంతులలో, నీ 'వ్యక్తి' యనువంతును దుర్యోధనుఁడు గోరుకొనఁడని నీ వెఱింగియు, నవకాశమేల నొసంగవలయునని యెంచికానోపు, వంతుల నెంచికొని యెత్తికొనుటలోనె 'జిన్నవాఁడే మొదట నెంచికొనవలె' నను ధర్మసూక్ష్మము వెదకినావు.

నారాయణ గోపాలురతో దుర్యోధనుఁడు మరలిన పిదప నీ వర్జునుం జూచి, 'నిరాయుధుండ నగు నన్నేల గోరికొంటివి? కోదండపాండిత్యమహిమాన్వితులగు నారాయణగోపాలుర దుర్యోధనుఁడు గోరికొనెనే,' యని బావమరదితోఁహాస్యములుపలికి, నీ నిరాయుధత్వమునకుఁగల కారణములను నీమనసున నుంచికొనియే పరిహాసములాడితివి! ఎంత సమయస్ఫూర్తితో నట్లంటివో కాని మఱి వెల్లడించినావు కావు. కాని నీవే చక్రముపట్టి పాండుసుతులపక్షము వహింతువేని యెన్ని చిక్కులు తటస్థించునో, నీవుమాత్ర మెఱుంగవుగనుకనా! చక్రపాణివై నీవే పాండవపక్షమునఁ బోరఁదలపవుదువేని దుర్యోధనునకు గదావిద్యయం దాచార్యుండును, తన శిష్యులందఱిలో దుర్యోధనునందు ప్రత్యేకపుటభిమానముగలవాఁడును, నీయన్నయు నగు

బలరాముండు తన హాలమునుబూని ధార్తరాష్ట్రిల పక్షమునఁ బోర సిద్ధపడుననియు, దన్మూలమున మీ యన్నదమ్ము లిరువురకును యుద్ధము నభ్యర్థించినవాఁడవగుదు వనియు, నయ్యది లోకమునకు దుష్టమగు నుదాహరణ మగునుగదా యనియు, నింతవరకును జరిగిన కార్యకలాపమును, గురుపాండవవివాదములో నీవు జోక్యముకలుగఁ జేసికొనిన ప్రకారమును, నీ జనకుండగు వసుదేవున కిష్టము లేకుండుట నీ వెఱుంగుటకుఁదోడు ప్రద్యుమ్నాదులగు నీ కుమారవర్గముఁ గూడ నిను సేవగించునో కా యనియు, శంకించియు నిరాయుధుండనయి యుందునని యనియుందువు. మఱియు నీ వాయుధపాణివైనచోఁ దా నెంతదూరము నైతికపరుం డయినను, విదురుం డూరకుండక కౌరవపక్షమున విలువట్టకమానం డనియుంగూడ దలంచియుందువు. మాండవ్యశాపమువలన యముఁడే విదురుండయి జన్మించె ననియు, నట్టి—విదురుండే విలు వట్టిన నిక నాతని కెదురే— యనియుః నీ వెఱుంగుదువు. యముఁడే సమరమునకు బూనెనేని సర్వమును నాశనమగునుగదా యని కూడ మదిం దలంచి యుందువు! అట్లే జరిగియుండెనేని అపుడు కురుపాండవయుద్ధముకాక, కురు పాంచాల యుద్ధమును గాక, కృష్ణబలరామయుద్ధమును, కృష్ణ విదుర యుద్ధమును నయి, అట్టియుద్ధమున నీవు ప్రత్యేకముగ గుర్తింప బడవలసివచ్చునుగదా యని, నీవు 'నిరస్త్రపాణివై యుందు' నని యని యుందువు. నీవు కురుపాండవసమరమునఁ జేయిచేసికొననిచో, బల రాముండును నీ యనిమొన నిలువకపోవు ననియుఁ దలంచియుందువు. నీ వస్త్రముఁబూనకున్న విదురుండును నెప్పటియట్ల నీవలనిమైత్రియు నీయెడ భక్తియుఁజూపుచుండుఁగదాయనియు, దన్మూలమున గౌరవ పక్షపురహస్యములును విశేషములును దెలిసికొనుచుఁ గథాక్రమము నడపింపవచ్చును గదా యనియు నెంచియుందువు కావలయు. శాపము వలన నొకరును, అంశవలన నింకొకరును, క్రమముగాఁ దండ్రి

కుమారు లగుట పరస్పరము తెలియకున్నను, విదుర ధర్మజులు, యమ యమనందును లయి, పుత్రప్రేమయు పితృగౌరవమును పొందియుండుటను, దొలినుండియు ధర్మజాదులయెడఁ గల ప్రేమచే వారి నరసి రక్షించుచున్న విదురుని సాహాయ్యమే లగోలుపోవలె ననియు నెంచియుందువు! నీవే చక్రము పట్టినచో, యాదవులు నీపైఁ బగబూనుదు రనియుంగూడ దలంచియుందువు. ఔరా! ఎంత ప్రతిభాశాలివి! ప్రథమసోపానముననే యింతలు సేయఁ గలిగిన నీ చేతలయం దిమిడియున్న యంతర్భావములను పామరులమగు, మేము గ్రహింపఁగలమా! నీ యంతర్భావములును, నీ సంకల్పములును, నీ సంకల్పములకుఁ గలకారణములును మానవదుర్భేద్యములౌట, మేము దెలిసికొనఁజాలని సందర్భములపట్ల నీచేతలు భగవంతునిచేతలుగాఁ దలంచుటయం దసంగత మేమున్నది? మా కన్నులె కొలబద్దలుగను, మా మనములె కొలపాత్రలుగను, గల మేము నీ యొనర్చు కార్యములును నీ సంకల్పకారణములును దెలిసికొనఁజాలని తరుణము లసంఖ్యాకము లైనపుడు నినుఁ దలంచినపుడెల్ల నొకయెడ నీవే భగవంతుండవనియు, నింకొకయెడ, నీవు భగవదవతారంబవనియు, మే మెన్నుచుండుట యెట్లసంగతము కాఁగలదు!

దుర్యోధనుఁడు కోరినది దుర్యోధనునకును, అర్జునుఁడు కోరినది యర్జునునకును నొసంగి, తన్మూలమున నీ భావికార్యములకెల్లఁ ద్రోవలఁ దీర్చికొంటివి. ఇట్లొక్క కార్యమువలననే రెండు ఫలముల నేకముహూర్తమున నొందఁగల బుద్ధి బలము నీ పిననాఁట నుండియు బ్రదర్శిత మగుచునేయున్నది! ఎప్పటి కప్పుడు ప్రమాదము కానీ కుండ నుత్తిపై నుత్తిబన్నుచు మంత్రరక్షణకళచేఁ బరిస్థితులఁ ద్రిప్పఁ గల ప్రతిభాశాలిని నాఁటికిని నేఁటికినింగూడ నినుదక్క నింకొకనిని మరి కానము!

రాయబారము

నాలవ ప్రకరణము.

(i) మార్గమధ్యమున దుర్యోధనుఁడు బలరాముంగలసి సంభాషించుట-పాండవ పక్షమునఁ జేరిన కృష్ణునిఁగూర్చి బలరాము నభిప్రాయము-ధర్మజుదర్శనార్థమై పోవుచున్న శల్యుని మార్గమధ్యమునఁ గలసి, దుర్యోధనుఁడు శల్యుసహాయలాభము వంచనమెయి నొంది కరినగరముఁ జేరుట.

ద్రుపదపురోహితుఁ డానాఁడే కురుపతిసభకు రాయబారిగఁ బంపఁబడియెను. మఱియు శల్య, కేకయ, ధృష్టకేతు, సహదేవాది భూపతుల కడకును వారి వారి సాహాయ్యముఁ గోరుచుఁ బాండవాగ్రజుండు దూతల నంపియే యుండెను.

సాహాయ్యముఁగోరుచు శ్రీకృష్ణునిదర్శింపనేగిన దుర్యోధనుఁడు తనకుఁ గృష్ణుఁ డొసంగిన యా పదివేల కంచురథాలవారినిఁ గరినగరమున కనిపి, మార్గమధ్యంబున బలరాముంగలసికొని మ్రొక్క బలరాముండును దనప్రియశిష్యు నాశీర్వదించి, సేమంబడిగి తెలిసికొనెను. అనంతరము కానయియున్న కురుపాండవసమరమున బలరాముని సహాయము దుర్యోధనుఁ డభ్యర్థించెను.

బలరాముఁడు:—సుయోధనా, అభిమన్యు, వివాహమునకుఁ బ్రభువర్గంబెల్లఁగూడంబడియుండ,నాసభను నీకొఱ కేనేమిపలికితినో ఏమి మాటలు వడినవో, మీకరినగరమున నాడుకొనలేదే! నీవు వినలేదే! పాండవపక్షపాతంబునఁ బ్రతికూలవచనంబులు వలికినకొండఱు నా పలుకుల కసహ్యపడుటయు, నయ్యవి

కృష్ణునకుఁ బ్రియంబులై యుండుటయుం బొసఁగినది. కృష్ణుని బాసి యే నొక్క నిముసమును నుండఁజాలమియు, నాతనితో విరసంపుమాటలు పలుకఁజాలమియు, నేనేమియు ననఁజాలక ఒకనిశ్చయమ్మునునుంటిని. మీరును వారును జలమునఁ బోరిన నం దెద్ది యెటువోయినను నేనూఱకయుండ నిశ్చయించితిని. అట్లగుట నే నేరికిని సాయ మొనర్పఁ జాలను. నాయట్లే కృష్ణునిపుత్రులగు ప్రద్యుమ్నాదులును దటస్థభావము నూని యున్నారు. ఇఁక మజ్జనకుండగు వసుదేవుం డేమనునో! అట్లగుట దుర్యోధనా, నీ ప్రయత్నమున నీవుండ నగును. అని బలరాముం డాతనికి దీవెనలిడి యంపివేసెను.

దుర్యోధనుం డాతనికడ సెలవుఁగైకొని, ధర్మజుని కోరిక చొప్పున నాతనిఁ జూడవచ్చుచుండిన శల్యభూకాంతుని మార్గ మధ్యమునఁ జూచి తొలుతఁ దానే యాతని సహాయ మభ్యర్థింప నెంచి, యాతఁడు విడిసియుండు తావుల వలసినన్ని సదుపాయముల సన్నాహంబున సన్నాహపఱచుచు, సుప్రసంగవశమున నిపుడుజరుగఁబోవు కౌరవ పాండవయుద్ధమునఁ దనకు నమాత్యుండయి, వాహినీపతియై, సమర సారథ్యంబొనరుచు సహాయ సంపద నాతనినోటఁ దొలుదొల్త వాగ్దాన రూపంబునఁ దాఁబడసి, తనతోఁ గరినగరంబున కరుదేరఁ గోర, శల్యుండును బాండవులం జూచి మరలివచ్చి తన్నుఁ [దుర్యోధనుని] జేరుదుననియు నాతని కోరిక కొప్పికొంటిననియుఁ దుర్యోధనునకుఁ దెలిపి, శల్యుం డుపప్లావ్యంబునకుఁ జనియెను.

దుర్యోధనుండును, దాఁజూడఁ దలంచిన రాజులఁ జూచియు, వారి వారి సాహాయ్యము నొందియు, హస్తిపురిం జేరుకొనియెను.

శల్యుండును బయనంబు సాగించి, ధర్మరాజాదు లున్న తావునకుఁ జేరుకొనియెను.

* * * *

నాలవ ప్రకరణము

(ii)

(ii) శల్యుఁడు ధర్మజు నర్థించుట:—ధర్మాధర్మ విచక్షణలఁ జూపు వారిసంభాషణ-ధర్మజుఁడు శల్యసహాయ మభ్యర్థించి, చేయు ప్రసంగఫణితి-శల్యుని వాగ్దానము-శల్యుని తాత్కాలికపు మానసిక తత్వవిచారము-అధర్మములుగఁ దొలిఁదోపఁ జేసి యనంతరము ధర్మములై నెగడు కార్యముల విపులచర్చ-కార్యాకార్య నిరూపణము-ధర్మజుశీల వివర్ణనము.

అదివఱకే పాండవపక్షముం జేరుకొనియుండిన చమూ సమూహములనెల్ల నుల్లమలరఁ గాంచి, శల్యధరణీపతి, ధర్మనందనుని యావాసంబున కరుగఁ నట నీ శల్యుని కొఱ కెదురు సూచుచుండిన ధర్మజుండును, దన భ్రాతృవర్గంబును, ద్రౌపదీ సుభద్రలును, నభిమన్యుప్రభృతి పుత్రసంతానమును దోడురా, నెదురేగి శల్యు నాలింగన పూర్వక గౌరవంబుల సంతుష్టాంతరంగుంగా నొనరించి యర్ఘ్యపాద్యాది సత్కారంబుల నాతని హృదయంబు పల్లవింపంజేయ నాతండును బునరాలింగనంబుఁ జేసి, యన్యోన్య మర్యాదలం దీర్చికొనిన పిదప ధర్మజుండు శల్యుని కుశలంబడిగి యాతని సముచితాసనంబున నుపవిష్టుం జేసెను.

శల్యుఁడు—ధరణియు రాజ్యమువీడి భార్యయు ననుజన్ములును, మీరలును, నీయడవులఁ గడు నిడుమలువడితిరి. అంతకంటెను ఘోరతర కష్టమా నజ్ఞాత వాసముఁ గూడ ననుభవించితిరి.

ఇన్ని కష్టములఁబడియైన జూదమునాఁటి పందెపు నేమముల జయప్రదముగ నిర్వర్తించుకొనఁ గలుగుటకు, మీయదయా సూనృతాదులును, సద్ధర్మాచరణ శీలమును, కేవల మానుష శక్తియొల్లక కారణకార్యసంబంధమున లెనుండు దైవమానుష ముల రెంటనూదిప్రవర్తించుమీసుస్వభావమును గారణములు కావలయు. కౌరవులింతనుక మిముఁబఱచిన బాధలకును, వారి మూలమున మీ రొందిన మీ మానసవ్రణమ్ములకును, నీ లోకము వారెల్లరును గనునొచ్చిరి. ఎంతవారికిని విధిప్రేరణ యనుల్లంఘనీయమగుట మీరలింతలువడుట తట స్థించనది.

మీ దూత నన్నుఁ బిలిచినపిదప మిముఁజూడ నే నేతెంచుచుండ మార్గమధ్యమున దుర్యోధనుండు నన్నుఁ గలిసికొని, తాను పాండుసుతులతోఁ బోరుట సిద్ధమయ్యె ననియుఁ దనకు నేనమాత్యుఁడుగా చమూపతిగా సమర సారథిగా నుండఁగోరి, నావలన వాగ్దానంబునొంది, తనతోడన విభపురమున కిపుడె రమ్మనికోర, మిముఁ జూచివత్తునని ప్రత్యుత్తరంబిచ్చి వచ్చి మిముఁ జూడఁగంటి.

దుర్భరమగు కష్టపరంపర లనుభవించిన మిమ్మిపుడు గనుంగొని నా మనసు గలఁక దేఱినది.

అని వారియెడ నా శల్యుఁడు తన సానుభూతి నెఱపెను.

ధర్మరాజు:—మంచిపని చేసితిరి. ఒకరినిమెచ్చి వారికోర్కెఁ దీర్చుట పెద్దలగువారికి సహజగుణము కదా! ఇట్టి మీ మహోదాత్త గుణమున కెంతేని హర్షమొందె మీకడ నొక్కటి వేడసాహ సించుచున్నమాకు నను క్షమియింపఁగల కర్తలు.

మాఫల్గుణునకుఁ గృష్ణుఁడు సారథ్యంబు నేయనున్నాఁడు. కర్ణుఁడు మాఫల్గుణుతో నెల్లప్పుడును మచ్చరించుచుండును. కర్ణార్జునులకు సంగరంబు జరుగుచున్నప్పుడు కృష్ణునకుఁ బ్రతి సారథ్యం బొనరుపఁ గౌరవపక్షంబునఁ దమరుదక్క నింకొకరు సమర్థులు లేకుంటఁ గర్ణునికొఱకు సారథ్యంబు మీకవశ్యంబు ననివార్యంబు నగును. కావునఁ దాము తప్పక యీ కార్యమున కొల్లమింజూపక, సమర సమయంబున సారథ్యంబుఁ బూనుటకు ముందు నిరాకరించిపలికి, కర్ణుచిత్తంబునకుఁ జాంచల్యంబు కలుగఁజేసి, మీ పలుకులఁ గలఁక పుట్టించి కర్ణుని తేజంబు దూలఁజేసి మా పార్థునకుఁ బరిరక్షనొసంగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఇయ్యది యకృతంబని యనుమానింపక, మానసంబున నెవ్వగనొందక, నాప్రార్థనంబెల్లవిధంబుల నను ష్ఠింపవలయు. ఇంతమాత్రంబు తా మొనర్చిన నయ్యది పాండుసుతులకు విజయసూచకంబ యగును.

శల్యుఁడు:—ధర్మనందనా, గాంధారీనందనుఁడు నను నమాత్యుఁగా నుండుమనియొ; సేనానేతగా నుండు మనియొ; సమర సారథ్యంబొనరింపు మనియొ; నంతియేకాని సూతపుత్రునకు సారథివి కమ్మని కోరియుండలేదే! ఆతఁడు సమరసారథి యని యనియెనేకాని, రథికుని పేరుజెప్పి నన్నాతనికి సారథి కమ్మని చెప్పియుండ లేదే. నాసాయము కోరుట సూతపుత్రు సారథ్యమునకా? నాయట్టి వానికిఁ దగని సారథ్యము వహియింపు మనుట కాతనికి నోరెట్లాడును?

ధర్మ:—ఆతనికి నోరెట్లాడుననియా తమకుఁగల సందేహము? ననుఁ జూడవచ్చుచుండిన తమకు మార్గమధ్యంబున పథికశ్రమంబు వాపదగిన సకల సౌకర్యముల నేర్పరించి, తమయుల్లమల

రించి, నాకన్నమున్న తమసహాయ వాగ్దానము గైకొన్న యీ వంచకుని సాహసమునకుఁ దామాశ్చర్యము నొందఁజాల రేని, అంతటి సాహసునకు నోరెటాడు నని తాము దలంప నక్కఱలేదు. వంచనాన్వితముకాని కార్యముగాని, వంచన మిశ్రితముకాని పలుకుగాని, యీతండెఱుఁగఁడు. ఇఁక నమా త్యులరు కండని తమ్ముఁ దొలుదొలుత గోరుట తమ్మభినం దించుటయ యగును. పిదప సేనానేతలు కండని యడుగుట, తమ యుద్ధనైపుణ్యముఁ గొనియాడుటయె యగును. పదంపడి సమర సారథ్యంబొనరుపఁ గోరుట యుద్ధరంగ మంతయును నడపుఁడని తమ్ముఁ గోరుటకాదు. ఒక రథికునకు సారథ్యం బొనరుపఁ గోరుటగాక యింకొకటి కాఁజాలదు.

ఇఁకఁ గర్ణార్జునులే ప్రధాన వీరులును, తొలినుండియును మచ్చరము పెరిగియున్న వారలును నయియున్నారలు. అర్జును నిర్జించుటకే కర్ణుని దగ్గఱఁ జేర్చికొని నాఁడాదుర్యోధనుఁడు. అర్జునునకుఁగల యన్నిలాంఛనములును, సౌకర్యములును, గర్ణునకుఁగూడ లేనియెడలఁ బ్రతియోధుని మహత్త్వమునకు లోపము కలుగును. అందును శ్రీకృష్ణ సారథ్యంబునకుఁ దుల్య సారథ్యంబు శల్యసారథ్యంబయగుట మిముఁగర్ణునకేసారథ్యం బొనరుపఁ నాతఁడుగోరుట తప్పదుగనుక తప్పక కర్ణునకు మీ సారథ్యంబెకర్తవ్యంబయగును. కావున మద్రదేశ్వరుండనగు న న్నొక సూతపుత్రునకా సారథ్యంబుసేయఁగోరుట యని మీ మానసమున నెంచక, మీ మనసు నెట్లోని యొప్పించుకొని, వశీకృత చిత్తముతోఁ బ్రకాశముగాఁ దొలుత నిరాకరించి పలికియు, నవల నెట్లే యొడంబడినట్లు నటియించి, కర్ణునకు సారథ్యంబొనరింపుఁడు. రథారోహణ మొనర్చినది మొదలు

కర్ణుని కఠోరవాక్యములచే ధృతిదూలఁజేయుచు సారథ్యంబు నెఱపినచో, దుర్యోధను కోరికప్రకార మాతనికిని, నా ప్రార్థనము చొప్పున నాకునుంగూడఁ దాము సాహాయ్య మొనర్చిన వా రగుదురు. మా పార్థుని బరిరక్షణ మొనర్చిన వారునుంగూడ నగుదురు. అట్లగుట నెల్లవిధంబులఁ గర్ణునకు సారథ్యంబొనర్చుటయే కర్తవ్యంబగును.

శల్యుఁడు—దుర్యోధనున కేను సాయపడెద నని తొలుత ననుటను నాతని కోర్కె దీర్పవలయును.

మీ రంపిన దూత చెప్పిన చొప్పున మిము సందర్శింప వచ్చుచుండిన నన్ను మార్గమధ్యంబునఁ దన యొనర్చిన సదుపాయములచే నీవ కా యని తోషఁజేసి, వంచనమెయి నా వలన సాహాయ్యవాగ్దానముం గొనుటను, నిట్టి సాహాయ్యమే చేయవలయును. పిన్నపెద్దల తారతమ్యము లెఱుంగ నెంచక, సూతపుత్త్రునకే నను సారథ్యం బొనరుపఁ గోరెనేని, తాఁ గోరినయట్లె సూత సారథ్యం బొనర్చుచు, నిజానకు నర్జునుం గాచు తెఱంగారయుదు. మహాహవసమయమునఁ గటూక్తులచే నా దుర్ణయవిచారుమనసు కలఁచి కలఁచి, కర్ణునకుఁగల దర్పమును, దేజమును, మాసితొలంగు నట్లార్చి వివిధభంగుల నాతని నోనాడుచు, నా పలుకులచే నేమి సేయుటకును దనకుఁ జేతులాడకున్నతఱిఁ గర్ణు నర్జునుండు తన తీవ్రబాణ పరంపరల పాలుపఱచి, నిర్జించు.

యమనందనా, ఇదియొకటియే యన నేల? మీ మనసునఁ గలదేది చేయుమనికోరిన నయ్యది చేయఁబూనితిని. అలనాఁటి జూదమున నీ సూతసూతి, యనార్యునిరీతి, మిము సభ నాడిన యవినీతికి, సందఱ హృదయములును గడునొచ్చియుంట మీ

కేవిధానమైన వేంలోనంగూర్పనిశ్చయించితిమి. ......
నీతులకైన మీ రోర్చి, దుర్యోధనుం డెంతవదరినను, మీరింద
సైంచి యాతండు మిముం బెట్టిన యట్టుల కెల్లం బ్రతిక్రియ
సేయంజాలియుండియు, మీరలుశాంతయుతులై సైరణసేయు
టంజేసి, మీ పడినయాపద లెవ్వరి నోవ్వంజేయవు! నిర్బంధ
మును, దుర్మానంబును, ప్రధానగుణములుగాంగల యల
యవినీతిపరుండగు దుర్యోధనునిచేత లేరికిమాత్ర మేవజనింపం
జేయ కుండును! అట్లయ్యును, నిట్లు బన్నముల వడితిమే యని
మీరలు మఱి చిత్తమునందెన్నక, మనమున వగవక,
మానసంబున గ్రిందువడక, కర్తవ్యంబునడపంజూడుండు. మాధ
వుండే కలండని నమ్మిన మీ మనోరథమ్ము ఫలమ్మునొందక
వమ్ము కాంజాలదు. దేవతలైనను మెచ్చునంతదూరము మీ
ప్రశాంత ప్రవర్తన ప్రకారము ప్రకాశింపంజేసితిరి. ఇంకేమి
సేయవలయు! మఱియెంతకును బశ్చాత్తాపముదయింపంజాలని
యయోమయహృదయుండగు నా సుయోధనునెడ వెనుక
ముందు లాలోచింపం నీకం బనిలేదు. సమయము దప్పివచ్చిన
దేవతలైనను జిక్కువడి యాపదలం బొదలిన కథ లెన్నేని
కలవు. ధైర్యము చిక్కంబట్టి, దైవముపై భారముంచి యొన
ర్చుచున్న మీ యుద్యోగమున మీకు జయశ్రీ లభియింపం
గలదు.

ధర్మ:—పద్రభూ కాంత! భవ్యభవదీయ భాషణ శ్రవణంబున
చిత్తంబు కలంక —

అని ధర్మజుండు నగిరి మద్రపతికి సముచితంబులగు మజ్జన భోజనా
దుల నేర్పఱచి, కొంతవడి విశ్రాంతి చేకొనపిదప శల్యుండు పయనంబున
కాయత్తపడుచుండ మఱల యుధిష్ఠిరుండు—"మీరలు రాధేయుం

బలుకుట మఱువరాదుసుఁడీ మముఁదలఁచియైన—'' నని శల్యునికి సూచించెను.

శల్యుండును ధర్మజుంజూచి, ''యట్ల చేయుదు; సంశయము నల'' దని యూరడఁ బలుకఁ బరస్పరగాఢాలింగన పూర్వక మర్యాదలం దేఱిన పిదప మద్రపతియుఁ గౌంతేయాగ్రజుకడ సెలవుఁ గైకొని తన బలమ్ములతో హస్తి పురమ్మునకు మరలెను.

సిం హా వ లో క న ము

యమనందనా, నీ విపుడు శల్యునితో నెఱపిన సంభాషణపు టౌచిత్యముంగూర్చి మే మిఁకఁ బరిశీలింప వచ్చును గదా:—

''—అకృత్యంబని యనుమానింపక—, మానసంబున నెవ్వగ నొందక, నా ప్రార్థనంబెల్ల విధంబులననుష్ఠింపవలయు''నని కదా యంటివి! కావున నీకోరినయది యకార్యమని నీవమెఱుంగుదువంట నిర్వివాదాంశమె యగును. అ ట్లకార్యమని నీ వెఱింగియుండియు, స్వలాభాపేక్షచే శల్యునిఁ దత్కార్య మొనర్పుమని కోరియుంటివి. కావున నిప్పట్టునఁ గేవలము స్వలాభమునే చూచుకొని శల్యునాచరింపుమని కోరినది యకార్యమని యెఱింగియుండియు నీ మనమున నణుమాత్రమును ననుమానింపక యుండుటకుఁదోడు, పైపెచ్చు శల్యుం డొక వేళ యీ యకార్యకరణమునకు సంశయించునేమో యని నీవు శంకించి, —యకార్యమని సంశయింపకుమా—యనికూడఁ దుదకాతనితో నంటివి! నీ వెంత నీతిమంతుఁడవో, నీ మాటవిని, యట్లే చేయుదునని తానును నీ మతము ననుసరించుటకుఁదగినకొన్ని యుపపత్తుల నేర్చి కూర్చి చర్చించి, తనయొప్పికోలు జూపిన యల శల్యుండును నంతియ నీతిమంతుఁడు గదా !

దుర్యోధనుని కోర్కె మేరకు దా సమాత్యుండగుటకు శల్యుఁ
డంగీకరించినను, తేని సేనల నడపుట నాతఁ డొల్లకపోవచ్చును. తొలి
పలుకుఁబడి ననుసరించి చమూపతి కాయనుమతించినను సారథ్యంబునఁ
కొనసకపోవచ్చును. సారథ్యంబు వహించుట తప్పనిసరియయినను
సూతసూతి యరదంబు గడప నొడంబడకపోవచ్చునే గాని, ధర్మజా,
నీ కుటిలపుటాలోచన యే లేకయున్నచో, రాధేయునకు రథచోదకుఁడ
గుట కిష్టపడుటగాని, యిష్టపడినచో, నాతని నోనాడుచు, నాతనిఁ
దేజోవీర్య హీనునిఁగఁ జేయుపలుకులు శల్యుఁడు పలుకక పోవుటగాని
జరుగక పోవచ్చును.

ధర్మజా! తఱితప్పి వచ్చునందాఁకనే నీ నీతి పథక్రమంబు
గాని, మీఁదుమిక్కిలి యైనచో మాత్రము, నీవు కార్యవాదివై నీ
కార్యానుకూలమున కనువగు తెన్నే చూచెదవనుట నిర్వివాదాంశము
సుమా! మఱియు నీవు నీ యెదిరినిఁ గృష్ణునింబోలె సంపూర్ణముగ
నెఱుంగుదువు. ఎవనినిబట్టిన నీ కార్యము సానుకూల్యముకాఁగలదో,
యావానిం బొరపడకుండఁ జక్కఁగ గుర్తింపఁ గలవని నీ పలుకులంబట్టి
తెలిసికొనవచ్చును. శల్యుని సారథిగ నుండఁ గోరినను, కర్ణునకే
సారథిఁగ నుండుమని శల్యుని దుర్యోధనుఁడు కోరునని నీవు పోల్చు
కొనుటయందే అపారమగు నీయనుభవజ్ఞానము వెల్లడియగుచున్నది.
అందునను మద్రమహీనాథు నంతవానిని రాధేయునకు రథచోదకుఁ
గా నుండఁగోరు నా సుయోధనుండని యెద నెఱింగి శల్యున కయ్యది
మున్ముందుగ నెఱుంగజేసి, తన్మూలమునఁ గర్ణుని నిస్తేజునిఁగఁ జేయ
నెంచి, నీ కాయుపకార మొనర్పుమని శల్యునిఁ బ్రార్థించి యట్లొనర్ప
నాతని నొడఁబఱచితివి! ఇది యంతయు నీసమయజ్ఞతాస్ఫూర్తిని వెల్ల
డించుచున్నదసుమా! ఇంతకును ముందుముంచెన్ని విశేషములు పొడ
సూపునోగద!

కానున్న మహాహవమునఁ బనిసేయు వీరు లిట్టులనే ఒక్కొక్క రొక్కొక్క కారణమున నొకొక్కరిపైఁ బగసాధింపఁ బూని కార్యక్రమము నడప నెంచినపు డేకీభావము లేని కార్యంపుఁ బర్యవసాన మెట్లు యధాయధలై పోవక యుండఁ గలదు!

రాయబారము

ఐదవ ప్రకరణము

హస్తిపురము:— కౌరవసభ-ద్రుపదపురోహితు రాయబారము-కౌరవ పాండవ బలాబల నిరూపణము-సంభాషణమధ్యమునఁ గర్ణుని యాగ్రహము-కర్ణభీష్ముల వాక్కలహము-ధృతరాష్ట్రుని పరిశాంత ప్రసంగము-శ్రీకృష్ణుని వ్యక్తిత్వ నిరూపణము-ప్రత్యేక ప్రాముఖ్యత-ద్రుపద పురోహితు వాక్యములపై వ్యాఖ్యానము.

ఆ మరునాఁ డాంబికేయుండు నిండుకొలువున్న సమయాన, దౌవారికునిచేఁ గబురంప, రాజాజ్ఞం గైకొని, ద్రుపద పురోహితుండు, ధార్తరాష్ట్రుని కొలువుం బ్రవేశించి, కృపద్రోణ విదుర గాంగేయాది కురువీరుల సముచితారాధనంగని, దుర్యోధను సందర్శించి, సముచితాలాపంబుల నాతనిఁ బ్రసన్నచిత్తుంగావించుకొని, యంబికాతనయు నభిముఖుం జేసికొని, యఖిల సేనానాయకులఁ గలయంగనుంగొని, తా నరుగుదెంచిన కార్యంబుఁ దెలుపందలంచి, యిట్లుపన్యసింపఁ బ్రారంభించెను.

ద్రుపద పురోహితుఁడు:—

“ధృతరాష్ట్ర భూపతియుఁ, బాండుమహీపాలుండును, నన్నదమ్ములగుటను, ధృతరాష్ట్రుండు జ్యేష్ఠుం డయ్యును జాత్యంధుం డగుట రాజ్యపాలన కనర్హుండగుటను దొల్లి పాండుక్ష్మాపాలుండె హస్తి సామ్రాజ్యంబున కభిషిక్తుండయ్యెను. తన యన్న యందలి గౌరవము కతమునను, నభిమానంబు పెంపునను, జ్యేష్ఠుం డగు

నంబికానందనునందె రాజ్యభారం బిడి, పాండుఁడె పరరాజ్యాలఁ గెల్చి, పరభూపతులకుఁ బ్రాణగొడ్డ మయి, ప్రబలియుండి, కాలవశమున మృతినొందుట నాతని యనంతర మాతని రాజ్యాధికార మాతని తనయులఁనె జెందఁదగినదగుట నిర్వివాదాంశమెకద! అట్లగుటఁ బాండవుల "కెట్టి" భూఖండ మేర్పఱుపఁబడియెనో మనమందఱ మెఱింగినదేకద! పాండవులు తమపుణ్యావశమునను నిజబాహుబలమునను, రాజసూయాది క్రతువు లొనర్చి తమ రాజ్యమును ధర్మముదప్పక పరిపాలించు కాలమున నీ ధార్తరాష్ట్రులేయుపాయములఁ బన్ని యెట్లు పాండవుల నడవులపాల్సేయ గలిగినదియు, నెంతెంత వంచనమార్గముల వారి సర్వసంపదల నపహరింపఁ గలిగినదియు, పాపము వారడవులనున్న కాలాన, వారల నెన్నెన్ని విధముల బాధించుచుఁ దమ నిర్బంధాధికార మా పాండవులయెడ నీ ధృతరాష్ట్రతనయులు ప్రవర్తిల్లఁజేసిరో, యివియన్నియుఁ దామెల్ల రెఱింగియేయుంట, మరల వానినెల్ల నే నిపుడిట నుగ్గడించుట చర్వితచర్వణమ యగును.

ఇఁక ద్రోవది నానాఁ డాసభకీడ్చుకొనివచ్చిన యవమానము పాపము పాండవు లోర్చియు, సమయంబు చొప్పున నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబు లొనర్చికొని మగుడి వచ్చునంతలో వారి సర్వస్వము వీరలపహరించినను, బ్రిజానాశనకరమగు యుద్ధమునకుఁ బాండు తనయులోర్వకుండుటంజేసియెఁగాని కానిచో నన్నేల నిటకు రాయబారిగఁ బంపి, సంధిక్రమం బనుసరింపఁ బ్రయత్నింతురు? సంధిపలుకుల నవలంబించిన కారణమునఁ బాండవులు కొలఁదులని తలంప వలనుపడదు. వారలును మీవలెనే ధర్మపరులుకానిచో, నింతకాల మీరీతిగఁ దగవు నడవ నవకాశమే కలుగకుండెడిది. కాని, వీరికి బాహుబలాఢ్యులు వెనుదంటఁ గలరనియుఁ బదునొకండక్షౌహిణులబలము కలదు

గదా యనియు, వానికి బల మేడేకద యక్షౌహిణులనియుఁ దలంపఁ జాలరేని ఆవల బాహుబలవిక్రముఁడౌ భీముండును, సాహసరసికా త్ముఁడౌ సాత్యకియు, వారికిఁ గలరని మీ రెఱుంగుదురా? ఆహవ పాండితీమహిమమున ననన్యసామాన్య శేముషీవంతుఁడౌ గాండీవ ధన్వాని, భండనమున నెదుర్కొ_ందు నని యెవఁడు తలంచినను కొండందాకినతగరు పొగరణఁగినగతియ యగునుగదా! ఆ విజయుని శరవిద్యాకౌశలముఁ బందికిరాతరూపధరుఁడగు నాటి శాంబరీ భిల్లుఁడగు హరునకుఁదక్క_ నొరున కెట్లు తెలియందగు? పాండవుల బలగంపుసంపద యింతతో నాగక, వివిధోపాయపరాయణుండును, శత్రుబలమును దాఁ గన్నారఁజూచినంత మాత్రముననే కొల్లఁగొను నంత ధీమహిమాన్వితుండును, దన మంత్రశక్తిచే స్వజనమును రక్షించుట యం దెదురులేనివాఁడును, ధైర్య స్థైర్య వివేకాది సకల సుగుణోత్తరుండును, సకలకళాసందోహసంవేద్యుండును నగు దేవకీ నందనుం డాదెసఁ బాండవుల కండయైయుండ, నింకను వారికసాధ్యం బొండుండునే! ఇంతయుం దెలిసికొనకుండనుండుట, మనబుద్ధిమాంద్య ముగాక, యింకేమున్నది! ఏదీ కురువీరుల యొద్దనున్న యోధవరు లలోఁ బాండుసుతులపక్షమున నున్న వెన్నున కెదిరిగ నిలువం దగిన ప్రతిభాశాలినో, బుద్ధిశాలినో, మతిశాలినో, యొక్క_నిఁ జూపుఁడు; చూతము! ఇంకను సమయము మించకుండ నా పాండవేయులఁ బిలువనంపి, అంబికేయా, నీకును, లోకమునకును, హితమును, ప్రియ మును నగు తెఱం గెఱింగి వారిది వారికొసంగి, మీరును మీరునుం గలసిమెలసి మనుట సమ్యగ్ జ్ఞానము గలవారి రీతియని తోఁచెడిని.''

ద్రుపదపురోహితుఁ డిట్లనుట వినుచుండిన భీష్ముఁడు:—

[పురోహితుదెసం జూచుచు]

"బ్రాహ్మణోత్తమా, శ్రుతికిఁ గఠోరంబైన నగుంగాక, గాని

నీ విట్లింత శుద్ధవైదికముగాఁ బలుకుట విప్రస్వాభావికమే యైనను, నిష్పట్టున నొప్పిదమై యున్నది. ఉన్నదియున్నట్లు పలుకవలసి వచ్చినప్పు డెట్లైనను, శ్రుతికిఁబరుషము కాకతప్పదు. ఇంకను బాండు నందను లిక్కట్టుల పాల్పడకుండ, ధృతరాష్ట్ర పాండు భూపతుల వంశములు సుహృద్భావంబున క్షీరనీరంబులంబోలెఁ గలసి మెలసి మృదుమార్గమునం జనుట లోక కళ్యాణకరము గాదె!

[ధృతరాష్ట్రు దిక్కు మొగంబయి]

"సంపూర్ణ విక్రమాఢ్యులయ్యును నశక్తుల చాడ్పున నిల్వీడు వీడిపోయిన వారి నాఁటి దైన్యమును, వరణ్యావాసవిషాద వేదనశ్రమమును, అజ్ఞాతవాసంపుదుఃఖమును, లోకమునకుఁ గ్రొత్త కావే! అనఘుల నట్టలుపెట్టఁబాడియగునే! పితృపైతామహమగుసంప్రద్రాజ్యము నుచితమౌ తెఱంగునఁ బాండుతనూజులకుంగూడఁ బంచియిచ్చి, లోకమువారలు మెచ్చునట్లు వారలంగూడ నాత్మజులంబోలె నాదరమునఁ జూడవలదా! తప్పనిసరియైనట్లు మీరలు చేయుటచేత మోమోటమి కోడి, కాదనఁజాలక, మిక్కిలివిచారముతో మీతోవాగుఁజూదమాడి, ధర్మమునకుఁ గట్టువడి, మీరొనర్చినవంచనలకు సైరణచేసిన ధర్మజు మోము జూచి విజయుఁ డోర్చెనేకాని, కానిచో, నాతని యచ్చపుఁ గిన్కకు నోర్వఁగలిగిన యెట్టిమగవారలనైన నీజగానఁగానఁగలమా!"

అని భీష్ముఁడు పాండవులదెస సానుభూతిం జూపెను.

ఆసభనదివఱకే యలంకరించియుండిన కర్ణుఁడు విని విని బలు కోపము దెచ్చుకొనినాఁడు. మొగమెఱ్ఱవారినది. భీష్ముని దిక్కు మొగమయి పలుక నారంభించినాఁడు.

— కర్ణుఁడు —

"దుర్యోధనునికొఱకు శకుని జూదంబాడి, మేదినిగెలుచుటయును, ధర్మపుత్రుం డోడుటయును జనులెల్ల రెఱుంగుదురు. ఇంత లోకవిదితంబైన యీపనికై యింతగా నిన్నిసా ర్లుగ్గడింపవలయునే!

మాతండ్రి పాలు మాకుఁ బంచియిమ్మని, యి ట్లడియరితనముచేసి, తగుదుమని; యిప్పు డిట్లభిముఖులౌట తప్పఁగాని, జూదమున నోడిన వారు తత్సమయానుసారముగ నడవులకేగి సిలుగు లొందుటయం దేమితప్పుగలదు ? ఇంతతో నాగక, ప్రత్యేక ప్రత్యేక కారణములు గల ప్రాఁబగలఁ దీర్చికొనఁ దరుణములకు వేచియున్న ద్రుపదాదులఁ నిపుడు దోడుసేసికొని, రాజ్యలోభమున, యుద్ధమున కెత్తివచ్చి నంతమాత్రం గురుపతి వెఱచి పాలిచ్చునని తలంచు టేటితగవు?"

భీష్ముఁడు:—ఏనాఁడును నోడనిపోటుమానిసివి గనుక నింత యూడఁ గలిగితివి. ఇంతటిమెక్కుడుమాటలాడ వినువారలు నవ్వెదరని యైనను నీకుఁదోపదాయెఁగా? మొన మొన్న నేకద అనన్యసామాన్య విక్రమమూర్తియగు నర్జునుం డొక్కఁడె కాదె, యల యుత్తరగోగ్రహణమున మనయార్వుర న్నుగ్రరణాన గెల్చినది; నేఁ డిపు డిక్కడ నీరాజుకొల్వున నాఫల్గుణుని వాగ్రణమున గెల్వఁజాలుదీవు! అగు-నగు- కిరీటిని గెలువఁగలుగుట కీవె తగుదువు.

అని ధిక్కరణం బొనరించెను.

కర్ణుఁడు:—శాంతనవా, వయస్సుమీఱినకొలఁది బుద్ధియుఁ జేవ దేరునని వింటినిగాని, వయస్సుజారిన కొలఁది బుద్ధియుఁ గ్రమంబుగ దిగఁజారు నని నే నెఱుంగకుంటిని. నీయెడ నయ్యది విపరీతమె కాకున్న, నే నన్న దేమి, నీ వనిన దేమి ? కర్ణార్జునులలో నెవ్వరుగెల్చునదియు నటుండనిచ్చి, కవ్వడియుబ్బైనను మనకిపుడు ప్రసంగాంశమె కాలేదే! తఱచుగ మన ధృతరాష్ట్ర ధరణీపతిని,-మానవసహజమె యైనను-సుతువాఁడని యెత్తిపొడుచుచుందువే కాని, నీవిపుడు కూఁటికిని గుడ్డకును గురుపతిం జేరియు, రిపువాఁడవై, పాండుసుతుల బూతుకీర్తిఁ బొగడుచున్నావు- కానిచో, మన ప్రసంగాంశమె

కాని యర్జును నిర్జించుచో నప్పేల నీతలంపునకువచ్చు? వారిని, వారివారిని బొగడుచు నెవరియన్నము దినెదవో, వారి యపయశస్సె కోరుచు గాలముపుచ్చుట నీ వెఱింగినంత దూరము ప్రసంగశుద్ధి నీ వెఱుంగవైతివి—

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

"రాధేయా! నీకెంత వయసువచ్చినను, పిన్నపెద్దల తారతమ్యము మాత్రము గుర్తింపఁజాలకున్నావు. ఇఁక నింతతోనైన నీ విప్రలాపములు విరమించినచో, నింకను మిగిలియున్న మా యందఱి గౌరవములు దక్కింతువు. నీవు మిన్నకున్నఁ గుల వృద్ధుల గౌరవించుటయు, కౌరవగౌరవము కాపాడుటయు, నగును.

(భీష్ము నుద్దేశించి)

"శాంతనవా! మంచిచెడ్డలఁ బాటింపక పరిసంగంబులఁ బ్రల్లదనంబులు చొరకుండఁ బ్రశంసించు నే ర్పెఱుంగని రాధేయుని మాటల నంతగాఁబాటింపక మన ప్రస్తుతాంశము విచారింతుముగాక!"

అని, రాధేయుం గినిసియు, నాపగాతనయు ననునయించియు, వారి వారి వాగ్వాదముల నప్పటి కపనయించి, ధృతరాష్ట్రుండు:

(దుపదపురోహితు నుద్దేశించి),—

"భూసురాగ్రణీ, పురోహిత హితామాత్య సుహృద్బంధు జనంబులతోడ, వివేకముతో నాలోచించి, మామనోగతియుఁ గర్తవ్యమును విస్పష్టముగ ధర్మజుమోలఁ బలుకుటకు సామ్యగుణప్రధానుఁ డౌ నొక్కరుని బంపి సమస్తభూప్రజకును, మాకును, వారికిని, హితకరమౌ మార్గము ననుసరింప నెంతుము; గావున నీవు ముందుగ నేగుము."

అనిపలికి యప్పురోహితునకు నమూల్యాభరణాదు లొసంగి విడెం బిడి, వీడుకో లిచ్చి, పుచ్చి, తనమంత్రివర్గములోనివాఁ డగు

సంజయుండను వానిఁ దనకొల్వునకు రావించి, ధృతరాష్ట్రుండాతనితో నిట్టులఁ బ్రసంగమున కుపక్రమించెను.

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

“వింటివా! సంజయా, పాండుసుతు లుపప్లావ్యమునకు వచ్చి యున్నారఁట! నీవట కేగి, వాసుదేవసహితముగ వారినిఁ గలసికొని, వారి విషాదవేదన లెట్టు లడంగఁగల వట్టుల వారితోడఁ బలుక వలయు: మఱియు నామాటలుగా వారితో— ‘మీరు వనవాసాద్యాయాసంబులంబడి తుదకు సురక్షితముగ నుపప్లావ్యముఁ జేరఁ గనుట విని మీయయ్య హృష్టాత్ముండయి మిముఁ జూచిరా నను మీకడ కంపె’—నని నీవుపోయిన మొగాన ననుము.”

అని సంజయుతోఁ బలికి తనకొలువున నున్న వారినిఁ జూచి—

“నాకొడుకు కార్యాకార్యజ్ఞుఁడు గామి నింతకలక గలిగెఁ గాని, కాకున్నచో నార్యులును, దృఢధైర్యులును, రణధుర్యులును, నగు పాండుతనూజులు దోషాన్వితు లగుదురే! మనమును, వారును, క్షీరనీరముల తెఱంగునఁ గలసిమెలసి బ్రదుకవలసినవారము కామా! వా రిడుమలఁ బడఁదగినవారు కారే! పితృభాగమేలఁ దగని వారు కారే! పాండుసుతులతోఁ గలసి జీవించుటకు మన మిష్టపడ నేర మనియు, గర్వుల మనియు, మన మన్యాయపరుల మనియు నిఁక బ్రజలు మనల నమ్మనేరరు. ప్రజానురాగముఁ బాయుటకుఁదోడు, ప్రజల విశ్వాసమునకుఁగూడ బాహ్యమయ్యేనేని, అట్టి పరిపాలన నామమాత్రావశిష్ట మగును. నాకొడుకుల యవినీతి ప్రవర్తనకుఁ దగవునడపింప సౌమ్యుఁడౌ ధర్మజుండు గలఁడు గనుకగాని, కాకున్న నింతకుఁ బూర్వమె యెంతెంతలు పుట్టి యుండునోకద! మనము పుర్మానంబువాటించి, కూడనికార్యంబు లొనర్చి, గర్వోక్తు లాడుచు, వారి పాలు వారి కొసంగకపోయినంతమాత్రమున, మనము వారిని గెలువ

నేర్తుమె? పార్థుఁడే నిజముగ నలిగెనేని, విజయమూలకంబగు తన గాండీవంబు నారిసారించి కృష్ణునిసారథ్యంబుతో ననిమొన నిల్చెనేని, త్రిజగంబులును సంక్షోభంబు నొందకుండునే! కడుభయంకరంబగు తన గదఁబూని, భీముఁడు కురుకుమారవర్గముపైఁ గవియుననుమాట మనమునఁ బడియెనేని నా మేనెల్లఁ జెమ్మటలుగ్రమ్మి, కంపమొందు చుండును. నిజముగ వాని మార్కొన నాహవరంగమున నిలుచు వా రెవరు! మాద్రేయులగు కవలుమాత్రము తమయన్నలకన్న నేమితక్కువ! ద్రుపదుఁడు మాత్రమేమి మాటలఁబోయెడువాఁడె! ఆతనిపుత్రులో—బాహుబలసమన్వితులు! విరటుండును, నాతని తమ్ములును కొడుకులును అలఁతులఁబోదురే! సాత్యకియునునలుపాలఁ బోయెడువాఁడే! వృష్ణికుమారులును, పాండ్యుండును, గేకయ పతియు, నాదిగాఁగల బంధుమిత్ర గణంబులతో నాహవరంగమున నిలిచినఁబాండవులం గెలువదలంచుట వెఱ్ఱితనముకాకయింకేమగును! సంజయా! ఉన్నదియున్నట్లు చెప్పవలసివచ్చినచో, మహావిక్రమ స్ఫూర్తిని దాల్చు భీముని కేను మనమున డెంకను; మాయాకిరా తుండగు మాహేశ్వరుందూలించిన కఱ్ఱివిక్రమంబునకైనను డొంకను; సృష్టిస్థితి లయములకుం దావని యనుచున్న హరికింగూడఁగొంకను; కాని మనవా రిందఱును, గెలువంగలవార మని విఱ్ఱవీఁగినను, రుద్రున కైనంగెలువరాని ధర్మపుత్త్రుని కోపమునకైన జంకవలదే!

[ఎల్లవారును వినునట్లుచ్చస్వనమున మరల ధృతరాష్ట్రుఁడు]

"సంజయా,—నీవు ధర్మజుపాలికిఁ బోయి యాతని యనుజ వర్గంబును బంధుమిత్ర గణంబులును వినునట్లు స్నేహముపాటించి, యాతనికోప మపనయించునట్లు, నాతని మనమునఁ గయ్యమను మాటయే పోవునట్లు, మాపై వ్వారి కిపు డుండిన కోపము పోవునట్లు, గడు తీయందనమునుజూపు మాటలచే నాతని నియ్యకొలిపి, నాకు వారియెడఁగల ప్రేముడియం దబద్ధములేమిం దెలిపి, సుస్థా

ర్థములుగల భావములం దెలిపి, మఱియు నీపోవుకార్యము జయ
ప్రదముగఁ జేసికొని మరలిరమ్ము."

అని ధృతరాష్ట్రుఁడు పలికి రథంబెక్కి పొమ్మని సంజయుని వీడుకోలిచ్చి పుచ్చెను.

× × × ×

"ఆంబికేయా, ఏమో యింతసాహసము! ఏమని పాండవులతోఁబలుకుమంటివి! అచటనున్నవారి కింపుపుట్టంగ బలుకుమంటివి; నెయ్యముపాటించి కడుఁదయ్యామెసంగ బలుకుమంటివి; వారియలుకలెల్ల దీఱునటులగాఁ బలుకుమంటివి; కయ్యమను తలంపాతని మనమున మానునట్టితెఱంగునఁ బలుకుమంటివి; అంతియేకాని, మీ రాజ్యభాగంబు మీ కొసంగెద రండనువార్తనంప నీకు గుండె నిబ్బరములేకున్న లేకుండకపోవచ్చునుగాని, వనవాసాద్యాయాసంబులు దీర్చికొననైన వారిని నీవెంటఁ గొనిరమ్మని నాతో ననఁ జాలవైతివే! నీమెత్తని రిత్తపలుకులకు లోఁబడువారాపాండవేయులని తలంచితివో! రాజకీయపరిస్థితులను వారితో సంప్రదించి వారిని శాంతాత్ములుగాఁ జేయుందగు తెఱంగు తెల్పకపోతివి; కార్యదీక్షతోనున్నవారిని, వంచితులయి సర్వస్వమును గోల్పడియున్నవారిని, బుడిబుడిమాటలచే సవనయించు తెఱంగునందలి కష్ట మెఱుంగక పోతివి! రాజకీయమునకుఁ జోటులేదు; ధర్మమార్గంబునఁ బల్కుదుమన్న ధర్మజుమ్రోల నవియెల్ల హనుమంతునిముందలి కుప్పిగంతులగును. మఱి యేమార్గమును దెలుపవైతివి. ఇఁకమిగిలినది వేదాంతమార్గము. ఏతన్మార్గమున, వారిని గలకాలమును నడవులఁ గందమూలఫలభక్షణచేఁ గాలముపుచ్చుఁడని, ప్రబోధము సేయవలయు. వారి కాచార్యుండయి నిలుచు కృష్ణుం డిదివిని యూరకుండునా?"

అని చిరకాలమునుండి ధృతరాష్ట్రు నెఱింగిన సంజయుండనుకొనుచు నుపప్లావ్యము దెస బయనమయి పోవుచుండెను.

రాయబారము

ఆఱవ ప్రకరణము

(i) ఉపప్లావ్యము.

పాండవశిబిరమునను్న శ్రీకృష్ణ మందిర వర్ణనము-రహస్య గోష్ఠీనిరతుండగు శ్రీకృష్ణుని యునికిచందము-కృష్ణార్జునుల విలాస సంభాషణము-ద్రౌపదీ సత్యభామల యన్యోన్య సంభాషణము-అవమానితయా ద్రౌపదియొనర్చిన యుద్రేకపూరిత భీషణ భాషణములు-సంజయుఁడు శ్రీకృష్ణుని దర్శించుపరికారము.

ఇపుడు ఢిల్లీనగరమని వాకొనఁ బడుచున్నదియు నింద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున నున్నదియు నగు నుపప్లావ్యంబను ప్రదేశంబున విడిసియున్న, పాండవులకు సాయపడు తలంపున సానుభూతి నెఱపుచు వచ్చిన రాజుల విడుదులు లెక్కకు మిగిలియుండెను. ఏడక్షౌహిణుల సైన్యము విడిసియున్న బయలున నిసుక చల్లిన నేలరాలఁ జాలనంత సాంద్రమై కోలాహలముగ నుండెను. రాజుల కేర్పఱచిన శిబిరములలో శ్రీకృష్ణునకని యనినది తక్కినశిబిరములకుఁ గొంతదవ్వున నుండెను.

ఒకనాఁటి యపరాహ్ణమునఁ దన శిబిరమున శ్రీకృష్ణుండొక శయ్యం బరుండియుండఁ, దన యొడినిడికొని శ్రీకృష్ణుని పాదముల నర్జునుం డొత్తుచుండఁ, బాంచాలియు సాత్రాజితియు వేఱ్వేఱు పీఠములపైఁ గూరుచుండియుండ, నా సమయానఁ బానలనాఁడు ప్రాగ్జ్యోతిష పురమునను్న నరకుని వధియించిన నాఁటి ముచ్చటలనెల్ల శ్రీకృష్ణుఁడు నుడువుచుండ, యుద్ధమధ్యమున నరకవధార్థము తాను

శ్రీకృష్ణున కొసంగిన చేయూత లాదిగాఁగల విషయములన్ని సత్యభామయాదికిఁ దెచ్చుచుండ, ద్రౌపది విని విని, "అమ్మా, కానయియున్న కురుపాండవ సమరమునఁగూడ నీ సహాయ మవసరమయ్యెనేని నిన్నును శ్రమపెట్టక తప్పదని తోఁచెడి" నని తన యీప్సితము సూచింప సత్యభామయు, "వివేకముగల పురుషులెన్నండును సంగరమొల్లరేకాని, సంగరమునఁగాక తిన్నఁబడనిపట్టుల వారికిఁగల పట్టుదల స్త్రీలకుండఁ జాలదు. అయినను గార్యాచరణముపట్ల స్త్రీలకుఁగల తెంపరితనము పురుషులకు మృగ్యము. అట్లగుటను ధర్మనందనుని ధర్మ నిరతియు, నందనందనుని నేర్పును, జివరవఱకును జూచియే, మనము చేయఁదగినది చేసి చూపుదముగాక!" యని కాఁగల కార్యముంగూర్చి సాత్రాజితి నిర్వచించెను.

ద్రౌపది:—సత్యా! తనరాజ్యభాగముఁ దనకిమ్మని ధర్మనందనుఁడు గాంధారీనందనునిఁ బ్రార్థనా పూర్వక దీన సంభాషణములనైన నెఱపుచు, నాతఁడీని రాజ్యభాగంబున కెదురుతెన్నులు సూచుచుండుఁగాని, దుర్యోధనుఁడెంతమాత్రము నేమాత్రముగాని ధాత్రీభాగ మీనేర్చునే! కీడెంచి మేలెంచుమనునట్లు భ్రాతృభాగ మాతఁడెట్లీని, యేపాటి యొసంగినను, బాండవాగ్రజుండాహవ ప్రయత్నములనొల్లఁడు. వీరినడుమ హృదయశల్యముగనున్న నన్నవమానము నొందించి, రాజసభకీడ్చి వారెంతలుపఱచిరో నీవెఱుంగనిదికాదు. అవమానాగ్ని నన్నెంత దహించుచున్నను, యమసుతుండొల్లని సంగరము తద్భ్రాతృవర్గము మాత్ర మూననునా? అట్టియెడ సాత్రాజితీ, అలనాఁడు నరకుని ననిమొన నెదుర్కొని, యమపురి కాతని ననిపిన నీ ఖడ్గ మప్పుడే త్రుప్పువట్టి యుండదుకద! అలనాఁటి నీ యాహవకేళీ కౌశలము నింకొకపరి చూపి, కర్ణ దుశ్శాసన దుర్యోధన హతకుల సంహరించి, తద్రక్తధారల

నీపిడియున్న క్రుమ్ముడిఁగ్రమ్మఱఁగట్ట, నాకు నీసాయమున్న, నీ కృష్ణుండేల, యీ యర్జునుండేల? నీ వింత మాత్రము సహాయ మొసంగినఁజాలు.

ఈ సంభాషణ మందలి లాలిత్యమునకు శ్రీకృష్ణుని మోమునఁ జిఱునవ్వు లొలుకుచుండ, నర్జును మోమునఁ జిన్నతనంబు చెలంగుచుండ, నింతలో నొక ప్రతీహారివచ్చి—"దేవా, దేవరదర్శనార్థియై సంజయుండను నొకరుఁడువచ్చిద్వారముకడ వేచియున్నాఁ"డని నుడివి, శ్రీకృష్ణునాన నీ ప్రతీహారియుఁ బోయి సంజయుదోడ్కొని వచ్చెను. సంజయుఁడును శ్రీకృష్ణుని సమీపించునంత, కృష్ణుఁడు సాదరదృక్కుల సంజయు నవలోకించుచుండ, సంజయుండును దన యుత్తరీయంబును శిరోవేష్టంబుగా ధరియించి, వినీతవేషుండయి, యెదుటంబడి, సాగిలిపడి సాష్టాంగంబుగఁ దన కరారవిందంబుల శ్రీకృష్ణుని పదారవిందంబులంటాకి, బ్రణమిల్లి ప్రఫుల్లమగు శ్రీకృష్ణుని ముఖారవిందముదెసం జూడ్కి నిలిపి, కొంతవడి మానసికధ్యానమొనర్చి నిలువ, శ్రీకృష్ణుండును సంజయునాశీర్వదించి, యుచితాసన మొసంగనెంచి తనకాల్క్రిడనుండిన కనకమణిమయంబగు పీఠంబుఁ జూపుచు సాత్రాజితిదెస దృక్కులు సారింప,నర్జునుండును పాంచాలికిఁగనుసన్నసేయ, ద్రౌపదీ సత్యభామలారత్నస్థాపిత స్వర్ణపీఠంబుఁదోడ్కొని దెచ్చి శ్రీకృష్ణుని సమీపంబున నునుప, శ్రీకృష్ణుండును సంజయుంగూరుచుండ నియోగించెను. తన వ్రేల్చిన కాళ్లుదిగిచికొని శ్రీకృష్ణుండును గూరుచుండెను. తన కని యునిచిన, యయ్యున్నతాసనము నా సంజయుఁడును దనకరతలంబున నంటుచు, ధరణీతలంబునన గూరుచుండి నిజఫాలతలంబున మొగిడ్చిన తన కేలు కెందామరలంగదియించి ధ్యానము చేయుచు నట్టె నిలచెను.

ఆఱవ ప్రకరణము

(ii)

కృష్ణసంజయుల సంభాషణము—ధర్మరాజు సమక్షమునం దాఁ బలుకవలసినవిగా నేర్పఱుపఁబడిన ధృతరాష్ట్రుని పలుకులు తాను ధర్మజున కెఱిఁగించు నవసరమున శ్రీకృష్ణుని సాహాయ్యమును సంజయుఁడు కోరినప్రకారము-శ్రీకృష్ణుని ప్రత్యుత్తరము.

"వదినా, మే మంపిన ద్రుపదపురోహితుపలుకులు విని, మము ననునయింపగావలయు, ధృతరాష్ట్రుం డీసంజయుని బంపియుండ నోపు" నని సత్యభామతోఁ బలుకు ద్రౌపది దెస చూచుచుండిన నీలవర్ణులును, బాహుమేధాబలసంపన్నులును నౌ నరనారాయణులం జూచునపుడు సంజయునకు హర్షాశ్రుపులకలును భయకంపంబులును నొక్కసారియె జనియించుటను నిమీలితనేత్రుండయియుండ, శ్రీకృష్ణుం డాతనిసేమం బడిగి, కురువృద్ధులంగూర్చి గౌరవ సూచక ప్రసంగంబుల నెఱపుచు, దుర్యోధను సేమముంగూడ నెఱుంగఁగోరి కానోపు:—

"ఆపన్నలౌ కులాంగనల సభల నవమానించు నలవాటు మాని, మానియై, సుఖియై, యున్నాఁడుగద రారాజు!" అని నిర్ధారణార్థమునఁ, బ్రశ్నార్థకమును కృష్ణుఁడు సూచించెను.

సంజయుఁడు శ్రీకృష్ణుని వాక్యము వినినంతనె, విన్నఁదనంబు దోఁచుచిన్నెలతో, శ్రీకృష్ణుంజూచుచు, "హేకృష్ణా! ద్వారకావాసా! మముఁబోఁటులొనర్చు నేరముల సైరించుటయు, మము సన్మార్గవర్తనులుగఁ జేయుటయు, శీలముగాఁగల నీయంతటి మహాత్ముఁడే యకృత్యముల నింకను క్షమియింపక, గోరంతలు కొండంతలు చేసి, యింకను రేపెట్టుచుండిన నిఁక కాఁగల కార్యములు చక్కంబడు టెట్లు?" అని వినయముగ సంజయుండనెను.

— కృష్ణుఁడు —

"ఇపుడు నీ వచ్చిన కార్యముకాఁ దగియుండియు నావలననే కానోపదు కావలయు! ఎట్టైనను ఒకరొకరొనర్చినహాని సైరింపవచ్చునే కాని మఱిపునకు మాత్రము రాఁజాలదుసుమా! లోకమున నేకాలముననైనను రాణివాసము నవమానించుట యాలకించితివే! అందును, నన్న దమ్ముల గుంజులాటలలో! రారాజుపంపున దుశ్శాసనుచే సభ కీడ్వఁబడినపాండువిభుకోడలు, -సాధ్వి- తన మానముఁ గోల్పడఁబోవు సమయాన, దవ్వులనున్న నన్నుఁ బలవించుచుఁ దన మనోబలమున నాత్మగౌరవముఁ గాపాడుకొనినపాటు తీరని యప్పయి బహుభారమ్మయి, చలింపక యున్నది. ఇతరకారణములనెల్ల నటుండనిచ్చి యీ యొక్క-కారణము మూలమున నొక్క-త్రుటికాలమునఁ గౌరవ పాపాటవీదహనకార్యమును వారింప రానిదిఁగఁ జేయుచుండ నీవు చెప్పవచ్చిన దేదియైయున్నను, మీతేని పంపున జరిగిన యీ యమానుషకార్యమును మాత్రము మాటుపఱుపఁజాలదు. కౌరవ వంశ మేమయిన నగుంగాక, గాని, సృష్టికార్యము నడచుచున్నంత కాలమును, ద్రౌపదీ పరిభవమును గూర్చిన వాదుమాత్రము ఆచంద్రార్క-మునుమహాప్రళయముపర్యంతమును నాశనముకాదుసుమా!"

— సంజయుఁడు —

"నంద నందనా, రాజకీయవేత్తలలో నినుమించిన ప్రభువీ కాలమున నింకొకఁ డుండఁజాలఁ డనిన నందులకు నీకుఁ బదివేల మ్రొక్కు-లిడెద. భారతవర్షమున నివు డట్టుడికించి నట్టుడికింపనయి యున్న కౌరవ పాండవ దాయభాగ విషయమున, నీ నిమిత్తమున యాదవ పాండవ పాంచాలమను నీ త్రివర్గ సమ్మేళనముచే, రుధిర సహితమహావిప్లవ మొకటి రానయియున్న దని నినుఁగూర్చి మ్రొక్క-వలసినచో మఱింత మ్రొక్కు-వాఁడనే కాని, ధృతరాష్ట్రీ

నభిమతముఁ దెలుపవచ్చిన నా ముఖమునఁ దద్విషయము సాంగముగ సావధానముగ విననైన నెంచక, తొలుదొల్తనే, తీరని బాధలంగూర్చియు, సమయానుసారంబుగ మానసోద్రేకము కతమునఁ దటస్థించిన సంఘటనములంగూర్చియు, నిపుడు తలంచుచు, వానినెల్ల మరల మరలఁ గెఱలించుచుఁ బ్రస్తుత విషయమును గమనింపక, వివాదాంశము పొత్తుపడురీతినైనఁ దలంపక, ప్రత్యేకముగ నిను దర్శించి నీ ముఖమున, నయ్యజాత శత్రుం బ్రసన్నుంజేసికొన నే నేగుఁదెంచిన యిట్టి తరుణముననే నీవింత బిరుసుగఁ బ్రసంగించుచున్నచో, నిఁక నా ధర్మజు సమక్షంబున నెట్టులుండునోకద యని శంకింపవలసి వచ్చుచున్నది. సౌమ్యభాషణంబుల నా చెప్పఁబూనినది సాదరంబుగ విని, ససాకల్యంబుగ నీవును బౌర్వాపర్యంబుల నూహించి, యిరుదెగలవారికిని, లోకమునకును గల్యాణ ప్రదమౌప్రణాళికను బ్రసాదించుటే ప్రథమ కార్యంబుగా నెంచక, పాప మెంతటి మౌర్ఖ్య మనుచు మూర్ఖజనములపట్ల గనికరమును బూనుటకు బదులు, వారియెడ నింత వేగిర పాటొందుట నీ యట్టి లోకోత్తర ప్రజ్ఞానిధికిఁ బాడికా దని, దర్శన మాత్రముననే శత్రుజన వీర్యము నపహరించుటయందు సంపూర్ణసామర్థ్యముగల నీ మ్రోలఁ బలుకుట దుస్సాహస మగునేమో యని సంశయింతునుగాని, కానిచో, దృఢీకరింపఁ దగిన విషయమేజుమ యిది! నీ మూలమున ధర్మజాదుల సేమ మారసి నీ యనుమతి వడసి, యాతనిఁ బ్రసన్నునిఁ జేసికొని పోఁదలంచి వచ్చితినేకాని, మాధవుఁ డే పక్షమున నుండిన, నా పక్షముననే జయలక్ష్మి బంధీకృతమై యుండు నని యెఱుంగని వాఁడను గాను. అట్లయ్యును నీ పురుషకారము ప్రధానమనియు నెఱుంగని వాఁడను గాను. కావున సకల భువనంబుల నొక్క నిమేషంబున నరచేతికిఁ దేరంజాలిన ప్రజ్ఞానిధివియును, మహారాజకీయ వేత్తవును, మహాపురుషుండవునునగు నిను నేదర్శింప వచ్చుట, యెరికిని దుస్సాధ్యంబైనది

నీకు సుసాధ్యంబగునని యెఱింగి నీ వలన నయ్యది కార్య సిద్ధినొంద
గలదనిసుమా!

"ఏదియెట్లున్నను బోరుకలుగకుండ నుండున ట్లేయుపాయమునైనను నీవ చెప్పవలంతివి. నీ వలనఁగానిపని యింకొకని వలన నెంత కాఁజాలదో, నీ వలన గానయియున్న కార్య మితరులచే వారింపఁబడనుం గూడ నంత కాఁజాలనిదే. నే నిన్ని యెఱుంగక కాదు నిన్నే తొలితొలి చూడవచ్చుట! ధర్మజు మ్రోల నుడువఁ దగిన పెక్కు విషయములు వారి తండ్రి నా ముఖమునఁ గబురంపెను. కావున నుచితసమయ మెఱిఁగి, ధర్మనందనుని దర్శనము నాకు లభియింపఁజేసి, నాచేయు ప్రసంగంబున నీవును బ్రసక్తికలుగఁ జేసికొని, నావచ్చిన కార్యము సఫలతనొందు తెఱంగారయ నిను వేడుచున్నాను."

— కృష్ణుఁడు —

"మీరును మీరునుం గలసిమెలసి జీవింతుమన్న వలదనుట నాకేమి ప్రయోజనకరము? సర్వవిధములఁ బొందే సమకూర్పఁ బ్రయత్నింతుముగాక. ఇంతకును బెరవారలా? కాని దాయభాగము కొఱకుఁగాని, నష్టసంపద నిమిత్తముగాని, జగడములు చేసినవారు లోకమున లేకపోలేదు. కాని తన్మధ్యమున, నమానుషములగు కృత్యములంగూర్చి ప్రసంగము వచ్చినపుడు నేనే యననేల, లోకము మాత్రము హర్షించునే? అంతదూరము పోనేల? సర్వము నెఱింగిన నీవుమాత్ర మలనాఁటి ద్రౌపదీ పరాభవమునకు హర్షింతువే? ప్రసంగ వశమున సంప్రదించి యనవలసంటేఁగాని, వారివారి పొందికజీవనమును గూర్చియుఁ దత్సంఘటనముఁ గూర్చియు నెంతవఱకు శ్రమంపడవలె నంతదూరమును బనిచేసి తీరుదుము. ఎంతో దూరమున నున్న కరినగరమునుండి, యాంబికేయుపంపున యుధిష్ఠిరుం జూడ వచ్చిన నిన్ను లజడి నొందించుట కాడిన మాటలుగా నెన్నఁబోకుము. తత్ప్రసంగమే మానసోద్రేక జనకము కాదా !

"మనము శేపకడ లేచి కాల్యములందీర్చికొని ధర్మజుఁడు కొలువున్న సమయాన నాతనిం జూడఁబోదముగాక!"

అని కృష్ణుఁ డప్పటి కా సంభాషణ చాలించి సాయంసంధ్యా వందనాచరణార్థము లేచెను.

సంజయుండును నామఱునాఁడు కృష్ణ ధర్మజాదులు కూడి యున్న సమయమున ధర్మజుంజూచు తన నిశ్చయము కృష్ణునకు విన్నవించి యాతని యనుజ్ఞవడసి తనవిడిసియున్న తావునకు మరలెను.

రా య బా ర ము

ఏ డ వ ప్ర క ర ణ ము

ఉపప్లావ్యము

శల్యువాగ్దానముం గూర్చి తన తమ్ములతో ధర్మజుఁడు ప్రసంగించుచుండ శ్రీకృష్ణసంజయులు ధర్మజుంజూడ నేగుట-సంజయ ధర్మజుల యన్యోన్య సంభాషణములు-ధర్మజుఁడు కౌరవుల యోగ క్షేమము లరయు ప్రకారము-తద్వ్యాఖ్య-ధర్మజుని వాక్యౌపుణ్యము-సంజయుఁడు ధర్మజుని గ్రహించినరీతి ననుసరించిన వ్యాఖ్యానము-కురుపాండవ బలాబల విమర్శనము-సంజయు రాయబారపు టుప న్యాసము-సంజయుఁడు యుద్ధము వలదని ధార్మికముగ ధర్మజునకు శుష్కప్రియోక్తులతో, శూన్యహస్తములతో, నుపదేశ మొనర్చిన యుపన్యాసము; తద్వ్యాఖ్యానము. సంజయ ధర్మజుల స్వభావ పరిశీలనము-సవివరముగ, భావగర్భితముగ, శ్రీకృష్ణుఁడొనర్చిన యుప న్యాసము-సంజయుఁడు శ్రీకృష్ణున కొసంగిన ప్రత్యుత్తరము-శ్రీకృష్ణ భీమార్జునుల స్వభావ నిరూపణము-తన రాయబారపుఁ గార్యానంతరము కరినగరమునకు సంజయు నిష్క్రమణము.

ఆ మరునాఁడు ధర్మజుం డనుజ తనుజ సమేతుండయి శల్యుని వాగ్దానముంగూర్చి పౌర్వాపర్యంబులఁ జర్చించుచును, ద్రుపద పురోహితుని మూలమున నంపిన రాయబారముం గూర్చి సంశయించుచును, ననుద్యూతమున నరణ్యాజ్ఞాత వాసంబులు పణంబులుగా గాంధారీనందనుండును, సౌబలుండును, నేర్పఱచుటయందిమిడియుండిన భావంబును, బునర్విమర్శ చేసికొనుచును, శ్రీకృష్ణు నెడ నెడ సంస్మరించుచును, నున్న సమయంబునఁ గృష్ణసంజయులు ధర్మజు దర్శింప

ద్రోవదియును ననుజులును, పుత్త్రసంతానమును, సేమమున నుంట మీాకుం జెప్పుమని నీక్షేమము నారయ నన్నుం బుత్తెంచెను."

ధర్మజుండును, నొక్కపెట్టునం దము పడిన బన్నములును, గౌరవ్యులొనర్చిన భంగపాట్లును, దన తలంపునకు వచ్చినవో యన నొక వేడినిట్టూర్పు విడిచి,—

"మాయెడ నారాజునకుంగల కారుణ్యాతిశయమున సుఖమున నిట్లున్నారము. మా సేమ మారయ నిను గౌరవమున నంపుట నామది హర్ష మందినది." యను ప్రత్యుత్తరమున సంజయ ధృతరాష్ట్రుల నభినందించి ధర్మజుండు మరల నిట్లందుకొనియెను.

ధర్మ:—ఆరాజును, బుత్త్రులును, మనుమలును సేమముగనున్నారు గద; రాజ్యంబున శుభపరంపర గలదుగద; ద్రోణుండును, కృపుండును, ద్రోణసుతుండును సుఖమున్నవారె? సుశ్లోకుండగు భీష్మునిపెత్తనంబు గౌరవించి కౌరవులు మెలంగుచుండిరే? రాజ్యంబున బ్రాహ్మణులకు మన్నన గలదే? మేమలనాండొసంగినవృత్తులు సెల్లుచున్నవే? రాజ్యంవుం గలంకులం దొత్తుదుగలుగునాండు గాండీవి భుజబలంబును, భీమసేనుగదావిహారంబును, దలంపునకు వచ్చుచుండునే!

—సంజయుండు— (తనలో)

"అన్నా! తనవారలసేమ మడుగు నెపమున నెన్నెన్ని యెత్తిపొడుచుచున్నాండు! తమ యిచ్చిన వృత్తులుగూడం జెల్లనీకుండం జేసిరోకా కౌరవు లనికూడ సంశయించుచున్నాండు! కురువృద్ధుండగు భీష్మునిమాట కౌరవులు గౌరవింపరని సూచించినాండు. తనకాలము నాంటంబోలె బ్రాహ్మణులకు మన్ననలుండవోప వని స్థిరపఱచినాండు. తనకాలమునం దొత్తుపు గల్గునాండు, తనయనుజుల బాహుబలంబుల మూలమున గెలుపు గలిగెంగాని, యిప్పటిపన నట్టిరియుత్తుడెగల్గినచో, నేనుగునొగదాయను సానుభూతి

నెఱపువానిం బోలెఁ బలుకుచుఁ దన యనుజుల బాహుబల విక్రమంబుల నభివర్ణించుచు, నను నదలింపఁ బూనినాఁడె! మఱియు నిం కెన్ని తెఱంగులఁ బలుకునో సావధానంబుగ విందును గాక—" అని తనమనమున సంజయుం డనుకొను చుండెను.

ధర్మ:— పాండుకుమారులు కౌరవగౌరవముఁ గాపాడిన తరుణమిది యనిచెప్పుటకు నొకనాఁడా, రెండునాళ్ళా—ఏయొక్కనాఁడని నీకు నెరచి చూపఁగలను? ఘోషయాత్రకు గంధర్వులు వచ్చినప్పటి చరిత్రము మనవారి మనములం బాయఁ దగినదికాదే! ఇంతలో నింత మఱపు చేకుర వచ్చునే? కృతమును మఱచినవారి నిఁక నేమందుము? పోనిమ్ము—మనమిరువురమును మధ్యస్థులమైమాటాడుదము. రణరంగమున నర్జును నోడించి, తన మానమును బ్రాణమును దక్కించుకొని పోయినవాని నొక్కనినైనఁ జూపఁగలవే! కాదుగాని, ప్రసంగవశమున నడుగ మఱచితిని: దుర్యోధను నింటఁ గార్యమునకును, ఖడ్గమునకును దగుదునని చతురతమెయి వర్తించుచున్న కర్ణుని యార్యత్వమును, బెగ్గఱికమును జెల్లుచున్నవి గద!

ధర్మజుని పలుకులు వినుచు, సవిమర్శంబుగ

—సంజయుఁడు— (తనలో)

"ఔరా! ధర్మజుం డెన్నిరసంబు లొలికించుచున్నాఁడు! ఘోషయాత్ర నుదాహరణంబుగఁ జూపి, తనవారి నిర్వక్రవిక్రమంబుఁ బ్రకటించినాఁడు! తనకక్కఱలేనను నట్లు, మధ్యస్థులమని చెప్పి, నాకు మెప్పు పుట్టింప నెంచి, తన్నుఁగూడ నాలోఁ జేర్చికొనినాఁడు. అర్జును నెదిర్చి యనిమొన మానప్రాణంబుల దక్కించుకొనినవారు లేరుసూ యని భయపెట్టువానిం బోలెఁ బలికినాఁడు. కౌరవవర్గమువారి కుశల మడుగుటలోఁ బాండవులకుఁ

ప్రధానవైరి యగు కర్ణునిఁగూర్చి మఱచి యడిగినట్లు తుట్ట తుదకుఁ గర్ణుని యార్యత్వమును, నధికారమును, జెల్లుచున్నవే యనిఁ గూడఁ గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడిగినాఁడు. పూర్వపుణ్యమునం గాని లభియింపని యీతని వాక్పుణ్యముం గూర్చి యెంతని యభినందింతును! సమయోచితప్రసంగములనే కాని యీతనిఁ బ్రసన్నుంజేయ వేరుమార్గము గానరాదు."

అని సంజయుఁడు తన మనమున ననుకొని తుట్టతుదకు ధర్మజునకుఁ బ్రత్యుత్తరంబుగాఁ బ్రకాశంబుగా నిట్లనియె.

—సంజయుఁడు—

"కౌంతేయాగ్రజా! నా సవినయ విజ్ఞప్తి యాలింపుము—

"కురురాజునొద్ద నొకరి మాట యింకొకరి కెక్కనివారు పెక్కండ్రు కలరు. అవినీతులును, నీతిమంతులును, సత్వసంపన్నులును, దురహంకారులును నై కురుసభనున్నవారి నంత యనం బనిలేదు. ఏమి చెప్పఁ దలంచినను, నీతిపరులును, సత్వగుణ ప్రధానులును, లోకమునకు వెఱచువారును, జనులకు నొడంబాటగు విధమునఁ జరియించువారును, సంఘముతోఁ బొందిపొసఁగిమను తలంపు ప్రధానముగఁ గలవారును, నగు మీతోడన చేయు ప్రసంగంబు ప్రస్తుతికెక్కం గలుగుట, నటఁ బలుకుటకంటె, మీతోడన పలుకుట మేలని తలంతును.

"మీ యడిగిన వారంజఱకును నిప్పటి వఱకుఁ గాకున్న మానెఁగాని, పొందే ముఖ్యమని తలంచి యెంతశ్రమింపఁడినైనను ధార్తరాష్ట్రులతోడి నెయ్యమునకై ప్రయత్నించు మీ విమల హృదయంబుకతంబున నీక మొదలుగనైన క్షేమలాభంబులు సమకూరు అంబికేయునకు వృద్ధత కతమునఁ మన మొక తెన్నునఁ బోకుండుటఁ దన సుతుని పొగరుఁబోతుఁదనము మాన్పఁజాలక

పోయియు, నిపుడించుకచిత్తశాంతిఁబొంది, మీయెడ నిక్క-వమౌ మక్కువఁ బూనియున్నాఁడు. ఇట్టిపట్టుల సంపూర్ణ హృదయమున మీ స్సైరణ, ధర్మప్రవీణహృదయులరగు, మీ యజాతశత్రుత్వంబునకు, మఱింత మెఱుంగువెట్టినదై, మీశాంత స్వభావం బఖిలలోకవిశ్రుతమగునట్లుచేయక యూరకుండునా !

“ధర్మనందనా ! నీవు కొలువున్న సమయాన, నీవును దమ్ములును, నీ యాప్తవర్గమును, గృష్ణుండును, వినుచుండ, నీ సముఖమున విన్నవింపుమని మా పెద్దయ్య పలికిన పలుకులు గలవు. అనుజ్ఞ నొసంగిన విన్నవింతును.”

అని సంజయుండొక్క త్రుటికాలము ధర్మజుదెసంజూచుచుండెను.

ముఖమునఁగెంపు గదుర, దృక్కులు చెదరఁ, బెదవులదర, సంజయుం జూచుచు ధర్మజుండు:—“సంజయా! వీరె నాతమ్ములు; వీరె యాప్తులు; ఈతఁడె కృష్ణుఁడు; ఇఁక నీకొలువునఁగల తక్కిన యందఱును వినుచునె యుందురు. ఓ యయ్యా! నిన్నేమనుమని మాయయ్య నాకడ కనిచెనో యవియెల్ల వాయొడక వచియింపం దగు” నని మిన్నకుండెను.

ఈ పలుకులు యమసుతుని మోమునుండి వెల్వడుటయుఁ బలుకుచున్నప్పటి ధర్మసూతి ముఖకళలు మాఱుచుండుటయు, సంజయుండు చూచి చూచి—

“అన్నా—యీ ధర్మజుని గరువంపుఁ బలుకుల విధంబు నేమందును! దుర్యోధనుని యుద్ధతిం జూడఁజాలక, తన మెయివడిఁ గల ప్రవర్తనకుండోడు నోటివడితనముం గూడఁ జూపుచున్న ఈ యమసుతుంగూర్చి యేమి తలంపవలయు? ఈతనియం దిదివఱ కెన్నండును గని విని యెఱుంగని రజోగుణము నేఁడు చూడవలసి వచ్చెనే! కటకటా! నీళుల నగ్ని పుట్టినట్టు లయ్యెఁగదా! లోక సానుభూతికొఱ కెదురుతెన్నులుచూచువాని స్సైరణ మితిమీఱినచో

నేమి యగును? కాలపరమావధి దాటినచో నయ్యది వెల్లి విరియక తప్పదు. ఇంతకును నికృష్టకష్టము లకారణముగ నెంత కాలమని సైరణ సేయఁగలము! ఏది యెట్లున్నను విన్నవింప వలసియున్నవి విన్నవింపక తప్పదుగదా!" యని సంజయుండు లోలోన ననుకొని, సద్భక్తి వెలిఁగ్రిక్కు దృక్కులఁ గృష్ణుని దెసం బఱపి, భీమార్జున నకుల సహదేవుల నెయ్యముం జూపు చూపులఁ జూచి, దృష్టద్యుమ్నుని సవినయంబుగ నవలోకించి, ద్రుపద విరాట భూమిపతుల సంప్రీతిమెయిం దిలకించి, యుధిష్ఠిరుదెస మోడ్చిన కేలుంగవతో సంజయుఁడు ప్రసంగము ప్రారంభించెను.

"యమనందనా! మీయయ్యం దలంచి, మిమ్ము స్మరియించి, మీ పెదనాయన చిత్తశాంతి నొంది, మనః కళంకము వీడి, మీ తోడి పొందికమునకై మనమున ననయము గోరికోరి, యెంతేమోదమున నను నిట కనుపునపుడు, నాతే రేగడి త్రోవఁ జెప్పుచు, నీ సమ్ముఖమ్మున నెఱపెడి సంభాషణవిధానముఁ దెలుపుచు నెంతో దవ్వుల నను మీకడ కంపకముపెట్టఁ దనవారిని నావెంట నంపిన యాభూకాంతుని మానసమున నీదెస ననురాగంపు కల్మి యెంతకలదో, కాని, యాతని మనసు గ్రహియించి, యిఁకనైనను మన మెఱుక గలిగి కార్యక్రమము నడపఁగడంగుట సమంజసము కాదా!

"ఈ సందర్భమున నెంతదూర మాలోచించినను సర్వధర్మజ్ఞులును, బరమశాంతులును, నని లోకమునఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన మీరలు, లోకులు మిక్కిలి చులుకనగా వాకొనఁ దగిన కార్యము సేయంబూనుట యేమాత్రమును దగవు కానేరదు. మడుఁగు వంటి కౌరవాన్వయమునకుఁ గౌరవేంద్రు కతమున మసియంటినను, గార్యనిపుణహృదయులరగు మీ రద్దానిని దొలఁగఁ ద్రోసి, కీర్తిచంద్రికలం బ్రసరింపంజేయఁగల సమర్థులరయ్యును, బామరజన

పోయియు, నిపుడించుకచిత్తశాంతిఁబొంది, మీయెడ నిష్క-పమాత్మకత్వఁ బూనియున్నాఁడు. ఇట్టిపట్టుల సంపూర్ణహృదయమున మీసైరణ, ధర్మప్రవీణహృదయులరగు, మీయజాతశత్రుత్వంబునకు, మఱింత మెఱుంగువెట్టినదై, మీశాంతిస్వభావం బఖిలలోకవిశ్రుతమగునట్లుచేయక యూరకుండునా !

“ధర్మనందనా ! నీవు కొలువున్న సమయాన, నీవును దమ్ములును, నీ యాప్తవర్గమును, గృష్ణుండును, వినుచుండ, నీ సమక్షమున విన్నవింపుమని మీ పెద్దయ్య పలికిన పలుకులు గలవు. అనుజ్ఞ నొసంగిన విన్నవింతును.”

అని సంజయుండొక్క త్రుటికాలము ధర్మజుదెసంజూచుచుండెను.

ముఖమునఁ గెంపు గదుర, దృక్కులు చెదరఁ, బెదవులదర, సంజయుం జూచుచు ధర్మజుండు:—“సంజయా! వీరె నాతమ్ములు; వీరె యాప్తులు; ఈతఁడె కృష్ణుఁడు; ఇఁక నీకొలువునఁగల తక్కిన యందఱును వినుచునె యుందురు. ఓ యయ్యా! నిన్నేమనుమని మాయయ్య నాకడ కనిచెనో యవియెల్ల వాయోడక వచియింపం దగు” నని మిన్నకుండెను.

ఈ పలుకులు యమసుతుని మోమునుండి వెల్వడుటయుఁ బలుకుచున్నప్పటి ధర్మసూతి ముఖకళలు మాఱుచుండుటయు, సంజయుండు చూచి చూచి—

“అన్నా—యీ ధర్మజుని గరువంపుఁ బలుకుల విధంబు నేమందును! దుర్యోధనుని యుద్ధతిం జూడఁజాలక, తన మెయివడిఁ గల ప్రవర్తనకుండోడు నోటివడితనముంగూడఁ జూపుచున్న ఈ యమసుతుంగూర్చి యేమి తలంపవలయు! ఈతనియం దిదివఱ కెన్నండును గనివిని యెఱుంగని రజోగుణము నేఁడు చూడవలసి వచ్చెనే! కటకటా! నీళుల నగ్ని పుట్టినట్టు లయ్యెఁగదా! లోకసానుభూతికోఱ కెదురుతెన్నులుచూచువానిసైరణ మితిమీఱినచో

నేమి యగును? కాలపరమావధి దాటినచో నయ్యది వెల్లి విరియక తప్పదు. ఇంతకును నికృష్టకష్టము లకారణముగ నెంత కాలమని సైరణ సేయఁగలము! ఏది యెట్లున్నను విన్నవింప వలసియున్నవి విన్నవింపక తప్పదుగదా!" యని సంజయుఁడు లోలోన ననుకొని, సద్భక్తి వెలిఁగ్రక్కు దృక్కులఁ గృష్ణుని దేవం బఱపి, భీమార్జున నకుల సహదేవుల నెయ్యముం జూపు చూపులఁ జూచి, దృష్టద్యుమ్నుని సవినయంబుగ నవలోకించి, ద్రుపద విరాట భూమిపతుల సంప్రీతిమెయిం బిలకించి, యుధిష్ఠిరుదెస మోడ్చిన కేలుంగవతో సంజయుఁడు ప్రసంగము ప్రారంభించెను.

"యమనందనా! మీయయ్యం దలంచి, మిమ్ము స్మరియించి, మీ పెదనాయన చిత్తశాంతి నొంది, మనః కళంకము వీడి, మీ తోడి పొందికమునికి మనమున ననయము గోరికోరి, యెంతేమోదమున నను నిట కనుపునపుడు, నాతే రేగెడి త్రోవఁ జెప్పుచు, నీ సమ్ముఖమ్మున నెఱపెడి సంభాషణవిధానముఁ దెలుపుచు నెంతో దవ్వుల నను మీకడ కంపకమువెట్టఁ దనవారిని నా వెంట నంపిన యాభూకాంతుని మానసమున నీదెస ననురాగంపు కల్మి యెంతకలదో, కాని, యాతని మనసు గ్రహియించి, యిఁకనైనను మన మెఱుక గలిగి కార్యక్రమము నడపఁగడంగుట సమంజసము కాదా!

"ఈ సందర్భమున నెంతదూర మాలోచించినను సర్వధర్మజ్ఞులును, బరమశాంతులును, నని లోకమునఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన మీరలు లోకులు మిక్కిలి చులుకనగా వాకొనఁ దగిన కార్యము సేయంబూనుట యేమాత్రమును దగవు కానేరదు. మడుఁగు వంటి కౌరవాన్వయమునకుఁ గౌరవేంద్రు కతమున మసియంటినను, గార్యనిపుణహృదయులరగు మీ రద్దానిని దొలఁగఁ ద్రోసి, కీర్తిచంద్రికలం బ్రసరింపంజేయఁగల సమర్థులరయ్యును, బామరజన

పరిపాటించెదోగుట యెంతయు గర్హ్యము కాదా! సకల జనక్షయ కారణంబగు యుద్ధమున జయాపజయంబుల నేదిసముకూడినను సుఖ మొదవని యీపనికి మీవంటి యుత్తమోత్తములు పూనఁ దగునే! ఆహవకేళీవిక్రములగు మీర లీయుద్ధమున నాబాల వృద్ధజనంబుల, సఖుల, బంధువులఁ ద్రుంచి, కట్టకడ, నొందిన సుఖము లవేటికి ?

"దయాపయోనిధీ!- యని మఱినినుఁ బిలువఁ జాలుదుమే !

"మీ వీరజనంబుల దలంతుమన్న, యోధాగ్రేసరులగు భీమార్జును లరాతివనదవానలములు. సాత్యకియును, విరటుండును, ససమానయోధవరులు. ఇఁక సంగరణశోభితుఁడౌ నీ ద్రుపదుం డన్ననో, మీ చుట్టాలకెల్ల మేరువు. మీ విజయమునకెల్ల మూల మీ కృష్ణుఁడు. సురలకైన నజేయులగు నిట్టివారిం గూడియున్న మీ విజయమున కేమి కొఱంత!

"అట్టుకౌరవబల మూహింతుమన్న ద్రోణ భీష్మ కృపాశ్వత్థామ కర్ణ శల్యుల ప్రాణములే యాసుయోధనుని పాలివని లోకు లనుచున్నారు. సుయోధను ననుజు లహీనపరాక్రములు. వారి కొడుకు లజేయులు; ఇఁక నాబాహ్లికసోమదత్తు లాస్థాణునకైన నోడరు. వారిని నిర్జింప నీ యిలఁగలవారిలో నేరికి నశక్యము. ఇంతింత బలపరాక్రమవంతులౌ మీ యిరువాఁగుల వారికిని నన్యోన్య కలహంబు మే లొనఁగూర్చునని నాకుఁ దోఁపదు. ఈమాట నాదటఁ గాదటంచనెకవేని, మీ యిరువురకును బ్రియమును, హితమును గోరువారి నడిగి చూడుము. "

అని కృష్ణునిదెసఁ జూపులు నిలిపి, సభఁ గలయఁ గనుఁగొని, సంజయుండు మఱల నిట్లందుకొనియెను.

"క్రోధ శాంతికై వాసుదేవునకు నమస్కరింతును; సవ్యసాచికిం జేతులు మోడ్తును; తక్కిన మిత్రబాంధవ హితప్రియ

మంత్రినయస్యకోటికి అభివాదన మొనర్చెను. అసూయలువీడి, పాంబగలఁ దోలఁగఁద్రోసి, పాండవు లడవులంబడిన యగచాట్ల మఱలమఱలఁ గెరలింపక నామాట పాటింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

"తన నేల యేలుటలో, బ్రజలఁ బాలించుటలో, దేవ బ్రాహ్మణగురు జనుల నాదరించుటలో, నర్థి జనంబుల కీవులొసంగు టలోఁ, గ్రతువులొనరించి తత్తదుచితప్రకారంబుల గౌరవించుటలో ధృతరాష్ట్ర నగ్రనందనుఁ డీపాండుతనయాగ్రేసరున కేమాత్ర మును దీసిపోఁడని మన మంఱు మెఱుంగనిది కాదు. ఒక్క పాండవులను ద్వేషించినంతమాత్రాన దేవబ్రాహ్మణులకుమన్నన కొంచబోదనియు మీనాఁటి యీవులు స్తెల్లనిచ్చుట లేదోకాయ నియు, భీష్మాది కురువృద్ధులమాట పాటింపఁబడ నేరదనియు, శంకింపం బనిలేదు. ప్రత్యేక కారణమున మిము ద్వేషించియుండు నా సుయోధనుఁడు కొండొక కాలంబున మీకు ద్రోహంబుసేయ నెంచెనని యిపుడా కురునాథుఁ డెఱింగి మిగుల వగచి, మీవలనఁ బ్రేముడికతమున నను మీకడ కనిపెను. ఇంతకును నెవ్వ డెవరి కెట్టువాఁ డెటువచ్చునో యెవరి కెఱుక? స్వయంకృత కర్మము ననెగదా సుఖదుఃఖములు కలుగుచుండును! అనుభవింపకతీఱునే యెవ్వరికైన? పురుషున కుండఁదగినధర్మంబులన్నియునునీయందుఁ గలవు. క్లేశములు కలిగినను మనమునవైన వగవని ధీమంతుండవు. సకల ధర్మజ్ఞుండవగు నీవు, నీయెడ నొరులెగ్గు దలంపకుండఁ బ్రవర్తింపవలయునే కాని సర్వ బంధుజన వినాశహేతుభూతం బయిన యుద్ధము నభ్యర్థింతువా? స్వజన వినాశకరంబుగ మీ రొందెడు మనదది జయమేయయినను, అద్దాని నపజయమె యందురు సూ తత్త్వజ్ఞులు. ఇపు డింతకాలమునకైన నగుఁగాక,గాని, సమర సన్నాహమే నీకు మోదావహమేని యీపాటి పని యానాఁడే యొనర్చి, దుర్యోధనుని లోకప్పుఁదిట్టుల పాల్పడనీయకుండినచో

మీ రరణ్యాజ్ఞాతవాసముల నన్ని యిడుములం గుడువవలసియుండకపోవునే! ఇవియన్నియుం దలంచియే గద మీ పెదతండ్రి, శాంతి వహించుటయే లెస్సయని నీకుఁ దెలుపుమని నను నిటు పనిచి పుచ్చుట! ఆహవప్రయత్నముల నింక నైన విరమించుటయే శ్రేయోదాయకమని మీ పితామహులుం, విదురాది సజ్జనులుం గూడ నీకడ విన్నవింపుమనిరి. నీ విప్పటికైన నీ పట్టు డిగిన నిఖిల లోకకళ్యాణప్రదమని నీ కురుగురుజనంబు లందరును వాకొను చున్నారు."

—ధర్మజుఁడు.—

"సంజయా! నే నెంతయో సేపు మాటాడ లేదు కాని, మాటలాడినంత వఱకును సౌహార్దమును స్నేహమును, గాని మాట యొక్కటైనను నా నోట వెడలివచ్చెనే! నేను సంగరభీరువును గాకపోయినను, యుద్ధావసర సమయమున మాత్రము ప్రాణనష్టమునకు సర్వదా భయపడుదును. పోరు లేకుండ మేమును వారునుం గలసి క్షీరోదకన్యాయమున జీవించుటయే సర్వదా నేఁ గోరుచున్నది. మఱియుఁ బోరు లేకుండ సమకూడెడి యర్ధసిద్ధి యెట్టిదైన నొల్లననా? లోకైక దూషకులగు దుర్యోధనాదులే దుర్వర్తనులు కారనినచో, నింక లోకైకసమ్మతధర్మనిబద్ధకార్యపరులగు భీమార్జునులేనా దుష్కర్మములకు రోయనివారలు?

"నీవు వేఱొకఁడవై సంధి యొనఁగూర్ప నెంచి వచ్చితివి గాని, సంపదఁ బోగొట్టుకొని యశక్తులం బోలియున్న మమ్ముఁ బిలిచి, యాదరించుటకా సుయోధనుఁ డంత బేలయా! బుద్ధులు చెప్పెడి వారి నాతఁడు మన్నింపఁడు. ఆతని చరిత్రము నీకును మాకునుఁ గ్రొత్త కాదు గద! 'తగవిది' యని యెఱింగిన యాంబికేయుఁడే రాజ్యకాంక్షాంధుం డగు కొడుకు తెన్నునే యనుసరించి నడచుచుండ నింకెవరిని సత్పథమునకు రమ్మని పలుకుట!

"జూదపుసిరి యాసపడఁదగదని విదురుఁడు నుడివిన యప్పు డాతని మాట నాదరించుటయుఁ, గర్ణాదుల యిచ్చకపుఁబలుకుల నాదరింపకుంటయు, జరిగించియుండినచో, నంతయు నింతదూరము పెఱుఁగక యుండునే! శకునియుఁ గర్ణుండును నెట్టఁ ద్రిప్పిన నట్టఁదిరిగెడు దుర్యోధనుఁడు తండ్రినిఁ దనవశము చేసికొని, యీతలు సేయఁ గలుగుచున్నాఁడు. నీ వింకను వెడంగువై యార్యులువోమెడు తెన్నున మాటలాడెదుగాని, దుర్యోధనుని యవినయ మనివార్యముసుమా! చక్రధరునైన లెక్కసేయక, పరాక్రమనిధియగు మన యర్జునుం గెలువ రాధేయునిపై నాధారపడి రాజ్యసంపదనెల్ల పోఁగొట్టుకొనుట కాయత్తపడుచున్న పరమావివేకిసుమా—పాపము— మన దుర్యోధనుఁడు!

* * * * * *

కొంచెము సేపు మిన్నకుండి మఱల యుధిష్ఠిరుండు—

"సంజయా! ఫల్గుణుని కపిధ్వజప్రభలు శత్రువుల కన్నులు మూఁతవడు నట్లొనర్చుటయు, నాతని దేవదత్తధ్వానము వారి చెవులు చిల్లులువోవ జేయుటయు, చాపాచార్యుండౌ ద్రోణుండును, గురుపితామహుండౌ భీష్ముండును, ద్రోణసుతుండగు నశ్వత్థామయుఁ, గర్ణ దుర్యోధనులును మాత్రమెఱుంగరే! నీవునుగూడ మఱచితివే! ద్రుపదపురోహితుఁ డంపఁబడెనుగదా యని నిన్నందులకుఁ బ్రతిగా నిటకంపిరిగాని, నీవు మాత్రము స్వయముగ నెఱుఁగని దేమికలదు ? నీవు మాటనేర్పరివి గాన, తొలుదొలుత మేము బాహువిక్రమాఢ్యుల మనియును, గడుశాంతుల మనియును, మముఁబొగడి పొగడి, పదంపడి ధార్తరాష్ట్రుల ననింగెలువ నరిదియని, సులభముగఁ జెప్పితివే కాని పక్షపాతవృత్తిని బలుకుచున్న నీనుడులు సమంజసములని నేఁదలంతు ననియే నీవూహించితివే! కౌరవులజేయులౌట వారిఁ

గెలువందరమే యను నీమాట లటుండనిచ్చి, సద్గుణుండవౌ నీవు వచ్చి, కోపోపశమనంబుగ నింతవట్టు పలికితి వంతేచాలు. వారిచేఁ బరాభూతుల మయ్యును, నీ మాటలచే నింకను గొంతమేర సైరణ చేయుదుము. ఇంతకుఁ బూర్వము వారు మాయెడ నొనర్చిన దుర్న యముల నెంత సైఁచితిమో నీవ్రను గొంతయైన నెఱుంగుదువు కదా; ఇంకనుంగూడఁ వారియెడఁ గీడుదలంపకుండ నీ వుండుమనునంత కాలము నుందుము. కొడుకులపూ మముఁగబురంపి, పా లిన్మని తనకొడుకులకుఁ జెప్పి, యింద్రప్రస్థమో కాక వే ఒొకటియో, మా కిచ్చి, మము సంతుష్టాంతరంగులఁ జేయుట యాతని కుచితము కాదా!''

—సంజయుఁడు—

"ధార్తరాష్ట్రులొనర్చిన యెట్టిదుండగములనైన మీరు భరించి తాలిమియె యమూల్యాభరణముగఁ దాల్చితిరి, కావున మీతోడ నింతదూరము ప్రసంగింపఁగలిగియుఁ, దృప్తినొందక మరల విన్నవింపఁ బూనుకొంటిని.

"నీకున్న వైభవ మంతయు నహింసయు ననింద్యచరిత్ర మును గాక మ రేమున్నది ? దుశ్శీలురగు కౌరవులు మీకుఁ బాలిక చెడఁ దలంచిరేని,—నేఁజెప్పెద, వినుఁడు—రక్తపుఁగూడు కన్న, మీ సత్ప్రవర్తనకుఁ దగినది భిక్షాన్నంబుకన్నను, మిన్నయై, భిన్నమైనది మఱిలేదు. ఇది కాదందువేని, రాజసూయ మహాధ్వరం బొనర్చి, ద్విజులకును దేవతలకును, దృప్తినిఁగలుగఁజేసి, శాంతియు దాంతియుఁజూపి, సకలలోకములఁ బొగడొందిన మహాపుణ్యమూర్తి వగు నీ పుణ్యచరితంబు మహాహవకారణమున హింసాకళంకితముగఁ జేయనెరచు టెంతయు నీ కొప్పియుండదు సుమా!

"ఇంకొకమాట—

"మాయజూద మొనర్చి, మిము మోసపుచ్చి యింత లొనర్చిన ధార్తరాష్ట్రుల గర్వము నేల యింతనట్టు చెల్లనిచ్చితివి? లోకముచేత వారల నేలతిట్టులువడఁ జేసితివి? తాలిమిందూలక యడవులపాలయి మీరందఱన్ని యిడుముల నేలపడవలసివచ్చినది? ఇన్నింటికిని మీ యనింద్య చరిత్రమును, దాల్మియును గదా ప్రధాన కారణములు! ఇంతవడియును, పట్టుతుదకు, సకలజనక్షయకారణంబగు రణంబునకే యొడంబడి, బంధుగుల, గురుల, సనుజుల, వెదకి వెదకియైనను, వధియింప లభియించు నా సురలోకసౌఖ్యంబైనను నదియేల? అస్థిరమును, నార్యనింద్యమును గాదా? లోకములోని సర్వజన సామాన్య మానవప్రకరప్రవర్తన మనుసరించినచో; మీకు ధార్తరాష్ట్రులు పరాభవములో, ప్రాణాపాయములో కలిగించిన సమయముల నే మీరు వారికిఁ బ్రతీకారములు సేయవలసి యుండియుఁ దగిన సాహాయ్య సంపత్తి దొరకకుండుట నయ్యది యసమయమని మీరపుడు తలంచి మిన్నకుండి యిపుడు మీకు సాహాయ్యసంపద సమకూడినది గదా యని, సమరము సకలజనక్షయకారక మని యెఱింగియుఁ నిపుడు ధార్తరాష్ట్రులపై దాడి వెడలఁదలంచితిరే, యింతకాలము మిన్నకుంటిరేని, మీ రిన్నియేఁడు లడవులఁ గడునిడుములఁబడి యుండుటయు నధర్మము కాదనవలసివచ్చును. మీ రిపుడిట్లు వారిపై నెత్తిరాఁదలంచి యుండుటయే కావలయు మిము దుర్యోధనుఁడట్లు బాధలు పెట్టెనో కాయని తోఁపఁజేయుచున్నది. ఇపుడు నీకు సాయ మొనర్ప నెంచివచ్చిన రాజు లపుడు మాత్రము రా మని యనిరా? వారపుడు లేరా? అలనాఁటి రాజసూయమునకుఁ బూర్వము మీచే జయింపబఁడిన రాజులే కద మిము నాశ్రయింపవచ్చుటలు! ఈ కృష్ణుండును ద్రౌపదీస్వయంవర కాలమునుండియు మిము సంభావించుచునే యుంట, మీరడవులకుఁ బో నియమింపఁ బడినప్పుడే, యిపుడు చేయఁదలంచిన యీ రణయజ్ఞ మొనర్చి మీ ధరణీ భాగము గైకొని

యుండిరేని, మీ ఆన్ని యిడుమలఁబడకపోయి యుందురే! కాని సహజముగఁ దీవ్రవృత్తియే యెఱుంగని నీకీ పాపాకరమగు యుద్ధపుఁటూహ తగదు సుమా! కోప మెఱుంగని నీవు కోపసంభావితమును, బ్రజ్ఞావిరుద్ధమును నగు ఘోరతర కార్యమునకెట్లు తత్తరమునఁ దలపడుచున్నావో కదా!

"జనక్షయ కారకమగు యుద్ధమునకు నే నెదఁ దలంకెదనని పలుమా అనుచున్నావు గాన, నే నిపు డాడవలసిన మాట యొకటి లేకపోలేదు!

"ధార్తరాష్ట్ర వినాశమే నీ ముఖ్యోద్దేశము కానిచో, నీ తమ్ముఁడగు నర్జునుని దివ్యాస్త్ర సంపాదనకై తపమునకుఁ బంపునపుడు, మున్ముందుఁగ నీవు భీమునితో నాడిన మాటల యర్థమేమి? నీ రాజనీతి లోకోత్తరమైనది. మఱియు నీ కాలమున రాజనీతి పరులని యనిపించుకొనుచున్న వారిలో నగ్రగణ్యుండగు శ్రీకృష్ణుండుకూడ నీ పథమునకు లోఁబడినవాఁడె! ఏ సమయమున కేయాట యాడవలయునో, అది నీ వెఱిఁగినంతవట్టు శ్రీకృష్ణుండుఁగూడ నెఱుంగఁడని యేతలంతును.

"లాక్షాగృహ దహనము స్వయముగ భీమునిచే నొనర్పఁజేసియుఁ దద్గృహదహనపు టపవాదమును దుర్యోధనుని మెడకుఁ జుట్టి, మరణమును నిషాదవనితకును, దత్సుత పంచకమునకును బంచిపెట్టి మీరు వెడలిపోవుట యందును;

"అట్టుల వెలువడిన వెంటనే ప్రచ్ఛన్న వేషులయి ద్రౌపదీ స్వయంవరసమయము వఱకును నందందుఁ బ్రాకులాడుట యందును;

"ద్యూతానుద్యూతానంతరమున మీ రడవులఁ దిరుగాడు నాఁడు ద్రౌపదియును భీముండును నిను యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పుచుండ సమయము గాదిది యనియును, సమయము నిర్వర్తింపఁబడు నంతవఱకును మాటాడరాదనియును, వారిని వారించుట యందును;

"సమయనిర్వహణానంతర మైనను సుసమయము వచ్చునందాఁక వేచియుండవలెనని వారిని శాసించుట యందును;

"మీలో మొనగాఁడని యనిపించుకొనిన యర్జునుని, ధార్తరాష్ట్ర వినాశము కొఱకు దివ్యాస్త్ర సంపాదనార్థము తపమునకని, యనిపిన పిదప మీరందఱును దుర్యోధనుని దాఁకికోడి తీర్థయాత్రల నెపమున, దీక్షాభంగ భయమునఁ, దక్కినవారితో నానాపర్వత వనాదులం ద్రిమ్మరుటయందును;

"మీ రరణ్యావాస మొనర్చుచుండునాఁడే, మున్ముం దేజ్ఞా వాసమున నజ్ఞాతవాసదీక్షను దీర్పఁగల మను నాలోచనము మన మునఁ జేసికొని విరటునగర మందుల కేర్పఱచికొనియే యరణ్యమున మీ విడిసిన తావులు మార్చుకొనుచుండుటలో మత్స్యదేశము దెసనే మీరు నడచి నడచి తుదకు సులభముగ నందుఁ జేరి మీ రేమి చెప్పిన నది నిజమనియే నమ్మి మిమ్మాదరింపఁగల యమాయ కుండగు విరటుకొలువును జేరుటయందును;

"నీ రాజనీతిజ్ఞత వెలువడలేదా? నా కన్నుల యెదుటఁబుట్టి పెరిగి విద్యాబుద్ధులఁ గఱచి, పరమవివేకివై నీవు పరమరాజనీతి పరుం డవగుట నాకేమాత్రమును శిరోభారము లేదుసరిగదా, నామానస మునమఱియు నెంతేని గరువము కలుగుచుండును. కాని నీవు యుద్ధము వలదనుటలో, నీ సౌమ్యసమాధాన వాక్యములలోఁ గేవలము శాంతి కోరియేయనిగాని, మున్ముందు స్వలాభ చింతాలేశము లేక యని గాని, యనఁగలమా యను శంకమాత్రము లేకపోలేదు. యుద్ధచింత యేమాత్రమును లేదనియనుచున్న నీవు, ద్రౌపదీవివాహానంతర మొక వత్సరము మీరందఱును ద్రుపదునింటనున్నకాలాన ధార్తరాష్ట్రుల రూపుమాపుటెట్లను నాలోచన మీరును బాంచాలురను యాదవు లును గలసి గుణించు కొనుచుండిరను వార్త వినియేకదా భీష్మాదులు మిమ్ముఁ బిలిపించి, యింద్రప్రస్థము మీ కిప్పించి రాజ్యార్థమున

మిము నిలువఁ జేసిరి. ఈ మాత్రము కార్యకారణ సమన్వయ
మెఱుంగని వాఁడను గాను.

“ధర్మజా! ఇంతవఱకును జరిగిన వేవో జరిగిపోయినవి—గాని యరణ్యాజ్ఞాతవాసములు నిర్వర్తించుకొనిన వెంటనే మాది మాకిచ్చి వేయుఁడని సుయోధనునకుఁ గబురంపి యుందురేని, ‘పాండవులెన్ని యిడుములఁ బడియునైన సమయబద్ధులే’ యని యెంచి దుర్యోధనుఁడు మీ రాజ్యము మీకేల యిచ్చియుండఁడు? మహావివేకివగు నీకీ మాత్రము తోఁపక పోయెనే? ‘ద్రుపదపురోహితుముఖమున దౌత్యమొనరింప లేదా’ యని యందువేమో! ఏమోగాని, ధార్తరాష్ట్రుల దురమున నిర్జింప నెంచి, సైన్యముల సమకూర్చుకార్యము మున్ముందొనరించిన పిదపనే ద్రుపదపురోహితు నాకురుపతి కడకంపలేదని నీవిపు డనఁగలవా? ఆహవప్రయత్నములయందు మీరే తొలుత ముందడుగిడుటనె కదా, దుర్యోధనుఁడును మిముఁజూచి, తానును సహాయ మభ్యర్థింపఁ బెక్కురకడకుఁబోయెను! కడు శాంతాత్ముల మనుచు, సమయము కొఱకెదురు సూచి చూచి, మీరే తొలుదొలుతఁ గయ్యమునకుఁ గాలు ద్రవ్వుచుంటిరి కాని, సుయోధనుఁడే ముందడుగిడలేదే! ధార్తరాష్ట్రులచే నెన్నెని యిక్కట్టులు వడియు, మాఱుసేయక సైరించిన శాంతాత్ముండని నిను నీవారును, వారివారును, పలుమా రనుచుందురేకాని,యసహాయస్థితియును నసమయమును బోయి, సహాయసంపల్లాభమును, సుసమయవీక్షణమును బ్రధాన కారణములుగ నీ వప్పటికి మాఱుసేయకుంటి వని, ధార్తరాష్ట్రులు మీ కొనర్చిన యగచాట్లకు వారలతోఁబాటు భూప్రజనెల్ల మడియింప సమకట్టిన నీ యాంతరంగికకఠినభావమును మాత్రము వారు గ్రహియించి యుండరు కాఁబోలు నని యనుకొనవలసి వచ్చుచున్నది.

“ధర్మనందనా, కారణ మెట్టిదైన నేమి జూదమున మీరోడితిరి

గాని, సుయోధనుండె యోడెనను కొందము. మీరపుడు వారల నడవ్రుల కనుపఁ దలంపకుందురోటు! జూదమునకుఁ బ్రారంభించునపు 'ఓడుదు-నరణ్యావాసాదులొనర్తు-' ననునిశ్చయముతోడనె కూరుచుంటివోటు! గెలిచియుందువేని దుర్యోధనుఁడిపుడు నడిపించిన కార్యకలాపమంతయు—మానినచో, నాతని పూర్వజన్మవాసనాయుతములగు నొకటి రెండు పనులు మాత్రము మానియుందువేమోగాని—యంతయు — నీవును నడిపించియే యుందువు. ఇందెంత మాత్రమును సంశయము లేదు.

"కౌంతేయాగ్రజా!, పరబ్రహ్మమునం దాత్మానుసంధాన మొనర్పనేర్చి, యెదిరి మానసము నొవ్వఁజేయనొల్లని, నీ కిపుడిట్టి పాపకార్యమునందెట్టుల మానసము లగ్నమయ్యెనో యని లోకులనుకొందురని యైనఁ దలంక వలదా? ఇంత క్రూరకార్య మొనర్పఁ జేయఁగల కాఠిన్యమును దుర్యోధనాదులంబోలె నింతరాక్షసహృదయంబును, నీ చిన్ననాఁటనుండియు లేని నీ కిపు డెట్టులలవడియెనోయి! ఐహికసౌఖ్యములు తుచ్ఛము లనియు వినశ్వరము లనియుఁ దలంచికదా యడవులఁ గందమూల ఫలంబులనైనఁ దినుచు దినములు గడపుదునని యెంచిన నీవు, కర్మసంబంధమగు ఫలమును వీడి, వైరాగ్యసంపన్నుఁడవై, పునరావృత్తిలేని మోక్షసంపాదనార్థమై, యోగాభ్యాస మొనర్చుట కిఁకనైనఁ బ్రారంభింపుము. అఖిలజనక్షయము వలనఁగాని లభ్యముకాని రాజ్యసంపదవలనఁ బ్రయోజనము లేదను విజ్ఞానముతో, గర్మరాహిత్యమును బొంది, లోక సంగ్రహార్థముసత్యము, దమము, సౌజన్యము, జీవదయాళుత్వము, వదలిపెట్టక సంచరించుచుఁ గడకాలము పుచ్చితివేని, యింతపట్టును నీ వార్జించిన కీర్తియుఁ బ్రతిష్ఠయును శాశ్వతముగ నియ్యిల నిలువఁగలవు. దుర్జనులకు హితమగు క్రోధమును దిగద్రావి సుజనులకు హితమగు శాంతినే వహించి జీవవధవలనఁ గలుగు నరకమును బొందఁ

దలంపును దప్పులకుఁ బాఱఁదోలి, తాలిమియె ప్రధానామూల్యాలంకారముగ నెన్నుచున్న నీ విదివఱకే గడించిన అజాతశత్రుండవను పేరు నిలిపికొనుము. నీవు వహించిన శాంతి యంతస్సున రగులుచున్న యగ్గిగ నుండనీయకుము. నీయట్టి సైరణపరుఁ డీ యిల లేఁ డను సానుడి మారనీయకుము. అనన్యసామాన్యమైన హాలాహలము మ్రింగిన నీలకంఠు నెన్ని పొంగి పొరలెడుకోపము దిగమ్రింగుని న్నెన్నవలె. అట్టి నీవు శాంతింపవలెఁ గాని కాకున్నచో నీ పేరు కాలకాలములు నిలుచునే!"

సంజయుఁడు ధర్మజుం దర్శింప వచ్చినది మొదలు సంజయ ధర్మజుల సంభాషణము సాంగముగఁ దదేకధ్యానముగ వినుచున్న కృష్ణుఁడు తనలో—"ఆహా యేమిస్తోత్ర పాఠ పారాయణము! తా వచ్చిన కార్యము నిరాఘాటముగ నెఱవేఱుటకు ధర్మజు నీశ్వరునితో సరిపోల్చుచున్నాఁడు! దేవతలనైన మెప్పించునంతటి యోర్మి వీరికున్నను, మఱియు మఱియు నిక్కట్టులం గుడువుమనుచున్నాఁడే! కౌరవులను దుశ్శీలురనుచు, నట్టిరు పాలీయకున్న, మీరు వడయ దలంచిన 'రక్తాన్నముకన్న, మీ సత్ప్రవర్తనకు భిక్షాన్నమే మిన్న యన్నాఁడు. ఔరా! ఎంతదారుణము! తుదకు భికిర మెత్తుకొని జీవింపు మనినాఁడు! రాజులకిచ్చుటే గాని యడిగి కోలులేదని యెఱుంగఁడు గాఁబోలు! బ్రాహ్మణ ధర్మము నూతఁగాఁగొని, నృపధర్మమును దిద్దఁబోవుచున్నాఁడు! ధర్మములంగూడఁ దారుమారొనర్పఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. ఆహా! ఏమి బుద్ధివిశేషము! ఏమి వక్తృత్వము!—"

అని తన మనమున ననుకొని కృష్ణుండు మిన్నకుండి వారి సంభాషణ వినుచుండెను.

—ధర్మరాజు—

"సంజయా, నయసంభాషణంబులం జొన్పి నను నిందించు

చున్నావని నే నెఱుంగనివాఁడనుగాను; కాని, కార్యారంభమునఁ గొన్ని కర్మంబులు ధర్మంబులుగాఁ జూపట్టినను, బదంపడి యా ధర్మములే, యధర్మములుగా మాఱునని యెఱుంగవోటు! మఱియు గొన్ని కర్మములు, తొలి తొలి యధర్మములుగాఁ గానవచ్చియుఁ దుట్టతుదకు ధర్మస్వరూపము నొందుచుండుఁ గావున నా చేయునది యధర్మంబని సహేతుకంబుగ నిరూపించి, పిదప ననుదూఱుము. ఇంతియగాక, వంశదూషకులును, లోకకంటకులును నగు వారిని నిర్మూలనంబొనర్చుటయే ధర్మంబను పెద్దలమాట నీవు వినియుండవో! సంగ్రామంబు క్షాత్త్ర ధర్మంబుకాదని నీవు నిర్వచింపుము; చూతము. ఇంతకును, మన-కిది కర్తవ్యం; బిది యకర్తవ్యం-బని వచియించి, మనల శాసింపఁగల వాసుదేవుఁడిటనుండ మన కీ వితర్కమేల? ఈతండు ధర్మాధర్మ విదులకు గురుండు; కార్యాకార్యనిరూపకులకు శిక్షకుండు; ఉచితానుచితజ్ఞులకు మార్గదర్శి. ఈతని మతియె సమస్త పురుషార్థమ్ములకును మూలంబగుట నీతని చెప్పెడి చొప్పె మన కెల్లరకును నవశ్య మనుసరణీయంబయగును."

అని ధర్మజుండు కృష్ణుని దెసంజూచుచు మిన్నకుండెను.

అంత నందనందనుండును సంజయుదెస నవలోకించుచు, వేడ్కతో నిట్లని వచియించె.

—కృష్ణుఁడు—

"పాండు పుత్త్రులకు శుభమునే కోరుదును. పుత్త్ర పౌత్త్ర మహిమోజ్వలుండగు నాంబికేయునకుఁ జేటు మేలుకాదందును. ఇంతవఱకును గథాక్రమం బెట్లునడచినను, నిపుడా ధృతరాష్ట్రుండు తెలివొంది, యీ పాండవులఁ బలుకులఁ దేర్చుటకు నిండుమనంబున నిన్నిట కనిపినందుకు నే నెంతేనియుఁ బరితృప్తుండ నైతిని.

"ఆతని పనుపున వచ్చిన నీవు వివేకమూర్తివి కావున నుచిత మార్గమున, స్నేహము వినయము బాంధవమును సమ్మేళన మొనర్చి,

వీరు శాంతిని బొందు విధంబున, నీకుఁదోఁచిన ధర్మముల బోధించి పలుకఁ గలిగితివి. కాని నీ నుడివిన విధానమది యెంత యొప్పిదమని నీవు దలంచినను, బాండవాగ్రజుని పలుకులరీతిఁజూడ, సంధిపొసఁగదు కా యని తోఁచెడిని. ఇంతకును, నున్మత్తుండగు దుర్యోధనుని, సుతు వాఁడౌ ధృతరాష్ట్రుని, మనము కొంత కొంతయైన నెఱుంగని వారము కాముగద! నీవు కడునేర్పరివి గనుక, ఆఱేఁడు వీరిదెసఁ జూపుమైత్రియును, గారాబమును, గడుఁదీయని నీ మాటలచే వన్నెవెట్టి చెప్పుచున్నావుగాని, వీరిభాగమువీరికొసంగకయె, మధుర మధుర ప్రసంగములతో నీకార్యము గడతేఱు ననుకొందువా? వీరిది వీరి కిచ్చివేసినచోఁ గౌరవులింతదాఁక వీరికొనర్చిన పరిభవములనెల్ల సైరించి. వానిని మరల మరల మనములఁ ద్రవ్వుకొనక, శాంతులై వారలతోఁగూడి వీరు జీవింపఁ బూనుట, వీరి కరుణార్ద్ర హృదయత్వమును, శాంతాత్మతయు, జగంబున శాశ్వతముగ నిలుచుటకుఁ గారణములగును. అటుగాక, వీరికేమి యొసంగుటకును ధార్తరాష్ట్రులొల్లనిచోఁ, దమస్వత్వములఁ గౌరవు లపహరించిరని వీరు వారిపై నెత్తివచ్చిన నెత్తివత్తురుగాక! అందేమి ద్రోహమున్నది? వీరవమానము నొందియు, నిటుల నణఁకువచే వారికి లొంగియుండుట కంటెఁ దమ యాజ్వల్యముచే, శత్రులనుదాఁకుట యేల కర్తవ్యము కాదో? ఎంత విచారింతమన్నను యుద్ధమే వీరికి మేలుగాఁ దోచుచున్నది.

" 'రాజులకు యుద్ధము ధర్మమగునా కాదా చెప్పు' మనికదా యుధిష్ఠిరుండు నన్నడిగెను. ద్విజులగు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులకు యజనయాజనాదికర్మకరణవిభాగంబు ధర్మశాస్త్రాచార్యులు విధించునపుడు, రాజు లిచ్చువారేకాని, వేడుకొనువారు కారని యయ్యాచార్యులు సూత్రీకరించుట లోకప్రసిద్ధము కాదా! అనదలైయున్న వీరికి నీవు చెప్పెడి శాంతధర్మములు మీ దెఱుంగక కడు

మోహకులై చెడుతెరువునం బోవుచున్న, కౌరవులకుంగూడ నీవు చెప్పవలదా!

"సంజయా, త్రవ్విన కొలఁది పెరుగునుగదా యని యూరకుండవలసి వచ్చుచున్నది గాని, కానిచో, నాఁడా సభలో వేయి మందియెదుట—నది యెంతపగయో కాని, ద్రౌపదిని—వారెట్టి తులువలును గాకపోయిన—నట్టులిక్కట్టులఁ బెట్టెదరే! జూదములాడుట లోకమునలేదే! ఇట్టి సంప్రదాయమొందేనిఁగలదే! మొదటి జూదమున వీర లోడుటంజేసి రాజ్యమును ధనమును సంపదయుం గోలుపోయిరిగా యని యాంబికేయుండు గరుణించి, వీరి రాజ్యమును ధనసంపదయుం గూడ మరల వీరికొసంగుటఁజూపోపమి దుర్యోధనుఁడనుద్యూతము నేర్పఱచి, సౌబలునిచే—'ధృతరాష్ట్రుండు మిమ్ముఁ గరుణించి, ధనసంపద్రాజ్యంబులను మీకొసంగి సత్కరించెను; గావున నీద్యూతంబున వాని నొడ్డందగదు. అపూర్వంబైన పణంబు నొకదాని నిపుడొడ్డంబూనవలె; ఇట్టి యపూర్వంబైన పణంబొడ్డి యాడి, యందోటువడిన వారు, నారచీరెలుగట్టి, వన్యమూలఫలంబుల నారగించి బ్రహ్మచర్యాశ్రమంబునం బన్రెండేడులు విపినావాసంబుచేసి, పదుమూఁడవయేఁట జనపదంబున గూఢచర్యను జీవింపవలె; ఇందెఱుంగంబడిరేని, మరల నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబులఁ గ్రమంబున నిర్వర్తించువారు సక్రమంబుగ నరణ్యాజ్ఞాతవాసంబులం దీర్చికొని యేతెంచినవారు యథారూపంబున వారి రాజ్యంబు గైకొని యేలుకొందురు" అని కదా యుద్ఘాటింపఁజేసిరి. అట్లయ్యును ధర్మజాదులు సమయము నిర్వర్తించుకొని మగుడివచ్చుసరికి, వీరిరాజ్యంబాకౌరవులు గైకొంటయేకాలపునీతి? ఏ నాగరకప్రపంచమున నిట్టివిడ్డూరంబు గలిగె? వీరడవులనున్న కాలమున వీరి సంపద్రాజ్యములఁ గాపాడుభారము తమకెంత కలదని యనసాహసింతురో, సమయము నిర్వర్తించుకొని వచ్చిన పిదప, యథారూపమున వీరి సంపద్రాజ్యంబులు వీరికొసం

గుటయందుఁగూడ వారికంత భారమును కలదని యెఱుంగవలదా? ద్రుపదపురోహితు ముఖమునఁ గబురంపిన పిదపనైన, వీరిది వీరి కొసంగక యింకను దమస్వాధీనమం దుంచుకొనుట, మఱియు నను భవించుట లే నాఁటి రాజనీతులు ?

"మయసభాది నిరుపమసంపదలయందలి మక్కువచే, ధర్మజు ప్రతిష్ఠయెడ నసూయచేఁ బాండవుల నెట్లయిన దవ్వులకుం బాఱఁ ద్రోల నెంచియుండ నోపు. కానిచో నేకాలముననైన జూదమునం దోడినవారికి విపినావాసమును గూఢచర్యయు విధియించుట యను విద్దూరంబైన పణంబు వింటిమే? పాండవుల నెట్లయిన దేశభ్రష్టులఁ జేసి పెద్దకాలము సిరుల కెడఁజేసినచో వీరలు తమ సమయము నిర్వర్తించుకొని మగుడి వచ్చినను జిరకాలపు టెడఁబాటు ప్రజాను రాగ బాహ్యులుగను, దమ సంపద్రాజ్యపు టధికార భ్రష్టులుగను, జేయునుగదా యని కానోపు పాపము దుర్యోధనుఁడు వంచన సేయనెంచెనే కాని ధార్తరాష్ట్రుల మూలమునఁ బాండవు లొందిన పరాభవముల కెల్ల వీరుమారుసేయక ప్రశాంతముగ సైరిం చుట ప్రజానురాగమును మఱింత వీరిదెస నభివృద్ధినొందించి జయ సూచక చిహ్నములనే శతాధికగుణములుగ మార్చివేసినదని యిప్పటికిని మన దుర్యోధనుఁ డెఱుంగఁడు గదా!

"సంజయా దుర్యోధనునే యననేల? ఆతనికిఁ దండ్రియేకదా ధృతరాష్ట్రుఁడు? తేని మన సెఱుంగనికారణమున భీష్మాది కురువృద్ధు లందఱును నాజూదపు సభయందుండియుఁ జూచియు నోరెత్తఁ జాలకకదా యూరకుండిరి. తన కుమారులబుద్ధి మరల్పఁ దగినట్లు గట్టిగాఁ జెప్పుటకైనను ధృతరాష్ట్రునకు నోరువిడలేదు. కాని య ప్పటునఁ దాను దనకొడుకుల దుడుకుఁదనము మాన్పఁగిలిగినచో నేనే యననేల లోకములెల్ల సంతసింపవా? అంతటి పున్నెమా తనకును మనకును !

"పాప మా పాంచాలిని దుస్ససేనుఁడు దయావిహీనుఁడై, యా కొలువులోనికిఁ దలపట్టి యీడ్చి తెచ్చినది యపుడా రాజెట్టుల సహియించెనో కద! తనకోడలి యేడ్పు తెలుంగు నా మామ యెటు లోర్చెనో కద; యిపుడీ శుష్కప్రియోక్తులతో నీ ముఖమున నీ రాయబార మంపుట కెటుల నేర్చెనో గద! పాంచాలీపరిభవ సభ నలంకరించియున్న వారిలో నొకరుండయిన నిది తగ దని యడ్డు పడక చిత్తరువుల యాకృతి నొంది నిలిచియుంటఁజూచి, పాప మమ్మాననిని. తన మానసిక బలముచేఁ దననుదాఁ గాపాడుకొనుశక్తి గలిగి యున్న కారణమునఁగాని, కాకున్న నక్కురుసభ నింకేమేమి విడ్డూరములు పుట్టియుండునో కద! ధర్మజు సహనమె, కౌరవులనట్టుల పైపైఁ బడఁజేసినది కాని, కాకున్న నచ్చపు రాకొమరులేకాలమున నైన, నిట్టిభంగపాటుల పాలయ్యెనోర్చి,—గెలిచినను, గెలువకున్నను బ్రతికిక్రియారహితులయి—యుంట వింటివే! ఇంతతోఁ గథ పరిసమాప్తము నొందె ననుకొంటివా? కర్ణుఁడింతేసి మాటల నాడిపోసె ననుకొంటివి? ఆ సభలో నమ్మానవతీ శిరోమణికి భర్తలు లేరఁట! ఉన్నవారు జూదమున నామె నోడి విడిచిరఁట! ఇఁక నాసభనున్న వారిలోఁ దనపైఁ గూరిమి గల మగని నెన్నుకొనుమనికూడ ద్రోవది నోనాడుట నీ వెఱుంగనిది కాదే! పాప మా మాట యయ్యర్జునునకు వాగ్రూపకమైన బాణమై హృదయమున నాటి యింకను గదలకయున్నదిగదా! ఇందు కేమందుము? కర్ణుఁడే యట్టులనియెఁగదా, నేనేల యూరకుండవలెనని కానోపుఁ బాపము దుశ్శాసనుండును దలయెత్తి పాండునందనుల దెసంజూపుచు—వీరందఱును గొడ్డువోయినవారలనియును, పౌరుషంబుగల మానిసి యిం దెవ్వండనియును, ననియెఁగదా! దుశ్శాసనుం డనినట్టులు నిజముగ వీ రందఱును నింత కాలంబును గొడ్డువోయిన వారలే యగుదురు. వీరి వలన వారికేమి ప్రతిక్రియ లభించినది గనుక! అనవలసి వచ్చినది గనుక, యంటిని

గాని, యలనాఁటి యా సభలో మఱియుఁ బడిన పలుకు లన్నియు నిపుడుగ్గడింప వలసినవి యయ్యెను, దూతవగు నీ వచ్చిన సంధికార్యము మఱియు దుర్ఘటంబగునుగదా యని వెనుకముందు లాలోచింప వలసి వచ్చుచున్నది కాని, కానిచో నలనాఁడు జూదమున నోడిన వారు నారచీరెలుగట్టి యడవుల కేగుతఱి, దుస్ససేనుఁడు వీరిని దఱియ వచ్చి—మీరు చచ్చినట్టివారు; అడవులంబడి కడు నిడుమలఁ గుడువుం-డని యుద్ఘాటించి, వీరిపై పండతిలలు విసరిచల్లెఁగదా! మా దృష్టి దాటినంతనె, మీరు చచ్చితిరని యానందించి, ఆశౌచస్నాన మొనర్చి మైలవడుటను దీర్చికొందుమని నొక్కి వక్కాణించి పాండవులు తమ్మువీడి నాల్గడుగు లిడినంతనే మృతాశౌచస్నాన మొనర్చి తడియుడుపులతో నిలిచి పాపము దుర్యోధనుఁ డానందించి తనభ్రాతృవర్గమును, రాణివాసమును, దక్కఁగల జ్ఞాతివర్గమును, స్నాతులుగ నొనర్పఁగా లేదని యిన్నియు నెఱింగిన నీవు మాత్ర మనఁగలవా? అనంతరము ధర్మజాదులంగూర్చి ప్రసంగము వచ్చినపుడెల్ల మృతకళేబరములంగూర్చి మాట్లాడి నట్లేకద యాతఁడు వలుకుచుండును! మఱియు వీరు వీరి సర్వస్వము నోడిన పిదప, మఱియు నొడ్డ నింకేమి కలదని ధర్మజుండనుకొనుచుండ,—నాలినొడ్డు—మనిమీసౌబలుండనలేదా? ఇట్టివియెల్లఁ బాపమువీరిమనములగాటముగ నాటుకొనియుండఁ 'బోరుగాక వేఱెమగు!' నని, నీతో ననవలసియే యున్నది. అట్లగుట నిప్పటికి ధర్మజు ధోరణింజూడ నీ వచ్చిన కార్యం బశక్యంబని తోచెడిని.

"ఇఁక నీవు పాండవులను గర్మరాహిత్యమును బొందుమను సూహాను బలికిన పలుకులందలంతుమన్న నదియొక పెద్ద విషయము. వైరాగ్యమువలన ముక్తులగుదురని కొందఱందరు—కాని సంసారమున నున్నవారికి, ముక్తికిఁ బెక్కు దారులు పెద్దలు చూపిరని నీ వెఱుంగవోటు! వైరాగ్యంబన నది మీదిమీఁది యున వాటంబుగాదు;

కర్మానుష్ఠానంబునకుంగాని దుర్బలులు వైరాగ్యంబె యభివర్ణింతురు. కాని కర్మము వలననె సృష్టియంతయు నడచుచున్నదని యెఱుంగమింగద నెంతెంత ముష్పనకైన వాటుం బగుచున్నది. కర్మపరిభావంబు సిద్ధించుటచేత నేకద దవిపదులు దేవత్వమందుటయు, గాలివీచుటయు, నగ్ని వెలుఁగుటయు, విధువు పక్షముల మార్చుటయు, నదులు ప్రవహించుటయు బొసఁగుచున్నవి. అనుల్లంఘనీయమగుకర్మమది యెంతో బలవత్తరమైనదియు గాకుండిన, దానెంతటి సమర్థులైయున్నను నీ పాండవు లింతకాలమును కర్మమునకుఁ గట్టువడియేఁగదా, యిన్ని యిడుములఁ గుందుచు, రాజధర్మము లెఱింగియుంగూడ, దమకు రాఁదగిన రాజ్యభాగం బలకౌరవులు మొదలంట ద్రోచుకొంట చక్కఁగ నెఱింగియు, నింకను వీరు మీఁనమేషములు లెక్కించుకొనుచునుం గూడ వేచియున్నారు. కాని సంజయా, కంటికే కానరాకుండ దొంగిలించిన వాఁడును, నెట్టయెదుట నిలిచి బలాత్కరించి సంపద నపహరించిన వాఁడును, వీరిరువురును నిందార్హులేగాని, మీధార్తరాష్ట్రులీ రెండు తెగలలో నేతెగలోనివారో నీకునుఁ దెలియదో!

"ఇక నీ మృదూక్తులచే వీరు మెత్తవడకున్నను, నీ కార్యం బశక్యంబెయైనను నేను బాండవులను బ్రార్థించియైనను, గౌరవుల కడకువచ్చి, కౌరవులకు బుద్ధులు చెప్పి చూచెదను. లోక కళ్యాణకరముగ వారలు పాండవులకుఁ జెందఁదగిన రాజ్యభాగంబు వారి కొసంగిరేని, మృత్యుపాశమ్ములనుండి తప్పియుందురు. ఇందుఁ దగవును నేర్పును నామీఁద నిలిచియుంట, నాకుంగీడు లేదు. అన్యాయవిరహితమై లోకకళ్యాణ ప్రదమై శుభంకరమగు నా పలుకులకు వారొడంబడక కేరడము లాడిరయేని, వారిలోభమను చిచ్చు నలుఁగడల రేగి, వారినే భస్మము చేయందగు. ఇందుకుఁ బాండవ బాణాగ్ని యవసరమే కానరాదు. కాని కలయికమనికియందుఁగల

గౌరవమును బ్రయోజనమును గౌరవులకుఁ దెలియమి తొలినుండియు మనకుఁ దేటతెల్లము.

"ధృతరాష్ట్రుండును బుత్రులునునను వనమునఁ గుంతీపుత్రులు సింహములు కారా? సింహములు లేని వనము నెవరు కొట్టుకొని పోవరుగనుక? వనావృతముకాని సింహములు మాత్రము సేమమున నుండఁగలవా? కావున వారును మీరునుం గలసి పొందికతో జీవించుట మేలని నేను స్వయముగఁ జెప్పఁ బూనుదును. సంజయా! పాండవులు కౌరవులకుఁ బరిచారకులై యుందురు. శత్రుకోటి నెదుర్కొని తెగటార్పఁగలుగుదురు. అట్టి వీరిని వనకొడుకులతో సమముగఁ జూచుకొనుట ధృతరాష్ట్రున కెంతయు నొప్పిదము కాదా! ఆతఁ డొప్పినను, నొప్పకున్నను, నే నీపని కటకు స్వయముగ వచ్చెదను. అందువలననే మేముఖ్యాతి గడింతుము. కావున మా మత మెల్ల నమ్మానవనాథునకుఁ దెల్లముసేయుము.

సంజయుఁడు:—అట్లయినంగడు లెస్స; నావచ్చిన కార్యంబు దీరినది.

భీమార్జున నకుల సహదేవ సాత్యకి ద్రుపద విరాటాదులం జూచుచు "మీరాయందఱచే ననుజ్ఞాతుండను. పోయివచ్చెద. నా యిపు డాడిన పోఁడిమి యందేమియు ననుచితములును, ననయములును, నసభ్యములును, నసందర్భములునునగు పలుకులు లేవుగద!" యని సంజయుండు లేచి నిలువంబడియెను.

ఈ చివర పలుకులువిని పాండవాగ్రజుండును "నీ విపుడాడిన పలుకుల యందేమి యనయము లుండగలవు? ఒక్క మాటయైన ననుచితమైనది లేదే! నీవు చెప్పినట్లుగాక, యింకెట్లు చెప్పనగును? ఎదిరినిగూర్చి యున్నది యున్నట్లు చెప్పుటకు నీవుజంకవు. సహజముగా నీవు దుర్నయములును, గఠిన భావములు గలవియును, వర్ణాశ్రమనిర్ణీతధర్మములకు విరుద్ధములును నగు పలుకులు నీ నాలుకకు రానేరవు. వ్యాసశిష్యుండవును, నయోన్నతుండవును

నగు నీవు గావలె, నయవిదుండగు విదురుండు గావలె—నిట్టి పట్టుల వేఱొకరు రాఁగలరా! ఈ వినయము నీ నేర్పును నింకొకరి కలవడఁ గలదా?

“ఇంత కేమి గాని, నీ వటఁ జేరిన పిదప నాకుఁ గడుంగూర్చు వారగు గురుకృపపితామహాదులఁ గాంచి, నా నమస్కారములు వారికిఁ దెలియఁజెప్పి వారి సేమ మడిగితినని శ్రుతపఱుపుము.

ప్రకృతిదుర్లలితుండును, నాజన్మపాండవద్వేషియు, నైశ్వర్య మదమత్తుండును, క్రూరపరాక్రముండును, దురుద్రోగియు, నగు సుయోధనుని యోగము నరసితిననుము. ఆతని తమ్ముఁడే యనఁదగు నా దుస్ససేనుని కుశలము నడిగితినని నుడువుము. వారి కుమార వర్గము యొక్కయు, వనితాజనంబుల యొక్కయు, సౌఖ్యము నెఱుంగఁ గోరితినని పలుకుము. సకల కష్టదశలయందును భగవంతుం బోలె జనకునింబోలె మమ్మరసిరక్షించిన విదురునిఁ బ్రశంసించితిననుము శల్యుంజూచి, మా కాతని దెస ననయము గల వినయము దెలిపి, తానమాకు విజయమూల మని తెలిపి, మా యందలి భక్తియుఁ దెలుపుము. ద్రోణసుతుంగౌఁగిలించితిననియు, బాహ్లిక సోమదత్త భూరిశ్రవః ప్రముఖుల నెల్ల యెడల మా మెడఁదలఁ దలంచుచుందుమని యు, వంశవంతులును వయోవృద్ధులును నగు ధరణిపతులను, కర్ణ, శకుని, సైంధవాదులను, మిగిలిన రాజకోటిని, యుద్ధసన్నద్ధులై రారాజునకుఁ దోడువచ్చిన సకలవిషయాధిపతులనుంగూడఁ జూచి, యెవ రెవరు ప్రణామవినయబాంధవమైత్రీవాత్సల్యంబులకు నెట్లెట్లు తగుదురా యాయావిధంబుల నా మాటలుగా నీవు సంభాషించి, పలుకుము. నీవుపోయిన మొగాననె కుశలప్రశ్న నుడువఁదగినది చెప్పియే యుంటిని.

పిదప నిండుకొలువుననుండు మాయయ్యతో నిట్లనుము.

"కురురాణ్మణీ, నీ యాశీఃపరంపరలబలంబునఁ, బాండునందనులు తదాప్త బంధుజనసహితంబుగ సుఖముగనున్నారు. పాండురాజ రాజ్యపీఠమునఁ దత్పుత్రులను నిలిపి, చిరతపాయమునుండియు, వారికి రాజ్యమేలెడి నేర్పు నలవరింపఁజేసి వారికిఁ రాఁదగినవని నీకుఁదోఁచినపదవులిచ్చి వారినిఁ బ్రోచియు, నీనాఁటికి వారియెడ నుపేక్షఁజేసి, దయావిహీనుఁడవై, పాండుసుతులు కూటికినిగుడ్డకును వెలియయి వారు పొందరాని బదవలఁబొదలుచుండఁ, జూచుచు నూరకుండుట నీకుఁదగునే? మనకుఁబడనివారికి గుండెగాలమై యుండునట్టుల, మన రెండు కుటుంబములవారును గలసి మెలసి వెలయుట లోకకళ్యాణకరము కాదా?"

అని పిదపఁ బితామహుంజూచి యిట్లనుము:—

"ఓ మందాకినీ నందనా! అపుత్రకులైనవిచిత్రవీర్య, చిత్రాంగదులయనంతరము-అడుగంటిపోవుచున్న శంతనుని యన్వయము నట్టియడఁగిపోనీయక, మరల నీబోధనవలన—శంతను నన్వయమును నీవ పెంపొందఁజేసి, మేమెల్లరమును జననము నొందఁజూచి, యిపుడు నీ పౌత్రు లిట్టు లధర్మమునకును, లోకపునడికిని, బాల్పడియున్న సమయాన వారికి సద్బోధనముచేసి రక్షణనొసంగినచో, భూజనంబులును, భూసురులును, భూజానులును నినుమెచ్చుకొనరే! ఇంతలు పుట్టినను, నౌదార్యమును, సహనమును బ్రధానాలంకారములుగాఁగల ధర్మజుఁడు యుద్ధసంపర్కము కోరఁడు సరిగదా, యుద్ధము మాటయైనను వినసహింపఁడుసుమా—"యని యాసభంగల బుధజనులెల్లరును, వినునట్టుల నుచ్చైస్స్వనమునఁ బలుకుము. మఱియు నదే సమయమున నా సభనున్నవారందఱును వినునట్లు సుయోధనునితో నిట్లనుము:—

'బాహుబలమున నీకుఁదీసిపోవని మమ్ము సామాన్యజనముగా నెంచి, బలహీనులను వెడలఁగొట్టినరీతిని వెడలఁగొట్టిన యప్పటి

దుర్మానమిశ్రితమౌ నీ నిరంకుశాధికారప్రవర్తనమును దన విశాల హృదయముతోఁ బాండవాగ్రజుండు సైరించె;

'వంచనచే మము నడవులకనిచి దుర్గమారణ్యములను, గొండ చఱియలను బెద్దకాలము వేధించిన యలనాఁటి నీ కఠినతను, నీ యెడఁ జాలిగరంగు హృదయముతోఁ బార్థుండు క్షమియించె;

'నిండుకొలువునఁ బాంచాలినిఁ దలపట్టి యీడ్చి నలువుర ముంగటికిం దెచ్చిన తన తులువఁదనమును భ్రాతృభావంబునే నిండిన సదయహృదయముతో వృకోదరుండు సహియించె;

'నీ దురుసుఁదనంపుఁబలుకులను, గార్యములను బాండుపుత్రు లొక్కొక్కరె నిన్నుక్షమియించిరి కావున నిఁకనైనఁ గురువంశీయులనందఱ నాలమున నిల్పి దిగమ్రింగికొనక నోరుల సామ్మున కాసపడక వారిదివారి కొసంగి వారును మీరునుంగలసి క్షీరోదక న్యాయమునఁగూడి జీవింపుఁడు—'

అని మోమోటమికోడని వాఁడవు గాన నీవు మరవక పలుకుము. మేము యుద్ధము కోరము; తనతోఁ బొందికతో జీవించుటయే కోరుదుము. తనకుఁగల దురాశాపిశాచము, దుర్మానపిశాచము, దురహంకారపిశాచము, నను నీ పిశాచ త్రియబల మత్యధికమగుట నే నింతదూరము చెప్పవలసివచ్చినది. తనపక్షమునసున్న యోధాగ్రేసరు లింకెటనైనను లేకుంట సత్యమేయయినను, ధర్మమును, గృష్ణుండును, మాకుఁ జేదోడు వాదోడుగనుంట, మముఁ గెలువ నేరికిని సాధ్యముకాదు. భీమసేనాదులకును దుర్యోధనాదులకును నేను బెద్దవాఁడనగుట, వీరును వారునుం గలసి, నాయభీష్టమునకు భంగము వాటిలనీయక, యింకను నన్నాయాసము పడనీయక, కయ్యములు మాని యెవరి యర్థము వా రనుభవించుచు, వారును మేమునుం గలసి కడమ

కాలమైనను బుచ్చుట! మనకును మన పెద్దలకును, లోకమునఁగల బుద్ధిమంతులకునుంగూడ పరితోషము కాదె!

మాకు రాఁదగిన దంతయు నొసంగ నొల్లక యింకను లోభోపహతుండయ్యేనేని, (1) కుశస్థలము (2) వృకస్థలము (3) మాకంది (4) వారణావతము నను నీ నాల్గు తావులును నింకొక్కటి యెందైనను నిట్లైదు స్థలములును మా యైదుగురకు నొసంగి మము మననిమ్మనుము. ఇట్లయిన మనవంశమ్మునకు యశమ్మును దెచ్చినవారగుదురు. శత్రురాజులకుఁ బ్రాణగొడ్డములమైయుందుము. మఱియుఁ గురుయాదవ పాంచాల మాత్స్యసమ్మేళనము పరస్పర ప్రేమాస్పదమై, దిగంతవిశ్రాంత కీర్తివంతమై నెగడఁగల దని యమ్మహాత్మునకుం దెలియఁజెప్పుము.''

—కృష్ణుఁడు—

[తనలో] అన్నా! ఎంతవాతప్పానర్చె నీ ధర్మజుఁడు? సైఁచి సైఁచి, తుట్టతుద కొక లేఁబలుకు పలికి గొంతుమీఁదికిఁ దెచ్చుకొని, తన్ననుసరించియున్న వారింగూడ శృంఖలాబద్ధులం జేయుచుండును. రాజసూయ మొనరుపఁజేసి, తనను బెద్దఁగ నందఱుంగీకరించునట్లొనర్పఁ జేసి, తనయుద్ధతి సిద్ధాంతపరుపఁబడిన పిదప, భ్రాతృవర్గమె యగుఁ గాక, క్షాత్రధర్మమెయగుఁగాక, జూదమునకుఁ బిలిచిరిగాయని పోకుండ నుండరాదని క్షాత్రధర్మవిరుద్ధమని, తలంచి జూదమాడుటయే మొదటి పొరపాటు; తన్మూలమున నొదవిన యగచాట్లనుభవించియు, స్వరాజ్యమును గోలుపోయియుఁ గట్టకడను శాంతింపుండను సంజయుని రాయబార మిపుడా యనియైనఁ దలంపకయె యైదూళ్లైన నొసంగిన మే మూరకుందు మనుట తమయసమర్థతను వెల్లిగక్కు నీ ధర్మజుని ప్రత్యుత్తరము రెండవపొరపాటు! జూదపుటాట నాపరోక్షమున నయ్యె నను కొందమన్నను, నా ప్రత్యక్షమున నింత

లేతపలుకుల బలికెనే యీ యుధిష్ఠిరుండు! సంజయుండిపుడువోయి, కురుసభ నీ పంచగ్రామసంధి వాక్యానియెనేని, ధర్మజు మహాను భావంబు గుర్తెఱుంగక, యీపాండవుల నందఱ నలసులుగ నక్షాత్ర వులు దలంచి, పైపై దలకొందురు. ఇందు కేమిసేయవలయు! ఇంకేమేమి వెలితిమాటలు వచ్చునోకద!

సంజయుఁడు:—యుధిష్ఠిరప్రభూ, దేవరయానతి నతిక్రమింపక, య ట్లనె మనవిసేయుదును. నీకును, దమ్ములకును, వాసుదేవు నకును నెట్లు ప్రియం బట్లె జరుగుంగాక !

అనుచు సంజయుండు ధర్మజునకునమస్కరింప, ధనంజయుండు సంజయుదెస నవలోకించి,—

"సంజయా! నీవుమాకును బాలసఖుండవు; నీ మంచితనము మే మెఱుంగనిదికాదు; శైశవలీలల కాలమునుండియు, వారిదుశ్శీలత నీ వెఱుంగనిదికాదు. కౌరవసభలో నానాఁడును, మా యారణ్యా వాసకాలమునాఁడును, నిచ్చట నీ నాఁడును, నియ్యజాతశత్రుని కృపాపరాగ్ర్యాంకుశ మా మత్త గజేంద్రాకృతియైన మాభీము సంరం భము నాపివేయుటకుఁదగినంతదయుయుండ ధార్తరాష్ట్రుల కేలనోకద నీతిమార్గావలంబనమును, శాంతాత్మయును గలవారలకుండఁదగిన విచారక్లేశములు!"

ధర్మ—ఇపుడా ప్రసంగముతో నేమిపనియోయి ఫల్గుణా! కారణ కార్యము లెఱింగిన సంజయుని సత్కరించి, సగౌరవంబుగ వీడ్కొలిపి, సంజయునిచేఁ గాఁదగు కార్యంబును బ్రతీక్షించు టయె మనకిఁకఁ గర్తవ్యంబు—

కిరీటియుఁ దన యన్నయాన సంజయుని సత్కారపూర్వకంబుగ. సాగనంపి, మరలివచ్చి, తన యన్నగారితో మఱల సంభాషించుటకు ప్రారంభించెను.

అర్జు—భవదాజ్ఞాబద్ధుఁడనై సంజయు నంపకము వెట్టి వచ్చితిని గాని, యీ సంజయుని రాయబారపుఁ బరమార్థ మేమియని ?
కృష్ణు—ధనంజయా, సంజయుని సంభాషణమంతయు సాంతముగ వినివిని కూడ, నిట్లడుగుచున్నావేమి?
అర్జు—ఆతని సంభాషణములో మాభూభాగము మాకిచ్చుమాటే లేదే!
కృష్ణు—అంతవట్టుకైనను గ్రహియించితివికద చాలును— ధార్తరాష్ట్రులు మీకీయరుగనుక మీసంపద మీరొందు తలంపున, మీరుపోరాదవఁజేసినచో, నేతన్మార్గమున మీ కొదవెడు రక్తపుఁగూడుకూడదనియు, మీకు దిననన్నము లేదంటిరేని బికిరమెత్తుకొని జీవింపుఁడనియు, మీకు నచ్చఁజెప్పుటయే సంజయు పలుకులకుఁ దలకట్టు.

— ధర్మజుఁడు —

"దేవకీనందనా, మనయర్జునుని పలుకులకేమిగాని, సంజయుని దేమి నేరము? యుద్ధమువలనఁ గలిగెడు జనక్షయమునకు నేనెంతఁ కుందుచుందునో పాపము సంజయుండును అంతియ విచారించుచు, మాది మాకిచ్చుటకుఁగాని; మాకు గ్రాసవాసముల కగునంతయైన నిచ్చుటకుఁగాని, దుర్యోధనుఁడు సమ్మతింపకుండుటకుఁదోడు తనతండ్రి మనకొసంగఁదలంచినను, నీయకుండఁజేయుచున్న దుర్యోధనునొప్పింపఁజాలక, సౌమ్యసంభాషణలకై మనసొగ్గెడు మనకడనింతకన్న మిన్నయైన యేతెఱంగున నెవరుమాత్రము సంభాషింపఁగలరు? సంజయుని తప్పేమి కలదందు? రాజులకు భిక్షాన్నము తగదుగనుక మనమొల్లకున్నాముగాని, సంగరమువలనఁ గలిగెడి ప్రాణహాని యెవరుమాత్రము మన్నింతురు? యుద్ధపుటూహ విసర్జింపఁజేయుటకు భిక్షాన్నమె మేలని సంజయుండును, సమరసన్నాహమే విరమించుటకుఁ గందమూల

ఫలాహారముననరణ్యావాసమే మేలని నేనును, నుపపాదించుచుందుము. మాయుపపాదనములలో నేమాత్రమును దోసములేమి యెల్లరెఱుంగుదురు; కాని యిప్పటి మాస్థితి కనుగుణమగు కార్యమేదియో నిర్వచింప సమర్థుండ వగు నీవు మాయండనుండ మాకేమి కొదువ? ఇంతకును గార్యకారణము లెఱింగిన సంజయుఁడు కురురాజునెదుట నేమి ప్రసంగములు చేసి మనకాహవశ్రమఁ గలుగకుండఁ జేయునో, యేమి కానయి యున్నదో, చూడవలయునుగదా!

— ద్రౌపది —

"అన్నా, వినుచుంటివికదా! ఏమి కానయియున్నదో యింకను జూచుచుందురంట! తండ్రి పిలిచెనని ఇంటనున్నవారినిఁజూదపుసభకు దోడ్కొనిపోయిన విదురుఁడింతలోన ర్చెను? ఇఁకమిగిలినది సంజయు మూలమున నెఱుపఁజేయఁ దలంచి, పాపమాతండ్రి తన సుతులలోఁ గొందఱిని మాత్రము భిక్షాన్నముఁ దిని జీవింపుఁడనియు, తక్కిన వారలు సామ్రాడ్ధురంధరులై యుందురనియు, నిపు డీరాయబారమంపెను. కాని వాసుదేవా, నేనొందిన యవమానమునకుఁ దోడు నే నిపుడింకను వీరి వెంటఁ, జేతులజోలిఁ బట్టుకొన నెంతయభిమానము గోసికొనినను, దిరుగుటవలనఁ గలిగెడి యవమానము మఱి పొందఁ జాలను."

కృష్ణుఁడు—మనమిపుడేమియు ననఁజాలము. ఏమి కానయి యున్నదియు నిర్ధారపరుపఁజాలము. మీయరణ్యాజ్ఞాతవాసాద్యవమానములును, దేశకాలపరిస్థితులును, వీరిమానసములును నేక కాలమునఁబరిపక్వతం జెందినఁగాని భావికార్యరూప మేర్పడఁ జాలదు. కావున నీవింకను నోపికసేయవలయును.

అని కృష్ణుఁడు యుధిష్ఠిరునివంకఁ దిరిగి యాతనికి మ్రొక్కి యనుజ్ఞాతుండయి నిజమందిరమునకు వెడలెను.

రాయబారము

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

మొదటి ఖండము

— విష్కంభము —

సంజయుఁడు తన రాయబారము నిర్వర్తించుకొని కరినగరమునకు మఱలుట-సంజయుఁడు మార్గమధ్యమున వేగు వానినిఁ గలసికొని సంభాషించుట- ధర్మజుశీల పరిశీలనము- పంచగ్రామసంధిసూత్రముపై వ్యాఖ్యానము-కౌరవ పాండవుల మానసతత్వ విచారము, పరిశీలనము, పరిశోధనము-కృష్ణుని శీలపరిశోధనము-రాయబారి విహితధర్మము.

పాండవులకడ ననుమతివడసి కరినగరోన్ముఖుఁడయి వెడలిన సంజయుఁడు కడు రయమునఁ జేరిపైఁ బోవుచుఁ గొంతదూరమేగుసరి కాతనిచాపున నొకరుండు వచ్చి సంజయురథంబునాప సంజ్ఞఁజేసెను. తే రాగుటయు ఈనూతనాగతుం డాతని సమీపించి "సంజయా! ననుఁబోల్చుకొంటివా?" అని ప్రశ్నించెను.

సంజయుఁడు—నీ వెవరయినదియు నీ యాకారముచేఁ దెలిసికొంటిని. కాని బాహ్యవేషముచే నీవొక సారథివలెఁ గానవచ్చుచున్నను నిజమున నీవెవ్వండవయి

నదియు నేఁ బోల్చుకొనఁజాలకున్నాను. దుర్యోధను నానతిని, ధర్మజు నాజ్ఞను, దిరుగుచున్న వేగువారికి మితిలేకున్నది. నీవు ధర్మజు వేగువాఁడ వయ్యెను దుర్యోధనునివేఁగు నని చెప్పవచ్చును; కాక ధర్మజువాఁడనే యన వచ్చును. చెప్పుటల కెక్కడికి? ఇంతకును నాతో నీకేమి పని?

ఈ నూతనాగతుఁడు సంజయుని రథంబు డిగఁగోరి యాతని చెవిలో నేమియో చెప్ప సంజయుండాతని తో "ఎంత సవముగా నవరినదోయి నీకీసారథివేసము! నిను నీవ తెలుపుకొన్నంతవరకును నేను బోల్చుకొనఁ జాలకపోతిని. మా దుర్యోధనుని పక్షమునఁ బనిసేయుచున్న వారిలో నీకీ మారువేస మమరినట్టు లితరుల కమరుట యిప్పటికి నేఁజూడలేదు. సరియే-రమ్ము. మనమిరువురమును గలిసియే పోవుదము." అని సంజయుఁ డాతనితోనని యాతని రథంజెక్కించుకొని ప్రయాణము సాగించు చుండెను.

వేగు—సంజయా, రాయబారమునకని నిన్నా కురుపతి యిటకనుప నీవుధర్మజునితో మృదువుగాఁ బ్రసంగించక యాతని దూఱుటయే ప్రధానముగా నెంచితి విదియేమి ధర్మమయా?

—సంజయుఁడు—

"రాజ్యభాగమిమ్మని పాండవులు కోరుచుండ, భాగమిచ్చు మచ్చేమియు లేక, ఇత్తుననక, నీయననక, మధుర మధురప్రసంగములచే వారినపనయింపఁ జేయు మనిగదా నా కాజ్ఞయిచ్చెను మా కురుపతి! వారి వనవాసాద్యాయాసంబులు వోవు తెఱంగునఁ బలుకుమని నాఁడేకాని, వారి యాయాసం బడంగునంతవఱకైనను వనకడ నుండుమని కోరలేదు. అట్లగుటఁ బాండునందనుల ప్రవర్తనయందున్న వన్నకొన్ని ఘట్టములు గైకొని, వానికి 'పాండవుల దోషము' లను పూతపూసి, వారినె నిందించి వారినొకింత మానసమునఁ గ్రిందు పడఁజేసి, పదంపడి కౌరవులదోషము లెన్ని, వారినిం గూడ నిందించి, కట్టకడ ధర్మజుని శాంతాత్మత పొగడి యుద్ధమున నున్న శాంతి విరుద్ధమైన ముఖముఁ దేటపఱచి, యాతని మా ప్రభు నభిమతము ననుసరింపఁ జేయవలెనుగదా! రాయబారి చేయఁదగినదియంతయుఁ జేసితిని; కాని కృష్ణుఁడొకఁ డటనుండుట నేమగునోయని నేను తొలినుండియు సంశయించుచునే యున్నాను.

ద్రౌపదిన్యాయనిష్ఠురముల కోర్వఁజాలక భీముండును, కుమారాస్త్రవిద్యాకౌశల పరీక్షాసమయమునసె యావహిల్లిన యీర్ష్యాకారణమున నర్జునుండును, కదనమునకే తన్నెంత బలవంతపఱచినను, సత్త్వగుణప్రధానుఁడై, శాంతియ పరమభూషణముగాఁ గలిగిన పరమలౌకికుఁడగు ధర్మజుఁడును సమరము మానఁదలంచినను, దురాత్మనముతో నహమికతో నిరంకుశాధికారము వహించిన దుష్టుల నెల్ల వధియింపనే కంకణముగట్టుకొనిన యదుకులభూషణుఁ డొకఁ డీకొననిచ్చునా? శుష్కప్రియోక్తులతో, శూన్యహస్తములతో నాముఖమునఁ గబురంపెనే కాని యట్టి శూన్యోక్తుల కాతఁడియ్యకొనునను కొనియే నే నంతదూరము ప్రసంగించితినా? రాయబారమునకుఁబోవుచు, వివాదాంశముతో సంబంధించినవిషయము మాట్లాడుట కవకాశము లేనపుడు శూన్యోక్తులు పలుకవలసి వచ్చినపుడు శూన్యహస్తయముగాక, యింకే ముండును? తద్విషయ సంభాషణము జరుగవలసినపుడు వాఙ్మయైంద్రజాలము తప్ప వేఱొండుండఁ గూడు టెట్లు? కనుకనే, నే నన్నివిధముల ధర్మజుం గొనియాడుచుఁ ధర్మజుని యహింసాజీవనమున కనుగుణముగు, హింసాయుతముగు, రక్తపూరితాన్నముకన్న భిక్షాన్నమే నయమని యనవలసివచ్చినది కాని, రాజు లిచ్చువారే కాని పుచ్చుకొనువారు కారను సంప్రదాయ మెఱుంగక కాదు నే నట్లుపపాదించుటకుఁ గారణము! పాపము నేనామాత్ర మెఱుంగ నని కావలయుఁ గృష్ణుఁడు, కర్మకరణవిభాగములం గూర్చిన సూత్రములఁ నాకుబోధింప బూనినాఁడు. ధర్మజుఁ డిపుడు కురురాజుపయి దాడివెడలి జనక్షోభమును ప్రాణిహింసయు లోనుగాఁ గల క్రూరకర్మము లొనర్పఁగల కఠిన హృదయుఁడగుటనే దాదాపిరువది వత్సరములనుండి కురుకుమారవర్గముచే నన్నియిడుమలును, నరణ్యాజ్ఞాతవాసాద్యాయాసములును నొందియుండుట పరమధర్మమని కార్యకారణ సమన్వయమును నపసవ్యముగాఁ ద్రిప్పిన హేతువాదసూత్రముచే ధర్మజుని మనస్సు త్రిప్పఁ బ్రయత్నించితినే గాని, నేనుమాత్ర మానందించి యట్లు ప్రసంగించితినా?

కాని యీ పరిస్థితులలో భిన్న భిన్న వ్యక్తులు భిన్నభిన్నాశయములతో నుంట నేదియుఁ బొత్తు పడకున్నది.—

దుర్యోధనుఁడు కర్ణుని సాయమున బాండవులఁ గలనం ద్రుంపఁగలనను స్థిర
బుద్ధితో నున్నాఁడు.

ఇఁక ధర్మజుఁడు పారమార్థిక చింతానిమగ్నుండయ్యును, బరమలౌకికుం డగుటను, జనక్షయకారకంబగు యుద్ధంబువలనఁ గలుగు నాఖండలుని పదవియైన నొల్లక, యుద్ధమునకుఁ బోనోపమి శాంతాత్మతయు, సంపద్విహీనులపటను దినచర్యను నడపుకొనుటకును, దిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేమి నింకను నిడుములఁబడనోపక స్వధర్మమా క్షాత్రధర్మముచొప్పున బాహుబలంబున నష్టసంపదనుగైకొన శౌర్యమానసికతయు, నిరుకెలంకులఁ గల్గి యుండుట నేదియు నిర్ణయించుకొనఁజాలక యస్థిర బుద్ధితో నున్నాఁడు.

'ఇంతధైర్యముతో నున్నాఁడుగదా నాకొడుకేల సమరమున జయింప నోపఁడు? జయాపజయము లొకరిస్వాధీనములు కానపుడు ధర్మజుఁడే జయింపఁగలఁడను నానుడియెట్లు సంభవమగు!' ననుబుద్ధియొక వంకను, దనపై నేరము నపవాదము నొవవకుండ నుండునట్లు పైపైఁ బలుకుచు, మనోభావంబును వాక్ప్రకారంబును నేకంబుసేయలేని మనోదౌర్బల్య మొకవంకను, ధృతరాష్ట్రు నస్థిరునిఁగఁ జేసినవి.

కర్ణుఁ డర్జునునిపైఁ బగసాధింప నిట్టితరుణము పోఁగొట్టుకొనరాదని యోచఁదలంచి, దుర్యోధనునకు బాసటయై నిలిచి స్వామికార్యధురంధరుండననియు జయమొనగూర్తుననియు ధైర్యముఁగొలుపుచున్నాఁడు.

కృష్ణుఁడు లోకకల్యాణ మొదవఁజేయు కార్యార్థియై, తాఁదలంచిన కార్యముపట్ల సుస్థిరబుద్ధితో నున్నాఁడు.

కర్ణాదులచేఁ దామోడిన నుత్తర పాంచాల మెట్లయిన మరలఁ గైకొనుటకింతకన్న మిన్నయన్న సమయము లేదుగదా యని పాండవులను యుద్ధమునకే పురికొల్పుచున్న ద్రుపదరాజును సుస్థిరబుద్ధితో నున్నాఁడు.

ఇదియిట్లుండఁ బాండవకౌరవులప్రవర్తనలలో నొక్క-పరిధానభేదము విస్ఫుటముగఁ గానవచ్చుచున్నది—

స్వార్థము నే చూచుకొనుచు ప్రవర్తించువారు:

పరార్థము నకు భంగము రాకుండ చూచుకొనుచు ప్రవర్తించువారు;
స్వార్థపరార్థముల సమముగ నెఱిఁగి యుక్తాయుక్తముగఁ బాలించుకొనుచు
లోకకళ్యాణప్రదమానటులఁ బ్రవర్తించుచుండువారు;

ఈ మూఁడింగల వారును నిపుడీ కురుక్షేత్రమునఁ జేరఁగొని యున్నారు:—

పరార్థవినాశముచేతనైనను, తమకు లభ్యమగు స్వార్థమునే ప్రధానముగ జేసికొనుచున్న ధార్తరాష్ట్రులోరుల మందలింపుల వినఁదలంపకుండుటచే, వినాశము నొందెడు సూచనలే కానవచ్చుచున్నవి;

స్వార్థవినాశము చేతనైనను లభ్యమగు పరహితమును ప్రధానముగ జేసికొని ప్రవర్తించుటచేత పాండవులు, ప్రతిపదమందును సంశయమనస్కులై కడునిడుమలం బడుచుండుటచేఁ దమ్మునడిపింప గృష్ణుని సారథ్యము గోరుకొనవలసి వచ్చినది;

లోకకళ్యాణమునకై, స్వార్థ పరార్థములకు భంగము రాకుండ తమ్ము నడిపింపఁగల శ్రీకృష్ణుని యుద్బోధన వలన యుధిష్ఠిరుఁడు స్వార్థమునుంగూడ గమనించి యుద్ధోన్ముఖుఁడైనచో నాతని మతిమరల్పఁగల వారుండఁ జాలరు.

ఇంత యొఱింగియేకద, వశీకృత చిత్తుఁడౌ ధర్మజుని సహజ క్షమా గుణమును మఱింత బలపరచుటకు రుధిరాన్నముకన్న భిక్షాన్నమె మిన్నయని యంటినేకాని పరధర్మమును లోకకళ్యాణప్రద ధర్మముగ మార్పఁగల కృష్ణుని యెదుటనా నాకార్యకారణసమన్వయసూత్రము!

శుష్కప్రియోక్తులతో నాముఖమున రాయబారము నెఱపఁజేసెనుగదా యని యీ కురుపతి చెప్పిన సూత్రము నాధారముగఁగొని, వారికిఁ జెప్పవలసిన మాటలు చెప్పితిని. నా పలుకులవలన నెంత ప్రయోజనము కలుగవలె నంతప్రయోజనమును గలిగియే యున్నది. ఇఁక వీరినుడు లాకురుముఖను నివేదింపవలసి యున్నది. ఇచట నీ పాండవుల సమక్షమున నేవిధమున నిట్టిపట్ల రాయబారి పలుకవలె నవ్విధమున నెట్లు పలికితినో, యదేవిధమున నా కౌరవుల యెదుటనుంగూడ నెట్లుపన్య

సింపవలెనట్లొనర్చి, యుద్ధమువీడి, పాండవులకింత యిచ్చునట్లొప్ప సంభాషించి ప్రయత్నించి చూచెద. ప్రయత్నమే పురుషకర్తవ్యముగాని, ఫలవిశేషముతో పురుషునకు నిమిత్తములేదు. కావునఁ గౌరవులా పాండవులకు భాగ మిచ్చు కార్యమున నెంత మూర్ఖత వహియించినను, రాయబారిగఁ బోయిన నేనుమాత్రము నా కార్యము విహితమార్గమున నెరవేర్పక మానరాదుకద !”

వేసు:—మీ రెంతొడఁబడనను నంతయు నాడితిరని నే నెఱుంగుదును కాని మీతో ధర్మజుఁడు నెఱపిన ప్రసంగమున నింద్రప్రస్థమో, వేఱొక పట్టణంబో తమ కొసంగుమని యన్న, తుదకు వారియైదుగురకును నైదు తావులిమ్మని యూరకుండక, యా యైదుతావులను బేర్కొనఁబోయి, నాల్గింటిని జెప్పి యైదవది యెచ్చటనైనను సరియేయని యనియెనే! మొదట నట్లు కోరుటయు, పదంపడి మరియొక తెన్నునఁగోరుటయు, నాకేమియు సుబోధకము కాలేదు.

— సంజయుఁడు —

“నీ వడుగఁదగినదియే యడిగితివి. కాని నే నెంతదూరము సరిగాఁ జెప్పఁగలనో నాకే సంశయముగనున్నది. ఏది యెట్లున్నను విశాలమై గంభీరమై సామాన్యముగ సంచలనము నొందని మహాసముద్రమువంటి ధర్మజు హృదయము నెఱుంగుట మహాకష్టతర కార్యము.

“నేను ధర్మజుని దర్శింపఁబోయినది మొదలు నే నాతనికడ సెలవుగైకొనువఱకును నడచిన ప్రసంగము లన్నియును క్రమముగా నీవు వినియుంటివా ?”

వేసు:—అందువలననే మి మ్మిట్టుల నడుగవలసివచ్చినది.

సంజ:—అతఁ డింద్రప్రస్థమిమ్మని యడుగునప్పటికి నాతో కృష్ణుఁడు పలుక నారంభించినాఁడా?

వేసు:—లేదు; కృష్ణుఁడు మీతో మాటాడుట కారంభించుట, యుద్ధము క్షత్రి ధర్మమగునా కాదా యను ప్రశ్నము వచ్చిన పిదపనేగదా!

— సంజయుఁడు:—

“కృష్ణుఁడు జోక్యము కలుగఁజేసికొనకపూర్వము తమకు ధృతరాష్ట్రుఁడొసంగిన యింద్రప్రస్థము మాత్రమే కోరినాఁడు. కృష్ణుఁడు జోక్యము కలుగఁజేసికొనిన

పిదప వారికైదుగురకును నైదూళ్ళ నిమ్మని కోరుచు కుశస్థము-వృకస్థము-వాసంతి-వారణావతము-నని నాల్గూళ్ళ పేరులు చెప్పి, యైదవది యేతావునసైన నిమ్మను మనికోరినాఁడు. అట్లొకస్థలము మాత్రము తాఁ జెప్పకనక యూరకుండుటలో -ధార్తరాష్ట్రులిచ్చు మచ్చేయైన నో-'మేమనుభవించుటకొసంగినదియు, చిరకాలము మా యనుభవమున నున్నదియునగు మా యింద్రప్రస్థము మరల మాకొసంగకుందురా! అదియే యైదవతావేల కాఁగూడదు!' అని తలంచి మొదటనే పేర్కొనిన యింద్రప్రస్థ మొక్కటియొసంగిన నూరకుందురని తొలుతననిన యాలసర్మసుతుఁడు——తన యభిమానపుబలుకులతో కృష్ణుఁడు——"పాండవేయులను ప్రార్థించియైనను నేను గురుపతికడకువచ్చి బోధించినను బాండవులకు రాజ్యమునఁబాలొసఁగరేని మృత్యుగహ్వరమునఁబడుదు" రని చెప్పుదునని పలికిన పిదప, కృష్ణుని సహాయ మనాహూతమయి లభ్యమగుచుండు నీ తరుణమేల పోఁగొట్ట కొనవలెనని ధర్మజుఁడెంచి——మాయైదుగురకును నైదూళ్ళ లిచ్చినఁ జాలు ననియుండును.

"తన్నుఁ గౌరవసభ కనుపుమని ధర్మజుని తనకుఁదానుగాఁగోరుట సముచితము కాదనియెంచి, కృష్ణుఁడు నాతో ప్రసంగించుచు, తత్ప్రసంగానసరమున ననవలసి వచ్చుట నట్లంటిననుకొనుటకో యన, ధర్మజునకాయూత నొసంగెను. ఆ ధర్మజునకా కృష్ణుఁడే సరి.

"ఇంద్రప్రస్థము, వృకప్రస్థము, జయంతము, వారణావతము మొదలగునవి కోరుటలో నాయాతావులఁ గౌరవులు పాండవులకు నెరపినవిషభోజనము-లాక్షాగృహదహనము-ద్యూత సభాప్రవేశాదికములు దుర్యోధనునకు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచు నాతని నెత్తి పొడుచుటకో యనియనవచ్చునుకాని అంతకన్నను బలవత్తరమయిన యితర రాజకీయములగు కారణములు కానవచ్చుచున్నవి."

వేగు:——నే నాకారణములు వినవచ్చునా?

సంజ:——నీవు కారణములు వినుటయం దేమి తప్పుగలదు! ధర్మజుఁడనగా లేనిది-నీవు వినఁగా లేనిది-ఆయాపలుకులయం దిమిడియున్న భావగర్భిత కారణములు గంభీరస్వభావుండగు ధర్మజుం డూహించియే పలికెనని మన మనుకొనుటయం దేమియు దోషము కానరాకున్నది.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

"కృష్ణుఁడు ధర్మజుని ప్రార్థించియైనఁ గురుసభకుఁ బోదునని నాతో ననినంతనె తత్పూర్వము నేనాతని నోనాడిన న్యాయనిష్ఠురములచే కించిన్న్యూనత నొందిన మానసమున కొకింత యూరట దొరకెగా యని సంతసించి యిదియే యదనని యెంచి తమ యైదుగుర కైదూళ్ల నిమ్మనుచు నాఁటిని జేర్కొని నైపదానిం జేర్కొనక యదిగరకే తనచేఁ గోరఁబడిన యింద్రప్రస్థమునె వాంఛించి యుండనోపు! ఇంతకును దన యింద్రప్రస్థమును దాఁ గోరుటయం దేమి వాతప్పు కలదు? కాని తాఁ జేర్కొనిన నాలుగు తావులలోఁ దొలుదొలుత కుశస్థలమునే వచియించుటలో ధర్మజునకొక ప్రత్యేకపుటూహ యుండియుండక పోదు. పాండవు లజ్ఞాతమున నున్నకాలమునఁ గర్ణుఁడు తనదిగ్విజయమున యాదవుల పీచమడంచి కుశస్థలీ-మధుర మున్నగు తావుల జయించి కురురాజ్యమునకుఁ జేర్చుటను, కుశస్థలి మన కర్ణుఁడనుభవించుచున్నాఁడు. యాదవౌత్సుక్యము కొఱకు, యాదవోద్ధరణము కొఱకు తనజీవితమె ధారవోయుచున్న కృష్ణుఁడప్పటికి పౌండ్రకవాసుదేవునితోఁ బోరాడుచుండుటం జేసిగాని, కానిచో కృష్ణుఁడు కర్ణువిజృంభణంబునకు సహించునా? యాదవ దౌర్బల్యమున కోర్చునా? ముఖాముఖిగాఁ గాకున్నను కర్ణుని ప్రతిఘటింపక పోవునా? కర్ణునిచే నానాఁడట్లు కొలుపోఁబడిన కుశస్థలినే తొలి కోరుటయందు కృష్ణుఁడానందించునని గాని లేక యీపంచగ్రామసంధికి కౌరవు లొడంబడిరేని తనమూలమున తనకు లభియించు నీ కుశస్థలము యాదవులకొసంగు తలంపుకలిగి కాని కోరియుండును. అనంతరము కోరిన మాకంది వారణావతము లొకప్పుడు పాంచాలురనుండి కైకొనిన ప్రదేశములు కావా? వానిని మా ద్రోణాచార్యులవారును మావారును అనుభవించుచున్నారు. అట్లగుటఁ గర్ణు ననుభవంబున నున్న కుశస్థలమును, ద్రోణుననుభవమునన్న మాకందీ వారణావతములును, మా దుర్యోధనుఁ డెట్లొసంగఁగలఁడు? కర్ణ ద్రోణుల బలాత్కరించి యీ ప్రదేశములు వారివారివద్దనుండి కైకొని పాండవుల కొసంగుటయే తటస్థించినచో, మన రాజుపక్షమునఁ బనిచేయుచున్న ప్రధాన వీరులకు మన రాజునెడ నసూయ కలుగుటకు హేతువే యగును. అట్లగుట, ధర్మజుఁడు కుశస్థలమును మాకందియు వారణావతమును గోరుట కృష్ణాది యాదవులకును ధృష్టద్యుమ్నాది వీరులకును నుత్సాహము పుట్టుటకును, కౌరవులలో నంతఃకలహము

లునయించి ప్రధానవీరులగు కర్ణ ద్రోణులకు మా రాజుపైఁ గినుక జనింపఁజేయుటకును, గరివేసి యడిగిన యూళ్లు యివి యని గూడ దోపఁజేయుచున్నవి.

ఇంకొక చిన్నవిశేషముగూడఁ గానవచ్చుచున్నది. మా కురురాష్ట్రిములోనిదికాదు వారణావతము! మారాజుతోఁ బాండవులు కలిసియున్న కాలమునఁ బాంచాలీ పరిణయమునకుఁ బూర్వము ద్రుపదుని మీదికి యర్జునుఁడు పంపఁబడినయప్పుడర్జునుఁడు ద్రుపదుని జయించిన తోడనే అర్జునుతో ద్రుపదుఁడుచేసికొనిన సంధినియమముల ననుసరించి అహిచ్ఛత్రము అను రాజ్యమును అర్జునునకు ద్రుపదుఁడొసంగ నద్దాని నర్జునుఁడు ద్రోణునకొసంగినాఁడు. అహిచ్ఛత్రమునకు రాజధానిమాకంది. ఇది గంగానది కుత్తరదిశనున్నది. అర్జునుఁడద్దానిని ద్రుపదునకిచ్చివేసినాఁడు. ద్రోణుఁ డిపుడద్దాని ననుభవించుచున్నాఁడు. తనకు మామగారగు ద్రుపదుఁడద్దాని నింతకుఁబూర్వమే తనమూలమునఁ గోల్పోవుటచేతను, ద్రుపదుఁ డిపుడీ సమయమునఁ బాండవులకు సాయమొసంగుచున్నాఁడు గావునను, మాకంది తనకు రాజొసఁగినచో మఱలనద్దాని నాద్రుపదున కొసంగనూహయు ధర్మజుఁడొందియుండనోపు! అట్లు యాదవులకుఁ దను కోల్పడిన కుశస్థలియు, పాంచాలురకుఁ దారు కోల్పోయిన మాకందియు, నొసంగుతలంపే యమనందనునకు లేకయుండినచో వారబారక పాండవులకు సాయముఁజేయుటకుఁ గతంబుండదు. ఔదార్యముగల వారు తమచేయు నుపకృతికి ప్రతిఫలమిపుడే కోరకున్నను, కార్యానంతరమైనను దమకొసంగఁబడుదానిని స్వీకరింపకపోరు. అట్లగుట నిట్టియూహలు ధర్మజునకుండియుండు ననుటకును దావులేకపోలేదు. కాని తొలుతఁ దనకొసంగఁబడిన ఇంద్రప్రస్థముఁగోరియు మఱి దానినిఁ జేర్కొనక కుశస్థలముమాకంది వారణావతాదులఁగోరుటయందు దనకుస్వలాభాపేక్ష యంతగ లేదనిగూడస్ఫురింపఁజేయుచున్నది. కుశస్థలముతనయందభిమానమువహించినయాదవులకిచ్చివేసి మాకంది వారణావతములఁ పాంచాలురకొసంగివేసినచో నిఁక దనకు మిగిలినదేమి? ప్రాముఖ్యలేశముగల వృకస్థలమును, మనవారొసంగినచోఁ దొరి తన యనుభవమున నుండిన ఇంద్రప్రస్థమును, మాత్రమే కదా! అట్లగుట నొకరికిచ్చివేయుటయే ప్రధానకార్యముగా నెంచి స్వలాభాపేక్షకూడ లేకుండఁగోరిన యూళ్లు యివి యనిగూడఁదోపఁజేయుచున్నది.

ధర్మజుంగూర్చి నే నెఱిఁగినంతదూరమును బరిశీలింప మఱియొకవిశేషము గూడ స్ఫురించుచున్నది.

తాఁ బేర్కొనిన నాలుగుతావులును తనతమ్ములు నల్వురకును నయ్యేనని చెప్పి, తుదకుఁ దనకేమియు లేదేయని యంపజకును దోఁపఁజేయుచు, తొలి దాఁ గోరిన నింద్రప్రస్థమె మనసార వాంఛించియుండనోపు.

ఇన్నివిధముల నిన్నితెన్నుల నా ధర్మజు పలుకులంగూర్చి నేనూహించుట కాతనిగాంభీర్యహృదయమే కారణము.

ధర్మజుఁడు సర్వస్వము సమరమునకిచ్చియైన రాజ్యమేలుటకెంతగండుమగండో, వనమ్మునకేగి, కందమూలఫలాహారమ్ములంగొని, కటికరాతినేలఁ బన్నుండి, మునివృత్తిని గడదాక కాలముఁ బుచ్చుటకంత వశీకృతచిత్తుండు. క్రోధము దిగమ్రింగి, శాంతము వహియించుటకెట్లు సమర్థుండో, వంచనసేయువారిని భస్మము సేయఁ గార్యవాదియై యుపశమింపనుంగూడ నట్లె సమర్థుండు. కాని, తనప్రతిపక్షులును, తనకు వంచన నెంచినవారును, తనకెంతెంత యాపదలొనఁగూర్చుచున్నను, వారెన్నటికైనను బశ్చాత్తప్తులు గాకుందురా, వంచనమార్గము విరమింపరా, యని ప్రతిక్రియారహితుండై ముందువెనుకలు చూచిచూచి, తుట్టతుదకు కార్యరంగమున కుఱుకఁ గలఁడు. అట్లుఱికినపిదప మఱియాతని నోర్వనేరికిం గాని కానిపని.

శాంతమార్గమునఁ, బ్రేమతత్త్వమున, దౌర్జన్యవిరహితమైన తెఱవునఁ దమభాగము దామొందుటకేగద, యెంతెంత వంతలనైనఁ బ్రశాంతముగ నోందుటకాతఁడు పూన నొగ్గినాఁడు! కానిచో, ద్రుపదపురోహితరాయబారమునకు బ్రతిగా నా రాయబారమయిపోయినది కదా — నా సంభాషణయందు ధార్తరాష్ట్రులిచ్చుటనుగూర్చి యేమియుఁ బ్రసంగము లేకున్నను, ధర్మజుం డెంతప్రశాంతముగ, భావగర్భితముగ బలుకుచుండెనో వినుచుంటివికద! అంతలు పడియును నాతఁడు సంధినే కోరుచున్నాఁడు. ధార్తరాష్ట్రులతోఁ గలిసి జీవించుటనే వాంఛించుచున్నాఁడు.

ఇంతకును సంధికోరువారే ఉభయపక్షములవారును నైనచో రాయబారులకు సంధిపొసగింపననువుపడునేమోగాని, సుయోధనాదులు వీరికేమియునొసంగమనియు,

రాజ్యమున వీరికి స్వత్వమే లేదనియు, వీరు పాండవులే కారనియు, నటుగాక వీరను పాండునందనులేయైనను కురురాజ్యమే నాఁడును పాండుఁడేలలేదనియు, నెవరైనను నాహవమునఁ గెలిచి రాజ్యమేలఁదగునే కాని తనచిన్నతనమునఁ దన తాతతండ్రులు తన శక్తిసామర్థ్యము లెఱుంగక రాజ్యమున భాగ మొసంగినంతమాత్రమున తనరాజ్య వ్యవహారముల స్వతంత్రముగఁ దనకుఁ దాను జూచుకొనఁగలిగినతరువాతఁగూడ వెనుకటియాటలమతి సాగనిత్తునా యనుచున్న దుర్యోధనుఁడు పాండవులను భండనము నకె పిలుచుచుండ,- భండనము కానీయకుండ- వారికేదేని నొసంగుదుననకుండ- శుష్క ప్రియోక్తులతోఁ గాలముబుచ్చు నయ్యంబికాతనయుండు వాక్ప్రయత్నములు పలుపు చుండ, పాండవులు తమకు పైతృకంబగు భాగమిమ్మనుచుఁ, దాము దిగ్విజయంబున నల వరుచుకొనిన దాని నిమ్మనుచుఁ, గపటద్యూతంబున మావారపహరించిన దానినిమ్మనుచు, దాము మనవారికిఁ జాలక కాకిపోయినను, కదనమున లభ్యమగు రక్తాన్నముఁ గుడువఁ జాలక వారి యైదుగురకును నైదూళ్లైన నొసంగినఁ జాలునని వారనుచుండ, నిఁక సంధి పొసఁగుటెట్లు? సంధియనుకార్య మిరువాగలవారును వాంఛించినఁ గదా, సమకూడునది! అట్లు కూడనినాఁ డది సమకూడునె?

ధర్మజుని సహజసాత్త్వికతత్త్వమునకుం దగిన యా వేదాంతబోధ యేమాత్ర మేనియుం బనిసేయుటకైనను వీలు లేకుండ— వంచకుల నడంప, విషయభోగేచ్ఛచేఁ బ్రకృతిజనంబుల బాధించువారిని నిర్మూలింప, ప్రకృతి దుర్లలితుల రూపుమాయింప, దుష్టజనసంహారనాటకమునకు సూత్రధారుం డనఁదగు— కృష్ణుం డావల వలనుగ నిలిచియుంట లేదియు సమకూడదు, అని నేను తొలినుండియు సంశయింపక పోలేదు

—వేఱు—

కృష్ణుఁడు పాండవపక్షమున నిలిచినవాఁ డనిగదా నుడివితిరి. అట్లయినఁ బాండవులు ద్యూతమున నవమానము నొందునాఁడును, ద్యూతజితులై వనమునకేగి సిలుగల నొందుచున్నప్పుడును, కృష్ణుఁడో యాదవులో పాండవులకు సహాయ మొసంగి వీరిని కష్టములనుండి తొలఁగించి అపుడే యుద్ధముకాఁ జేసియైనను, వీరిది వీరి కిప్పించి వీరిక్లేశ యుద్ధరింపరైరి?

—సంజయుఁడు—

పాండవులు ద్యూతమునవోడి మనరాజుచే నవమానితులైనసమయము కృష్ణుడు సాళ్వునితోఁ హోరాహోరిగఁ బోరుచున్న సమయమగుటను బాండవులను గూర్చి దలంపనైనఁ దలంపఁ జాలకుండెను.

ఇఁకఁ బాండవు లడవులంబడియున్న కాలమున సాళ్వయుద్ధముచే యాదవు లలసియుండుట చేతను—

పాండవుల రాజసూయసమయమున జరిగిన శిశుపాలవధచే దంతవక్త్ర పౌండ్రకవాసుదేవాదులు కుపితులై యాదవులపై యుద్ధసన్నాహములు చేయు చుండుట చేతను—

తక్కినరాజులుకూడ పాండవుల రాజసూయయాగమున వారియాధిపత్య విభవంబులఁ గాంచి కోపాసూయలచే నెవరేపక్షమునఁ జేరుదురో యను సందిగ్ధస్థితి కలుగుట చేతను—

యాదవులలోఁ గూడ భోజకులులగు కంసకృతవర్మాదులకును, వృష్ణికులజులగు కృష్ణాదులకును అంతఃకలహములు పెరిఁగియుండుటచేతను—

కృష్ణాది యాదవులు పాండవపక్షముం జేరరైరి.

యాదవులేలఁ బాండవులకు సాయపడలేదని యడుగుచున్నావుగాని, యాదవులీసమయమున నీకురుపాండవసంఘర్షణమున జోక్యముఁ గల్పించుకొనుటయే కృష్ణున కిష్టము లేదు. ఎంతదూరము శ్రమపడినను, తానును తనతమ్ముండగు సాత్యకియు మాత్రమే కదా!

ఇంతయేల! కృష్ణుడు పాండవపక్షమునఁ బనిచేయుచున్నను దన కుమారులగు సాంబ ప్రద్యుమ్నాదులుగాని, అన్నయగుబలరాముండుగాని తనకు సహాయముఁ జేయ నిప్పటికిని రారే!

కృష్ణునితమ్ముఁడగుసాత్యకి అర్జునుని శిష్యుండగుటను బాండవులంజేరినాఁడు.

శమంతకమణి నక్రూరుం డపహరించుట జరిగిన పిదప సత్యము దెలిసికొనఁ జాలక కృష్ణుఁడే యపహరించినాఁడని బలరాముఁడు పొరపడి కృష్ణునివిడచి మిథిలా

నగరమునకుఁ బోయి యచట దానుండిన మూఁడు సంవత్సరములలోనె మా దుర్యోధనుఁడాతనికడ నెగడ గదాయుద్ధము నేర్చికొని బలరామశిష్యుండయ్యెను. అట్లగుటనె బలరాముఁడు దుర్యోధనునెడ పక్షము వహించుచుండియు కృష్ణునియెడఁ బ్రేముడికతమున నాతనికి బ్రతిపక్షము వహింపనోపక, నేరికిని సాయమొనర్ప మనసొప్పక, దవ్వులకేగినాఁడు.

శతధన్వాక్రూర కృతవర్మలలో నొకనికిఁ దినకూతురగు సత్యభామనిచ్చి వివాహమొనర్తునని సత్రాజిత్తుమాట నిచ్చియుండెను. అనంతరము సంఘటిలిన శమంతకమణి గాథవలన సత్రాజిత్తు సత్యభామను కృష్ణునకిచ్చి వివాహమొనర్చుట తటస్థించెను. అట్లగుటనె శతధన్వాక్రూర కృతవర్మలకు కృష్ణ సత్రాజిత్తులయెడ వైరముద్భవించుటకు గతంబైనది. సత్రాజిత్తునెడ పగసాధించుకొనుటకు శతధన్వుఁడాతనిఁ జంపివేసెను. కాని అక్రూరకృతవర్మలకు కృష్ణునెడఁగల ఈర్ష్యాసూయలు- కాలము గడువగడువ- అక్రూరుని కృష్ణభక్తునిగా నొనర్పగలిగియు కృతవర్మను పరమశత్రువుగనే యుంచినవి. అట్లగుటనే కృతవర్మ తన యక్షౌహిణీ సైన్యముతో వచ్చి మాదుర్యోధనునకు సాయమొనర్పఁ జేరినాఁడు. కృష్ణుఁడు వృష్ణికులజుఁడు. కృతవర్మ భోజకులజుఁడు. భోజ వృష్ణికులజులకు చిరకాలము నుండియు విరోధములు ప్రబలియే యున్నవి. ఈ కులవిరోధమె గదా, రుక్మిణీవివాహ సమయమందేమి, మా పెద్దలు చెప్పుచువచ్చిన ప్రకారము దేవకీవసుదేవుల వివాహ సమయమందేమి, బాంధవ్యముఁగూర్చి వివాదములును, కలహములును, పెరుఁగుటకు కారణమైనది. ఏది యెటున్నను తన యదుకులమువాఁడుగదాయని కృష్ణునెడ సానుభూతిఁ జూపునేమో గాని కృతవర్మ, వంశభేదములచేతను, వ్యక్తిపరమైన శత్రుత్వ కారణముచేతను, కృష్ణు నెల్లప్పుడును, ననూయాభావముననె చూచుచుండును. కృతవర్మలో నింకొక విశేషముకూడ కలదు. కృష్ణునెవ రేమనినను దానోర్వఁజాలఁడు-కాని తనకు ప్రత్యేక కారణముచేత కృష్ణునెడ నీర్ష్యయుండుటచేత కృతవర్మ యెల్లప్పుడును కృష్ణునకు బ్రతిపక్షమే వహించుచుండును.

అంతదూరము పోనేల, యాదవులలో మహావీరుండును, పలుకుబడిగలాడును, కృష్ణజనకుండును నగు వసుదేవుండీయుద్యమమున నైక్యముకలుగఁ జేసికొనలేదే!

ఇట్లగుట తమయాపత్సమయముల సహాయసంపదదొరకమి పాండవులన్ని యాపదలం బొదలుటకు గతంబయినది.

—వేగు—

మనవారెన్ని యిడుముల గల్పించినను పాండవులంతంత సహించి మానమును ధనమును గోల్పోవుటకుఁదోడు ప్రాణాపాయకరంబులగు పరిస్థితులు తటస్థించినను వారటులోర్చి మారుసేయక మిన్నకుండుటఁ జూచినవారికి మాత్రము "పాండవులసమర్థులగుటనె మిన్నకుండిరి" అని తోపఁజేయుచుండును. కాని పాండవులంగూర్చి యిపుడున్న మాటమాత్రము వారి యనుపమాన తేజోవిలాసములఁ జాటుచున్నది. అట్లగుటఁ బాండవుల మనసునిల్కడ, మారుసేయమి, అవన్వయము కాదా?

—సంజయుఁడు—

మా ప్రభువునకుఁగల సంశయమే నీకును దోచుచున్నదే!

శాంతియుతమై దౌర్జన్యరాహిత్యమై ప్రతీకారగవేషణము లేక శత్రుజనం బులచే దామొందుచుండువిపత్తులనెల్ల బలవంతముగభరించుమందు ప్రవర్తనలకు ప్రతిఫలము లోకసానుభూతి నభ్యర్థించుచు బరిశాంతముగఁ దమకు గార్యసిద్ధి యగు నపుడు తుట్టతుదకు రక్తపాతముననైనను జీవహింసవలననయినను దమకుజయముకలుగ గలదని యెదురుచూచుటయే యగును.

'శత్రుజనపీడనమున కెంతసైరణ నొందియుండిన నంత ధృవమగుచుండు తమకు జయ' మని యెంచుచు, ఆత్మశక్తి సూత్రముల నెరింగిన వారితెరంగిట్లేకద యుండును! నిర్బంధాధికారము చిరాయుయుష్మంతము కానేరదని యెఱుంగని మహామానియగు మారాజునెంత దిట్టలంబడఁజేసిన, మారాజుగర్వంబు నెంత చెల్లనిచ్చిన, దనకంత సహాయము దొరకు ననునూహ యుధిష్ఠిరునకు లేకపోయి యుండదు. మన రాజును లోకమెంత దూరుచుండిన నంతసులువుగఁ తన కర్థసిద్ధి యగు నను నూహ వశీకృతచిత్తుండగు ధర్మసూతికి లేకుండక పోదు.

ఎంతటి మేటియైనను తన యభ్యర్థిత కార్యమునకు సుసమయ మాసన్నమగు దాఁక నోర్వకున్న తమప్రయత్నములు సఫలీకృతములు గాకుండుటసక్క యింకొక

ఫలముండదని యెఱింగినవారిట్లే తెచ్చికోలుధైర్యగాననుచుందురు. ఇంతకున గారణ మాధర్మజుని వశీకృతచిత్తతయే యని యనవచ్చును.

నీలకంఠా, మనము కరినగరము సమీపించుచున్నాము. మనము సంభాషణములో మునిఁగియుంట నెంతదూరము వచ్చితిమో తెలియ కుండగనే వచ్చినాము.

మాటలసందడి నడుగమఱచితిని- నిన్నే మనుమని యుపప్లావ్యమున కనిచినాఁడు మా ఱేఁడు?

—నీలకంఠుఁడు—

మా భగదత్తమహారాజజనకుండగు నరకుని వధియింప నెఱపిన కృష్ణుని సేవ గించుచున్న మా భగదత్తుఁడు 'పాండవపక్షముం జేరె కృష్ణుం' డని యెఱింగినంతనే యాతఁడు కౌరవపక్షముం జేరినాఁడు. మా ప్రభునానతి నేనీసారథివేసమున వేగనైతిని. మీరు పాండవులకడకు దూతలై పోయి కురువీరుల నలసుగఁ బ్రసంగింతురో, పాండు సుతుల స్తుతియింతురో, విని రమ్మను సుయోధను కోరిక మేరకు మా ప్రభునానతి నే వటకేగితిని కాని పాండుసుతుల నేమాత్రమును గరుణింపక, వారినినో నాడుటయుం దేమాత్రము నేమరక, మీ నెఱపినసంభాషణవిధాన మత్యంతసంస్తవనీయము.

—సంజయుఁడు—

సంధి యొనర్పంబోవువాఁ డిరువాగులవారిలోపముల నెన్నుచు, దూఱుచు, నెదుటి వారి నగ్గజముగ నెగ్గించుచు, పదంపడి స్తుతియించుచు కాఁదగుకార్యముం గూర్చి ప్రసంగింపందగును.

అని వీ రిట్లనుకొనుచుండఁగనే భగదత్తునకని నిర్మించిన మందిరమున కీరథము సమీపించినది. నీలకంఠుఁడు రథావరోహణంబుగావించెను. సంజయుండును దనయరదంబునుఁబోనిచ్చి ధృతరాష్ట్రమందిరసమీపమున నిలిపి రథంబుడిగ్గి కురుపతిని దర్శింపఁ దత్సభాభవనమున కేగెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

రెండవ ఖండము

హస్తిపురము:—ధృతరాష్ట్రి సందేశము పాండవులకు నివేదించి మరలిన సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునిఁ దొలుదొల్త దర్శించుట—సంజయుఁడు ధర్మజుస్వభావము నిరూపించుట—ధృతరాష్ట్రునిఁ బరివర్తనయందున్నదని తనకుఁ దోచిన లోపములను సంజయుఁడు నిరూపించి చూపుట. సంజయు నిష్క్రమణము.

కురుపతి సామ్రాడ్విభూతితో సభాభవనమున గూరుచుండి యుండినసమయాన 'సంజయుండువచ్చె' నని తనకుఁదాఁ దెలుపుకొని, ధృతరాష్ట్రి సంఘ్రియుగ్మమ్మునకు మ్రొక్కి నిలిచి యాతఁడు చక్రవర్తితో నిట్లనియెను.

—సంజయుఁడు—.

మీమానతి నతిక్రమింపక, యుపప్లావ్యంబున నున్న పాండవ్యులం గంటిని. అప్రమేయసుగుణాన్వితుండగు నయ్యుధిష్ఠిరుని దర్శించితిని. ఆతఁడు మీకు నమస్కరించెను. నను సంభావన జేసెను. మిగుల బ్రిసన్నుఁడై, మీసుఖశ్రీ విభవంబుల నడిగి కురుకుమారుల నేమము నరసి యానందించెను.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

సంజయా, ఆ సుజాతశత్రుండును, తదనుజన్ములును, సుఖముగనున్నారు గద!

—సంజయుఁడు—

భవదీయ స్ఫారబలము కారణమున సుఖముగ నున్నామని యన్నారు. నిజమునకుఁగూడ నంతియే కద!

ఇంతకును ధర్మజునకు ధర్మములింపైనట్లు భోగములింపుకావు. నిర్మల బుద్ధిచేత యోచించినచో, నహింసకే యతఁడు కలఁడు. అట్టి యుధిష్ఠిరుఁడు మానుషశక్తినొల్లఁడు; సమంచితమగు దైవశక్తిపై నాధారపడియుండును. అట్లని మానవప్రయత్నములఁ బరిగగణింపకపోఁడు. మానుషదైవికముల యుచితసమ్మేళనమే, లౌకిక కార్యసాఫల్యమునకుఁ గారణమని నమ్మియుండును. అట్టి సుగుణ సంపత్తిగలధర్మజుఁడు పుణ్యమునుబాపమును నీపయిబెట్టి ప్రవర్తించుచుండును. ఇఁక నినుగూర్చి యోచింతుమన్న నీవు నీపుత్రునధీనుఁడవై యొకతెన్నునఁబోఁజాలకున్నావు. ఇఁకమిగిలినది కార్యనిశ్చయము. అది కర్ణసౌబలుల యధీనమైయుంట యథాయథలై పోవకతప్పదు. ఇది యందఱకును దెలిసిన విషయమే. ఇట్టి పరిస్థితులలో నీమతమును నీ ప్రవర్తనమును నెంతమాత్రమును నొప్పకున్నది. ఆలు బిడ్డలు లేని ద్రిమ్మరికే కాని, మఱేరికైన నిట్టిక్రొవ్విదములు జరుగుచుండ, జూచుటకిచ్చ బాడమునే! ఇంత తెలియక యూరకుంటివా? కొడు కెటు ద్రిప్పిన నటు దిరిగెదు నీవు, నీకొడుకు నడవడి వడివడిఁ దిప్పఁజాలమి నాకేకాదు లోకమునకంతకును గర్హ్యముగా నున్నది. అకుంఠిత తేజులగు కొమరులుగల నృపులెందరో యిల నేలలేదు! అట్టివారైనను, దమకొడుకు లొకప్పుడు జెడుత్రోవంబడిరేని, తగవుచెప్పక, యొప్పరికించుచు, నూరకుండిరే! లోకము నోటికివచ్చినట్లెల్ల నిను దిట్టుచుండ, విని విని నాచెవులు గీపెట్టుచున్నవి. మీతండ్రి కొడుకులా కర్ణసౌబలదుస్ససేను లెట్లాడించిన నట్లాడెడు కీలుబొమ్మలయియున్నారు. పెక్కుభంగుల మీ వలనఁ జిక్కులు వడి

మిక్కిలి యలసియున్న పాండవు లాగ్రహావృత్తికిఁ జొత్తురేని, నీచలమును, బలమును, గులమునుంగూడ నొక్క మహాహవమున నిట్టె జక్కఁబెట్టుదురు సుమీ! కొండను విరుగఁగొట్టుటకు డీకొను మెండెలాగున నున్నదికాదా మనవారి దుస్సాహస ప్రయత్నము?

ధర్మజు సైరణను వెఱపుఁగా మనవారలు సమర్థించుచు సంతసించుచున్నారే కాని, పాపము తుద కేమగునో యనియైనఁ దలంపలేకున్నారు.

సత్కులీనులకు సాంప్రదాయికము కానిది జూదమని మనవారెఱుఁగక పోలేదు. అట్టి కానిజూదమునాఁడే యవినీతి పుట్టినది. ఆ సందర్భమున నీ యుపేక్షయే యెంతయుఁ జిచ్చుపెట్టి కాల్చినది. ఇపుడింకను నేమి క్రొత్తగఁ బుట్టవలెను? తానుగ రచ్చకెక్కు స్వభావము లేని ధర్మజుఁడు వశీకృతచిత్తుఁడు. తనకొనర్పఁబడిన యే యపకృతినైన నెమ్మదిగ భరియించి, తరుణము వచ్చినపిదప విడువక, శత్రుజన వినాశమొనర్చెడు మెత్తనిపులి. లోకముగుర్తెఱిఁగి తనకార్యము జయప్రదముగఁ గొనసాగుటకుఁ దగినరీతి నెదుటివాని మనస్సు రంజింపఁ జేసియైనఁ దత్సానుభూతి నొందఁగల సమర్థుఁడు. లోకమున నెల్లరును నీపయి నేరము మోపునందాక నితరచింతలుమాని, మీయిడిన పాట్లెల్ల శాంతముగ భరియించును. సుసమయమునఁ విజృంభించుటకే యింతశాంతత వహించుచున్న ధర్మజుం డొకతూరి యాహవమునకే గడంగెనేని, మరియాతని మాన్పను, మార్కొనను, మన కెవరికిని శక్యముకానిపని. మీరెంతలొనర్చినను, ఆతఁడు సైరణ సేయుచు, సమర్థుఁడయ్యును మాఱు నేయనొల్లకుండుట సంపూర్ణముగ లోకఁపు సానుభూతిఁ గోరి, మనసారఁ దాఁ గోరినంత మాత్రాన నిట్టె జయశ్రీ నొందుటకని మనవారు తెలిసికొనఁజాలక, యాతని సైరణ వెఱపుగను, మాఱు సేయకుండుట నాతని యసమర్థతగను, బాపము

సమర్థించుచున్నారు. మనవారియూహలు భ్రమప్రమాదమూలము లని మనవారు తెలిసికొనునప్పటికిఁ బరిస్థితులుమించి, మఱితేరఁగరాని దురవస్థను దేఁగలవు. ఇది సామాన్యులు తెలిసికొనఁజాలరు.

ధర్మజునిగూర్చి మఱొక్కవిశేషముగూడఁగలదు. దౌర్జన్యరాహిత్యమై, శాంతియుతమై, సైరణప్రధానాంగముగాఁగలిగి, సాటిమన్నీంద్ర యభిమానమును, జనసామాన్యఁపుటభిమానమును, సానుభూతియును మిక్కుటముగఁ గోరుచు, నరాతిజనంబులెంత వెక్కసముగఁ దన్నరికట్టి వేధించిన నంతయానందముగ నాపాటులఁ బరిగ్రహించుచుఁ— 'దన సైరణవలననైనఁ, దన యెదిరికిఁ బశ్చాత్తాప ముదయించియైన దుర్నయములు మఱి మానకపోదురా' యని యూహింపుచుఁ దన యనుజులెంత వేగిరంపడి మనపై నెత్తిరా లేచుచున్నను, వారి కడ్డుపడి. వారినప్పటికి నిరుత్సాహులుగఁ జేయుచు, మెలంగెడి సాత్త్వికనిరోధము, తన ప్రవర్తనకుఁ బ్రధానాంగముగ నెంచియున్న వశీకృత చిత్తుఁడగు యుధిష్ఠిరుఁడు లోకఁపుటచ్చఁపు మెచ్చునకు వచ్చునుగదా! తత్కారణముననేకదా లోకమాతనిఁ గొండాడును! అట్టి యుధిష్ఠిరుపై ధ్వజమెత్తుట కొఱవిఁ దలఁగోఁకికొనుట యగుంగాదే!

నీకడుపునంగన్న మోహంబుకతన, నీకొడుకుల జెడుగుల్లని వివేకించుకొనఁజాలక, నీకొడుకులం దనియింప నెంచి, - నీమేలుఁగోరి నిన్నుఁగొలుచుచు, నీవిడుకూడుఁగుడుచుచు నీచరణకమలసాన్నిధ్యమున నీయాన మెలంగ నెంచియున్న -పాండుసుతులదవ్వులకుం బాఱద్రోలి, యిప్పుడెంతగొంతు మీఁదికి దెచ్చుకొంటివి. ఇఁకముం దేమి రానయియున్నదో యెవరికెఱుక! ఆప్తజనంబులఁ జేరఁదీయక ననాప్తులను స్వలాభముకొఱకును స్వమనోవాంఛాఫలసిద్ధికొఱకును నీ కొడుకులను బురికొల్పుచుండు వారిం జేరఁదీసి, చెడిపోయి, కురుకులంబెల్లఁ గూఁకటివ్రేళ్లతోఁ బెకలింపఁజేసికొనె నను నపవాద మీయిలఁ గలకాలము నీవు నీజనముల

చేఁ బుత్రివ్వఁదిట్లువడుటయె తుట్టతుద కలవడు ఫలశ్రుతి యగుం గదా యని నేనును, నీయాప్తవర్గమును దుఃఖింతుము.

కౌరవేశ్వరా, వేగమరలివచ్చుటను, పథికశ్రమంబున నొడల్లొచ్చుచున్నది. ఇపుడు ప్రొద్దును బోవుచున్నది. ఇప్పటికి సెలవు గైకొందును. రేపు నీవు, నీపుత్రులును, బందుగులును, నాప్తజనంబులును బరివేష్టించియుండ నాపోయివచ్చినకార్యము సంపూర్ణంబుగ సవిస్తరంబుగ నివేదింతును. ఇప్పటికి నాకు సెలవొసంగుము.''

అని సంజయుండు నిలువ, నక్కురుపతియు నాతనికి సెలవొసంగి కార్యచింతందగిలి, విదురునకుం గబురంపెను.

ఈతఁడు హస్తినాపురమేలెడు చంద్రవంశపురాజులలో మూఁడవ వాఁడగు పూరుచక్రవర్తితరువాత కొన్నితరములుగడచినపిమ్మటఁ బ్రజలచే నెన్నుకొనఁబడి చక్రవర్తిగఁ జేయఁబడిన 'కురు' అనువాని యయిదవతరపు మనుమడును, ప్రజలచే నెన్నుకొనఁబడిన వాఁడును, నగు శంతనుచక్రవర్తికి రెండవకుమారుఁడగు విచిత్రవీర్యుఁడు సంతాన రహితుఁడై మృతినొంద, నాతనిభార్యయగా నంబికయొక్క దాసికిని వ్యాసునకును జన్మించి, జ్ఞానియు, మేధాసంపన్నుండును, బ్రఖ్యాత వేదాంతియు, విశేషించి నీతిపరుండునునై ధృతరాష్ట్రపాండురాజపరిపాలనకాలమున రాష్ట్రమునకుఁ బెగ్గడమై, వజీరునకు హేజీబునునై నెగడిన మహాపురుషుఁడు. ఈతఁడు నుడివిన నీతులు సమయోచితములు మాత్రమేకాక, ఈయిలఁ గలకాలమంతకును ఒప్పించియుండును. అమలచరిత్రుఁడౌ పాండుభూవిభుఁడు రాజ్యమునఁ జురుకుగఁ బనిసేయుచుఁ దన యన్నయందలి గౌరవముపెంపున సింహాసనముపై ధృతరాష్ట్రుని గూరుచుండఁజేసినకాలాన, రాజ్యపరిపాలనవిధానమున నీ విదురుండే ధర్మములను నీతులను బోధించుచు, రాష్ట్రపాలనమునఁ గడు దోడ్పడుచుండెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

మూఁడవ ఖండము

విదుర ధృతరాష్ట్రుల సమావేశము-లౌకిక, నైతిక, ధార్మిక విషయసమన్వితమగు విదురునుపన్యాసము—ధృతరాష్ట్రుని లోపముల నిరూపించుట, వానిని సవరించువిధానము విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రున కుపదేశించుట.

మఱికొంత సేపటికి వచ్చిచేరిన విదురునితో — "తమ్ముఁడా, పాండుపుత్రులపాలికి మనమంపిన సంజయుఁడు మఱలివచ్చి — మఱి యచ్చట నేమి తెలిసికొనివచ్చెనో కాని,—ఆవచ్చిన మొగాననె నన్ను నాసమ్ముఖమ్మునఁనె దూఱి, రేపచ్చట ముచ్చటలను, అచ్చటిపనులను జెప్పవాఁడనని చెప్పి, మార్గాయాసమున నింటికిఁబోయెను. సంజయుని పలుకులు విన్నదాదిగ మనసుకలఁగి దుఃఖము నన్నలమికొనఁగ నిష్పకలం బొరలినట్లయి ధృతిఁదూలి నిదుర రాక, నోగులఁ బొదలుచున్నాను. సంజయుండెంతెంత మాటలనైన ననునాడిపోసెను. పాండవశిబిరంపు సన్నాహము లేయాకృతిఁ దాల్చినవో, వా రేమనిరో, మఱియాతని కేమి దోఁచినదో కాని, ననులోకము తిట్టుచున్నదనియు, బాండవేయుల యాయాసంపుఁబాట్లకు నేనే కారకుండననియు, నెంతెంత మాటలనయిన నను నిందించి వెడలినాఁడు. నామానసిక వేదనకు మార్పుఁగలిగించి, నీ నోటిమేల్మాటలచే ననుఁదేఱున ట్లొనర్పుమో విశుద్ధవిచారా!" యని ధృతరాష్ట్రుఁడు మిన్నకుండెను.

— విదురుఁడు —

(తనలో) పాండవుల సమరసన్నాహములను సంజయుఁడు తెలిపియుఁడును. కావున నీ ధృతరాష్ట్రుండు ధృతిఁదూలి యున్నాఁడు (ప్రకాశముగా)

కౌరవేంద్రా, సంజయు పలుకులు వినినంత మాత్రమున నీకు నిదురపట్టకుండుట తటస్థమయ్యెనేమి! అంతనిదుర లేకుండుటకు నీకు బలవంతుండగువాఁడు నీపై కత్తివచ్చుననియా? పరుల సొమ్ముల ముచ్చిలింప నెంచితి వనియా? కామాకులచిత్తుండ వైతివనియా? సంపదఁ గోల్పోయితి వనియా? ఇందేది నీకు తటస్థమైనను దుఃఖమునకుఁ గారణమై, మనమునఁ గలఁతపుట్టించి నిదుర రానీయదు. ఇపుడు నా నుడివిన నాలుగు కారణములలో నేదిబలవత్తరమై నీకునిదుర రానీయకున్నదో నీవేయోచించుకొని నీనిదుర రామికి గతంబీవే స్థిరపఱచుకొనుము.

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

ధర్మజుమాట యేమాటముగ నున్నదో యెఱుంగమి నింత గుందవలసి వచ్చుచున్నది. నీవది తెలిసికొన సమర్థుండవగుట నా యలమటఁ బోఁద్రోలఁగలవు.

— విదురుఁడు —

నేనేమి చెప్పినను మీయలనాటి కపటపుజూదపుటాట మాటయే యగును. వయోవృద్ధుండవగుటనీసూనునివశంబవై పుత్రవ్యామోహాము కతననీ వేమియుఁ జేయంజాలవు. నీసూనుండును అహంకారవశుండయి, సంపూర్ణస్వార్థపరత్వంబున మునిఁగి తేలుచుండ, నీవునునీకొడుకులునుం గూడ కర్ణ, శకుని, దుశ్శాసనులపై రాజ్యభారంబుఁ బెట్టికొని యుంట నిఁక భారతవంశంపు భావిజీవనము కర్ణాదుల పాలఁబడియెను.

అటు ధర్మజుం దలంతువన్న నాతఁడు నీకు బంధుగుండును, జెలికాఁడును, తగినభటుండును, మంత్రియును, గురుండునునై, శాంత మూర్తియై, ప్రకటీకృత సత్యనిరతుండై, సద్వినయవివేకశీలగుణ విశ్రుతకీర్తి వంతుఁడై యుండునాతండొక్కనాఁడైనఁ గీడుఁబలుకఁజాలఁ డు. దారుణపుటూహాలు తనమానసకాసారంబునఁజొరనీయనొల్లఁడు. శ్రుతికటువగు పరుషోక్తులు పలుకంజాలఁడు. తనబలముఁ దా నెఱుంగుట-వేగపడమి-దాలిమిసెడమి బట్టువిడుపులును- నిర్బం ధరాహిత్యమును-లేని ప్రభుత్వ మేకాలమందైనను గంటిమే! ఏదీ! యీతీరగు నమానుషచర్య నొక్కటియైనఁ జూపఁగలమే పాపమా ధర్మజు నెడ? వా రింతదని మనుటకొసంగుఁడని ప్రబతిమాలినను, మఱి మాలిన మనవారొసంగక, వారు గోర్వివ్వి మనపై నెత్తివత్తురే యను నట్టి నీసుతుల నేమనందగును? సంజయుముఖమునఁ గబురంపియు, నిదియిచ్చెద మిదియీయమని స్థిరపఱుపక, శుష్కప్రియోక్తులతో నారాయబారమంపిన నిన్నే మనవలె? వినయప్రాధాన్యము లేని రాయ బారమునుఁగూర్చిననీబుద్ధిహీనతకేమందును?ఏమనిన రాయబారమది? లేక, రాయబారమను నెపమునఁ బాండవులప్రయత్నములును, వారి హృదయమును నెఱిఁగి వచ్చుటకు నీవు నెఱపఁ జేసిన రాయబారమా యది? స్వార్థాభిజ్ఞత, పరార్థానభిజ్ఞత నిన్నును నీకుమారునిం గూడ సమముగ నల్లుకొనియుంట నింతనూడినది. పుత్రవ్యామోహా దోషాంధత నీయందును, ప్రకృతి దుర్లలితుండగుటకుఁ దోడు మహాభిమానియు నగుట అహంకార దోషాంధత నీసుతుని యందునుఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నవి. ఇందెవరునుఁద్రోవకువచ్చువారుకారు. పురువంశమంతరించుకాలమాసన్నమయ్యెనా యను దిగులెల్లప్పుడును గలుగుచునేయున్నది. ధర్మజాదులు బాల్యముననే పితృవిహీనులగుట, నిన్నె తండ్రిగానెఱింగి, తగవునకు నినునమ్మి, మీాపఱచినవా ల్లెల్ల

లోకుల కచ్చెరువుఁ బుట్టునంతఁదనుక సైరించిరని నీవును ఎఱుంగుదువు. వారి సైరణఁజూచియైన నీహృదయము మృదులత వడయదు కద!

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

సంజయుచే ధర్మజాదుల కెఱుకఁబఱచిన స్వాంత్వనవచనములు వారియెడ నుపయోగింపకున్న మనమింక నేమిచేయవలయును? యుద్ధమే సన్నద్ధమైనచోఁదిరుగుచువచ్చుచున్న నామానసపరిస్థితి యింకనుఁ బాడగును. అట్లగుట నీహితభాషణములచే నామనస్సుఁ గుదురువడునట్లు చేయుము.

— విదురుఁడు —

అంబికేయా, ఇదిధర్మ మిదియధర్మమని బొత్తుగ నెఱుంగనివాని కెంతఁ జెప్పినను చెల్లునే కాని, నీయట్టి ధర్మాధర్మవిదునకు, నయానయాభిజ్ఞునకు వేరేమి చెప్పఁగలము? ఇంతకు నొకరు నీకు దెలుపకునికి నింతలువాటిల్లెనని యనలేము. మోహ మనేకముఖములఁ బరిఢవిల్లును. అందుఁ బుత్రవ్యామోహ మొకమోహము. ఏ మోహమైనను, కూడనంతదూర మెగఁ బ్రాకినపుడు అది దురంతమైన వంత సమకూర్పక విడువదు. నీవు నయాభిజ్ఞుండవెయయ్యునుఁ బుత్రవ్యామోహాంధకార మలముట నేమియుఁ జేయఁజాలకున్నావు. ఇది యంద తెలిసిగినదే! ఎఱుకఁ గలిగియుండుట యొకటి. ఆ యెఱిఁగిన దానిననుసరించి కార్యములొనర్పుచుఁబ్రవర్తించుటయింకొకటి. సాధారణముగ నెఱుకలేక కార్యములొనఁగూర్చుటయు సంభాషించుటయుఁ జేయువారిసంఖ్యయే లోకమున మూఁడువంతులు. ఇఁక మిగిలిన వారిలో నొకపా లెఱుకఁ గలిగియు, ననుసంధానమునందు వెనుకబడినవారి సంఖ్యయే యధికముగనుండును. కావున నేమియొనర్చినను నెఱుకతోఁగూడి యుండవలెను. ఎఱుక, చేత: అను నీ రెంటికిలయికయే మోక్షమునిచ్చును. దుష్కార్యముఁ జేసినను, సత్కార్యముఁ

జేసినను, నాయొనర్చునది సత్కార్యమనిగాని దుష్కార్యమనిగాని సంపూర్ణముగ నెఱిఁగి, పౌర్వాపర్యములఁ జర్చించుకొని తన యంతరాత్మను పూర్తిగఁదృప్తిపఱచి మఱియుఁగార్యమొనర్చినచో, సత్కార్య పర్యవసితఫలమునందలి గుణదోషములు మఱి కర్త కంటఁజాలవు. ఇంతదూరమెఱిఁగి కార్యములొనర్చు ధర్మజుఁడుఁకర్మచేసినను జేయని వాఁడే యగుచున్నాఁడు.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

తమ్ముఁడా, ఇంతదూరము చెప్పుచున్నావే! ఒక్క సందేహముఁ దీర్పుము. సంజయుని శాంతప్రచారఁపుఁ బలుకులను వారు విననొల్లక, వారింకను సమరమునకే సంసిద్ధులుగ నుందురేని, సంగరము ప్రాణహానిఁ గలుగఁజేయునుగదా! అది యెట్లు వారికిఁ దగును? ధర్మజుండు హింసకు లేడట! శాంతమే మూర్తిభవించిన వాఁడట! ఇది యెట్లు సంగతమగును?

— విదురుఁడు —

కురుకులనాథా, అడుగఁదగినదియును నడుగక వీడరానిదియు నగుదానినే యడిగితివి. ఏ కార్యమునకును పర్యవసానము తన యీప్సితమున కనుగుణమగునా కాదా యనియెంచి, తదీప్సితార్థమునకు దా నేర్పఱచుకొను మార్గము, దా ద్రొక్కెడుత్రోవయు ననుగుణ్యముగ నున్నవో లేవో చూచుకొని ప్రారంభింపవలెను. అంతేకానిఁ తత్కార్యపర్యవసాన మొకప్పుడు చెడి, తా గోరిన ఫలమీయక, తా ననుకొనని వేరొకఫలమొసంగినచోఁ దనమార్గముతప్పనిగాని, తత్పర్యవసానము సందర్భశుద్ధి లేకున్నదనిగాని యూహింపరాదు. మానవుఁడు తనకు విపద్దశ సంభవించినప్పుడు తద్దశనుఁ దొలఁగించుకొని సౌఖ్యదశాప్రాప్త్యర్థముప్రయత్నింపకమానకుండుట సర్వజనసామాన్య లక్షణము. తత్సిద్ధికొఱకు దానవలంబించుమార్గము తన మనోరథ

మీరేర్చునని యెంచుకొని, అప్పటి కవలంబింపవలసినమార్గము నవలంబించియే తీరవలెను. కాని, వెనుదీయరాదు. ఇది కాదందువేని:- పాండవులు తమకుఁగూడ నీరాజ్యమున స్వత్వముకలదని నమ్మి యున్నారు. ఇదిలోకమువారందఱు నెఱింగినదేకద! మీ వంచనమార్గముచే వారదవులంబట్టి తిరిగితిరిగి తుద కిలుజేరఁగొందమనుకొనునప్పటికి వారిని గూడు లేనిపక్షులుగనొనర్చుటయేకాక, మిమ్ములఁ బ్రార్థించినను వారిదివారికిమీరొసంగకున్నారు. వా రరణ్యావాసమునకు బోవునాఁటికి వారివి యనిపించుకొనిన స్వాస్థ్యము లిపుడు నష్టసంపదలగుట మఱల వారువానిని సంపాదించుకొనుట వారికిఁగర్తవ్యము. వారిది వారికందనీయకుండఁజేయుట నీసంతానవుసంకల్పము. కావున, నిందు మీకునుమీకునుంగల కర్తవ్యాకర్తవ్యములసాంప్రదాయికతఁ జూచుకొనవలసిన దేకాని, కర్తవ్యమునకువలయు సాధనసంపత్తిని గూర్చిన యాలోచనతో మఱి నిమిత్తములేదుసరికదా, తమకుఁగల కర్తవ్యమునందలి నిర్దుష్టత స్థిరపడుపఁబడిన పిదప, తమకార్యమున జయమొనఁగూడకపోయినను, తమ కపజయమునకుఁ దోడు మఱి కొన్ని క్రొత్త చెడుగులు సంభవించినను, తా మొనర్చు కార్యమున మాత్రము తత్కర్తలకు తద్దోష మావహిలఁజాలదు.

కార్యపర్యవసానముంబట్టి కార్యాచరణవిధానమును, తద్విధానమున కవసరమగు సాధనసంపత్తియు, మంచిదనిగాని, చెడ్డదనిగాని మన మనలేము.

ఏపర్యవసానముకొఱకు మనము ప్రయత్నింతుమో అట్టిఫలము మన సంకల్పముచేతనే చెడ్డదైనచో, మనకార్యమునకు మన ముపయోగించు సాధనసంపత్తి యెంతమంచిదయినను తత్ఫలము కర్తకు చెడ్డదిగనే పరిణమించి తత్కర్తను వేధించుచునేయుండును.

కార్యాచరణకుఁ బూనునపుడు తత్ఫలము సంకల్పముచేతనే

మంచిదయినచో, తత్కార్యావసానముకొఱకుఁ దా నవలంబించు సాధనవిధాన మెంత చెడ్డదయినను ఆసాధనవిధానపుఁ జెడ్డతనము తనకంటక తనసంకల్పనైర్మల్యమువలనఁ దనకు మంచిఫలమునే యొసంగఁగలదు.

మానవుని మనస్సునందిమిడియున్న సంకల్పమును, దత్సంకల్పము నెఱవేరుట కతఁడవలంబించు సాధనవిధానమును ఫలము లిచ్చుటలో, నన్యోన్యాశ్రయములై ప్రతిఫలించుచుండును.

ఇపుడు పాండవులకుఁ దమ నష్టసంపదను సంపాదించుకొనుట కర్తవ్యముకాదా? వారిని మీరింత కాలమును వేధించుచుండుటయు వంచనయొనర్చుచుండుటయు మీకు నయమగునా? మీపరిపాలన మున్నంత కాలమును వారి బ్రతుకిటులేయుండునని వారికిఁదోఁచినచో భారతభూమిస్మశానవాటికగమారినను, అట్టిమార్పి కౌరవదుర్మానఁపు బరిపాలనముకన్న మిన్నయన్న తలంపు వారికిఁగలిగిననుగలుగవచ్చును. అందేమి నేరముకలదు? ధర్మరాజుఁడు పెద్దకాలము యోచింపక ఏపనియు నొనర్పఁడు. మీరొనర్చిన యకృత్యములనెల్ల భరించుచు, నవమానములను సైరణతోఁ గైకొనుచు, నింత కాలముంగూడఁ దమ కష్టపరంపరలు తొలఁగఁజేసికొనులాగునఁ జేయందగు కార్యముంగూర్చియే యోచించుకొనుచుండును. ఇప్పట్టున ధర్మశాస్త్రములు చెప్పిన చొప్పనను, నీతిపథంబు నవలోకించినను, దనకుయుద్ధమే కర్తవ్యమని తోఁచకమానదు. అట్టిస్థిరబుద్ధి యాతనికిఁ గలుగకపూర్వమే మీరు మేల్కాంచియుండుట పరమధర్మము. మధురఫలాదులను మనముదినునప్పుడుసైతము మన మొరులకిడకుండఁ దిననొల్లముగదా! పాపముపాండవులడవులనున్నసమయాన, నీకెట్లైననేమి,- దక్కెను గదారాజ్యమనుచు నంతయు నాపోశనముఁబట్టఁదలంచితివేగాని, నీ తమ్మునిభాగ మాతనిసంతానమునకొసంగక, నీవును నీసంతానమును మాత్రమెట్లు మ్రింగఁగలవు? అదె ట్లరుగఁగలదు? ఆహార

భ్రమను గ్రక్కునగాలముమ్రింగి, తుదకుసువులంబాయు మీను బ్రతుకగును జుమీ కురువంశంపుంబ్రతుకు!

ఆంబికేయా, చక్కగనాలోచించి పాండవులకుందగు నలంతి పల్లియలనైననిచ్చి, వారిని మనము లోఁబఱచుకొని, మననిచ్ఛితిమేని, వారు మనకు వశంవదులై మనకెంతేని యుపయోగింతురు.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

విదురా, నాకు హితమును, గర్తవ్యమును నగుచందము నెఱిఁగింపుము.

—విదురుఁడు—

క్రొత్తగ నేనెఱింగించుట కేమున్నది? నాయెఱిగినంతవట్టు, నీబుద్ధికి హితమైనది నీవాచరించుచునే యున్నావు; అది లోక కల్యాణప్రదముకాదు కావున, కర్తవ్యమును కాదు. ఇఁకఁ గర్తవ్యమైనది నీకుహితము కాఁజాలదు. అట్లగుట మఱిచెప్పుట కేమున్నది?

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

నీ ప్రసంగఫణితి నాయుల్లమును మఱింత కలఁత వెట్టినది. కావున, నీతుల నుపదేశించి నన్నుఁ దేర్పుము.

— విదురుఁడు —

నీతుల నుపదేశించుటకేమున్నది? కూడనీవన్నియును ధార్తరాష్ట్రకులమునందే కూడియున్నవి. కావున నవియన్నియును ద్యజించుటయే యవినీతినుండి తొలంగుట యగును.

ఒక్క సామాన్యవిషయముఁ జూడుము.—ఒరులు నినుఁదిట్ట నీవోర్వఁగలవా? అట్లగుట నొరుల నీవెట్లు నొవ్వఁజూచెదవు? నిన్నుఁ గౌరవించువారిని, నీయెడఁ బితృభక్తిఁజూపువారిని, నీవనాదరమునఁ జూచినపుడు, నీవువంచించుచుండునపుడు, వారోర్వవలెనో? ఇదియేమి ధర్మమో!—ఇచ్చి వగచుమచ్చు నీ కెట్లువచ్చెనోగద!

ధార్తరాష్ట్రులచేఁ బాండవులు చిరకాలమునుండియు పొందు

చుండినపాట్లన్నియుఁ బాండవులచే ధార్తరాష్ట్రులే పొందుట తటస్థమయియుండినచో మీరోర్వఁగలరా? లేశమైనను సైరణఁ జేయగలరా? వేయేల? లోకములో నింద్యములనిపించుకొనినమార్గములను విరమించుకొని, జనులకు నోడఁబాటగువిధమునఁ జరియించుచు, దనకన్న నున్నతి నున్న వారినిఁ జూచి, యేవగింపక ప్రజలతోఁ బొందికఁ గలిగి జీవించుటయే జన్మమునకు సార్థకతయగును. నీపెద్దతికమును గౌరవించుతలంపున యుధిష్ఠిరుండును, నతనిమూలమున భీమార్జునాదులును, సైరణ సేయుచున్నారే గాని, వారసమర్థులై కాదీ మిన్నకుండుట!

నీ కొడుకులకు విద్య యలవడమియుఁ, బెద్దలతోడి సాంగత్యము నెఱుంగమియు, నింతలుదోసంగులు వాటిలుచున్నవి. మన దుర్యోధనాదులు ధర్మములనెఱుంగరు. కార్యదీక్షనొందఁజాలరు. కార్యములు కావలెనని కోరుచుందురు. తమవాంఛితకార్య మెట్టిదైనను నయ్యది తమవంశమునకుఁ దగునా తగదాయను చింతఁ జేయనోపరు. తుదకు నోటివడితనముఁ జూపి, బంధుకోటికిని, జ్ఞాతివర్గమునకును మనములునొచ్చునట్లు పలుకుట కేమాత్రమును వెనుఁదీయరు. ఇట్టి నీ కుమారవర్గము సంపూర్ణముగఁ బ్రకృతికిలోఁబడి యున్నారు. ప్రకృతికిలోఁబడుట సర్వజనసామాన్యలక్షణమేయయ్యును, ఎఱుకతో కూడిన ప్రకృతిసంసర్గమెంతకలిగియున్నను, ప్రకృతికిలోఁబడజాలఁడు. తన్మూలమునఁ జింత తగ్గుచునేయుండును. ఎఱుకఁగలవాఁడు ప్రకృతితోసంబంధించిన మాయను ఛేదించుకొనఁ జూచుచునేయుండును. తానెంతవఱకీమాయను ఛేదించుకొనఁ గలుగునో, అంతవట్టును మోక్షము నందుచునేయున్నాఁడు. మోక్ష మనఁగాఁ బ్రకృతి మాయాబంధములనుండి విముక్తుఁడగుటయేకద! అట్టి మోక్షమునకు ప్రధానసాధనములు విద్యయుఁ బెద్దలతోడి సాంగత్యమునై యున్నవి. విద్య యధికమైన కొలఁదిని స్వార్థము తగ్గుచునేయున్నది. స్వార్థము రెండువిధములుగాఁ బరివర్తించి ఉత్తేజితమగుచున్నదని యెఱుకఁగల

వారు వాకొనుచున్నారు.

"స్వ" [లేకస్వార్థచింత] యనునది తనపట్ల తగ్గితగ్గిమఱిలేకయే పోవుట ఒకటి.

"స్వ" యనునది [స్వార్థచింత] తనపట్లనుండి హెచ్చిహెచ్చి, తన కుటుంబమునకుఁ బ్రాకి మఱియు హెచ్చి, తనయూరంతయు నల్లుకొని, పిదప దేశముపైఁ బ్రాకి, మఱియు విజృంభించి, ప్రపంచమంతయునిండి, లోకమంతయు తనదిగాభావింపఁజేసి, లోకమునకుఁగానిది తనది కానిదిగాభావింపఁజేసి, లోకపు మెప్పునకు వచ్చునదే తన మెప్పనియు, లోకమే తాననియుఁ, దా నన లోక మనియు, విశ్వమయతనొందిన "స్వ"లేక స్వార్థచింత, లోకకళ్యాణ చింతగా పరివర్తించి లోకకళ్యాణ చింతయందు స్వార్థములీనమై, మఱి కానరాకయేపోవుట రెండవది.

ఇట్టి విజ్ఞాన ముదయింపఁజేయునది విద్య. అట్టివిద్య యనెడు లక్షణమునకుఁ బెద్దలసేవ లక్ష్యము. ఇది యెఱింగి యాసక్తినెవఁడు గోసికొనునో, యాతఁ డహంకారమును భస్మము జేసికొనినవాఁడే యగుచున్నాఁడు. అపుడాతఁడు లోకమునంతను వశంవదముగా నొనర్చుకొనుచునే యున్నాఁడు.

ఇదియంతయు నిట్లుండ, లోకసంగ్రహావృత్తము యోచించి చూడ, నియమబద్ధజీవనులయి, నియమబద్ధమగు లోకసంగ్రహ వృత్తిగలిగి యుండవలెను. అట్లగుటంజేసి స్వేచ్ఛాప్రేరిత కార్యము లందు యథేచ్ఛావ్యాపారముగలవారుగాక, సదసద్వివేకమార్గాను వర్తులయి, నియమితకృత్యులయి, కులక్రమాగతసంప్రదాయకులయి యుందురేని, యిహలోకమున శుద్ధచారిత్రసంపద యెట్లొనగూడునో పరలోక సంపాదనార్థమగుసాధనములును నట్లొనఁగూడఁ గలవు. ఇహపరము లన్యోన్యాశ్రయములయి, కార్య కారణములం బోలె, నవినాభావసంబంధములయి యుండును. ఇంతయెఱుంగక, సహజమగు రాజపదమున నిమిడియున్న యీసుగొనమునఁ గలిగిన

మాత్సర్యాది విరోధివర్గముచే నూఁచబడిన మన సుయోధనుఁడు, సూతసుతాది మంత్రివర్గముచేఁ, బ్రోత్సహింపఁబడి, పాండుపుత్రులపై [illegible] గాలు ద్రవ్వుచునేయుండును. ఇదియెంతయు తగనిపని.

పోనీయని మనమందఱమిపుడున్నట్లే యుందుమాయని తలంతు మన్న, నిమ్మహీచక్రంబును బరిపాలించినమహారాజు లెవరుమాత్రము గజతురగాది సంపదలును, గాంతలతోడి విహారలీలలును, విస్ఫురితాభరణానులేపవస్త్రజనితవైభవములును బొందియుండలేదు! ఎవరుమాత్రమునిలిచిరి? ఇపుడీకానవచ్చునదంతయు నిట్టులే కలకాలము నుండునని తలంతువా? ప్రకృతికి మార్పుసహజముసుమా! అదికాదందువేని, యేరీ నీ పితృపితామహులు? హస్తిశంతనాదులేరీ? హస్తి నిర్మించిన హస్తిపురముమాత్రము మిగిలినది. శంతనుఁడు గంగనువరియించుటచేత, తజ్జ్యేష్ఠపుత్రుండగు భీష్ముఁడు రాజ్యముత్యజించుటను నీవును బాండుండును మీమూలమున దుర్యోధనాదులును, ధర్మజాదులును, నీసునురోసమునుబూని యింతలుదెచ్చిపెట్టుకొనుటలు మిగిలినవేకాని —నిమిత్తమాత్రులెయూదురుగాక—కారకులగువారుమఱిలేరే! కాని వారు కారకులనువార్తమాత్రము మిగిలినది. అట్లగుటఁ బరిణామస్వభావముగలయీప్రకృతిలో మెలఁగుచు, లోక కంటకులమనిపించుకొనుట కులమునకుఁ బాడియగునా? కులమునకు వన్నెదెచ్చిన వారందఱును గతింపఁ గులమునకుఁ గళంకము నాపాదించువారు తుదకుద్భవించిరను నపయశమా మనము గడించుకొనునది? మన పెద్దలూర్జితవంతులై యెంతశ్రమపడి విఖ్యాతపురుషులై నెగడిరో, తుంటరులమై దుర్యశమును నపఖ్యాతియు నార్జించుకొనుట కంత కష్టమును బొందుచున్నారము. మనకు దుష్కీర్తివచ్చుటతో నాగక, భారతభూమినున్న రాజచక్రమున కంతకును సంఘాతవినాశము దేఁగల ప్రయత్నమునకే మనము సాయపడుట, జరుగుచున్నది కదా యని దుఃఖింపక తప్పదు.

మీయాదరణకుఁ బాత్రులగు పాండవేయులఁ బిలువఁబంపి, "మాతోడఁగూడి కుడిచి మనుఁ" డని మీయంద నుంచుకొనుటయె సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమును, తేజోలాభకారియు, నయి యున్నది.—కాదందువేని, నీవు దుర్యోధనాదుల నెట్లేని నొడం బఱచి, పాండవేయుల జీవనంబునకగు కొన్ని యలంతి పల్లియలనైన నేర్పఱచి, యిచ్చి తెఱవుఁజేసెదేని, యదియు లెస్స. ఇదియుఁగాదేని, సుతునెడ గుడ్డిప్రేమం ద్రోసిపుచ్చి, యిఁక నీకడకాలము బ్రశాంత ముగఁ బోనిమ్ము. ఇట్లునట్లునుంగాక, పాండవ్యులతోడి పెనకువకే దిగఁదలంచితేని, యద్దానం బ్రతీకారంబులేని పశ్చాత్తాపంబు పుట్టుట యందేమాత్రమును సంశయములేదు. కావున నెన్నివిధాలఁ జూచి నను, బాండవేయులతోడి సంధిసేతయ మేలు. కాని యీనయ ములు నీకంతగ రుచింపవు. కాఁదగినది భిన్నరూపమునొంది, పర్యవ సానము ప్రత్యేక ముఖమున సిద్ధమయియే యున్నదేమో! నీకు నిద్దురరామి నన్నుఁ గథలఁజెప్పుమన్నట్టులే తోఁచుచున్నది గాని, కార్యకారియగు ప్రకారము మాత్రము దోఁపకున్నది.

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

విదురా! నీనుడులు సమంజసములును ననుసరణీయంబులును నయియున్నవి. కానిసుయోధనాదులు, పాండుసుతులతో సంబంధము లేకుండఁగనే, జీవింపగలమను ధైర్యమున నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. లేకున్నచో, వీరికింత మొండితనమెక్కడనుండి వచ్చినది?

— విదురుఁడు —

పాండవులసాహాయ్య మక్కఱలేకుండిన లేకుండకపోవచ్చును గాని, సంపదకు సాహాయ్యంబువలయు; సాహాయ్యంబునకు సంపద వలయు; నట్లగుట సాహాయ్యసంపద లన్యోన్యసహాయంబులపేక్షించు స్వభావంబుకలయవి. కావున మీసంపదకు సాహాయ్యంబువలదనుట భావినెఱుంగఁగోరని గుడ్డితనఁపుచిహ్నము. మీసంపదపైనాధారపడఁ

దగిన పాండవేయుల నీయండనుండ నియమించినచో, వారి సాహా య్యంబు నీకుం బ్రియంబొనఁగూర్చును. కావున నటు సేయుటే భీష్మ బాహ్లికాదులకును, నాకును నభిమతము. వారల నెడ సేయుట మన లావును వెలిసేసికొనుటయె యగును.

మఱొక్కమాట: కురువంశ నిస్తారులగు భీష్మయుధిష్ఠిరులును నిర్వక్రవిక్రములగు కర్ణార్జునులును, బ్రతాపధాములగు భీమ దుర్యోధనాదులును, శస్త్రాస్త్రపండితులగు నభిమన్యులక్షణ కుమారులును, శాపానుగ్రహసమర్థులగు ద్రోణద్రుపదాది పరమాప్తులును, వారి వారి బంధుమిత్ర గణంబులును, నీవారై నీకుఁ గైదండలిడఁగ, నీవు పృథ్విని శాసింప, నొరులకుఁ గన్నెత్తియైనఁజూడవశంబగునే! పాండవు లేకారణమున నైన వైరముందలంపక యడవుల నాకు లలములం దినుచుఁ గాలముబుచ్చనెంచినను, నీ నందనునందుమాత్రము వసుంధరాపరిపాలనభారంబు నిర్వహింపఁబడనేరదు సుమా! నీసామ్రాజ్యంబుననున్న సామంత రాజులు శంతనునాటివలెగాక,—మాయంత వారము మేము- మేమీయిభపుర సామ్రాట్పదవినేల యంగీకరింప వలె--నను నూహాలతోఁదత్తదుచిత ప్రయత్నములనున్నారని, నీకును నీకొడుకు గమికిని నెఱుక లేకున్నది. కురుసామ్రాట్పదవినంగీకరింపని యాంతరంగికభావమున నేచుమా జరాసంధుఁడు పలిశయప్రయత్నములఁ జేయుచుండ, భీముం డాతని మన్నిగొనెను. ఈసందర్భమునఁ గృష్ణుని సన్నాహము లప్రమేయములు. అవియన్నియును భీష్ముని కెఱుక. సుసమయమున భీష్ముఁడు నీకవి తెలియఁజేయఁగలఁడు. ఏది యెట్లున్నను రాజ్యాంగదశఁ జూచినచో, శంతనునాఁటి రాజ్యగౌరవమును, గౌరవకులగౌరవమును నానాటికి క్షీణించిక్షీణించి, తుదకు బ్రబలదౌర్బల్యమునొంది, నామమాత్రావశిష్టమైపోవుచున్నదిచుమీ!

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

నీవు చెప్పినయంశములలో నేదికాదనఁగలను? నీపలుకులన్నియు

నిర్మలములై నిపుణజనసమ్మతములై, రాజనీతిబోధకములైయయ్యును గొడుకును విమవనోపమి ధర్మోజయతియని యూరకుందును. పాండవులయశమువినఁగోరుదునేగాని,దుర్యోధనాదులచెడుగోర్వలేను.ధార్తరాష్ట్రవినాశమూలమునఁ బాండవులభివృద్ధిఁగాంచిన నేసహింపలేను. దుర్యోధనాదులతోఁబాటు పాండవుల యభ్యుదయము నాకభిలషితమె కాని నాకొడుకు పాండవులమనికియే యొల్లకున్నను, ఆతని వినాశము మీరందఱును కోరినటుల నేఁ గోరఁజాలకయేకద, ధర్మోజయతియని మిన్నకుండుటకుఁ గతంబైనది. నాయైహిక జీవనవ్యవసాయ మిట్లింత దుష్ఫలమిచ్చినది. కావున నీక యైహికజీవనవిశ్రేణి మూలమున పరమార్థము గ్రహించెద ననునాస మఱిలేదు. కనుక, పరమార్థదృష్టి నాకుఁ గలుగు తెన్నేర్పఱచి, పారలౌకిక చింతందగులు గుప్తార్థముల నాకు బోధించి నను దరింపఁజేయుము.

— విదురుఁడు —

అగ్రజా! నీకోరిక కాదనలేనుగాని వేదాంత వేద్యంబులగు నర్థములు నా కగోచరంబులగుట సనత్సుజాతునివలన నీవెఱుంగఁ దగును.

అనిచెప్పి విదురుండును ధృతరాష్ట్రునానతి నాసనత్సుజాతుని దలంచికొనిన నాతఁడు ప్రత్యక్షమై యెదుటఁగన్పట్టి యేమికావలెనని యడిగిన, నామహాత్మునాతడిట్లు ప్రార్థించెను.

"మీరును గారుణ్యాతిశయంబున విజయంచేసితిరి. గురుసమాశ్రితులగు వారెద్దానివలన సుఖదుఃఖంబులు, లాభాలాభంబులుఁ బ్రియద్వేషంబులు నాదిఁగాఁగల ద్వంద్వంబులంబడక బ్రదుకుదురట్టి పరమార్థోపదేశంబున నితనిం గృతార్థునింజేసి రక్షింపవలయు."

అని ప్రార్థించిన ధృతరాష్ట్రుండును దదనురూపంబగు నాలాపంబుల సనత్సుజాతుని నారాధింప నాతండును బ్రసన్నుండయి, ఆధ్యాత్మ విషయంబులగు వివిధవాక్యంబుల సోపానప్రకారంబున నంతకంతకు

సూక్ష్మంబులగు నర్థంబుల సమర్థించుచు, బార్థివుం డడగిన దానికెల్ల సమ్యక్జ్ఞాన సంకలితంబగు తెఱుంగున బలుకుచుండఁ దనకులంబున జనియించిన ధార్తరాష్ట్రు లన్నదమ్ములతోఁ గలహించుటకు దుఃఖించి, వివర్ణతనొందినట్లు చందురుండును వెలవెలఁబోవుచుండెను. అట్లు ప్రభాతంబగుటయు ధృతరాష్ట్రి విదురుల నామంత్రణంబు సేసి యద్దేవ ముని యంతర్ధానంబునందె.

అనంతరము విదురుండును నాంబికేయునికడ సెలవుగైకొని నిజనివాసంబున కేగెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

నాల్గవ ఖండము

సంజయుఁడు మఱల ధృతరాష్ట్రునిఁ గలసికొనఁ గురుసభ కేగునప్పటి స్వగతవిచారము-తన్నుఁ బిలువ వచ్చిన దౌవారికునితోఁ దా నెఱపిన సంభాషణము-నైసర్గికవిషయనిరూపణము-ప్రాంతపరిస్థితుల రాజకీయ విషయచర్చ.

"కొందఱు వ్యక్తిత్వముచేతనే యుచితానుచితజ్ఞతఁ గలిగియుందురు. మఱి కొందఱు విద్యాధిక్యముచే నౌచితి నెఱుంగఁజాలి యుందురు. ఇంకఁ గొందఱౌచితి నెంత యెఱింగియున్నను, తదౌచితి నాచరణమ్మునకుఁ దేఁజాలక, దీర్ఘ సూత్రుని విధమ్మునఁ గార్యదిశ స్థిరపఱచుకొనఁజాలక, యేమియుందోపమిఁ దుదకు ప్రమాదంబునం దగులువడియెదరు. వేఱొక కొంద ఱనుభవముచే నాపద నొందుచున్నను, తత్కారణము తమప్రవర్తనమందె యిమిడియున్నదని యెఱుంగమిఁ దమప్రవర్తనను సరిపెట్టుకొనఁజాలక దుఃఖముఁబొందుచునుం గూడఁ తమ ప్రవర్తనను సరిపెట్టుట కెవరేని జఱిగిన ఘట్టముల కార్య కారణ సూత్రములతో నెత్తి చూపుటయె దటస్థించినచో, నదియెంతవఱకు సమన్వయయోగ్యమని తమలోఁ దామాలోచించుకొన నైన నొల్లక, మఱింత దుశుసుతనముఁజూపుచు, మఱియు మఱియు దురితంబులు ఘోరయుకార్యంబుల నాచరించుచుందురు. మనుజునకును మృగమునకునుగల ప్రధాన భేద మొక్క విషయమున మాత్రమె గోచరమగుచున్నది. సంఘటిల్లిన దానిని గేవల మూకీభావముతో మృగ మనుభవించుచుండ, మానవుండు తత్కారణ మరయఁ బ్రయత్నించుచుండును. తనకు లోకముఁ దెలిసికొను వయస్సువచ్చినధాదిగఁ దన ప్రవర్తనను దిద్దుకొనుటయె ప్రధానముగ నెంచుకొని, తనయంత్యకాలము వఱకును,

దా నేసంఘమునఁ బ్రవర్తించుచుండునో, యా సంఘసంప్రదాయముల ననుసరించి తన పెద్దలు చన్న తెన్నుననే తానను గమించుచు, ధర్మాధర్మములును నీత్యవినీతులును గమనించుచు దేశకాలపాత్రలను గుర్తించుచు, కులాచారము వీడక, తన నడవడి దిద్దుకొనుచు మఱియుఁ గాలము బుచ్చుటే ప్రధానకార్యముగా నెంచవలసియున్నది. పొరపాటొందుటే మానవునకుఁ బరిపాటియగుట, గడకాలముదాఁక దిద్దుబాటు నొందుటే తన ప్రవర్తనకుఁ బ్రధాన లక్షణమై యున్నది.

మానవుని ప్రవర్తనయందు దోషములుండక పోవు; తద్దోషము లింకొకనిచేఁ బరిశీలింపఁబడి సవరింపఁబడవలెను. అట్లే సంఘమున దురాచారము లుండక పోవు. సంఘమే దేశాచారములను, కులాచారములను సంప్రదించి, సదాచారముల నేర్పఱచును. అట్టి సంఘమున నివసించుచుఁ దత్సంప్రదాయములనతిగమించి, ప్రవర్తించువానినే యసాంప్రదాయకుండని యందుము. సంఘ మొల్లని కార్యమకార్యము. సంఘశాసనము లనుల్లంఘనీయములు.

తానిష్టపడిన మార్గమున స్వజనము లామోదించి యనుసరింపవలెనని నిర్బంధించు వ్యక్తులందుఁ గలదోషములు కేవలము స్వార్థమఖండముగఁ బెఱిఁగి యుండుటచే గలుగు దోషములే యగుచున్నవి. ఈ స్వార్థ మభివృద్ధియైన కొలఁదిని, నిర్బంధాధికారమును నభివృద్ధిఁ జెందుచునే యుండును. నిర్బంధాధికారము చిరాయుష్మంతము కానేరదనిఁ గూడ పాపము నిర్బంధాధికారులెఱుఁగకయొగదా, తమ దుర్మానము విచ్చల విడిగా నుండుకొఱకుఁ, దమ యసహనమే స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగాడుకొఱకుఁ, దమ యహంకారమునకంతరాయము కలుగకుండ నుండుకొఱకుఁ, దమ నిరంకుశాధికారమె చెల్లుఁబడి యగుకొఱకుఁ, దమ దురభిమానమె యెల్లకాలమును సాగుచుండుకొఱకు, ధర్మాధర్మ విచక్షణగాని, నీత్యవినీతివిభేదముగాని, గమ్యాగమ్య వ్యత్యాసముగాని, తమకుఁగాఁ దోఁపకున్నమానెఁగాని, యొరులు చూపిననైనఁ బరిగ్రహింప నొల్లకుందురు!

శంతనుకాలాంతముపర్యంతము నీ ధార్తరాష్ట్రికుల నేమాత్రము గడించినదో కాని, యాసౌశీల్యము మఱిమాత్రము నిపుడు కానరాకున్నది. అహంకారము కన్నులు గప్పుచున్నది. దుర్మానము విశేషించినది. అసహనము ప్రబలమైనది. దురభిమానము విజృంభించినది. హేయముగా నిన్నింటిచే నిండియుండి, సంస్కార

మన్ని దిశల నావశ్యకమయి యుండినతటి నీ కౌరవు లధికారముకూడ వంచనమెయి నొందిరి; కావున నది నిరంకుశాధికారము కాక సామ్యాధికార మెట్లగును?

రాజ్యపాలనార్హులగు రాజుల నడిగికొని మనుమనుటయు, భర్తచే బ్రహపోషణార్హయగు నాఁడు దాని నొకకడ నూడిగముఁ జేసికొని జీవింపు మనుటయు, సమానధర్మములె యయి నెగడుచున్నవి. ఇట్టి పట్టుల నుపదేశకుల స్వార్థ పరతయో, చూపోపమియో, ప్రధానకారణములయి పరిఢవిల్లునేగాని జగత్కల్యాణ మెఱిఁగి సర్వదేశములందును, సర్వకాలములయందును ననుసరణీయంబులగు నుపదిష్టమార్గంబులయి నెగడఁ జాలవు. కావున నుపదేశికుఁ డెంతదూరము స్వార్థము త్యజించి ప్రవర్తింపఁగలఁడో, యాతఁడంతదూరమును నాత్మోపదిష్టవిషయమును వ్యాపనము సేయఁగలుగుచుండును"

*　　　　*　　　　*

అని యింకే మేమియో తనమనమున ననుకొనుచు నాఁటిరేయిం దర్శింపఁ గురుపతిసభంగూర్చి, సంజయుం డరుదెంచుమండ, రారాజానాన సంజయుం దోడ్కొనిరా నొకదౌవారికుం డేమరుపడి,—"దేవా! చక్రవర్తి నిండుకొలువుండి, మిముఁ దోడ్కొని రమ్మని ననుమీ డకనుప వచ్చితి" నని యనియెను.

—సంజయుఁడు—

నేనును బ్రభుదర్శనార్థినయియే వడివడి నడచుచు వచ్చుచున్నాను. నిండుకొలువని యంటివే: ఎవరెవరు విచ్చేసియున్నారు?

—ప్రతీహారి—

దేవా, ఎవరని చెప్పఁగలను? ఇపుడా సభను తమరుతప్ప మఱి లేనివారే లేరు. కొలు వంతబలిసియున్నది.

—సంజయుఁడు—

సరియేకాని నీవుచూచినవారిలోఁ గొంత మందియైనను నీకు జ్ఞాపకముండక పోరు. కావున నీవు గురుతించినంతవఱకు నచటనున్నవారి పేరులు చెప్పుము.

—ప్రతీహారి—

ఇపుడా గొలువునున్న వారిలో, నా యెఱిఁగినంతవట్టు ద్రోణకృపాశ్వత్థా

మాదిగురుజనంబులును, గర్ణకృతవర్మాదులగు దొరలును, భీష్మవిదురబాహ్లిక సోమదత్త భూరిశ్రవ ప్రిభృతులగు బంధుజనంబులును, దుర్యోధనదుశ్శాసన ప్రముఖులగు కుమార వర్గంబును వేంచేసి యున్నారు.

—సంజయుఁడు—

సరియె-వీరందఱును మనవారే. మనరాజునకు యుద్ధమున సాయమొనర్ప వచ్చినరాజులలో నెవరెవ రిపు డా సభనున్నారు?

—ప్రతీహారి—

వందల కొలఁది- వేలకొలఁది- తమతమ సైన్యములతో వచ్చియున్నారు.

ఉలూక దేశాధీశుఁడౌ క్షేమధన్వియు

కాంభోజజననాథుఁడౌ సుదక్షిణుఁడును

అంబష్ఠ దేశాధిపతియౌ శ్రితాయువును

ప్రాగ్జ్యోతిషాధినాథుడౌ భగదత్తుఁడును

ఉత్తరకోసలఁ (అయోధ్య) రాజగు బృహద్బలుండును

హైహయదేశ [మాహిష్మతి] ప్రిభువగు నలుఁడును

దశార్ణదేశపు ధరణీశుండగు హిరణ్యవర్మయును

త్రిగర్తక్ష్మాపతియగు సుశర్మయు

అవంతీ కాంతులగు విందానువిందులును

సింధువిషయేశుఁడౌ జయద్రథుండును,

మద్రనాథుండగు శల్యుండును,

గాంధారాధినాథుండగు శకునియును,

మఱియు నింకెందఱెందఱో వచ్చియున్నారు. ఇంకఁగొందఱు ప్రభువులు తాముదయచేయఁ జాలమి, తమతమ సైన్యముల మాత్ర మంపియున్నారు.

—సంజయుఁడు—

అయిన గొప్పసభ జరిగియున్నదే!

—ప్రతీహారి—

దేవా, సభమాటకేమిగాని, పోరులేకుండఁజేయుత్రోవ మఱిలేదా?

—సంజయుఁడు—

మనరాజిష్టపడినచో లేకేమి?

—ప్రతీహారి—

మనరాజనఁగా:- పెద్దరాజా, చిన్నరాజా ?

—సంజయుఁడు—

ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ మనకన్నులకు 'పెద్దరాజు' 'చిన్నరాజు' అనియిరువురు కానవచ్చుచున్నారు: కాని వీరిరువురు నొకటియే.

—ప్రతీహారి—

అదియెటుల ?

—సంజయుఁడు—

ధర్మాధర్మ విచారశూన్యుఁడై, మాత్సర్యవశుఁడై, దురభిమానాంధుఁడై, పాండవులకు నిలువనీడయైన నుంచనొల్లఁడు చిన్నరాజు; అధర్మవనియు, నపాయప్రదాయికమనియు నెఱిఁగియు, ధర్మమార్గమున బుద్ధులుసెప్పి, పుత్రుని మనోగతిని మార్పసమర్థుఁడుకాఁడు పెద్దరాజు. అట్లగుటఁ, గంటికిఁ గానవచ్చువ్యక్తులిరువురే యైనను, వీరియభిమతమొక్కటియేయగుటను, వీరి నొకరుగనే భావించి, మనరాజని యంటిని. సన్నద్ధమయిన యుద్ధమును మాన్ప నెవరితరము?

ఇట్లు సంభాషించుకొనుచు వీరిరువురును నగరుసమీపించిరి. ప్రతీహారి మున్ముందుగ నగరుప్రవేశించి, సంజయురాక యెఱింగించి, రాజానుమతి సంజయునిఁ దోడ్కొని సభాభవనముఁ బ్రవేశించెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

అయిదవ ఖండము

బాహ్లిక సోమదత్తులు కురుసభకుబోవుచు నెఱపిన సంభాషణము. కురుపాండవుల స్వభావ నిరూపణము. రాజ్యము జ్యేష్ఠక్రమానుగతమెగాక, తక్కటి భ్రాతృవర్గము కూడఁ బాల్గొన నర్హులని, పూర్వపు టనుభవములంగూర్చి ప్రసంగించుట—

—సోమదత్తుఁడు—

తామిప్పుడెచటికి దయచేయుచున్నారు?

—బాహ్లికుఁడు—

కురుపతి కబురంపినాఁడు.

—సోమదత్తుఁడు—

రమ్మనువార్త నాకునుఁ జేరినది. కాని కారణముమాత్రము తెలియలేదు.

—బాహ్లికుఁడు—

కారణమునకేమున్నది—ద్రుపదపురోహితుండు రాయబారపు కథనము వినివిని మనరాజు సంజయునిమూలమునఁ బాండవులకడ క్షేమని సందేశమంపినాఁడో—సంజయుండు మరలివచ్చి నిన్నటిరేయి రాజునకేమని నివేదించినాఁడో—కాని యాంబికేయుండు, తనకుఁగూర్కురామి, విదురుంగబురంపిపిలిపించుకొని, తెల్లవాఱు నందాఁక నేమేమియో ప్రసంగించుచునే యుండెనఁట! విదురుండొనర్చిన నైతిక ప్రసంగ మంథరాజుమానసమునకెక్కమి నిఁక నాధ్యాత్మికప్రసంగమునకుఁగావలయు సనత్సుజాతునింగుడ రావించి, భగవద్విషయములంగూర్చి ప్రసంగములొనర్చి

యుండును. లౌకికపారలౌకిక విషయములు రెండును సమముగనేవై చిత్రవీర్యునకు మాన సోత్సాహము గలిగించియుండును. ఇపుడు సంజయుండేమి సందేశముం గొనివచ్చెనో, సావకాశముగ నడుపఁగలఁడనియు, నది వినవలసియున్నదనియు ననుగన్మని రాజు కబురంపెను. శుభావహమై లోకకళ్యాణప్రదమైనవార్త సంజయుముఖమున వినఁ గలుగుదుమో, లేక పట్టువిడుపులులేని మనధార్తరాష్ట్రవంశవినాశ హేతుభూతమౌ పాండుపుత్త్రులప్రయత్నమే వినవలసియుండునో, తెలియదుగదా! దశదిశలఁజూచు కొని ప్రవర్తించుప్రక్రియ యెటులుంగని దుర్యోధనాదులండలంచి చింతింపవలయునో, లేక సమయోచితప్రవర్తనమునకుఁ దోడెదుటివారిపై నేరముమోపెడి తెన్నెఱింగిన ధర్మజుని సహాయస్ఫూర్తికి మదిందలంకవలయునో తెలియకున్నది. పరమలౌకికుండగు ధర్మజుని శీలమునకుఁ బరీక్షాసమయములయందు ధర్మసూక్ష్మములనెన్నుచు నిరూపించు నిరుపమానశక్తిగల శ్రీకృష్ణుని నేర్పుతోడగుట దుర్యోధనాదులొకింత తమపట్టుడుగుటో, లేక తమపట్టుసడలించుటో, రాజనీతిపరముగ కర్తవ్యమై యయ్యెను, గర్వాంగలస్పృధప్రతిజ్ఞలచే మోహితులయి, సౌబలాదుల కృత్రిమప్రటాలోచనములచే, దృఢీకృతమనస్కులయి యెదిరిబలముగాని, కృష్ణుని వివిధోపాయపరాయణతంగాని పరికింపఁజాలక, దీపపుకాంతింగాంచి భ్రమియించి, తుదకసువులంబాయు శలభములట్లు మ్రగ్గుదురో కా యని తోచుచున్నది-ఇంతకును నేమికానయియుండి యింతలు పుట్టుచున్నవో యెవని కెఱుక!

తాను చక్రవర్తియయినను నేనును రాజకుటుంబములోని వాఁడనగుటయే గాక, విశేషించి తనతమ్ముండనగుట, మాయన్న శంతనుఁడు బాహ్లికదేశము నా కొసంగి నన్ను బహూకరింపలేదా! దానిని మన మనుభవించుచుండుట లేదా!

పాండవులు తమయయ్యభాగమిమ్మనిరి. తాము రాజసూయమ్మున నలపఁజూచికొనిన భాగమిమ్మనిరి. వంచనచే నన్యాయాక్రమణ మొనర్చినభాగ మిమ్మనిరి. ఏ పేరిడిననేమి-ఏదియైననేమి-ఏమిచ్చిననేమి-వారు వలసందురా? ఆంబికేయునిచేతి కడ్డము పెట్టువారెవరు? మాయన్న శంతను డిట్లేచేసెనా? రాజ్యలుబ్ధత యెంతెంత లొనర్చుచున్నది-ఔరా, ఎంత దారుణము!"

* *

ఇట్లు ప్రసంగించుకొనుచు నా బాహ్లిక సోమదత్తులు కురుసభాభవనముఁ జేరిరి.

చంద్రవంశము నేలిన రాజులలోఁ గడపటి రాజగు ప్రతీపుని రెండవ కుమారుఁడు శంతనుడు. ఆతని వంశములోనివారు ధృతరాష్ట్రపాండు భూపతులు- ప్రతీపుని మూఁడవకుమారుఁడు బాహ్లికుఁడు. ప్రతీపుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు దేవాపి రాజ్యమేల ననర్హుండగుటచే నాతని బ్రజలు రాజ్యభ్రష్టునిఁ గావింప రెండవవాఁడగు శంతనుఁడే రాజయ్యెను. కురురాజ్యములో నొకతునుక యగు బాహ్లికదేశ మా ప్రతీపుని మూఁడవ కుమారుండగు బాహ్లికున కొసంగఁబడుటచేత, నాతని పుత్రుఁడగు సోమదత్తునితో బాహ్లిక దేశము పాలించుకొనుచుండెను. కారణము లేవియైననేమి, ప్రతీపుని జ్యేష్ఠపుత్రునకు రాజ్యము రాక, రెండవవాఁడగు శంతనునకు దక్కినది; శంతనుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు భీష్మునకుఁ గాక ద్వితీయపుత్రుఁడగు చిత్రాంగదునకు జిక్కియుఁ నాతఁడచిరకాలముననె గతించుటను దుదకు విచిత్రవీర్యునకుఁ దక్కినది. పిదప, జాత్యంధుండగుటను, ధృతరాష్ట్రునకు రాజ్యార్హత లేమిఁ బాండునకుం గురుసామ్రాజ్య పట్టాభిషేకమొనర్పఁబడియెను. అట్లగుట నిటు మూఁడుతరములు దాఁక, జ్యేష్ఠునకు రాజ్యము దక్కుటఁ గురుసమ్రాడ్వంశమునఁ జూడము.

మఱియు శంతనుఁడు రాజ్యాధిపత్యము వహించిన వెంటనె తనతమ్ముఁడగు బాహ్లికునకు బాహ్లిక [బాఖ్] దేశమొసంగెను. తద్రాజ్యాధిపత్యము వహించుటచేతనె గదా యాతని బాహ్లికుండందురు. బాహ్లికుండు నిజపుత్రుండగు సోమదత్తుండును భారతయుద్ధములో తాము దివికేగుదాఁక స్వరాజ్యము పరిపాలించుకొనుచునే యుండిరి, భీష్మునట్టుల బాహ్లికుఁడు రాజ్యము త్యజింపలేదు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

ఆ ర వ ఖ ం డ ము.

సంజయ ధృతరాష్ట్రుల ద్వితీయసమావేశము-పాండవుల పలుకులను దనయభిప్రాయములను జోడించి, పాండవులను, వారికి సాయమొనర్పవచ్చినవారిని, వేర్వేరనెంచి, వారివారి బలాబలముల నిరూపణముసేయుట-పూరుని కాలమునుండియు హస్తి శంతనచిత్రాంగదుల కాలములవఱకునుఁగల రాజ్యాంగపరిస్థితుల విమర్శించుచు, ధృతరాష్ట్రుకాలమునఁగల రాచరికపులోపముల నెత్తిచూపుచు, భీష్ముఁడు చేసిన మహోపన్యాసము- పాండవ కౌరవబలములలోఁ బ్రతిభామహత్త్వముల ననుసరించిన వ్యక్తివిభజనము-భౌతికముగఁ గానవచ్చు మానవశత్రుత్వము-పరస్పరవిరుద్ధ గుణశత్రుత్వము-వీనినిగూర్చిన గుణవిభాగచర్చ-భీష్ముఁడు చూపిన కురుకాలమునాఁటి హస్తిపురరాజ్యవ్యవస్థ-శంతను కాలమునాఁటి సమృద్ధిమ-ధృతరాష్ట్రుకాలమునాఁటి ప్రభుత్వమహత్వపటుత్వము- యుద్ధకాలమునాఁటి రాజ్యవ్యవస్థ-అప్పటిరాజకీయ పరిస్థితులలో శ్రీకృష్ణునిపురస్సరణమునకుఁగల సహజమగు కారణాన్వేషణము-శ్రీకృష్ణుం డంతకు పూర్వమే జరాసంధాదిమహారాజుల వధించుటయందును, గురుపాండవకలహమునందును, దాను సంబంధము గలిగించుకొనుటకుఁగల కారణములు-దుర్యోధను వంశవినిర్మూలనమొనర్ప శకుని నిశ్చయించినాఁడనుటకుఁగల పూర్వకారణవిమర్శ-కర్ణార్జునుల పరాక్రమ విచక్షణలు-పాండవులకు ధరణీభాగమొసంగవలసిన యవసరమునందుఁగల రాజకీయకారణచర్చ-భీష్మద్రోణసంజయవిదురాదుల హితబోధనము-దుర్యో

ధనుని మనోనిశ్చయము-తన్నిశ్చయ కారణాన్వేషణము, సకారణ సమన్వయము, స్వప్రయత్న కారణసమర్థనము-కర్ణభీష్ముల సంభాషణము-భీష్ముఁడు కర్ణుని బాహ్యముగ నీచపఱచుచుఁ బలికినకటూక్తులు కర్ణుని యస్త్రసన్యాసము- కర్ణునిఁగూర్చి భీష్ముని యాంతరంగిక భావము

రాజబంధువు లోకవంకను, అమాత్యవర్గ మొకచాయను, పురోహిత హితజన మొకచక్కిని, సహాయసంపద నోసంగవచ్చిన రాజచక్ర మొకదిక్కునను, బారులుదీర్చియున్న సమయాన, తారాగణపరీవృతుండగు రేఱేనివడువున సత్కురుపతి చెలువొందియుండ సభం బ్రవేశించిన సంజయుండు ధృతరాష్ట్రు సమీపించి తననుఁ దాఁ దెలిపికొని, ఱేనికి మ్రొక్కి యాశీఃపరంపరలొంది, తత్సమీపస్థలంబునఁ గూరుచుండెను.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

అమాత్యులారా, కురువృద్ధులారా, కురుకుమారులారా, మనసంజయుండు పాండవులదండకుం జని, వారిశుభోదర్కంబులం గాంచి వచ్చుట నిపుడీతఁడు మనకు వారింగూర్చి తెలుపఁగలాఁడు. మనము సావధానులమై విందుముగాక!

సంజయుండును లేచి నిలిచి సభవారికి నమస్కారమని సభం గలయంగనుంగొని, యిట్లనియెను—

“మనమహారాజు నన్నాతురమున ధర్మజుపాలికనుప, నేనుపప్లావ్యమున కేగి పాండవ్యులదర్శించితిని. ధర్మపుత్రుండును నన్నెంతేనాదరించి, మీయందఱ సేమమును వేర్వేఱ నడిగి తెలిసికొనియానందమునందెను. కురుకులనాథుండు నాకుఁ గఱపిన తెఱంగున నేకొఱంతయు లేకుండ నేనును బంధుత్వంబునకుం దగినమాట లాడితిని. పిదప నామాట

లకు సార్థకనాముండగుధర్మజుండు పలికినచందంబదెల్ల పరమ ధర్మమార్గంబు ననుసరించి, నీతిపథంబు దప్పకయయుంట, నెవ్వరము మాత్ర మేమని యనఁగలము! ఆపరేంగిత జ్ఞానము, నా లోకజ్ఞానము, నా వినయవివేకజ్ఞానములును మఱే నరేంద్రనందనునందైనఁదిలకింపఁ గలమే!

నే నుపప్లావ్యంబుఁ జేరిన యంతన తొలుదొల్త మాధవు దర్శింప నెంచి, తన్మందిరముంగూర్చి చని నారాక యమ్మహామహు నకుం దెలుప- నా నందనందనునకు మనరాజునెడఁగల ప్రేమయు గౌరవమును నెంతఁగలవో కాని,—తానును, సత్యభామ యును ద్రౌపదియును,నర్జునుండును, రహస్యగోష్ఠీనిరతాత్ములయియుండియు, ప్రద్యుమ్నాది కుమారవర్గమైనఁ దమ్ముఁ జేరని చెందనియట్టిచోటఁ, గాంతాజనమ్ములచేఁదాసేవలుగొనుచు నెంతేనివిలాసమ్మున ప్రమదస్థితి నుండియుఁ, ఫణీహారిచే నాకుఁగబురంపెను. నేనును వినీతవేషుండనై కౌస్తుభలాంఛనుని దర్శింప సమీపించుసరికి నరుం డన్నారాయణుని పాదములొత్తుచుండెను. అదివఱకే ప్రధానవిషయముంగూర్చిచర్చించు కొనుచుండిరోకాని, యాదేవకీనందనుని మోమునఁ జిఱునగవును, ద్రౌపదివదనమునరౌద్రమును, సత్యభామముఖమున నిశ్చితార్థమును, నర్జుననాస్యమున విన్నదనంబునుమాత్రము వెల్లివిరియుచుండెను. చూచినయంతన కృష్ణుఁడెంతయో యానందముతో, ననుఁజేరఁదీసి, మనప్రభుసహితంబుగఁ గురుకుమారవర్గముతో నాగక కురువృద్ధా మాత్యబంధుసుహృజ్జనంబుల సేమమారసి మనకురుపతినెంతేని ప్రస్తు తించి, తా నుపయోగించునట్టి యన్నపానంబులును, దాఁగట్టఁదగిన యమూల్యవస్త్రాదులును, దా ధరించునట్టి యలంకారములును నా కొసంగి, నను నెంతేని సంభావించెను.

[ధృతరాష్ట్రుఁజూచుచు] అంబికేయా, ఇన్ని మర్యాదలును, ఇన్ని గౌరవములును, నీకొనర్చినవిగనేభావించుచు, నీయనుమతి నని

నే ననుభవించితిని.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

సంజయా, నిను సంభావనఁ జేసెననుమాట కేమిగాని, నీపోయిన కర్జ మయ్యర్జునసఖునకు నివేదింపనేలేదు కావలయు?

—సంజయుఁడు—

ననుఁబంపిన కార్యం బా యదుకులభూషణునితో మనవియొనర్చుటయునైనది; నాపలుకులువిని పాండవమధ్యముండలిగి బలుమొగంబు జేసికొని నాపలికిన పలుకుల కుత్తరంబొసంగఁదొడంగినంతన వారిజోదరుం డాతనిఁ దనకనుసన్నల నపవారించుటయునైనది. అందేమియు మఱి మిగులలేదు.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

అంతలువ్వ్రట్టెనేమి? అన్నా, కార్యము మించిరాదుగద! అర్జునుండేమనియె? కృష్ణుం డేమని యపవారించె?

(తనలో) ఈసంజయుఁడు కృష్ణునితోఁ బలుకుచుండఁ బాండవమధ్యముండు చోరఁబడనేల?

(కర్ణునితో రహస్యముగా)

అంగరాజా! వింటివా యర్జునుని త్రుళ్ళిపాటు?

—కర్ణుఁడు—

ఆత్రు ళ్ళిప్పుడడంగునా? ఎన్నియేడు లరణ్యావాసముఁ జేసినను, తిండికెన్ని తిప్పలువడినను, నింకను నాతని మొయివడి సడలలేదు; మేను దొఱంగినఁగదా మెయివడి వీడుట!

—సంజయుఁడు—

కృష్ణుఁడు నాతోననిన పలుకులు వినుము—

"ధృతరాష్ట్రుని నిండుకొలువున నాతని పుత్రగణమును, భీష్మ ద్రోణ కృపాచార్యాదులును, గురుమిత్రబృందంబును వినఁచుండ నీవు పలుకుము"

అని నాకుఁ గట్టడిచేసి ప్రసంచిన పలుకులు:—

'ఏమి కానయియున్నను గాఁవగనుగాని, యుధిష్ఠిరునకు గినుక జనించుట మాత్ర మగ్ని నార్పసమర్థమగు నీళుల నగ్నియుప్పతిల్లుటవంటి దైనది. మఱియాయగ్గిఁ జల్లార్చు పేరికి వశమగును! కావున నీకసైన, నాలస్యమొనర్పక, నేర్పుఁ ద్వరితగతి నమునఁ గార్యములొనర్చికొని, వారివనినదంతయు వారికొసంగి కృతకృత్యులగుట కులమునకు విలయమురానీయకుండుటయ మేలుమాటయగును. కానిచో, నాలుబిడ్డల నేయేవిధాల నాదరింపవలయు నయ్యాయివిషంబుల నావంపమొంపఁజేసియు, సత్పాత్రంబులెఱింగి తమకుఁగల సంపదలెల్ల దానంబుసేసియు, బంధుమిత్రాశ్రితజనంబుల సంతుష్టిపఱచియు, మఱి యీతనువు లుండవుగదా యని, నైళిమ తమ తమ యిచ్ఛానుగుణంబుగ నింద్రియభోగంబుల ననుభవించియు, నెవరెవరి కెట్లుపలయు వట్టులవిహరించియు, మఱియు నడుములఁగించియు, మఱియిటుజూడలే మను నిశ్చయముతో, నఱవేతఁ బ్రాణంబులిడికొని, రణభూమింబడుఁడు. ఇట్టులుపటకా కానోపు నానాఁడు మీకౌరవరాజులందఱునుగలసి విలాసమునబలిసియున్న సమయానఁ బాపము, పాండువిభుకోడలిని మీరందఱును బఱచినపాటున కాలేమ దిక్కులకు బాహువులొడ్డి, యెంతవేడినను మీలోనెవరునుంగూడఁ గరుణింపమి, నాసతీలలామ నిస్పృహఁజెంది, వప్ప్వలనున్న నన్ను-గోవిందుఁడా! కావుమంచు బలవించుట, మఱినేఁ దీర్పఁగఁజాలనిబుణమయి ననువేధించుట, రెండుదోనలునుఁబూని గాండీవ మెక్కుపెట్టి నేటరేపట ననికెత్తివచ్చు కిరీటి తేరుగడుపుచుండ మీరెందుఁబోఁ గలరని యిపుడపుగ నవకాశము చిక్కినది.'

అని ముకుందుం డనెను.

వైచిత్ర్యవీర్యా! అచ్యుతుని యప్పలుకులువినియు, పాండవుల యెత్తివచ్చు సన్నాహములంజూచియు, నీకొడుకుల విడుపోపమియుఁ బట్టుసడలమియుం దెలిసికొనియు, నామదిం దలంకితిని.

(దుర్యోధనుం జూపుచు-సభం దిలకించి)

ఈతండు వారల నెఱుంగఁడు. భీష్మద్రోణులప్రాపును, కర్ణ

గర్వంబును, శకుని దుర్మంత్రంబును, తనయనుజుఁడు దుశ్శాసనుని యవివేకంబును, దనదుర్మానంబును దన్నుఁ గెలిపించునని పొంగరెక్కియున్నాఁడు. ఇట్టిపట్టుల నీతని పట్టుఁడిపించు టెట్టుల?

అని మఱియు సంజయుం డింకేమి చెప్పఁదలంచెనో కాని ధృతరాష్ట్రుం డందుకొని "అర్జునుం డేమనియెనో?" యని యడిగెను.

—సంజయుఁడు— (సాశ్చర్యముగ)

అర్జునుఁడా—ఆతఁడు కనులెఱ్ఱజేసి యిట్లనియెను.

(దుర్యోధను నుపలక్షించుచు) ఈదుర్యోధనుండును, నీతనికి సాయమొనర్ప నెంచివచ్చిన రాజలోకంబును నాలకించుచు నుండ, నిట్టు లనుమనియెను—

"—మే మిన్నిపాట్లు బడియున్నను, మాయన్న పాలిమ్మని యడుగుటయు నా సుయోధనుఁడీకుంటయు, నింకను వటస్థించె నేని, దుర్యోధనుఁ డింతదాఁక మా కొనర్చిన యపకృతులకును, వాకొనినకటూక్తులకును, మెఱుంగువెట్టుటయె యగును. నేనును మాయన్న భీమసేనుండును అమందానందమందునట్లు కార్యవశ తిరిగినదిగదా యని పరితృప్తులమగుదుము. ఇఁకనట్టి పట్టుల మేము నోట ననుటకేమున్నది! మా యిర్వుర నాదుర్యోధనుతోఁ బోరండలకొననిచ్చుకంటెఁ, దన యహింసాధర్మము చివరవఱకును బాలించి, జనక్షయము కాకుండుమార్గముల నెంచి యెంచి, తానును దనతోఁబాటు మేమును పడరానిపాట్లంబడి, యెంత వేచియుండినను మఱి సౌమ్యమునఁ బ్రయోజనములేని యిట్టిసుట్టముల ధార్తరాష్ట్రులను హతాశులనుఁ జేయ సంసిద్ధులమయియున్న మమ్మిఁక మున్పటివలె వారింపక, మాకు ననుజ్ఞయొసంగుట కంటె నలధర్మజునకుమాత్ర మిప్పట్టున నుచితకర్మ మింకేమికలదు? దుర్యోధనుఁడు యుద్ధావని నంపశయ్యపైఁ బన్నుండకున్న మాయన్నయా ధర్మజుఁడు వనవాసమున భూశయ్యంబవళించిన యాయాసము దొలంగఁగలదా? తానుసమయధర్మమునకుంగట్టువడి కౌరవ్యులెంతకాలమునకైనఁగాని నైతికవృత్తింబూని, మా కిడిన యిడుములం గూర్చి బశ్చాత్తప్తులగుదురో కాయని మాధర్మజుం డెంతకాలము సైరణచేసినను, ధార్తరాష్ట్రులుతమతమోవృత్తి నిఁగల్గినమౌర్ఖ్యము వీడమి నింతవట్టునుఁ దనలోన నడంచికొనిన

యుధిష్ఠిరకోపదవానలము శత్రుజనాటవిపైఁబడి దహనమొనర్చుచున్నపుడుగదా, ధర్మపుత్రుని సైరణ నసమర్థతగా నవ్వయించుచుండిన ధృతరాష్ట్రనందనులు యమనందనుని నిజసమర్థత నెఱుంగఁగలుగుట? అంత్యకాలకాలుంబోలె భీమసేనుఁడు గదఁ ద్రిప్పుకొంచు మదించినయేనుంగుల గుముల, హయసందోహముల, రథవ్రాతములఁ బొడిపొడిగాఁ జేయుచున్న సమయానఁగదా, దుర్యోధనుఁడు మాకు భాగంబిచ్చుటకుఁ బరువెత్తివచ్చుట! సాత్యకి నకుల సహదేవాభిమన్యులు శత్రుసైన్యములనెల్లఁ జెల్లాచెదరుగఁ గొట్టి, పేరుగలవారినెల్ల మంటఁగల్పుచుండ మీ కౌరవులు సంధి సేయఁ దలంతురుగాని, యిపుడెట్లగును? అప్రతీపప్రతాపవంతులగు నైదుగురు ద్రౌపదీతనయులును, కొదమసింగములు మదోన్మత్తగజావళిం బొదివిపట్టినరీతి నరాతిబలంబులనెల్ల నెత్తుటినీటఁ దేల్చ, నది చూచికాని మీ రాజుమాయెడ నలుక దీరఁడుగా! తమ చెలులను జుట్టాలను స్వసైన్యంబులుగా బ్రాణాలపైఁ దీపులువిడి, రణావనిం బ్రవర్తిల్ల విరాటపాంచాలుర సేనలయుద్రేకమతిఘోరాకారము దాల్చి, సమరావనిని విహారము సేయుచుంటఁ జూడక కాని, గాంధారీనందనులు వట్టిమాటలకు స్రుక్కుదురనుకొంట వెఱ్ఱితనము కాదె! ఆదిక్కున నున్న శిఖండియు ధృష్టద్యుమ్నుఁడును భీష్మద్రోణులపై గల తమ ప్రాఁబగలఁ దీర్చుకొన వారినెదిరించి, వారిపై కుటుకుటగాంచి గాని మీరూరక రాజ్యమిత్తురే! గాండీవగుణనిక్వాణమునఁ జెవులుచిల్లులుపోవ, శరపరంపరలు గగనవీథిం గప్పుచుండ, ప్రతివీరులశిరములు ఖండఖండములుగ నేల రాల, మీ గజతురగాదిబలంబులెల్ల జర్ఝరితంబులై, యథాయథలైన యవయవములు నేలఁగూల, నెత్తురు, నెనడు, నెమ్ములు, సమరతలమెల్లఁ గ్రమ్మ నంపవానలచే నెత్తురుటేరులు ప్రవహించుచుండ భీభత్సంబుగ గన్పడు సమరాననిం గపిధ్వజమును, ధవళాశ్వములును, శోభిలుచుండ, నొగలపై నచ్యుతుండలర, దేవదత్త ధ్వానంబు నింగిముట్టుచుండఁ దా నెందు దాగుందునన్నను దనకొఱకు వెన్నంటి దశదిశలును బర్వెత్తుచుండెడి మద్దివ్యరథంబవలోకించినఁగాని మాపాలుమాకిచ్చుటం గూర్చి యాలోచింపఁడు రాజరాజు!

పితామహ గురు కృపాచార్యాదులకు మేము మ్రొక్కి మఱియు, మా రాజ్యభాగంబుకై సమరంబు సేయుదుము. కౌరవులపక్షముం బూని, యెవ్వరుమాతో సమరము సేసినను, వారి శస్త్రాస్త్రంబులు, ధర్మముచేఁ బ్రతిహతంబులు కాక తప్పవని తలంతుము.

వనవాసాద్యాయాసంబులు పడిపడి వచ్చి, మాతండ్రిపాలు మాకిమ్మని పోరనున్న మేము వాసుదేవునిముందిడుకొని, మఱియు నడతుముగావున మాకు జయశ్రీ లభియింపక తప్పదు. ఇకనటుకాక యన్యాయంబునకుఁ జొరనొల్లని దేవతలసైతము తమపక్షము చేసికొనివచ్చి మముమార్కొని, ధార్తరాష్ట్రులే మముఁగెల్చిరేని, ధర్మంబుకంటె నధర్మంబె బలవత్తరంబగు కాలంబువచ్చె ననియెద మంతెకాని, మాచేయునది మఱి యిప్పట్టున నకార్యంబని యననోపము. మఱియింకను జాగుపుచుమన్నను సైరఁ యను నది యికలేనేలే దనునంత యైపోవుటను, నేమాత్రము సత్సంప్రదాయికచిహ్నము లున్నను నీవఱకే పశ్చాత్తాప మునయింపవలసిన కాలముగూడఁ గడ తేరుటను, దుస్సంకల్ప మా గాంధారీనందనుల దెస ప్రబలమై యోర్వలేమి ప్రకోపించుటను, మేమిప్పుడేమాత్రమును విలంబముసేయక, యుద్యోగించితిమేని, కర్ణసహితమౌ గాంధారీనందనస్కంధావారములఁ దునిమి, పుడమిగైకొనుటయే, సిద్ధించుట కన్నేని నిమిత్తంబులు దోచుచున్నవి. కావున్న గాండివమెక్కువెట్టకయె గుడుసువడుటయును, బాణంబులు తూణీరంబులనుండి తమయంతటన పై వెడలుటయును, బొర విడిచిన మహానాగంబువోలె, కరవాలంబు తనకుఁదాన యొఱవెలికి నిగుడుటయును, దేవదత్తంబు తనకుఁదాన మ్రోగుటయుఁ దటస్థింపఁజాలవు. పరిసరప్రాంతపరిస్థితులును, వాతావరణస్థితియును, జనసామాన్యపుటభిప్రాయమును, గార్యకారణసమన్వయమును బరికించినచో, సమరమే సర్వవిధముల సంసిద్ధమయియున్నది.

సంజయా, నీవుమరవక యీపలుకులెల్లఁ గురువృద్ధులును, నాచార్యవర్గంబును, విదురాది మంత్రివర్గంబును వినునట్లు కౌరవేంద్రుని నిండుకొలువునఁబలుకుము. పిదప వారేమినిశ్చయించిన నయ్యదియ కాఁగలదని కొంకేమియునులేక, యుచ్చైస్స్వనంబున ధనంజయుండు వలికె."

ధృతరాష్ట్రుం డాపలుకుల కదరిపడి, మనసుకలఁతనొందుటచే నోటమాటలేక మిన్నకుండెను.

సంజయుపలుకులన్నియు వినివిని,

దుర్యోధనుదిక్కు మొగంబయి నిలిచి భీష్ముఁడు—

"సుయోధనా! ఇపుడు బావమఱఁదులును, సారథియు రథి

యును, నగు కృష్ణార్జునులు, వెనుకటికాలపు నరనారాయణులే యనియు, వారిరువురును జీవాత్మపరమాత్మలకుఁగల సంబంధముకలవా రనియుఁ బెద్దలాడుమాటలు నీకుఁ బొచ్చెములై నచ్చవుకావున వాని నటుండనిచ్చి యిటువినుము:—

మన వంశమునకు మూలపురుషుఁడగు కురువునాఁటి కుల గౌరవములును, హస్తినాటి ప్రభుత్వపటుత్వమును, మాతండ్రియగు శంతనుమహారాజుకాలముననే కొంతతగ్గినది. అదిమొదలిప్పటివఱకును మనసామంతులలో నొక్కఁడును హస్తిపురసమ్రాట్పదవి నంగీకరించి నట్టులకానరాదు. వాణిజ్యమందే లక్ష్మివసియించుచుండును. లక్ష్మికి ఆగమన హేతుభూతములై ఆర్యావర్తముననున్న భిన్నభిన్న వణి జ్మార్గములెల్ల మనచిన్నచిన్న రాజ్యముల నుండియే నడచుచు మన స్వాధీనములోనున్నవి. స్వాతంత్ర్యసంస్థాపనమున కా వణిజ్మార్గములు స్వాధీనపఱచికొననెంచి, యేకకార్యార్థులగు కొందఱురాజులు కట్టు కట్టుట తటస్థించినది. ఇది మనసామంతరాజుల ప్రయత్నముల పరిస్థితి.

ఇఁక వణిజ్మార్గములెట్లున్నవో చూచితివా: కళింగమగధచేది సాళ్వశూరసేనదేశములమార్గమున నొకవణిజ్మార్గమును, మగధనుండి ప్రాగ్జ్యోతిషమువఱకు నొకవణిజ్మార్గమును, మనహస్తిరాజ్యమునుండి పాంచాలమార్గమునఁ గాలయవనునిరాజ్యముమీఁదుగాఁ గుశస్థలము వఱకునుగల ప్రదేశములమీఁదుగా నొక వణిజ్మార్గమును, ని ట్లనేక మార్గములు మనసామ్రాజ్యముమీఁదుగనే పోవుచున్నవి. ఇన్నిమార్గ ములను బరిరక్షించుటయు నిరోధించుటయు మన పనియైయున్నది. మాతండ్రిగతించినపిదప మనసామ్రాజ్యమునుఁ బొందుని యనంతరము మతిసమర్థుఁడగునాథుఁడు పరిపాలించుటకాని, శాంతినెలకొల్ప నెంచుట కాని, జరిపియుండమి, నెందఱెందఱురాజులో మన పైఁదిరుగఁబడుటకు సంసిద్ధులగుచున్నారు. అది నీవుగుర్తించి యట్టి ప్రమాదమునుండి,

నినునీవు రక్షణమొనర్చుకొనుటకంటెఁ బాండుపుత్రులపైఁ దాడివెడ లుటయే ప్రపథమ కార్యముగా నెంచుచున్నావు. ఇది యెంతయు శోచనీయము కాదా!

తొలి నీచే భంగపఱుపఁబడి దేశాలంబడి ద్రౌపదీస్వయంవర సమయమున బయల్పడిన పాండవేయులు, పదంపడి కురుసామ్రాజ్యమున కేనాఁటనుండియో ప్రక్కబల్లెమనఁదగిన పాంచాలముతో మైత్రి నెఱపికొనిన నాఁటనె, కురుసామ్రాజ్యపతన హేతువు లేర్పడినవి. ఆ యుదంతమంతయు నీతండ్రికిఁ దెలిపితిని.

కారణాంతరమున నేను రాజ్యముఁ జేకొనమి, నా జనకుని యనంతరము కొలఁదికాలమె రాజ్యమేలిన నాసవతితమ్ములలో జ్యేష్ఠుం డగు చిత్రాంగదుఁడు బాల్యముననే గతించుట నాతని తమ్ముఁడగు విచిత్రవీర్యునకు రాజ్యము సుప్రతిష్ఠితమైనది. ఆతండును నపుత్రకుఁడై దివికేగుట, నాతనిసతులగు అంబికాంబాలికలయందు వ్యాసు కరుణను దేవరన్యాయమున నీతండ్రియుఁ బాండుండును జన్మించిరి. నాతండ్రియగు శంతనుననంతరము, నీతండ్రియుఁ బినతండ్రియు జన్మించువఱకును నేనును, నాసవతితల్లి యగుసత్యవతియు వ్యాసునసుమతిని సామ్రాజ్యరక్షకవర్గముగా నేర్పడి రాజ్యవ్యవహారములు నడిపించితిమి. అట్లగుట నీరాజ్యంపుసంప్రదాయమును, ప్రజల యభిమతములును, సామంతరాజులమంతనములును నేను బూర్తిగ నెఱుఁగుదును. దేవరన్యాయమున వ్యాసుప్రసాదమున జన్మించినవారిలో జ్యేష్ఠుండగు నీతండ్రి జాత్యంధుఁడగుటను రాజ్యపాలన కనర్హుండగుట, సత్యవతియు, అప్పటిపెద్దలును, రాష్ట్రమునంగల సామంతులును నొక సభఁజేసి జాత్యంధుఁడగువాఁడు ధర్మశాస్త్రములు చెప్పినచొప్పున రాజ్యాధిపతి కారాదని తీర్మానించి, దేశకాలపాత్రల ననుసరించి పాండునకే రాజ్యాభిషేక మొనరించి పట్టంబుఁగట్టి యాతనినె చక్రవర్తిగ జేసిరి. విమలచరిత్రుండగు పాండుఁడు తాఁ దఱచుగ

శత్రురాజులనదిమి, కప్పములు గొనుటకు రాష్ట్రమునఁ దిరుగుచుండ వలసియుండుటను, దనయన్నయందలిభక్తి పెంపునను, నీతండ్రి సింహాసనము పైనిడి పోవుచుండెడివాఁడు. అట్లగుట నీతండ్రి సింహాసనము పైఁ గూరుచుండుట తటస్థమైనది. పాండుఁడు తఱచుగ దేశాలంబడి తిరుగుచుండుటను, నేనును విదురుండును నీతిధర్మముల ననుసరించి రాజ్యపాలనవిధుల సక్రమముగ నిర్వర్తించుచు వచ్చితిమి. అనంతరము కొంతకాలమునకుఁ బాండుఁడు గతించుటయు, నాతనిపుత్రులేవురను, నాతనిసతిని మునులు దోడ్కొనివచ్చి నీతండ్రి కప్పగించుటయుఁ బరిపూర్ణముగ నెల్లఱకును దెలియవచ్చుటచే, నయ్యేవురును బాండుపుత్రులుగ నంగీకరింపఁబడుటయు, నీతండ్రి పాండునియందుఁగల యభిమానము పెంపునను, ప్రజల యభీష్టము చొప్పునను, పాండవుల యందు జ్యేష్ఠుండగు ధర్మజునిసత్వవిఖ్యాతికిఁ దోడగు నట్లాతనికి యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకం బొనఁగూర్చుటయుఁ దటస్థించినవి. ఇదియుఁ నప్పటి పెద్దలతీర్మానము ననుసరించియే జరిగినది సుమా!

ఇంకను రాజ్యమునఁ బాండవేయులకు భాగము లేదందువేని, పితృపైతామహంబయిన రాజ్యంబునకు మీయట్లనెవారును అర్హులు గావున, వారల కర్ధరాజ్యంబిచ్చిన నీకును, నీబాంధవులకును లోకంబులకును బ్రియంబగు. అట్లుకానినాఁ డపకీర్తియగు.

దుర్యోధనా, ఇది మీతండ్రితాతల రాజ్యమని నీవెట్లు చూచెదవో, వారును అట్లే వారితండ్రితాతల రాజ్యమని తలంతురు. రాజ్యాభిషిక్తుఁడైన వానిపుత్రులే రాజ్యార్హులు కానియెడల నీకుమాత్రము రాజ్యార్హత యెట్లుకలుగఁగలదు? అజ్యేష్ఠసంతతివారగు పాండవులు రాజ్యానర్హులని యందువేని, యంధునిసంతతివారగు మీరెట్లు రాజ్యార్హులు కాఁగలరు? అట్లగుట నుభయపక్షములవారును రాజ్యానర్హులే యగుచున్నారు. ఆనా డింతదూర మాలోచింపక కాదు మా సవతితల్లి సత్యవతి ధృతరాష్ట్ర పాండుభూపతులలోఁ బాండునకే

యీసకలకౌరవరాజ్యమభిషేకముఁజేయుటయు మీతండ్రిధర్మజునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకముఁజేయుటయును. సంప్రదాయగరిమను పురముననున్న పెద్దలును, మనవంశముననున్న వృద్ధులును, పురోహిత హితామాత్య బృందంబును నెదినిశ్చయింతు రదియె కార్యరూపము నొందుచుండెడిది. అట్టికార్యక్రమమునకు భంగమురానిచ్చుట యక్రమముకాదా? నీవు ధర్మముచేత రాజ్యమునుబొంద నర్హుండనంటివేని, నీవు రాజ్యము నెఱుంగకముందే యౌవరాజ్య పట్టాభిషేకధర్మము చేతఁ బాండవులు రాజ్యమును నీకన్నమున్నె గనే పొందియున్నారు. ఇఁక నెటుజూచినను మిగిలినది నీమేనమామయొక్క దుస్తంత్ర మిళితమా కౌతుకము, నీవంచనయును: ఇంతియేగద! ఇఁకవీనిఫలమో: స్వబంధునాశము, జనవినాశము, స్వవినాశమును!

సుయోధనా! ధర్మరాజాదులయెడనీవుఁజూపోషమిని చారలదవ్వుల కనుపనిచో, బ్రాయోపవిష్టుండ నగుదు నన, నీ నిర్బంధోక్తుల కడలి నీతండ్రి ధర్మజున కర్ధరాజ్యమిచ్చితి ననెను. అట్లనియు నింతవిశాల కురుసామ్రాజ్యమందును వారికొసంగఁదగుతావు వేరొండులేనటుల నెంచియెంచి ఖాండవము నొసంగి వారి నందుండ నియమించెను. అట్లు నియమించుటలో నొక ప్రత్యేకపు దురుద్దేశము మీకు లేకపోలేదు సుమా! అయినను వా రానాఁటనుండి మఱియు మఱియు విజృంభితతేజులై, విశిష్టకృతవీర్యులై నానాఁటను విశ్వ విఖ్యాతులై నెగడుచున్నారనుట నిర్వివాదాంశముకాదా! ఇట్టిపాండవులను మీయండ నుండనీయకుండ దూదవ్వులకుం బనిపి, వారియెడ వంచనలువన్ని వారితోడివైరమున కీయకొనియున్నావు. స్వాతంత్ర్య సంస్థాపనమునకై చిరకాలమునుండి తఱి వేచివేచి యిదియె యదనని పాండవుల యండఁజేరియున్న మనసామంతరాజులతోగూడ నీ విపుడు శత్రుత్వ మభ్యర్థించుచున్నావు. ఇట్లగుట పాండవులను నీవే చేఁజేతుల ద్విగుణీకృతబలసంపన్నులుగ జేయువాఁడ వగుచున్నావు.

మనకుఁ జిరశత్రువులగు పాంచాలురసహాయము పాంచాలీ వివాహానంతరమునను, విరటునిసహాయ్యము నుత్తరావివాహానంతరమునను, పాండవులు పొందియుండుట లోకసంగ్రహవృత్తము నెఱుంగని నీకెట్లు తెలియగలదు! ఇంతతోఁ బాండవపాంచాలము, పాండవపాంచాలమాత్స్యముగా నేర్పడినదికదా! ఇట్టి పరిస్థితులలో నీత్రివర్గసమ్మేళన మిపుడు యదుకులశేఖరుండగు శ్రీకృష్ణుని సాహాయ్యముంగూడ నందుటను బాండవపాంచాలయాదవమాత్స్యముగా మారినది. ఇట్లు ద్వివర్గసమ్మేళనము త్రివర్గసమ్మేళనముగను, ఆత్రివర్గసమ్మేళనమిపుడు చతుర్వర్గసమ్మేళనముగను దేలినదికదా! మఱియు నింతతోనాగక యీచతుర్వర్గసమ్మేళన మిఁక విశ్వైకసమ్మేళనముగా మారిపోవును జుమ! అపుడు నిను దేర్చువా రుండరు!

తన ప్రత్యేక కార్యక్రమమునకు దారులుతీసి, తనబుద్ధికుశలత ప్రబలముగఁజూపినకృష్ణుఁడు పాండవోద్యమరథమునకు సారథియై యున్నాఁడని యెఱుంగకున్నావు.

ఈ పరిస్థితులిట్లుండ యదువృష్ణిభోజాంధకాదుల యాజ్యాల్యమునకుఁ బాటుపడుచుఁ దనకు జ్ఞానమువచ్చినదాదిగ యదువంశోద్ధరణమే ప్రధానకార్యముగఁ దనదృక్పథమున నిడికొని, కంసవధతో నారంభించి, జరాసంధవధతోఁ బరిపక్వతనొందఁజేసి, తనరాజనీతిజ్ఞతచే, లోకహితకార్యములచే, భగవదవతారమునాఁ బఱగుచుఁ దనచింతిత కార్యక్రమమునకుఁ దోడ్పడ్చికొనుచు, భారతభూమి నుండఁదగరని తనకుఁదోఁచినవారిని, దనయుద్యోగమున కంతరాయముఁ గల్పించువారిని, కురుపాండవ కలహమను నెపమున నిర్మూలన మొనర్ప నెంచిన కృష్ణుఁడు ఇపుడు—"జయ మొసంగెద రావోయి" యని యరదంబుపయి నర్జునుం గూరుచుండఁజేసి, తాఁ దేరుగడపుచు సమరావని న్విహారలీలఁదరుగుచు, జరుగుచుండెడి ప్రతిఘట్టమును దన ధర్మసూత్రబలమ్మునఁ బరిరక్షణ మ్మొనర్చుచుఁ గదనరంగమునకు

సూత్రధారియై కార్యకలాపము నడపించుచుండ దైవ పౌరుష ప్రభాసముజ్జ్వలిత పరాక్రముండగు నా విజయుం గన్నెత్తిచూడ నా హరునకైన వశముకాదుసుమ! ఇదికార్య మిదియకార్య మని యైన యోచించుకొనఁజాలని నీవు కర్ణశకునిదుశ్శాసనుల దుర్మంత్ర దుస్తంత్రదుష్కార్యములచే నాడింపఁబడుచుండుకీలుబొమ్మవయితివేగాని, తుదకీముష్కలుని ఆహవరంగంబున వెల్వెలఁబోయి నిలిచియున్న సమయాన నీవుమఱి కానరాకుండ నెందేనిఁ దలఁదాఁచికొనఁ బరువెత్తవలసి వచ్చునేమోయను మాభీతికిమాత్రము తావులేకపోలేదుసుమీ! దుష్టనికృష్టాత్ములగు నీకర్ణాదులు పాండవులఁ బరిభవించుటకును, పాండవులను భండనమున నోడించుటకును నిన్నుఁ బురికొల్పుచుండుటయు, నీచింతిత కార్యముగడదేర్తురని నీవునమ్ముటయుం జూడఁ దుదకు నిన్నే కడతేర్తురేమో యని కురువృద్ధులమగుమేము దుఃఖింపవలసి వచ్చుచున్నది.

కర్ణుఁడు

(భీష్ముని పలుకులకుం గనలి)

గంగానందనా, వయసునవృద్ధుండవును, రాజకుటుంబమునకుఁ బెద్దవును, పాలితపాలకసంబంధమునుఁ రాజభృత్య సంప్రదాయమును బాగుగ గుర్తెఱింగినవాఁడవును నగునీకుంగూడ, రాజునకును బుత్రులకును మనుమలకును రాష్ట్రమునకును, సంప్రీతియు క్షేమమునొనఁగూర్చు తెఱంగున నేఁబలుకుచుఁ బ్రవర్తించుట, భృత్యునకుఁ దగని పనియని దోఁచెనుగా? నే నాతనిమన్ననలకును ననుగ్రహమునకును దగనని నీకుఁదోఁచిన దేకాని, రాజు నన్నింతవానిగఁ జేసియుండుటకుఁ గతంబేమో తెలిసికొనఁజాలక యీ నిండినసభలో నోరికి వచ్చిన ట్లెల్ల నెఱేఁదప్పిన మాటలచే ననుదూరిన నీ కిది సత్సంప్రదాయకపు రాకొమరునకుం దగనిపని యనియైన నెట్లెఱుంగ నగును ?

— భీష్ముఁడు —

(కర్ణునిపలుకులు విని దుర్యోధను నుద్దేశించి) పాండవులలో నొక్క చిఱుతవానినైనఁ బోలం డీకర్ణుఁడు. మదిఁగొంకులేక, పాండవేయుల గెల్తునని పలుకసాహసించు నీ రాధేయురజ్జులు, తులువలు మాత్రమె వినఁగుతూహలపడుదురు.

[కొలువుఁ గలయం జూచి]

సర్వసుగుణాఢ్యులును, బలవంతులును, పలుకుఁబడి నెనలేని వారలునగు పాండుసుతులమగఁటిమి కీసూతపుత్రుఁడె తగినయెదిరి యని పొరపడి పాండుపుత్రుల నీసుయోధనుఁడు విరోధముంగొని యవమానించెను. పాండుపుత్రులపై నీతనికిఁ జిన్ననాఁటనుండియు మాత్సర్యము పెరుగుచున్నను, సూతసుతుని కానిమాటలును, ఉల్లికుట్టుపలుకులును లేవేని, ఈసుయోధనుని మాత్సర్యమీతని సజీవునిగ దహింపఁగలదే కాని, యింతింతదుస్సాహసపుఁ గార్యము లొనర్పఁజేయఁ గలుగునా? పాండుతనయులలో నొక్కొక్కరుండె యనేకవిధయుద్ధములం జయంబులఁగొని చేవలుదేరి, యుక్కెక్కి యున్నారు. పసులమందల మరల్చుకొని పోవుసమయాన (కర్ణునిఁ జూపుచు) నర్జునుం డీకర్ణునితమ్ముని గూలనేసినపు డీతండట లేనని యనఁగలఁడా ?

(కర్ణునుద్దేశించి ధృతరాష్ట్రునితో)

దుర్యోధనునకు మేలొనఁగూర్తునని బాసఁజేసి ధైర్యముఁ గొలిపిన యీరాధేయుఁడు గోగ్రహణమున నర్జునుండాగ్రహంబున మనమూకలనెల్లఁ జిందరవందరఁ జేసినపుడును, మమ్మందఱ మూర్ఛితులఁజేసి వీరివీరి శిరోవేష్టంబులనెల్లఁ దెగఁగోసికొని యర్జునుం డేగునపుడును, ఏమిసేయఁగలిగె? తానపుడట లేఁడో! ఎందేనిఁ దిరుగాడుచుండెనో! అర్జునిచే మూర్ఛితుఁడై యుండెనో! వేయేల? పలుకులువేరు—పనులువేరు!

ఆంబికేయా, ఘోషయాత్రకను వంకను మన సుయోధనుని గొంచుఁబోవునపుడు వలదువల దని యెన్నివిధాల మొఱవెట్టినను వినక, నీకొడుకీ రాధేయునిరజ్జులువిని, పోయి, తుదకటగంధర్వులచేతఁ జిక్కి పొక్కి 'వెక్కిరింపఁబోయి వెల్లకిలఁబడి' ప్రాణము ల్వాయునంత యయినపిదప నాభీమార్జునులేకద మనసుయోధనుని రక్షించిరి? అపుడీ యంగరా జేమయ్యెనో!

వేయేల! వైచిత్రవీర్యా, తాను పోటరినని, యర్జునునకుఁ దానే సరియని, తగిన మెదిరినని, దుర్యోధనునిచే ననిచేయింపనున్న యీ సూతజునిచే, భ్రమచే, మనగాంధారీనందనుండె మోసగిలుటకాక, భరతవంశపు బ్రతుకెల్ల నీసూతసుతుని వశమైనది. ఈతఁడెట్టుద్రిప్పిన నటుదిరిగెడిగతి పట్టిన దీధార్తరాష్ట్రకులమునకు! తన దుర్మానమే ప్రధానముగఁ జేసికొని వివేకవిహీనుండయి, నీతివిరహితములగు నీ రాధేయుని పలుకులె హితము లనుకొని లోకసంగ్రహవృత్తి నెఱుంగక, అనికనితత్తఱపడుచుండినయీదుర్యోధనునకుఁ బ్రతీకారము లేని పశ్చాత్తాపమునకు సైతము సమయములేకుండఁబోవు పరిస్థితు లమరునేమోయనిమాయట్టివారు దలంకుటకన్న వేఱేమిచేయఁగలరు?

[కర్ణు నుపలక్షించుచు] ఈదుర్జాతుండు కార్యాకార్యము లెఱుంగక, గమ్యాగమ్యములు గమనింపక, నీచకులోత్పన్నుండగుట సంత్సంప్రదాయదూరుండై, రాజభక్తి యనుమిషచే దుర్యోధనునకు నచ్చిన యిచ్చకములేప్రధానములనుకొని, నీతివిరహితుఁడై తనకర్జును దెసఁగల ప్రత్యేకపుటీర్ష్యను దీర్చుకొనుటకుఁ, దనపగ సాధించుకొనుటకు, నోరికివచ్చినట్లెల్లఁ బేలుచుండ, (దుర్యోధను నీక్షించుచు) ఔననుకొనుచు పీనికారుల నీసుయోధనుండు గైకొని వినుచుండును. భరతకులమునకంతకును సుడిపట్టినది. రాజులకు నీచసంపర్కము కలిగినపు డింతకన్న నేమి కాఁగలదు? ఇందులకు దుఃఖించుచుమే మూరకుండవలసినదేనా! ఔరా, కాలమహిమ!

— ద్రోణుఁడు —

(దుర్యోధనునీక్షించుచు) సర్వకురుకుమార వర్గంబునకుం గూడ మేరువుపూనయట్టి గంగాసుతుండిపుడు పలికినదెల్ల నీ సేమము గోరియు, భరతవంశమును వినాశమునుండి తొలఁగఁజేయ నభిమతించియుఁగదా! దేశకాలపరిస్థితుల ననుసరించియు, నీ పరిసర ప్రాంతముల రాజకీయపరిస్థితులఁ బరిశీలించియుఁ గురుకులమిన్నాళ్ళయిఁక గల కాలమంతయు మనుటనభిలషించి పలికినపలుకులు విన ననునంత పంతము నీకుఁగలుగుట కురుకులాన కంతకును నంతమున దీర రానివంతఁ దెచ్చిపెట్టుటకేయగును. రాజకీయవాతావరణమిపుడు మనము కయ్యమునకుఁ దగమనుచున్నది. సంజయునితో నర్జునుం డపుడెంతాడెనో యంతయుఁజేయునంతటి దిట్టరియని మనకుఁదోపఁ జేయ సమర్థంబులగు ఘట్టంబులెన్ని లేవు! ఒక్కమాటయోచింపుము. ఎవరుమాత్రము బాణతూణీరములను బట్టలేదు? ఎవరుమాత్రము జయములఁ బడయలేదు? కాని, విజయుండను నామధేయమొక్క యర్జునకుమాత్రమే రాఁగతంబేమని యోచింప వలదా?

(ధృతరాష్ట్రి నుద్దేశించి)

మనవారందఱును నడిపించిన యుద్ధములెన్ని లేవు? ఓటమి సమకూడని పోటొక్కటియైన మనవారికిఁ జిక్కలేదని యనఁగలమా? ఇఁక నటు అర్జునుం డలంతుమన్న, నాతఁడోడినవార్త నేయెడనైన నెన్నఁగలమా! వేయేల? అర్జును నిర్జించువాని నొక్కని మనవీటనెకా దీపదునాలుగుభువనములం దేకడనయినంగాని జూపఁగలమా? విజయు విజయముంగూర్చియు, రాధేయునోటమింగూర్చియు సందియమువీడియుండుము. ఇఁక మఱి చెప్పటకేమున్నది?

ఇటుల భీష్మద్రోణు లిరువురును దుర్యోధనునితోఁ గొంతతడవును, దుర్యోధను నుద్దేశించిధృతరాష్ట్రునితోఁగొంతతడవునుహితోప దేశపూర్ణ సంభాషణముల్ జేయుచునే యుండిరి. కాని, వీరి హితోప

దేశంబుల నేమాత్రమును గైకొనకయే పాండవులవార్తలనడుగుటకుం బూనిన ధృతరాష్ట్రుండు సంజయుం బిలిచి, "సంజయా, మనకు సమకూడిన సహాయసంపత్తి విని నీతో యుధిష్ఠిరుం డేమనియెను? తన భ్రాతృపుత్రాదులలో నెవ్వ రాతనియాజ్ఞ ననువర్తింతురు? మనవారి వలనకె వారికొనర్చిన నికృతిం జేసి, చేసినదాని కీసువడెడు నవ్వారి కెవ్వారు శాంతితత్వమును బోధించుచుందురు? అటుకాదేని బాండవేయుల కోపాగ్ని కింధనసంపాదన మెవ్వరొనర్చుచుందురు? వారు మనపైఁ గవియుటే తటస్థించెనేని ధృష్టద్యుమ్నుంగొని రారుకద! మనపై ధర్మనందనుండెత్తివచ్చినచో నెవరినిదోడ్కొని రాఁగలఁడు?"

ధృతరాష్ట్రుండట్లు ప్రశ్నించుచుండ సంజయుఁడు ప్రాస్పడి మూర్ఛిల్లెను.

——:(o):——

విష్కంభము

— సభలోగుసగుసలు —

"ఔరా! యెంతమాహాత్మ్యము! అంతయు వినియు సంజయు నెట్టిపశ్నము లడుగుచున్నాఁడీ కురువిభుఁడు!"

"కొడుకును దండ్రియు నొక్కరూపయగుట వస్తుతత్వములో భేదము లేదు; భిన్న భిన్న ముఖములు మాత్రమెయగును. తండ్రి కపటియగుట బయల్పడఁడు. కొడుకు దుర్మానియు దురహంకారియు నగుట బయల్పడును. ఇదియే భేదము."

"ఏది యెట్లయినను, మనమందఱమును బ్రాణాలపై నీకఁ దీపులువీడవలసినదే గద! ఏమో, యేమాత్రమైనను బౌర్వాపర్యవిచారణసేయునేమో యీపెద రాజని మన మనుకొనియుంటిమి. అట్లనుకొనుట మన పొరపాటేయగును. ఇప్పటికే

మన చూచినవారిలో నింతమూర్ఖతవహించిన రాజు నెఱుంగము. చెట్టుచచ్చుకాలానఁ గుక్కమూతిపిందెలు పుట్టుననునట్లు నీనాటికి శంతనువంశమున నిట్టి తండ్రికొడుకులు పొడమిరి. హితము చెప్పువారి నోటిచేటే కాని, కార్యమేమున్నది?”

“సంభవించిన దేశారిష్టమును, కానయియున్న జనక్షయమును, దొలఁగింపఁ గల మహామహిమాన్వితుఁడౌ నొక్క మహాపురుషుఁడీ సమయానఁ బొడమినఁ గాక పరిస్థితులు మాఱుటో, మానుటో, జరుగఁజాలదు.”

“ఏమీ, అట్లనుటేమి? ఇపుడీరంగమున జరుగుచున్నదంతయు, భగవంతుని సంకల్పమే యయినచో, మూర్తీభవించిన మాత్సర్యదేవతయే ప్రధానపాత్రధారిణియై ప్రవర్తిల్లఁగలదు; అటుగాక, దౌర్భాగ్యవృక్షజాతవిషఫలంబులఁ దెగఁగోయు సంకల్పమె భగవంతునిదైనచో, నింతతో నీకౌరవశాఖ నంతరింపఁజేయఁగల కార్యకలాపంబిట్టె పన్నఁబడి శీఘ్రముగనె ఫలోన్ముఖము కాఁగలదు. కావున నీశ్వరసంకల్పముననే యింతదనుక నంతయు జరిగెననియుఁ నిఁక ముందుజరుగ నయియున్నదనియు నని మనము సమన్వయించుకొనినచో, మఱి మనోవిచారమునకును బాహ్యక్లేశములకును దావులేదే.

“మనము ప్రమాణము చెప్పలేక యీశ్వరసంకల్పమని యనుటయె కాని, ధార్తరాష్ట్రులలో నింతింత విద్ద్వారముల నా యీశ్వరుండు సంకల్పించుటేల? మఱి యిపుడు వాని నడుప నీవిశ్వప్రయత్నములేల? ఇదియా భగవంతుని విలాసము! చేయుటయును జెఱచుటయునా? ఏమి విలాసము! విలపింపఁదగిన విలాసము!!”

“ఇపుడు మన కీశ్వరవిలాసముఁ గూర్చి యీతగవేల? అదిగో ధృతరాష్ట్రుఁ డడిగిన ప్రశ్నములకు బ్రత్యుత్తరంబొసంగఁజాలక సంజయుఁడు మూర్ఛిల్లినాఁడు.”

“ఆమూర్ఛిల్లుటకుఁ గారణమేమి? ఒకరడిగిన ప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరంబొసంగఁ జాలనివాఁడు మూర్ఛిల్లునా?”

“అడిగిన ప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగఁజాలమి కాదా మూర్ఛిల్లుటకు గారణము. తానంతదూరము పాండవబలముఁ దెలియఁబఱచినను, దనకొడుకు పట్లనున్న లోపము లుగ్గడించినను, రాజకీయపరిస్థితుల ననుసరించి పాండవులతోడి ఖండనమెంతయును గండమె యగునని తెలియఁజేసినను, నింకను ధృత

రాష్ట్రుఁడు వాయోడక, పాండవబలనిశ్చయవిశేషాదులంగూర్చియడుగుచున్నాఁడే యనియు, ధృతరాష్ట్రు హృదయ పరిమాణమును, హృద్భావనైర్మల్యపరిణామమును సంజయుండు తెలిసికొని గుండియ లవియ విపణ్ణుఁడై, యుల్లమున నొల్లవోయి మూర్ఛిల్లెంగాని, యాతండడిగిన ప్రశ్నమునకుఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగఁజాలక కాదు. అంబికేయుండడిగిన ప్రశ్నయందలి భావమును, దత్సంకల్పమును సంజయుని మూర్ఛ వోఁజేయకేమి!

"సంజయునిమూర్ఛకేమికాని—చూచితివా, సభనున్నవారందఱు నేమనుకొనుచున్నారో! ఈసంజయుఁడు తనరాయబార నివేదన మా ధర్మజామాత్రుల నెఱపునపు డేపర్యవసాన మొనఁగూర్చునోకాని, ధర్మజుసందేశ మీధార్తరాష్ట్రుల సమక్షమున నీసంజయుండు తెలుపుటలో మాత్రము తేలిన యితర పర్యవసానములలో ముఖ్యమైనది వీరికి సాయమొనర్ప నెంచి వచ్చిన రాజలోకమునకుఁ బాండవులదెసఁ గనికరమును, వారిపరాక్రమము వలనిభయమును జనింపఁజేయుట. ఈతఁడెంత దూరము ప్రసంగము చేసినను, పాండవులఁ గొండాడుటయును ధార్తరాష్ట్రులఁ దెగడుటయును జేయుచున్నాఁడు.

మన మాటలకేమికాని, అదిగో సంజయుఁడు లేచి నిలిచి వేఁడినిట్టూర్పు పుచ్చి సాశ్చర్యముగఁ జూచుచున్నాఁడు."

అని సభలో నున్నవారు తమలోఁ దామనుకొనిరి.

—సంజయుఁడు—

[వేఁడి నిట్టూర్పు విడిచి తనలో]

అక్కటా! ఈతఁడెంత మూర్ఖుడు! ఎంత తెలియఁజెప్పినను, 'ధర్మజుండెవరిని తోడుసేసికొని, మనపైకెత్తి రాగలఁడనియడుగుచున్నాఁడు! ఇంతమాత్రమెఱుంగఁజాలని వాని కేమిచెప్పిన నేమిలాభము! వయోవృద్ధుండయి లోకపుఁదెన్నెఱింగిన యీతఁడేఁ యిట్లనిన, నిఁక నీతని పుత్రులమాటఁ దలంపనేల? వీరి యవివేకమును, మూర్ఖ్యమును, నహంకారమును రానయియున్న విప్లవమునకుఁగతంబులగుచున్నవని దుఃఖించుటకన్న మముబోంట్ల కింకేమికలదు! దేశకాలపాత్రంబుల నెఱుంగక, పట్టువిడుపులు లేక ప్రవర్తించునీతని నవివేకిగా నెఱింగి—"అయ్యో"యని, "మా పెద్దరాజును, జిన్న

రాజును, నెంతటి యవివేకు" లని జాలిఁదలఁచుచుండుటయా, దుర్మానమునంగలిగిన యహంకారమును, బుత్రవ్యామోహమును, రాజ్యలుబ్ధతయునంగలిసి, యింతలు చేయుచున్నవిగా యని ప్రతీకారముఁజేయబూనుటయా? హితబోధఁజేసి యీతని మూర్ఖత్వము మాన్పఁబ్రయత్నించుటయా? అట్లయ్యును శాపమా యుధిష్ఠిరుం డింత కాలము సైరణసైయుటయేకాక, మాటిమాటికిని, యుద్ధసన్నద్ధులగుచున్న తనతమ్ముల నెంతేని, నడిమిపట్టుచున్నాఁడు. మఱియు నాధర్మపుత్రు సైరణయునిఁకివిపోయినది. ఇఁక నాతఁడేమి యొనర్చినను సమంజసమేకానోపు. కురువిభుఁ డడిగినయర్థమదెట్టిది యైనను బ్రత్యుత్తరమొసంగక తప్పదుకదా!''

అని తనమనమునఁ దర్కించుకొని, తుదను ధృతరాష్ట్రు నుపలక్షించుచు సంజయుం డిట్లనియెను.

—సంజయుఁడు—

రాజకంఠీరవా, ధర్మజుఁడుసంధియేకావలెనని కోరుచున్నాఁడు. ఆతనితండ్రికి రాఁదగిన సగంబును నీవొసంగఁ గోరుచున్నాఁడు. అది కాదందువేని, రాజసూయంబునఁ దాఁగొనితెచ్చిన భాగంబయిన నీ వొసంగఁదగు ననుచున్నాఁడు. అదియు నిదియుఁ గాదందువేని, వారి కైదుగురకును, జుట్టాలకును దినిమనఁదగినంతదియగు నైదూళుల పట్టునైన నిమ్మని కడు వేఁడుచున్నాఁడు.

ఇందేమియు నెఱపఁజాలమని మీరనసాహసించినచో, ధర్మజుండింకఁ జేయునదిలేదని యెంచి, మన పదునొకండక్షౌహిణులను లక్ష్యముఁజేయక సమరము నెఱపిసైనను నేలనేలు తలంపొంది యున్నాఁడు. వారియయ్య సగమో, వారి రాజసూయపుఁ బుడమియో, మీరీయక తప్పినపుడుగాని ముందఱ సంగరముఁ జేయ నొల్లఁడు. పాండవ శిబిరమునఁ జేరినయందఱును అట్లేయభిప్రాయము నొందియున్నారు. ఇందేమి తప్పు గలదు?

ఇఁక నీవడిగిన ప్రశ్నలఁ దలంచినచో నన్నియును భిన్న రూపముల నొందియున్నను, నేకముఖము నే పొందియున్నవి. నీవెఱుఁ

గని వారెవ్వరటఁగలరని చెప్పఁగలను? మనవలె వారెక్కడినుండియో పెక్కండ్రసాయము వేడి, తోడ్కొని రానక్కరలేదు. ధర్మజు నను జన్మలే చాలు మనలోనున్న పెద్దలఁ గడ తేర్చుటకు! అయినను కోరితివి కావున నా కనినకొలంది నీకుఁ దెలియఁబలికెద వినుము.

బక జట హిడింబాద్యసురుల యసువులఁ దా నొక్కండె హలనేసి, కీచకుఁ జంపి, గంధర్వునిఁ బీచమడంచి, ఘోషయాత్రా తరుణమున మానముఁ గోల్పోయి గంధర్వులచేఁ బ్రాణంబులఁ బాయనుండిన మన దుర్యోధనుని నరసి రక్షించి, నీకు పుత్రభిక్షఁ బెట్టిన భీమసేనుని గొనిరాకమానునా ధర్మజుఁడు!

అల ఫాలాక్షుని చెక్కటికయ్యంబున గడగడలాడఁ జేసి, యాతని మెప్పు లందిన ఘనుండును, మనకు దుర్జయులగు పాంచాలుర పీచమడంచి ద్రుపదు నోడించి పట్టి కట్టితెచ్చి గురుకట్నముగా నొసంగి మనకర్ణునిఁ గడ తేర్ప జననమందిన ఫల్గుణుని గొనిరా మఱచునా యమనందనుండు!

కొదమసింగంబులం బోలు నకులసహదేవులు మన బలంబులం జుట్టినచో మన మెందుఁబోఁగలమని కవల వెంటనిడుకొని రాక యేమరునా ధర్మసుతుఁడు!

ఉక్కుముక్కలవంటి యల ద్రౌపదేయులను, వజ్రపుందునకబోలు సుభద్రాతనయుని మన కురుకుమార వర్గముపాలింటికిఁ దోడ్చుకొని యిచ్చఁజూపా యయ్యుధిష్ఠిరుండు.

వృష్ణికుమారవీరులలో నుత్తమోత్తముండును శ్రీకృష్ణుని తమ్ముండును శత్రువనదవానలుండును నగు సాత్యకిని ఆధర్మజుండేలఁ దోడ్కొనిరాకుండును?

ఇకఁ బాండవులకు సాయమొనర్ప వచ్చినవారిని, ధర్మజుఁడు దోడ్కొని రాఁగలిగినవారిని, వేర్వేఱ వర్ణించి చెప్పుటకంటె, నీవు కురుసమ్రాట్టువగుట కెవరెవరంగీకరింపకున్నారో వారెల్లఱును నీకుఁ దెలిసినవారే. కాని, నీకు పరాకుఁదెల్ప నుడువుచున్నాను వినుము.

ఉజ్జ్వలశౌర్యధైర్యాన్వితుఁడగు పాంచాలభూనాథుని, మహావిక్రమ యశుండగు మత్స్యవిభుని, ప్రతాపోన్నతులగు సేవుర కేకయపతులను, మగధసామ్రాజ్య

ధురంధురుండగు సహదేవుని, జయత్సేన నాథుని, వీరవరుండగు ధృష్టకేతుని, వృష భుని, చేకితానుని, శైబ్యనృపాలుని, వారివారి భ్రాతృ సుత బంధు మిత్రగణంబుల తోడ, సైన్యంబులతోడ మనపైదర్మజుం డెత్తి రాఁగలఁడు.

వీరిలో, పాండుపుత్రులదుస్థితికి వగంగుంది యొజిపినమునఁబులతో వారివారి ప్రాఁబగలఁ దీర్చుకొన నెంచినవారు కాక, పెరవారు లేరే! ఇదివఱకు భీమసేనుఁడే మహాబలశాలియని మన మనుకొనుచుంటిమి. కాని యాతని సూనుఁడు ఘటో త్కచుఁడు తండ్రియంతయు నయి, మనలో నేరికిని లేని మాయాబలంబుల నసమాన ప్రజ్ఞావంతుండగుటను తండ్రినిమించిన కుమారుండు. తూర్పుననున్న రాజులును, ఉత్తరముననున్న త్రివిష్టపాధిపతులును, మనపైఁ దొలినుండియు రోషముగలిగి యున్న వారగుటను తమతమసేనలతో నగ్గైనను బిడికిలింతు మనియును, మన నెత్తు రోట నెదు రీదుదు మనియును ముందున కురుకుచున్నారు. ఇంతటిం దోడ్కొని రాక మానునా యాపాండుని యగ్రనందనుఁడు !

వీరింతటను నీవు కురుసామ్రాజ్య సింహాసనాభిషిక్తుఁడ వగుట కేవగించుచున్న వారేసుమా!

మఱొక్కమాట: ఇందఱు నరనాథుల వెంటనిడుకొని రాఁగల పాండుని యగ్రనందనుఁడు, పదునాలుగు భువనముల దన యఱచేత నిడికొని, యిట్టె త్రిప్పఁజాలు దాఱుమాఱొనర్చు మంత్ర రక్షణ కళాకౌశలమున ననుపమానధీమంతుండగు దేవకికొడుకుం దోడ్కొని మనపైకెత్తి రాకమానునా?

అని సంజయుం డూరకుండెను.

— ధృతరాష్ట్రుఁడు —

సంజయా, నీవిపుడు చెప్పినదంతయు నిక్కవము. నీ నుడివిన వారందఱును ప్రబలబలవంతులె యగుదురు; కానిబలప్రమాణముఁలఁ బరికించినచో, వారందఱు నొకయెత్తును, భీమసేనుండొక్కరుండ యొక్కయెత్తును. ఆభీముఁడు తలఁపునకు వచ్చినపుడెల్లమనమున నెన

లేని భీతికలుగుచుండును. ఆతఁడుతలఁపునకు వచ్చినవేళఁ గంటికినిదుర రాదు. పగళ్ల నన్నము నోటికిఁబోదు. ఆతని మార్కొనంజాలునట్టి మొనగాఁడీ మొనలేఁడు. ఆతఁడచ్చపుఁగిన్కతో నెత్తినగద నిక్కముగఁ గాలదండమై విలసిల్లుచుండును. మన కురుకదంబములో నాతఁడు తనగదాదండముతో విహరించెనేని, మదమాతంగము సరసీరుహసమన్వితంబగు కొలనింజొచ్చి, తామరతూండ్లఁగూఁకటి వ్రేళ్లతో నుల్చినరీతి, కురువంశాంకురమైన మిగులనీకుండఁ బెకలించి వైచునుగదా యనునడలు గలుగుచుండును. కురువీరాధివీరు లీమాత్ర మెఱుంగలేకున్నారు. చిన్నటనాఁటనుండియు భీముఁడు నామాటవినఁడు; ననుసరకుసేయఁడు. నాశిక్షఁ బెఱుఁగలేదు. వానితో విరోధపడియు, వానిచేఁ బీడవడియు, నింకను వానిపైఁ గసిదీర్చికొన నెంచుట మానరైరి. ఇంతవైరమునకును నిదియకదా కారణము! సమరావని నాతని దేవదానవులైన నెదుర్కొనఁ జాలరు. ఇఁక నాతని భుజాబలము నెన్నుదుమన్న, కౌరవసామ్రాజ్యమున కెదిరిగ స్థాపించెనా తనసామ్రాజ్యమని యనిపించుకొనిన యామగధ సామ్రాజ్యాధినాథుండగు జరాసంధు నెదుర్కొని యొక్కరుండెకదా యాతని నంత మొందించెను! నిబ్బరమైనకోపముతో, ముడివడినకన్బొమలతో, రౌద్రరసావిస్ఫూర్తి నెగురుచుండిన భుజాగ్రములతో, నా కెదురెవ్వరను శౌర్యస్ఫూర్తితో శోభిలుచు, గదాదండము నెత్తి, సమరావని విహారముసేయు నాభీమసేనుంజూచి, కురుసేనలెల్ల యథయథలై పాఱుచుండుటయే, జాత్యంధుండనగు నాకుంగూడఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్టులయి నా గుండియలఁబగులఁజేయుచుండును. ప్రళయకాల సముద్రముభంగి పొంగి పొరలివచ్చు నాభీమవీరవిహార సముద్రముఁగడవనీఁదఁ దలంపునొందుట వృథయని మందులగు మనవారు తలంపఁజాలకుండుట కేమందును!

సంజయా! నీ యెదుట నాధనంజయుం డెంతాడెనో,

యంతయుఁ జేయఁగలండు. రిత్తలు పలుకుట సుయోధనుని యిష్టమంత్రికివలె ఫల్గుణున కభిమతము కాదు. అక్కజమైనది కేశవుని తేజము. దానినాసింపకయే దనంతదానొక్కండ వైరిసేనలఁ కొడ్డినమంట యగువాఁడర్జునుండు. నుతికెక్కి వెలింగినది గాండీవము. ఇట్లొక్కెడనగూడిన ప్రతాపమూర్తుల మహోగ్రపు వేడిమికోర్వవచ్చునే! విజయుచే నిర్జింపఁబడినవారె మనవారిలోఁ గలరుగాని, యల యర్జునుని నిర్జించిన వాఁడొక్కండును మనసేనం గాదు సరి కదా, మఱి యెచ్చటంగూడ నిప్పటికి గానరాఁడు.

సంజయా, భీమార్జునుల బలాబలంబులు భీష్మద్రోణు లెఱింగినంతకంటె నితరు లెవ రెఱుంగఁగలరు? గురుగాంగేయులకు ధార్తరాష్ట్రులును, పాండవులును, నొక్కరూపయగు శిష్యబృందంబును, బంధుకదంబంబును నగుట, వారికీ రెండు కుటుంబంబులును సామాన్యంబులయ్యును, వారు 'మనలనంటియుంట' యను తప్పిదమునకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త 'మెఱిఁగి యెఱిఁగి మనకొఱకుఁ బాండవులతోఁ బోరఁదలపడుటే' కదా! ఇంతమాత్రపుఁ గారణమునఁ గురుభీష్ముల కింతవలసెనే! విధివశంబున నేనును, నాసుతుల నొప్పింపను, శాసింపను, జేయఁజాలకున్నాను.

ధర్మజునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకమొనర్చిన నాఁటికంటె, అనంతర మర్ధరాజ్యమున నాతని నభిషిక్తుం జేసిన నాఁటికంటె, అర్ధరాజ్యంబిది యని ఖాండవంబొసంగి దవ్వులకనుపక తప్పనినాఁటికంటె, జూదమున దుర్యోధనునిమిత్తము సౌబలుఁ డోడింప ధరణియు రాజ్యమును బాండవులు గోల్పోయినపిదప ద్రోవదికి వరముల మూలమున ధర్మజుం డెప్పటి యట్లనుభవించు కొఱకు, వారిరాజ్యసంపద వారికొసంగిననాటికంటె, నానాఁటికి నాకు ముదిమి కతంబున, మనోదార్ఢ్యము సడలి, వాక్పటిమ తగ్గి, హృదయదౌర్బల్య మధికమగుట నిపుడేమియుఁ జేయంజాలకున్నాను. విదురుండా నాఁడా ద్యూ

తారంభమున నేమనిమె నంతయుఁ బాటిలుచున్నది. ఆతఁ డప్పుడు చాటి చెప్పినచొప్పునఁ గురుజాతికిఁ జేటొదవుట జూదముతోడన బుట్టె. భీష్ముండెంత చెప్పినను వినక యీ సౌబలుం జేరఁదీయుటయు, ద్రోణుండెంతవలదన్నను నాకర్ణిం దరిజేర్చుటయు, నీ యవినీతుండు మానఁడయ్యె. వానివంశమంతయు మనసుయోధనుండంత మొందించిన పిదప నీక నీ సౌబలుఁడు మనవంశము మాత్రి మంతరించు పన్నాగముల నొనర్పఁ దలంపఁడా! అవియెంతమాయదారిపాచికలో కాని, నిర్జీవ పదార్థము లయ్యును, 'సౌబలుం డెంత సెప్పిన నంతియ చేయుచుండుట యీ పాచికల కెతగును. ఆ పాచికల యందును సౌబలుని హృదయమందును గలట్టి మాయాబలసాంకర్య మదెట్టిదో కాని యద్దానింగనుఁగొన నెంచినవారిలో నేరికిని ఇప్పటికిని హృద్గోచరమయినది కాదు. 'సౌబలుం జేరఁదీయుటయు, నాతని మంత్రాంగమును విశ్వసించుటయు, మన భారతవంశమున కె కళంక మాపాదించుట యగును—' అని మనశాంతనవుండు తఱచుగ నాతోననుచుండుట మాత్రము సత్యము. ఏదియెట్లున్నను, మా భరతవంశంపుఁ బ్రదుకు కర్ణసౌబలులపాలఁబడియెఁగా యని మాత్రము నేను దుఃఖించుటే కాక యియ్యెలఁగలకాలమంతయు జనులాడుకొనక మానరు. ఏమికానయియున్నదో కాని, యీ గాంగేయుండును కుంభసంభవుండును ఎంత వాకు్రిచ్చిరో, యంతయు సంభవమె యగుచున్నది. పాండవులపై ధ్వజమెత్తవలదని, లౌకికముగను, పారలౌకికముగను, బాంధవపరముగను, రాజనీతిపరముగను, నీతిపరముగను, భూతదయాపరముగనుంగూడ నెవరెన్నివిధాల బోధించినను జెవినిడక యీ మందబుద్ధి (సుయోధనుండదవుచు) లోభోపహతుండయి, ప్రజ్వలితదురభిలాషంబున నింతలు సేయుచున్నాఁడు.

— విదురుఁడు —

అంబికేయా, నీ విపుడు నుడివినయట్లు విధివశంబునఁ బుత్ర

వ్యామోహదోషంబు కతంబున నీ వలచిన పుత్రుని నింకను మందబుద్ధి యనియనుచున్నావు. తండ్రియనఁదగినపాటి మాటయె యంటివి. కాని నీవుగాక యితరులెవరును నీతని మందబుద్ధి యనరు. రజస్తమో గుణముల సాంకర్యముచే నుద్భవించిన పకార్ష్యమని లోకులందురు. నీ వనిన మందబుద్ధి లేక బుద్ధిమాంద్య మొరులను బాధించు దో మాత్సర్యమనియు, నహంకారమనియు నందురు. అంతియ కాని నీ కొడుకును మందబుద్ధియని నీ వనినంత మాత్రమున నాతని యందున్నదోషము లేశమును తగ్గఁబాఁదు.

ఱేఁడు-

సంజయా! పుత్రప్రేమచే నే నేమనినను, వ్యక్తిసంబంధమగు ప్రకృతిగుణాన్వేషణ మొనర్చు నీ వేమనినను దుర్యోధనుమూలమునఁ గౌరవము సడలిపోవుటె కాక, మావంశమునకుఁ గడవరాని యవస్థ మాత్రిము వచ్చినది. ఇంకేమి చేయఁగలను? ఎందుఁ బోఁగలను? ఇంకెందుదాఁగుదును? ఏవిధముననైనను భీమార్జునులఁ దప్పించు కొందమన్న, వారి తమ్ములును నట్టివార కదా: ఇంకేది తెన్ను? పాంచాలురును, తదవనీశుండగు ద్రుపదుండును అంతకంటెను బలవంతులు. సద్వినయమును, వివేకమును, ప్రశాంతతయు, లౌకిక పారలౌకికోన్మేషములు శీలముగాఁగల యయ్యుధిష్ఠిరుం డెక్కడెక్కడి వారలనుంగూడఁ దనవశము జేసికొని, బంధు సుహృజ్జనంబుల నిట్టె చేరఁదీసికొని మనపైనెత్తివచ్చు. మనమాతని నాక్రమింపఁ దలంచుట మంటనార్చు ప్రయత్నమున మిడుతలా యగ్నిందూకుటయెయగును. పాండవులతోడి భండనం బెల్లవిధంబులఁ గులక్షయ కారణంబగుట నిశ్చయము. శాంతింబొందిన యునికియె యెల్లవిధంబుల మేలని యెంచుదుము. మన కుట్రల కది యొప్పిద మయ్యేనేని, బాండవుల నిటకిపుడే రప్పించి, యందుకుఁ దగిన ప్రయత్నంబులు సేయుదము.

—సంజయుఁడు—

"దేవా, నీవిపుడు తలంచినదియె యుత్తమమార్గము. ఆ నాఁడు నీ వుపేక్ష సేయకుంటివేని, యింతలు పుట్టియుండకపోవును. ఇంతింతలయ్యును, వారింకను, నీకు లోఁబడియే యుందురు. వారికిఁ దిన నింతయన్న మిడిన నీవెట్లనిన నట్లె సేయుదురు. వారు ధార్తరాష్ట్ర వంశవినాశమునోల్లరు. ఇంతకును వారిది వారికొసంగుటకు మనకేమి కష ్టము? మఱియు వారు తుదిజూదమున వారి సంపదాధిజ్యము లోడలేదే! దిక్కులం బట్టిపోలేదే! మనయానతినేకద, మన నియమించిన కాలపరిమితినేకద, పాపమువారలరణ్యావాసమును, గూఢచర్యయును సక్రమంబుగ సమయంబున నెఱపి మరలివచ్చికదా, తమరాజ్యము తమ కిమ్మని యనుచున్నారు. వారడవులకేగునాఁడు, వారురాజ్యము మన కప్పగించి యుండకపోయినను, తమ యధికారబలంబుకతంబుననకదా, వారి సంపదాధిజ్యంబులు దుర్యోధనాదికురుకుమారవర్గము స్వాధీన పఱచుకొనుట జరిగినది. వారడవులనున్న కాలాన నెంతెంతలగు పీడల నైన, మనవలనఁబడియు, నోర్చియుఁ బ్రత్యపకృతిం దలంపక తుదకు గంధర్వనిర్మితంబైన చెఱనున్న మనవారాజును బంధవిముక్తుంజేసి తన్మానప్రాణంబులు వారు రక్షింపలేదే! పాప మట్టి పాండవుల రావించి సంభావనసేయరాదే! మీరటుల వారిని రావించినను వారలుక వీడరని తలఁచెదే! నీమాటకు మిగులనాడుదురనుకొనెదే! ఏదీ-పిలువఁ బంపుము: చూత మేమగునో!"

నాఁడు భీష్మాదుల మాటలువిని రాజ్యమొసంగినయట్లు నేఁడు సంజయుని బెదరింపుమాటలకుఁ జెదరి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవుల కర్ధరాజ్యమిచ్చివేయునను భీతిచేఁగావలయు దుర్యోధనుఁడు [తత్తర పాటుతో] "సంజయా! చాలదూరము నుడువితివి. కాని, యడవులను, గొండలనుబట్టి మహాపదనొంది, మనచే నెన్నోవిధముల వంచింపఁ బడి, యసమర్థులయి, మనల నేనాఁడును నెదిరింపలేక యూరును

చేరును లేక, యెండో పడియున్న వారి నిపుడు కృష్ణుఁడు సమకూర్చి, కొండకోయవారల నందఱిఁ బోగుచేసి—వీరే వీరపురుషులో పాండవు—లనినంతమాత్రమున మే మడలుగొందుమె? ఏమి, సంజయా నీ పిచ్చితనము!" అనియనెను.

(ధృతరాష్ట్రినుద్దేశించి మరల దుర్యోధనుఁడు)

ఏదోయొక సహాయసంపదచే వారిందనుక నిలిచియున్నారే కాని, యరణ్యావాసమున సంఘటిలిన యాపదల కీవలికే సమయుట యో, లేక యజ్ఞాతంబుననైన నెఱుంగంబడుటయో నైయుండెడిని కదా! మఱియు గోగ్రహణఘట్టమున మన భీష్ముడడ్డుపడి యసంబద్ధ మగు నొకకాలమానమునుదీసిచూపి వారి మానముగాపాడకున్న చో వారు మరల మరల నరణ్యాజ్ఞాతవాసములు చేయుచు నింక నల్లే జీవితకాలమంతయుఁ గడపవలసినవార లేకద! ఇంతదూరము కార్య కలాపము నడచియుండునా? ఇంతకును వారొకరిఁ గెలువ జన్మింపలేదు. గెలువఁబడుటయే వారిధర్మము. నాయనా! నీ వింత భయమందనక్క ఱలేదు. మముఁ గెల్చుట వారి కలవికానిపని. మాపరాక్రమము నీవలు సుఁగాఁదలంచుటయే నీకింతవగపునకుఁగతంబు. భృగురాముని గెల్చిన పోటుమానిసియగు భీష్ము నెఱుంగవె! ఈతనిపేరు విన్నమాత్రాన పోటరి యనువాఁడెల్ల బాఱుచుండ, నిఁక నీపాండుపుత్రులన నీతని కొక్క లెక్కయగునె? అపరిమిత బలాఢ్యులును, సంగరకేళీనిపుణు లును, అజేయులును, అయోనిజులునునగు గురుకృపాద్యాచార్య వర్గము వారచ్చముగఁ గినిసిరయేని హరుఁడైన వారి నెదుర్కొనఁ గలాఁడె! ఈశ్వర వరప్రసాదజుఁడగు నశ్వత్థామ మనపక్షమున నుండ మన మని కడలనేల? ఇంద్రుకన్న మిన్నయనందగువాఁడును, సహజ కుండలమండితుండును, శౌర్యధైర్యశీలుండును, అసమాన బాహుబ లుండునునగు, కర్ణుండుమనపక్షముననున్నాఁడు. ఈతనికిఁగుదురగు నెదిరి నొక్కని నాధర్మపుత్రుపాలఁజూపఁగలమే! తన నిర్వక్రవిక్రమమునకుఁ

దోడుగ, నీకర్ణదానశౌచాది కళ్యాణగుణములు నెంతుమేని, మహేంద్రుండు తన యర్థాంగి కొఱకై తని నర్థింపఁ దన సహజకుండలము లొసంగిననాఁడు "దానసంపాదితకీర్తిధాముఁడు కర్ణుం" డనిలోకము తెలియఁగకపోలేదే! వీరలేకాక బాహ్లీకసోమదత్తాదులకుఁదోడు, మన తోఁబాటు సుఖదుఃఖములు సమానముగ ననుభవింప నెంచి వచ్చిన తక్కుటి రాజలోకంబుగూడ నగ్నినైన నుఱుకఁదలంచియు సంద్రానైనఁ బడఁదలంచియు వేచియున్నది.

—సంజయుఁడు—

(తనలో) అయ్యో, రానున్న చెడు గెంతపంపమున నీతనినోట నిటు లక్షీలములు వచించుచున్నది! అగ్నినైనఁ బిడికిలింతమని పాండవు లువ్విళులూరుచుండ, వీరలగ్ని నుఱుక సంసిద్ధులయియున్నారట! తుద కగ్గిలోనుఱుకుటయే యగునేమో పాప మీకౌరవులకు!

అనుకొనుచు సుయోధనుపలుకులు వినుచునేయుండెను.

—దుర్యోధనుఁడు—

ఇఁకనాపాండవులకు మనకంటెఁ బ్రజానురాగంబుగలదంటేని మనకుఁ బదునొకండును, వారికి నేడును నక్షౌహిణులు సమకూడుటయే, నీమానసమునను న్నయనుమానమును బాపగలదు. ఇట్లయ్యు మాకు సాయమొనర్ప నెంచివచ్చిన వారందఱును, మమువీడిపోయినపుడు, మాబలంబులన్నియు విచ్చిపోయినపుడు, మనవారందఱుం గలసి, వారికె గెలుపొసంగినయపుడు, ప్రారబ్ధకాలం బిట్టిదియ యనుకొనవలసినదేకాని, మా కితరలోపములవలన నట్టులయ్యె ననుకొనఁదగదు. అంతియకాని, పాండవులను మాతో సమానులుగ నెంచి యాదరించుటకాని, వారితోడన గలసినయునికికాని, వారికి వెఱచి యేమే నొసంగుటకాని, వారి నెఱిఁగి యొఱిఁగి పాఱుటకాని, చేయం జాలము. సమరంబ సర్వవిధముల కార్యనిశ్చయము. ఇఁక నా నిశ్చ

యమొ, యలవాసుదేవు నిశ్చయమొ, జరిగితీరవలె. రాచకులము లోఁ దలవంపుఁదెచ్చు పాలుపంపక మెక్కడిధర్మమిది నాయనా! జ్యేష్ఠానుక్రమంబగు రాజ్యం బవిభాజ్యంబుగద యనియైనం దలంపవేమి! వేయేల, యింతయైనపిదప నిపుడు పాలొసంగుట మన కెంతయు ధృతిచేటుగాక మఱేమగును? తుదకు ధార్తరాష్ట్రులు ధృతిదూలి, పాండవులం బిలిచి, పాలిచ్చి వారి యిచ్చకముంగోరి, వారికినచ్చిన తెఱంగున గార్యగతిం ద్రిప్పుకొనిరని లోకమువారలు మము నోనాడుట నీకుమాత్రి మహయశస్సను దేకమానునా? ఇంతయైనఁ దలంపవా? నాయనా నీవు నను నొప్పించి యొప్పింపను, బ్రతిమాలి నను మఱి మాలునట్లొనరింపను, నివియెల్ల నీకొడుకులఁచావునకును, జేటునకును, సహియింపజాలకయ యగుఁగాక కాని, యీరీతి నోరువిడిచి నీవు చెప్పుట నెవరు వినిన నేవపడుదురుకదా! వి న్నేమనఁగలను? మానధనుఁడనగు నేనెట్లు క్రిందు కాఁగలను?

ఇఁక నీకున్నభయమెల్ల భీమసేనుని గదావిహారమున కేకద! గదావిహారమున నీమూఁడులోకముల నాకీడు లేఁడని నీకెఱుక లేమినింతలు వాటిలుచున్నవి. ఎప్పుడైననాభీమునితో గదాయుద్ధముఁగోరకునా యను వేదనంబొదలుచుండు, నాకింత కాలానకుఁ వనకుఁదాసమకూడిన యీ గదాకదనమున వజ్రప్రహారమున నింద్రుండు గుబ్బలిని కుంభినిం గూలునట్లు భీముంగూలనేసినఁగదా నాజన్మమునకు సార్థకత! పాండవ సేనలకెల్ల నాతఁడెకదా మొనగాఁడు! అట్టిమాతఁ డేవడుటతటస్థించనేని మఱివారిసేన నని మొననిల్చి పోరునల్పఁగల మగటిమి గలాడింకొకఁడేడీ? పాపమాధర్మజుఁ డైదూళ్ళులనైననీఁగోరుచు మనకు వార్తనంపుటకుఁ గతంబైన దీవెఱవేకద! ఇఁక నర్జునుఁడు లేఁడాయని యందువేమో; నాగదాప్రహారమునకు భీముంగూర్చి యెదురుసూచుచుండు నా వలెనే, భృగురాము కరుణనువడసిన యేకవీరాస్త్రశక్తి కెపుడు బలివెట్టుదునాయని యర్జునుకొఱ కెదురుతెన్నులు చూచుచుండు

కర్ణుఁడు లేఁడా! ఇంతమాత్రానికే యింతవంత యేల? నీకొడుకు లోక శ్లోకశ్లై జగంబుల నెల్లం జయింపంగల జగజ్జెట్లు. అట్లగువీరందఱు నొక్కమొగంబయి త్రోచికొని నడచిరేని, ఒక్కఫల్గుణునే కాదు, ఒక్కభీమునే కాదు, కౌంతేయులనెల్లర నొక్కయెత్తున నైచికొన నోపుదురు. ఇక మా సైన్యంబన సారమ్ములప్రోవు. వారి సైన్యంబన నిస్సారంపుఁదావు. ఇట్లెన్ని వితముల నీయెక్కువతక్కువ లెంచి చూచినను వారు మముఁ గెలువ నలవి కాదనుటయే నిశ్చయమగుచున్నది. ఇది యిట్లుండ, మాకు నలవికానిపని యొక్కటి లేకపోలేదు. అది నీ వగవు నుడుపంజాలకుండుటయె. మము మిగులుపని యింకొకటి లేదు. నాయనా, యిఁక నీవు ధైర్యము పూని, మాకు జయంబె కోరుచు, నందులకు వలయు ప్రసంగంబుల నుండుటదక్క నింకేదియు వలదు."

ఇంతదూరము తనతండ్రితో స్వవిషయముం గూర్చి ప్రశంసించియుఁ బరవిషయముం గూర్చి ప్రసంగించియు నంతతోఁ దనివి దీరకయ కావలయు, దుర్యోధనుఁడు, సంజయుదిక్కు మొగంబయి "సంజయా, ధర్మనందనుం డెక్కడెక్కడి కొండకోయ జాతులవారి నెల్లఁ బ్రోవుసేసికొని, యేమిసేయ నాలోచించుచున్నాఁడు?" అనియడిగెను.

-సంజయుఁడు—

ధర్మజుఁడా! హేతువాదమునఁగాని, భీతివలనఁగాని, లోభముచేతఁగాని, రోషవశమునఁగాని, సత్యమును ధర్మమును విడువజాలని ధర్మభృద్వరిష్ఠుండగు ధర్మసుతుఁడు యుద్ధము జీవహింసాకరమగుటఁ మనవంచన కార్యము లెంతదూరము నడువనీయవలె, మనగర్వము నెంతకాలము చెల్లనీయవలె, నంతదూరమును, అంతకాలమును, నడువనిచ్చియుఁ జెల్లనిచ్చియుఁ జూచి, యిట్లెంతకాలమూరకున్నను ప్రయోజనము లేదనియెంచియు, సంగరముకాని తెఱవున మరి కార్యము

చక్కఁబడదని తుట్టతుదకు స్థిరపఱచినాఁడు ఆతనితమ్ములొక పెండ్లికిఁ బోయెడువారింబోలియున్నారు. ఇఁక నందున్న నాయకులమాటఁ దలంతుమన్న—నింకెన్నఁడోకదా, మాచేతుల తీఁటఁబుచ్చుట—యని యున్నవారు. ఆచుఱు కింకేరియందును గానరాదు. అర్జునుని పాశుపతాది దివ్యాస్త్రములపెంపును భీముగదసొంపును నింపునింపుచుండ, వానిని నమ్మి, యక్కడి వారందఱును ముసురు గవిసినట్లయి, యెల్లపుడును, గయ్యమునకై కాలు ద్రవ్వుచున్నారు.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

సంజయా, మన దిక్కునంగల బలుమానిసు లెవ్వరికింగూడ నసాధ్యులును, నజేయులునుగదా! వీరినందఱను సాధించు మార్గము వా రూహించిరే?

—సంజయుఁడు—(తనలో)

అన్నా! ఈధృతరాష్ట్రుఁడింకను జయమొందఁగల యట్టులే తలంచుచు "పాండవపక్షమునను న్నవారు మనబలంబులఁదలంచిరే" యని యడుగుచున్నాఁడు. ఇంత లోభగుణప్రధాను నిప్పటి కింకొకనిఁజూచి యెఱుంగను. నిజపక్షముననున్న వీరుల గొండాడుచుఁ దనకొడుకు బలికిన పలుకులనెల్ల వినివిని నమ్మి, తనవారజేయులనియు, నసాధ్యులనియు, నిర్ధారణమొనర్చికొని, యట్టివారిని సాధించునట్టి మార్గము పాండవులూహించిరేయని యడుగుచున్నాఁడు. ఆశాపాశము లెంతబలవత్తరములైనవి! ఇంతకును ధృతరాష్ట్రుని సంశయముంబాపుకొఱకును, ఇటఁజేరి యున్నవారినందఱ నాహవప్రయత్నపరాఙ్ముఖులుగ నొనర్పను, నాకుఁదోచినరీతి నీతనికి జెప్పిచూచెదఁగాక!

(ప్రకాశముగా)

అంబికేయా! "ప్రథమమున దానిని నిర్ణయించుకొనియే కార్యక్రమమున కుపక్రమించి యున్నా"మని వారనిరి.

మనము వారికిఁ బాలియమి, మనశాంతనవుండు వారి శిఖండి పాలనియు, మనద్రోణుఁడు వారి ధృష్టద్యుమ్ను పాలనియు మన

రారాజును దమ్ములెల్లరును వారి భీముపాలనియుఁ, గురుకుమార వర్గమంతయు వారియభిమన్యుపాలనియు, మనయశ్వత్థామకర్ణులును ఇతరులచేఁ దెగని తక్కిన దండిమగలందఱును, వారిసవ్యసాచి పాలనియు, మనకృతవర్మ వారిసాత్యకిపాలనియు, మన సోమదత్తుఁడు వారి చేకితానుని పాలనియు, మనశకుని వారి నకులుపాలనియు, మన యులూకాది సుతులందఱును వారి సహదేవుని పాలనియు, నిట్లు మన వారి నందఱు వారివారి వంతుల వరుసను బంచికొని మిక్కుటమగా వేడ్కతోనున్నారు.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

(సాశ్చర్యంబుగ) అట్లయిన నికఁ ధర్మజుండు సేయున దేమున్నది?

—సంజయుఁడు—

ఏమున్న దా—శల్యసంహారము!

ఈమాటయును అక్కడఁ బడకపోలేదుసుమా! అపుడక్కడికొందఱు 'ధర్మనందననకు శల్యుండొక లెక్కయా' యనిరి. ఆపలుకులకు ఆహా! ధర్మజుండు-అనిర్గర్వచూడామణి-మనమున నైన నుబ్బక, శల్యుని శౌర్య ధైర్య సాహసాది వీరజనోచిత గుణగణము నభివర్ణించి, చెప్పి మఱియు "శల్యుంబొడుచుట సామాన్యంబుగా దది హృదయశల్యంబును నెమకఁబోవుటవంటిది" యనికూడ నొక్కిచెప్పి మద్రేశునకు నమస్కరించెను.

వైచిత్రవీర్యా! చూచితె, ధర్మజుని యౌదార్యము! తుదకుఁ దనపైకెత్తివచ్చువారిని మాత్రమేకాక తా నెదుర్పఁబోవువారినైనను అగౌరవముగ జూడఁజాలని యౌదార్యవంతుం డగుటనెకదా మన మిపు డూహింపఁజాలని తెన్నున జయలక్ష్మి తనకుఁదానుగాఁబోయి యాతనినే వరించునని దలంచుటకుఁ గారణం బగుచున్నది! వారికి దోడ్డొసంగవచ్చిన రాజులందఱును, వారివారియెదుట మనలో నెవ్వరెవ్వరు వడిన వారివారి నక్కడక్కడనె మడియింతు మని యు

న్నారు. చిచ్చొడింగట్టుకొనియోర్చి అసిధారావ్రత మిన్నియేడులు వారు నడపినను, మీహృదయములు మృదలత వడయమిం దామ పోరొనర్చినను, జరుగనైయున్న యీలమున నౌచితి తప్పినను, ధర్మచ్యుతి లేదనిగూడ వారలు నిర్ణయించిరి.

ఇఁక నీవును నీకొడుకుగమియుఁ గర్ణసౌబలులును ఏది నిర్ణయింతురో యయ్యదియె యూర్జితంబగు కార్యంబగును.

ఇంచుకతడవు నీరవుఁడై వేడినిట్టూర్పువిడిచి, ధృతరాష్ట్రుఁడు "సంజయా! ఇఁక నాకొడుకులకు బ్రదుకుఁ దెఱ వెక్కడ? ఏమియుం దోఁపకున్న దే: ఇపు డిటఁగూడియున్న వారందఱును, నీ విపుడెన్నిన యచ్చటి వీరానీకము నోర్వవచ్చునే! అది వట్టిమాట. అటు యుధిష్ఠిరుని రాజుంజేయ హరి సమకట్టియుండ, దానిని మన సుయోధనుండు సరకుసేయకుండుట తన బ్రదుకును దుఃఖభాజనమ్ముగఁ జేసికొనుటయ కాదే! ఈ కురువంశమున కెకాక, నిరపరాధులగు నీ కూడియున్న రాచవారికింగూడ గాల మాసన్నమగుట, వీరిని వారింప నాకెట్లు సాధ్యమగును! ఇఁక వగపుఁదక్క గుండెఱాయి చేసికొని రానున్న ముప్పున కెదురుసూచుచు నూరకుండవలసిన దేకదా!

—దుర్యోధనుఁడు—

నాయనా! యేమి నీ వెఱ్ఱితనము! మేమును ధర్మజాదులు నొక్కశిక్షుంబెరిగి పెద్దవారమయి యుండ మాపై నెత్తివచ్చు పాండవులె జయమందుదు రనునొక్కనిశ్చయం బది యెక్కడ! ఇంతకును నీ మనోదౌర్బల్యమే కారణము.

(అని సంజయుదిక్కు మొగంబయి)

సంజయా, నీనోట నేమాట బయలువడినను, నయ్యది వారిని, వారివారిని వర్ణనసేయుటయె యగుచున్నది. కాని మమ్మును మా వారిని వలంపనైన నొల్లకున్నావు; ఈ రాజ్యలక్ష్మి వారిని సంపూర్ణముగ శాశ్వతముగఁ బాయను, దృఢముగ సోత్సాహముగ మముఁ

జేరను, విధిసృజియించియే యుంచుట సిద్ధము. దీనిని మాన్పను మార్పను, నెవ్వనికిని వశముకానిపని.

[కను లెఱ్ఱఁజేసి దుర్యోధనుఁడు సంజయుదిక్కు సూచుచుండెను.]

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

నాకొడు కున్మత్తప్రలాపంబు లాడుచున్నాఁడు. సత్యధర్మ నయ పరాక్రమసహాయ సంపన్నులౌ పాండవులను భండనంబున మడియింపఁ దనకగునని తలంచుట తన యహంకారమునకుఁ బ్రధానచిహ్నము. తానొక తెన్నునఁ బ్రబలబలుండై యుంగుంగాక కాని, పెనఁకువ యెల్లని మేలగునె!

సంజయా! ఇంకను నాకొక్క సంశయమున్నది.

—ఇపు డీయాహవమునకుఁబురికొల్పుచు మామాట యట వచ్చినపుడెల్ల నుల్లికుట్టు మాటలచే వారల నుడికించుచుఁ బాండవులకు ధైర్యముగొలుపు వా రెవ రచ్చటఁగలరు?—

—సంజయుఁడు—

ఆంబికేయా, పాండవసాహసాగ్నికి ధృష్టద్యుమ్నాజ్యమె సహాయము. మఱేమికావలయు? కౌరవసేనాసముద్రంబునకుఁ దానొక చెలియలికట్టయై నిలతునని, వారికిఁ జేయూతనొసంగె.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు— (అధైర్యముతో)

కుమారా! నీకును, నీపరిజనమునకును, మనధరణిలో సగము చాలు; తక్కినసగమును ధర్మనందనునకొసంగి నెమ్మదిగ బ్రదుకుట కంటెఁ గురుసంతతికి శాంతిమార్గము మఱిలేదు.

సుయోధనా, మది నరమరలేక పలికెదవినుము. ఇపుడీ యుద్ధము నాకెకాదు. మనపెద్దల కెవ్వరికిని నుచితముగఁ దోఁపలేదు. ఇంతియకాక గురుగాంగేయాదులు తెంపునఁ బోరికింజొరరు. కావున నీ పోర గెలుపొందుట మనకుఁ బొందని కత యగునోకా యని తోఁచెడిని. తనకుఁ బ్రత్యేకవైరియగు నర్జునుపైఁ బగసాధించుకొను

టకుఁ గర్ణుండును, పాండవవంశము నిరంకురము సేయఁగృతనిశ్చయుండయి తద్విధాన మలజూదమునాఁటనే తనపాచికలతో నుపక్రమించిన శకునియుండును, సంఘనియమముల నైనఁ బాటింపనొల్లని మూర్ఖ చిత్తుండును దుండరియునగు దుశ్శాసనుండును, నీ కెందాఁక మంత్రాం గము సేయుచుందురో యందాఁక మనకు కులక్షయముతప్ప నిఁక నే యొకటి యెటులఁ జరుగఁగలదు? భీష్మాదులు మనసిచ్చి యనిచేయం జొచ్చువారు కారుసుమీ!

—దుర్యోధనుఁడు—

భీష్మద్రోణులు యుద్ధమెల్ల రనికదా యంటివి. కాని వారి సాయముననె జయశ్రీ గొనిరాఁగలను. కర్ణశకుని దుశ్శాసనులు నీ కంతచుల్కనగఁదోఁచినను, వారే ప్రధానులు. వీరునాయండనుండ, నాకార్యదశ మఱితిరుగదు. నాయనా, నన్నింకను మోమోటమి పెట్టకు. దాయాదికమేల, వాఁడిసూది మొనమోపినయంత నేలనైన నేను వారికీయఁజాలను.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—

సుయోధనా! నీకిపుడు నాపలుకులంత పథ్యములు కాఁజాలవు. నాకు వయోధికత కతమునఁ బుత్రవ్యామోహ మెంత యధికమగు చున్నదో, నీకు నహమికకతాన మూర్ఖ్యము నంతవిజృంభించుటఁ బాండవేయుల కేమియునీయ ననుచున్నావు. నావార్ధక్యమును, దన్మూలమున నాకుఁగలిగిన మానవసహజ హృదయదౌర్బల్యమును, నీవు స్వపక్షబలముగా నెన్నుకొనుచున్నావు; కానివజ్రాఘాతంబువలనఁ గొండలు పిండియగునటుల భీమగదాదండ ప్రహారంబువలన నీ సేనయు, నేనుంగుల గములును, నేలఁగూలఁ దద్రక్తధారలు సెలయేటికాలువలై పారుచున్నపుడుగాని, నామాటలు దలఁపునకు రాజాలవు. విజయుని బాణపరంపరలచే సైనికులెల్లరు నేలఁగూల, సమరావని ఘోరవన ప్రదేశముం దలపించుచుండు సమయానఁగాని నాసూక్తులయౌచితి

గ్రహియింపఁజాలవు. వేయేల! పాండవస్కంధావారమును, దనమంత్రరక్షణ కళాకౌశలమునఁ గాపాడుచు, కౌరవసేనలనెల్లఁ బుడమింబడఁజేయుచుఁ గృష్ణుండతి సమ్మోదంబునఁ బాండవులయెడఁ బరమాప్తుండయి ప్రవర్తించుచుండ, నీవుద్రోవయుఁదెన్నును గానలేక, యాకసముదెసం జూచునపుడు కాక యంతముజూచినంతఁగాని పరితృప్తిం జెందని మూర్ఖుంబోలె, నీవు మతిమంతుండవుకాఁజాలవు.

ధృతరాష్ట్రుం డిట్లుపన్యసించుచుండ, దుర్యోధనుండు మార్మొగము వెట్టుకొని నిలిచియుండెను.

—ధృతరాష్ట్రుఁడు—(తనలో)

నేనింతఁదలంచుచుంటినేకాని, యేమో, నాకొడుకులె జయమందుదురేమో! జయాపజయంబులు దైవాధీనంబు లందురే! కాని, జయశ్రీకాంతుండగు నా శ్రీకృష్ణుఁడే యాదిక్కుననుంట మాజయమునుగూర్చి సందియమునకుఁగారణమగుచున్నది. 'నిరస్త్రపాణినైయుందు'నని యర్జునసుయోధనులతో ననియె నాయదు శేఖరుండని యెంతుమన్నను, ధర్మసూక్ష్మాన్వేషియగు నైతికుఁడుగదాయని కుంవవలసి వచ్చుచున్నదికాని, కానిచో, నాకొడుకుసున్నతికిని, ఆతని చతురంగబలసమ్మేళనమునకును వెఱచి వానినోరులు కన్నెత్తిచూడనైనఁ జాలుదురే! బలరామునొద్ద గదారహస్యము నెఱింగిన మాసుయోధనుతో సరిగదా గదాకదనము; భీముఁడీతనితోఁదులయగునా? సుయోధను ధనమెల్లఁ గదయేగద! కర్ణుఁడార్జించిన యేకవీరాస్త్రప్రదీప్తి కాయర్జునుండు నిలువఁగలఁడా! ఇట్లు భీమార్జును లిరువురును నిర్జింపఁబడిరేని, యిఁకపాండుపుత్రులఁగలవీరుఁడేఁడీ! పాండవుల పంచగ్రామసంధి వార్త కిదియేగద కారణము! ఇకమిగిలినది ధర్మజునికోపదవానలము. అది తొలుత నేమియు లేనటులనేయుండి, యంతయు సైరణయే యని స్థూలదృష్టికిఁ దోఁపఁజేయుచున్నను, తుదకేమిగాఁబరిణమించునోయనుజంకుమాత్రము సూక్ష్మదృష్టికి సదాకలిగించుచునేయుండును. ఏదియెట్లున్నను పాండవులశక్తి దైవశక్తిగానెఱుంగకతప్పదు. మనవారిది కేవలము మానుషశక్తి.

(ప్రకాశముగా) సంజయా! ఏకాలమందైనను మానవశక్తికి దైవశక్తిలోఁబడియెనే!

అనిరుద్ధుఁడు దనచేతం దడవుచు:—

పుత్రకా, అగ్నిదేవు నుపాసించి కేతుస్ఫురణాదికంబులగు సంగరపరికరంబులనర్జునుండు వరంబులుగాఁగొనియున్నాఁడు. ఇంతియ కాదు; ధర్మదేవతయు వసుదేవుండును వాసవుండును ఆశ్వినేయులును పాండురాజుతోడిరాజులును వారికొకకీడునుం బొరయకుండఁగాపాడుచుందురు. కావున భీష్మద్రోణప్రముఖులకునైనఁ బాండవులం బరిభవింపరాదు. ఇది తథ్యము. దైవబలసంపన్నులగు పాండవులననిం గెలుచుట యసాధ్యము.—అని యుచ్చైస్స్వరంబునఁబలికి మిన్నకుండెను.

—దుర్యోధనుఁడు— —

నాయనా, పెద్దవాఁడవగు నీతోనేనేమిచెప్పఁగలను! దేవతలు వారికే సాయము సేయువారనియు, మాకు సాయముకారనియు ననుచుంటివికదా! రాగద్వేషావేశమున పక్షపాతవృత్తినొందిన వా రేటి దేవతలు? అట్లగుట దేవతలుకానివారిసహాయము మాకును వారికిని సమానమెయగును. కావున దైవసహాయము, విధివిధానము, మొదలగు నీముసలితనంపుఁబిచ్చి పలుకుల కేమిలే !

పిచ్చిపెఁజిగివచ్చు కార్చిచ్చునార్పను, బాషాణవర్షంబు వాపను, మహాసముద్రముపై నీళులనభిమంత్రించి తత్ప్రదేశము భూభాగముగమార్చిదానిపై సేనను నడిపింపను,వలసినచోట నభిమంత్రించి జలంబులనుత్పన్నంబగునట్లొనర్పను, నానాక్రూరసత్వసంరంభంబుల నిట్టెస్తంభనంబొనర్పను మిత్రశత్రు విషయంబులైన శుభాశుభంబులు వలయుభంగి నావహింపను, నే నేర్తు. నానావిధకార్యసిద్ధిప్రదంబులగు మంత్రాద్యనుష్ఠానంబుల సకలవిధదేవతల నారాధించియున్ననాకుంబోలె వారికిని మహామహిమంబులె కలవేని, వారన్నియేఁడు లడవులఁ గడునిడుమలు వడనేల? ఇంతమాత్రమూహింపవా; ఇంతయేల! పిపీలకాదిబ్రహ్మపర్యంతముంగల జగదీశుని యనంతలీలా

విశేషంబులు మొదలు పాటకజనముల సమక్షంబున నెఱపు మాంత్రికుని కనికట్టువిద్దెలవఱకును గల విశేషంబు లశేషంబుగ నెఱింగిన ననుగూర్చి, నావిజయముంగూర్చి, జంకును, సంశయమును వలదు. నేనేయలిగితినేని వారినిసురలైనను రక్షింపఁజాలరు. మఱియు దేవత లలిగి వారికపాయము వాటిలఁజేయఁదలంచినను, నేవారింపనేర్తు.

ఇట్లాదుర్యోధనుఁడు తనతండ్రితో నాడుచుండ, కర్ణుఁడు ధృతరాష్ట్రుని సరకుసేయక, దుర్యోధనునకుఁ బ్రియంబుదోఁపఁజేయనెంచి, స్వసామర్థ్యముంగూర్చి కావలయు, ధుర్యోధనుం జూచుచు చెప్పఁబూనినాఁడు.

—కర్ణుఁడు—

ప్రభూ, నానేర్చినయస్త్రవిద్యగురునాగ్రహమున నాస్ఫురణం దప్పెననుకొనుచున్నారేకాని మద్గురునారాధించి, యాతనికరుణను మగుడవడయుట మీరెవ్వరు నెఱుంగరు. ఇఁక నిక్కముగ నేనలిగితినేని దేవతలేని ననుగన్నెత్తి చూడఁగలరె! కర్ణుని దూలనాడ బుట్టిన యీగురుగాంగేయాదులు నీకడనె నిలచి చూచుచుండ విజయమ్ము నీకుంగరతలామలకమ్ము సేయుదును. నీకాసంశయమువలదు.

విదు:-(తనలో) విజయుం డాదెసయట: విజయం బీదెసయట! ఎంతయసందర్భము!

—భీష్ముఁడు—

రాధేయా, నీవెక్కడ? అర్జునుండెక్కడ? ఏకవీరాస్త్రమును సర్పముఖశరమును, గలవనిగర్వించుచున్నావేకాని, నరునకు బాసటయైన నారాయణునిచే నయ్యవి వ్రయ్యలయి తునియలై, బూడిపొడియై నేలరాలగలవని యెఱుఁగకున్నావు. పసులంబట్టించునాఁటి యవ్వివ్వచ్చు మచ్చునింతలోననె మరచితే! ఇంతకును సూతసూతివిగదా!

(తనలో) ఈతనినూఁతసేసికొనియేకదా యీసుయోధనుడింతవడి నడచుచున్నాఁడు—ఎట్లైనను దేశారిష్టముమాన్పను, జనక్షయమునుడుపను, జ్ఞాతివర్గమును చేతోమోదమున నుంపను, కౌరవసామ్రాజ్యమున నిప్పుడు తేజితమగుచున్న దౌర్బల్యము వాపను, పాండవసహాయము కౌరవసంపదకుం దోడుసేయను, కురుసమ్రాట్పదమూ

నంగీకరింపక స్వాతంత్ర్యము స్థాపించుకొననెంచి కట్టుఁగట్టియున్న సామంత రాజులనందఱ నడంపను, నేనెన్నియుపాయము లాలోచించి చూచినను, ప్రయోజనము లేకున్నది. పరాక్రమమున శరవిద్యాపాటవమున ఖండనపాండితీ ప్రభావమునం బార్థునకేమాత్రమును ఈకర్ణుఁడు దీసిపోఁడని నేనెఱింగియు, ప్రభుభక్తి తత్పరతచే లోకకళ్యాణ ప్రణాళిక నీతఁడు వరమమున్నాఁడుకదా యని యీతనిఁదనప్రయత్నమునుండి విముఖుంజేయ నేనెంతెంతమాటలాడినను ఈతనిహృత్పటిమ మదెంత కలదోకాని, సుంతయు దలంకకున్నాఁడు. తుద కేమిచూడనయి యున్నదోకద! అయినను ధృతరాష్ట్రిం గదల్చిచూచెదఁగాక!

అని భీష్ముండనుకొని ధృతరాష్ట్రింజూచుచు మరలనందుకొనెను,

భీష్మ:-అంబికేయా, జ్ఞాతులు తమలోఁదాము పొందికతో జీవింప నెంతురేని సంఘీభావంబునం గలుగు సంపదతోఁ జెలంగుదు రట్లు కానిచో పేరుమాసిపోవుదురుసుమా. మఱియు జ్ఞాతులతోఁగలసి సంభాషణయును, సహజీవన సహభోజనాది సత్కారంబులును సవినయ వర్తనంబులును, నిహపరసాధనంబులనికూడ పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. ఇంతదెలియక సమరంబున మీ రర్జును నిర్జింపఁ దలంచుచున్నారు. కానియాతనితోఁబోరి మానప్రాణంబులఁదక్కించుకొనఁ గలవాని నొక్కనినైనంజూపఁగలమే! యుద్ధముసేయఁగోరికదా-వారు కలరు: వీరుకలరు; వారౌదురు వీరౌదురు;-అని మీరూహించుటలు! ఇంతయేల: ధర్మజునే నీలోనికిందెచ్చికొనినచో, నాతఁడే మనకన్నింటికింగాఁగలఁడే! ఇంతయెఱుంగవే!

బాహ్లి:-వైచిత్రవీర్యా, ఇదియంతయుంజూడ, నీసామ్రాజ్యపతన హేతుభూత మొనాఁ దోఁచుచున్నది. ఇపుడీ సుయోధనుపట్టుడిపింపజాలమేని, కురుసంపదయు, శంతనుసామ్రాజ్యగౌరవమును, కరినగర రాజరాజేంద్ర బిరుదమును, నశించిపోవునుగదాయనియెంచి, యీతని నెంతవారించినను, వెనుకకుతగ్గకున్నాఁడు. కానయియున్న కురువంశ వినాశ మంతబలవత్తరమయి యుండనోపు! ఓపినంతవట్టు మనము

చెప్పి చూచియు కురుసంతతిని వినాశమునుండి తొలగింపఁజాలమి, మనకార్యములకైనను మనము కర్తలముకామని స్పష్టపడుచునే యున్నది. ఇఁకనైన మనము విచారము తొలంగియుందుముగాక!

ధృత:-నందనా, నీకు నేనెటులనో, యీబాహ్లీకుండును నట్లేకదా! నీయెడవాత్సల్యముననేకదా యీభీష్ముండింకను నినువీడంజాలక నీకు హితములుగఱపుచున్నాఁడు. నీవలన మన్ననల నందఁదగిన భీష్మ బాహ్లీకులును, నేనునుంగూడ నినుబ్రార్థింపవలసివచ్చుచున్నది. ధర్మజునకుఁ బాలీకున్నమానెఁగాని నీకుఁదోఁచినదియైన నొసంగుము. రాజులిచ్చువారేకాని పుచ్చుకొనువారు కాకపోయినను పాండవుల యీ యడిగికోల్తనమునందే నీచేయిమీఁదగుట సువ్యక్తమగుచుండ లేదా! "జ్ఞాతులకుఁ బాలీక వారినడవులంబట్టించె సుయోధనుం" డనుమాట కలకాల మియ్యిల నిలఁగలదు సుమీ! నీవెందఱకీయలేదు! ఎందఱు నీచేఁ దనియలేదు! మఱియింకను నాలోచనకుఁదావులేదు. తరుణము మించనీయకుము——ఔ ననుము.

మితిలేనియుద్వేగము నందినాఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు; జేవురించినమొగముతో నిలచియున్నాఁడు దుర్యోధనుఁడు; కర్ణునిదెసమొగంబయి అదె, యేమోపలుకు చున్నాఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు.

"కర్ణా, నీ బీరములు కార్యరంగమున కక్కఱకువచ్చునవియే యైనచో, నాఁటిగోగ్రహణఘట్టమున నర్జునుచే నిహతుండు కాకుండ నీతమ్ముని గాపాడుకొనకుందువే! నాఁడు నీకాలు సేతులాడకుండఁ జేసిన వాఁ డొక్కనరుండే! ఇపుడో! ఆతనికిఁదోడుగ నరదంపు మొగల పైనున్న వాఁడాదినారాయణుండు; ముందునడచువాఁడు గదాధారి యగు భీముండు; అంగరక్షకమైవచ్చునది యనుజతనుజవర్గము; నాఁ డొక్కఁడైవచ్చు నర్జును నిర్జింపఁజాలని నీ విపు డిట్లువచ్చువానిని గెల్తుననుట నోరుచేటుకాదే? నీమత్సరపుమాటలు మాసుయోధనుఁడెంతయు నమ్మికొని యింతలుసేయుచున్నాఁడు. ప్రభుభక్తియను

పేర భృత్యుఁడాడుపాటిమాటలచేతనే, మా వంశమునకు మచ్చదెచ్చి నావు. ఔరా! కాలమహిమ! భరతవంశపు బ్రదుకెల్ల తుదకు నీ పాలనా పడియెను! ఇఁక నీ వీరాలాపములు గట్టిపెట్టుము.

గాంగేయాంబికేయుల కటూక్తులచే సంక్షుభితమానసుండై కర్ణుండు భీష్ముంజూచుచు:

కర్ణు:—నాపరాక్రమసహాయము నీకు లేకుండుఁగాక! సమరావని నీవు పడుటఁ జూచినఁగాని నేనాయుధముల ధరియింపను. కార్యదశ నెఱిఁగి నావిక్రమముజూపెదఁగాక—ఇదెయస్త్రసన్యాస మొనర్చుచున్నాను.

అని తనబాణతూణీరమ్ముల నేలఁదిగిచి అచ్చటు వీడిదుర్యోధనమ్ముననెఱవేగమ్మున వెడలెను.

భీష్ముఁడు:-సుయోధనా, కర్ణుండాడినంతయుఁ జేయంగలాఁడు ఇందనుక జరిగినఘట్టములఁ దా జేసినయంత లేసి బాసలలో నే దేని వీటిఁబుచ్చెనే! ఆడినంతయుఁ జేయంగల కర్ణుఁడే యలిగిన నాహవమ్మున బాప మా కౌంతేయుల కెట్లు బ్రదుకనగును!

ఏదియెట్లు కానున్నను, నీవుభృత్యునాతగాఁగొని, పెద్దలను విశ్వసింపక క్షత్రసామాన్యధర్మము ననుసరించి యుద్ధముసేయక మానవు. ఇది నే నెఱుంగుదును.

పౌరుషమున కెట్టి లోపమును రానీయక కర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెఱింగి మెలంగుచున్న వాఁడను నేను; పరాక్రమప్రధానుఁడై, కార్య పరిణామము నూహింపలేక, భృత్యుజనార్హమనుకొని వీరాలాపము లచే నిన్నుద్రేకింపజేయుచున్న వాఁడు రాధేయుఁడు. నీ విభిన్నప్రకృతుల విభేదమునించుకయు నెఱుంగఁజాలకున్నావు. నాసమరవిధానంబు నీవును, ఈ బాహ్లికాదులును ముందెఱుంగఁగలరు. సూతసూతింబోలె వాగ్రణమున నీకుజయుంబు నేజూపంజాలను. ఎదిరిచందంబును జయాపజయంబుల పోడిమియు నెఱింగినవాఁ డెవ్వండును జయలక్ష్మి తన యరచేతనున్నట్లు వలుకంజాలఁడు. ఊరక యలుకయేల? ఇపుడీ వ్యాజమున బాణతూణీరములువీడి, తనకురాఁదగునోటమిఁ దప్పించు

కొనఁజూచు నీకర్ణునిమగఁటిమి మనకు విదితంబయ్యెగఁదా!

బాహ్లి:—(తనలో) అవినీతుండునుకర్ణపక్షపాతియునగునీదుర్యోధనుఁడపఖ్యాను రాగియగు రోగిలాగున స్వవినాశహేతుభూతములగు కర్ణుపలుకులె యమృతోప మానములుగ నెంచి కావలయు నేమోపలుకుటకు మఱలఁ దలపడుచున్నాఁడు.

—దుర్యోధనుఁడు—

పితామహా, తెలిసియో తెలియకయో నీవు తొలినుండియుఁ బాండునందనులె యుద్ధమున గెలువఁగలరని నిశ్చయించుచున్నావు. కాని నేనుమాత్రమునిన్నును, బాహ్లికుని, గురుని, ఇంకందక్కినవారిని, నమ్మి యుద్ధమునకు సిద్ధపడుచున్నాను. జయమువడయుట కీబలం బులు చాలునని నేను తృప్తినొందకపోలేదు. కాని యిపుడీగతి మీ రును మీరునుంగలసి వాగ్వాదంబులఁ బెంచుకొనుటచే నేనొక నిశ్చ యము నొందవలసివచ్చినది.

కర్ణుఁడును, దుస్సనేనుఁడును, రణరంగమున విరోధిసైన్య ములఁ దునుమాడుచుండ, సౌబలుండు మంత్రరక్షణమొనర్చుచుండ నింకను నాకొరులేల? మాతండ్రి రాజ్యపాలనారంభకాలమునాఁటి కంటె, కురుకాలమునాఁటికంటె, శంతనుకాలమునాఁటికంటె, బహు యోజన విస్తీర్ణమగునేలమాకు దక్కఁగలదు. ఇపుడీయుద్ధమువలన జ్ఞాతిచ్ఛేదమగుటయేకాక, వారికి సాయమొనర్పనెంచివచ్చిన రాజు లెల్లరుంగూడ రణమునఁ గూలుటతోనాఁగక, కురుసమ్రాట్పదము నంగీకరింపక, కట్టుకట్టి స్వాతంత్ర్యము నెలకొల్పనెంచిన రాజలోక ముంగూడఁ దెగఁగలదు. కనుక, వారివారి రాష్ట్రములెల్లమముఁ జెందుటను కురుసామ్రాజ్యము ద్విగుణీకృత సామర్థ్యముతోఁ బునః ప్రతిష్ఠితము కాఁగలదు. ఇట్టి మా నిర్ణయము నీతియో, యవినీతియో తుట్టతుదకుఁగాని యెఱుఁకపడదు. ఏదియెట్లున్నను మానిర్ణయమునకు భిన్నముగామాత్రము మేము నడచువారము కాము.

ధృతరాష్ట్రుఁడు-"నాబ్రతుకెంతదుఃఖభాజనమైపోయినది!" అనియనెను

—విదురుఁడు—

వైచిత్రవీర్యా, మనవారు తమలోఁదామే అభిప్రాయభేదము లొంది విరసంపు వచనములచే మనోవైకల్యము నొందుచుండుట మనకు దౌర్బల్యము నాపాదించుటతో నాగక, మన పగఱ కది మార్బల మగుచున్నదని గుర్తింపఁ జాలకున్నారు.

కొడుకునోడంబఱుమనియు, పాండుసుతులకు రాజ్యమున నొకభాగమిమ్మనియు ఒక తెన్నున బాహాటముగా ధృతరాష్ట్రుఁడు చెప్పుచునేయున్నాఁడు. యుద్ధము మహాజనక్షయకారణ మగునజుమాయని కుమారుని దురూహల వారింపఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నాడు. ఒకవంక తనకొడుకులేల గెలుపొందరాదనుఆశనుగూడఁ బొందుచునే యున్నాఁడు. అది కాదందుమేని, మరల, నాంబికేయుండు సంజయుదిక్కు-మొగంబయి- "సంజయా, నిను వీడ్కొలుపుసమయాన అర్జునుం డేమనియెనో తెలిపితివి కావు"-అని సంజయు నడుగనేల?

సంజ:—(తనలో) ఔరా, ఎంతయవివేకి యీతఁడు! ఇంకను "అర్జునుండేమనియె" నని యడుగుచున్నాఁడు!

(ప్రకాశముగా) తన తండ్రిపాలిమ్మని ధర్మజుఁడు కోరినను, ధార్తరాష్ట్రులు లోభమదక్రోధాన్వితులై దర్పమున నీయరేని, తన బాణాగ్నిజ్వాలలను వారలనెల్ల వరుసంబెట్టియె యాహుతిచేసెదనని యర్జునుండు పలికి కడకు నీకుఁబ్రణామంబొనర్చితి నని, నాయెదుట నినునమస్కరించి, ననుఁగౌఁగిలించుకొని, నాకునమూల్యాలంకారాది కమనీయవస్తువులొసంగ, నేనును పాండవులకడను, వాసుదేవు సమ్ముఖమునను, సవినయంబుగ సెలవుగైకొని దేవరకిదియెల్ల విన్నవింప వడివడి వచ్చితిని.

'అర్జునుండేమనియె' నను ప్రశ్నము ధృతరాష్ట్రుముఖమునుండి వెడలిన యంత నాసభనున్నవారందఱును మొగమొగాలఁ జూచుకొనుచు మఱియట నుండనొల్లక యొకరొకరే లేచి వెడలిపోవుచుండిరి. దుర్యోధనునకుఁ దోడొసంగవచ్చిన వారందఱును నసంతుష్టినొందుటయు నాతనియెడ ననాదరము నొందుటకుఁదోడుగ నేవ

నొంది, సభలోనతితడయఁజాలకుండుటయే, సంజయోపన్యాసఫలశ్రుతికావలయు!

'అర్జుననిశ్చయము' సవివరముగ సంజయుండు దెల్పుచున్నంతసేపును దుర్యోధనుఁడు సంజయునెడ ననాదరంబును ఫల్గుణునిపట్లఁ దూష్ణీంభావమును జూపుచు వినుచుండ, ధృతరాష్ట్రుండును టిచ్చవడి కొండొకవడి యూరకుండియుఁ దనకొడుకే జయించునోకోయని తనమనమున ననయము ననుకొనుటను కావలయు మఱల సంజయుంబిలిచి:—

"కౌరవపాండవశిబిరంబుల రెండింటినింగూడ నీవెఱుంగుదువు. వీని తారతమ్యంబులఁగూడ గుర్తించి యున్నావుకదా; ఇందెవరు గెలువగలరో చూతము చెపుమ—"

అని యడిగెనుగదా! ఇందు నిస్సంశయముగ దురాశాపిశాచావేశము దక్క నింకేముండగలదని యూహింపఁగలము! ధృతరాష్ట్రహృదయముఁ బరిశోధింప నీతనిప్రశ్నములందిమిడియున్న భావములకన్న పాఠకుల కింకేమి యాధారము?

—సంజయుఁడు—

(విసుగుఁదలతో) ఆంబికేయా, అది నన్నడుగఁదగినప్రశ్న కాదు. నేనుచూచినది చెప్పితిని. నేనుగ్రహించినది నీకుఁదెల్పితిని. పాండవులు నీసమక్షమునఁ జెప్పుమనినది చెప్పితిని. అంతియేకాని, యుద్ధమున నెవరోర్తురు; ఎవరుగెల్తురు; అనునీప్రశ్నముల కుత్తరము చెప్పువాఁడు మీయయ్య సాత్యవతేయుఁడు. ఆతనిసద్భక్తి నారాధింపుము. ఆతఁడు ప్రత్యక్షంబుకాఁగలఁడు. ఇంతకును నేనక్కడ వడిన మాటలు చెప్పుచున్నంతవడియు, నీవును, నీమానసంబున వారివారి బలంబులనెల్ల లెక్కలువెట్టుచు జోడించుచు బోలించుచు బలాబలంబులనెల్ల సరిచూచుకొనుచునేయున్నావు. ఈమాత్రము దెలియకున్నా ననుకొనుచున్నావా? గాంధారియు మీయయ్యయు నిశ్చయవిదులు; వినీతిరతులు. నీసంశయములఁ బాపసమర్థులు. నాకంతపట్టు పట్టువడదు.

* * *

గాంధారి సభకువచ్చి కూరుచున్నది. వ్యాసమహర్షి యుఁ బ్రత్యక్షమైనాఁడు.

వ్యాసు:-సంజయా, మీామీాప్రసంగవిషయము నాతపోబలంబున నెఱింగితిని. నీవు సమస్తంబు నెఱుంగవలంతివి. రాజడిగినదానికి నీయెఱింగినంతవట్టుఁ దెలియఁజెప్పుము.

సంజయుఁడు:—మహాప్రసాదము—

(ధృతరాష్ట్రి దిక్కు-మొగంబయి) సేనలవాసికేమిగాని జగమ్ములనన్నిఁటిం దనవశముచేసికొని ఆవలనున్న శ్రీకృష్ణునకు సముండగువానిని, సారథియెయగుఁగాక, నిరస్త్రపాణియెయగుఁగాక, మన పక్షమున నొక్క-నింజూపుము-చూతము. ఎంత చెప్పినను మిగిలిపోవు చుండు చరిత్రముగల నావాసుదేవుండు, నరునకుబాసటయై, యాతని సర్వసమరసాధనంబులయందును సూక్ష్మరూపంబునం బ్రవేశించియైన సర్వవిధముల విజయునకే విజయంబు సమకూర్చు; ఇదియెంతయు నిక్క-వము. ఇఁకవారికిఁగల మానవబలం బెంతుమన్న భీమార్జునుల బలముచాలదా మూఁడులోకములఁ బూదిచేయుటకు! వారి యా ధారసర్వస్వమును దైవబలమే. ఇంకొకదానిని వా రపేక్షింపరు. వారికే కాదు. ఎవ్వరికైనను దైవబలమే బలము. అట్టి దైవబలమెట్టిదో దేవుండన నెట్టిఁడో తెలిసికొననెంచెదేని, యదుగు మదె కృష్ణద్వైపాయనుండిందె కలఁడుగదా!

అని సంజయుండూరకుండెను. సాత్యవతేయుండును గొంతతడవు శ్రీకృష్ణుని మహత్వంబును, వాసుదేవశబ్దార్థంబును, మహాపురుషులజీవితములయందలి స్వార్థపరత లోకకళ్యాణ ప్రణాళికగాఁ బరివర్తనమునొందుచందంబును, విద్య-అవిద్యల లక్ష్యలక్షణంబులును గౌరవపాండవ గుణాగుణ విభాగంబును ధృతరాష్ట్రునకెరుకపఱచి, తుట్టతుదకు సుయోధనునుపలక్షించి,—"కుమారా, మనకీసంజయుండు పరమాప్తుండు. సమ్యగ్జ్ఞానముగల యీసంజయునుపదేశంబుచొప్పున శ్రీకృష్ణునివలఁగుఁ జొచ్చెదేని నీకిహమున సంపల్లాభంబును, బరమునసుగతియు సమగతిం జానొందఁగలవు" అనియనెను.

—సుయోధనుఁడు—

పాపమా కృష్ణుఁడు జగములనన్నిటిం దిగమ్రింగఁ జాలువాఁడె యగుఁగాక! సృష్టినంతయు రక్షింప దక్షుండెయగుఁగాక! అతఁడర్జునుని చెలిమికాఁడని చెవులారవినుచుండియు, మనసార నెఱింగియు, నా కొక ప్రమాదము ప్రభవించునో కా యను శంకామాత్రమునఁ గృష్ణు నాశ్రయింతు ననుమాట వట్టిమాట! నా కీజడిపింపులేల?

—గాంధారి—

నాయనా, లోకము మనలను గర్వులనియు, నసత్యవాదులనియు సాధుబాధకులనియు నిందించుచు, బుగ్రవ్వదిట్టుచుండ మనకాయువును, శ్రీవిభవంబును దొలంగును. స్వజనంబులెడ వెట్టుదురు. నిష్కంటకమగు నీచంద్రవంశమ్మున, నీవెట్లుబుట్టితివిరా! ఆర్జవశీలురగు నీతాతలనాటి యీసామ్రాజ్యము నేలగోలుపోయెదురా! పూరుని కాలము నుండియు లేని యీమాత్సర్యము నీకెట్టులబ్బెనురా? మీకును పాండుతనూజులకును సమాన విద్యాశిక్షలే ప్రసాదింపఁబడినను, వివేకాదిసద్గుణములును సమయజ్ఞతయు వారికలవడ, అవివేకమును, అసమయకార్యచింతయు, అనుచితకార్యదీక్షయు నీకెట్టులలవడెనురా, తండ్రీ! శిక్షనొసంగిన గురుజనంబును, ప్రసాదించినవిద్యయు, ధార్తరాష్ట్రులకును బాండవేయులకును సమానమె యయ్యును, మింటినుండి పడియెడు వర్షబిందువు శుక్తియందును, తప్తతైలమందును, నొక్కటియె యయ్యును, భిన్నభిన్న పరిణామములు చెందినట్టు లయ్యెను గద! శిక్షితుల సహజశక్తుల నభివృద్ధిపఱచి వారి నైసర్గిక గుణములం బలపఱచి, వెలికిదీయుశక్తిగల విద్య ధార్తరాష్ట్రులయెడ నిట్లు ప్రమాదకరమును, బాండవులయెడ సంస్తుత్యమానమును అయ్యెనే! ద్రోణాచార్యుని శరవిద్యాశిక్షయును, బలరాముని గదాపాండితీశిక్షయు మనవినాశమునకే యయ్యెనా? ఎవరిమనోవాసనల ననుసరించి వారి కాయావిద్యలయ్యాయిశక్తుల నిచ్చినవి; కాని నీకుఁ గర్ణుని మంత్రాంగమును వారికిఁ గృష్ణుని మంత్రరక్షణయు లేకుండినచో నింతయలమట కలుగకుండునోటు! ఇపుడీయనిమొన నిలవలంచినవారికిఁగల ప్రత్యేక ప్రత్యేకస్వలాభచింత లవెట్టివైనను, మన భరతవంశము నిర్మూలనమగుటయు, భారతభూమి నిర్వీర్యమును నిస్తేజమును నగుటయు, ధార్తరాష్ట్రుల కపకీర్తి

యుఁ బాండవేయులకుఁ గీర్తియుఁ గల్గుటయే పర్యవసానముగఁ దోఁచుచున్నది. నాయనా, వారిపై నీకెంతమాత్సర్య మున్నను, నీపయి రానయియున్న ముప్పు చొప్పు నూహించియైన నొకింత నీ పట్టుదుపఁజాలవా? జనులందఱు నైకకంఠ్యముగ 'వలదు వల' దన్న కార్యముమాత్ర మెన్నంటికిని సఫలతఁ జెందనేరదుసుమా! జనబాహుళ్యపుటూహయే భగవన్నియామకముగ గుర్తింపుము.

*　　*　　*　　*

దుర్యోధనుఁడు తల్లిమాటలకు గంటువెట్టుకొనిన మార్గమున మార్వ్వలుకకుండెను.

*　　*　　*　　*

—వ్యాసుఁడు—

ఆంబికేయా, నీవుచెప్పఁదగినంతవట్టు నీ సుతునకుఁజెప్పియే యుందువు. గాంధారియుఁ దనకుఁ జేతనైనంతదూరము వాయోడక చెప్పిచూచినది. సంజయుం డును బ్రయత్నలోపముఁ జేసియుండఁడు. ఇఁక కార్యదశననుసరించియే దుర్యో ధనుఁడు తనకార్యక్రమము నడిపించుకొనఁగలఁడు.

*　　*　　*

ఈవరకే యేర్పడియున్నకార్యదశనే జను లనుసరింపగలరుగాని దానిని మా న్పను, మార్పను, మానవులకలవికానిపని: కావున నీ వింక చింతం దక్కియుండుము. వాసుదేవునందు నీచిత్తంబు బొత్తునేసికొనుము. తరణోపాయంబుజూచుకొనుము."

*　　*　　*　　*

వ్యాసుం డతర్హితుండయ్యెను.

గాంధారియుఁ దనయభ్యంతరమందిరమునకేగినది.

సంజయుండును దక్కటివారును దమతమనెలవులకుంజనిరి.

ఉపసంహారము

ప్రభువనదగినవాఁడో, రాజకుటుంబములోనివాఁడో, జగమున బలుపలుకుబడిగలాఁడో క్లిష్టతరకార్యములు పొత్తుపఱుప బంపబడినచో నాతని రాయబారియనుచున్నారు. వార్త చెప్పవచ్చువాతని దూతయనుచున్నారు. సంజయా, ఇందనుక నీవొనర్చినది దౌత్యమా? రాయబారమా? పాండవులు వనవాసాయాసమునిస్తరించి అభ్యుదయమునొంది యుపప్లావ్యముఁజేరియుంట, ద్రుపదపురోహితుముఖమున నెఱిఁగిన ధృతరాష్ట్రుండనుప దూతవై, నీవు పాండవులం జూడనేగినావు.

—నెయ్యము వాటించి కడుదియ్యమెసఁగఁ బాండవుల యలుకదీఱునట్టుల, యమనందనుఁడు కయ్యమనుతలఁపే మనమున మానునటుల శాంతిప్రకారంబునఁ గార్యంబునడిపి యొక్కటియైమనుట యొడఁగూర్చి, రమ్ము—

అని చెప్పికదా నిను ధృతరాష్ట్రుండనిపినాఁడు. ఆతనిపలుకులఁ బాండవులకేమేని యిత్తుననుటయే లేదు. కాని కూడి మనునట్లు సేయుమని నినుగోరకపోలేదు. పాండవులిచ్చగించి, కరిపురింజేరిరేని వారికింత యోగిరమిడఁ దలంచి నాఁడాంబికేయుండు. అదినీవు చక్కఁగ గుర్తించినవాఁడవగుటచే ధర్మజుందర్శించినంతనే "నీవును, అనుజులును ద్రోవదియును బుత్రచయంబు నున్న యోగక్షేమంబున తెఱఁగారయ సస్నేహంబున మీయయ్య నను బుత్తెంచెను"అనియంటివి. అదివిని ధార్తరాష్ట్రిలక్షేమము నరయునెపంబున నెఱపిన ధర్మజుధోరణి నడచి నడచి, తుదకు 'ఇంద్రప్రస్థంబో, వెఱొకపట్టణంబో మాకిచ్చి మనుచుటుచితముకాదా!' యని యనువఱకును బెరిఁగినది. అట్లగుటఁ బాండవులయోగక్షేమముల నరయవచ్చిన దూతుండవగు నోసంజయా, నీముఖమున ధర్మజుఁడే తనకొకటియో, అయిదో పట్టణములో, గ్రామములో, యిమ్మని రాయబారము నడపినాఁడు. కావున కౌరవదూతవయిననీవు, పాండవరాయబారిగ మారినావు! ధార్తరాష్ట్రిల సేమమడిగి తెలిసికొనుఘట్టముననే ధర్మజునోట నెన్నియో యెత్తిపొడుపులు పుట్టుటనేకద కురువీరులలావులు దెలు

పుటకు నీకు వలసెను! ఆప్రసంగమట్లు బహుముఖముల నడచినడచి తుదకు, తమయయ్యాపాలు తారు పడయనినాఁ డెల్లని ధర్మజుఁడు యుద్ధముసేయక మానండని నీకుఁదోఁపఁజేయుటను ఆంబికేయుని పలుకుబడి నెల్లని సమరముకాకుండు తెలిం గేర్పడవలయుగదా యనియెంచి, "కందమూలములం దినుచు, నాటవిక జీవనమొండె భిక్షాటనమొండె శాంతస్వభావులకుందగు" ననియు, "రక్తఁపుఁగూడు తగ" దనియు పాండవాగ్రజునకు బోధించిచూచితివి. నీవు బ్రాహ్మణ ధర్మము నూతగాఁగొని, నృపధర్మము నవరింపఁబోవుచున్నావే యని ధర్మజుఁడు కృష్ణపురస్సరణముగోరుట, నాతఁ డాప్రసంగమున బ్రసక్తిఁగొని ధర్మజుచే నుపపాదింపఁబడిన సన్నద్ధయుద్ధవిధి సిద్ధపఱచి నాఁడు. కృష్ణుం డాధర్మజుపక్షము వహింపకపోయినను, ధర్మజుసైర ణయే విసువుచెందుటను, ఆతఁడు క్షాత్రధర్మ మవలంబింప నంసిద్ధుం డగుటను, తమయయ్యా పా లెల్లని వడయ నిశ్చయించుకొనుటను, యమనందనుఁ డనుజ తనుజయుతుండయి సమరము సేయక మానం డని నీవును నెఱుంగుదువు. "మీ సంపదారాజ్యంబుల నధర్మంబుగ గైకొనియుంట చెడఁదలంచిరేని, వారే చెడుదురు: అంతియకాని, యుద్ధము జనక్షయకార్యమగుటను, మీరుమాత్రము యుద్ధము నకు గడంగవల" దని ధర్మజునితో ననుటకు నీ వేమాత్రమును సంశయింపలేదు. ఇంతకును దూత కేమిసిగ్గు! అనంతరము ధర్మ జాదుల పలుకులు విని సమరముసేయ మానరని నీ వెఱింగి, పాం డవుల వీరాలాపములకు వన్నెవెట్టియు, వారి సన్నాహంబులకు మఱింత మెఱుంగువెట్టియు, ధృతరాష్ట్రు సమ్ముఖమ్మునఁ బలికి, పాండవులకు వారిభాగమో, అయిదూళులపట్టో, యెట్టఁలేని యొ సంగకున్న దోసంగు పొసంగక తప్పదని యెంతదూరము పొరలవలె నంతదూరమును బొరలిచూచినావు. నిజపుత్ర విజయేచ్ఛ యొక వంకను, భీమువలని భయ మొకప్రక్కను, తన్ను బాధించుచుండ

నొకతెన్నునఁ బోఁజాలక, తనదెసఁ దోసంబు లేకునికియె లోకులకుఁ దెలియఁ బ్రకటించుటయు, మానసమున గుటిలంపు టూహాలు ప్రభవిల్లఁ దావిచ్చుటయు, నను నీ రెండును దన ప్రవర్తనకుఁ బ్రధాన చిహ్నములై యుండఁ దన ముదిమికతమున, నందను నదుమంజాలక మిన్నకున్న వైచిత్ర్యవీర్యునకును, స్వపక్షవీరులపై నాధారపడి, పాండవుల భండనమునఁ బరిమార్పఁగలనని గర్వించియున్న సుయోధనునకును, పాండవేయుల స్వబలమును, సాయము సేయ నెంచి వచ్చిన వారిలావును దెలిపి, వారి నెల్ల నిర్జించుట కౌరవుల కలవి కాని పని యని స్థిరీకరింపదలంచియే కదా,—గంగాసుతుండు శిఖండిపాలనియు, గుంభసంభవుండు ధృష్టద్యుమ్న పాలనియు—నిట్లు పాళ్లఁబగలఁ దీర్చికొనఁ దరుణముకొఱకు వేచియున్న ప్రతిపక్షుల పేర్వేరువరుసను నీవే యుర్జీలువైచి యెవరి నెవ రెదుర్కొనంగలారో, యెంచియెంచి చూపించినావు. నీవిపు డీకురుసభ నాడినమాటలలో నన్నియును పాండవులపలుకులే కానక్కఱలేదని, పాండుసుతుల సంకల్పముల ఛాయలయియుండిన జాలునని యనుకొంటివి. పాండవుల బలంబులును వారి సమరసన్నాహములును దెలియఁజేసినచో, ధార్తరాష్ట్రులలపాండు భూపాలుపుత్రతతి కేమేని యొసంగుదురేమో యని భ్రమించితివి. భీమార్జునాదుల దోస్సామర్థ్యములు వినుచున్నంత సేపును. వారివలని భయమును, తనకొడుకుల వీర్యాతిరేకములు వినుచున్నంత కాలమును దనకొడుకులకే జయముకలుగఁ గలదనియుఁ దలంచుచు, ఎత్తువారి చేతిబిడ్డయయి ప్రవర్తించుచుండిన వాఁడగుట ధృతరాష్ట్రుం డేమియు నీయఁజాలకున్నాఁడనికూడ గ్రహించితివి; కాని, శత్రుజనుల వీర్యాతిరేకములు నీవలనవినుటచే, దుర్యోధనున కీవఱకే పాండవుల యెడఁగల యీసునకుఁదోడిపుడు నీయెడంగూడ రోసముజనించుటను మఱియాతనివలనంగూడ కార్యము పొత్తువడినది కాదని నీవు పోల్చుకొంటివా ? శత్రుజనముల బలముల నుగ్గడించి, తన్మూలమున

నీవు దుర్యోధనుని భయపెట్టి కార్యముపొత్తువడఁజేయఁ దలంచు టనే యియ్యది భగ్నమయ్యెనని పోల్చికొంటివా? కాకుండిన మూర్ఖుండగుటను దుర్యోధనుఁడు మేల్కొదుల నూకొనఁడయ్యె నని యందువేమో గాని, నీపలుకులంగల శత్రుజనపరాక్రమోద్ఘాటన మాతని యలుకను మఱింత రేపెట్టినదని చెప్పకతప్పదు.

ఇట్లు ప్రసంగింపవలదనియేకద అలనాఁడాబలరాముం డుప పాదించెను! అది యెవరుమాత్రము పాటించిరి! తానుగాబయల్పడు నలవాటులేని కృష్ణుఁడు, తనయన్నకదా యని ఆనాఁడు బలరాముని పలుకులకప్పటి కెదురాడక మిన్నకుండెను. మాటదురుసరియగు సాత్యకియు నుద్రేకముఁజూపినాఁడు. కరినగరసామ్రాజ్యబిరుదము మాపనో, తానిదివరకే గోల్పోయిన ఉత్తరపాంచాలము నెట్లేని మగుడ బడయ నిదియెయెదననియెంచియో, కాని ద్రుపదుండు బల రాముపలుకుల నవలఁద్రోసి తనపురోహితుమూలమునఁ దొలిరాయ బార మనుపుటతోడన బరుసములాడు బీజముల వెదఁ జల్లినాఁడు.

అర్జునునెడఁ దనకుఁగల మాత్సర్యముందీర్చుకొనఁ గర్ణుం డీవలను, యాదవపరిరక్షణమును యాదవోద్ధరణమును అను కారణ మున లోకకళ్యాణమొనర్చు పట్టుదలగల కృష్ణుం డావలను, బనిసేయు కున్న బాండుసుతులకు ధార్తరాష్ట్రులేదేని కొంతభాగం బొసంగు టయు, ధార్తరాష్ట్రులయెడ నపవాదము పొసంగమియు జరిగియుం డును. కానికార్యదశననుసరించియే కావలయుఁ బరిస్థితులన్నియు నట్టి విషమపరిణామము నొందుచున్నవి.

*　　*　　*　　*　　*

పాపము కౌరవదూతయై తమయోగక్షేమము నరయవచ్చిన సంజయుని దనరాయబారిగ మార్చుకొని ధర్మజుం డాతనిముఖమున తమయయ్యసగముకాకున్న నుఇంద్రప్రస్థమొండె వేరొకపట్టణమొండె అయిదుగురకు నెదూళులొండె యీకున్న యుద్ధముసిద్ధమని యిపుడు

దనకడష్టటివార్త నంపినపిదప దా నిం కేమి సేయనున్నాఁడో చూడవలసి యున్నది. కురుసభం బ్రభవించినవి కాంచినాము. ఇపు డుపప్లావ్యము నకు బోతిమేని ధర్మజుని ముందుచేత లేక చూతుము.

సంజయుపలుకులఁ గృష్ణుఁడు పురస్కరించుకొని:

'పాండవేయులం బ్రార్థించి కురుసభ కేనైన బోయి కౌరవులకు బుద్ధిగాఁ జెప్పెదను–రాజ్యంబుపాలు సేయకున్న మృత్యుముఖంబునం బడుదు—రని ధార్తరాష్ట్రులకుఁ దెలియఁజెప్పుదు' నని యనియే యున్నాఁడుగదా!

కృష్ణుని యీపలుకుల నూతగాఁగొన ధర్మజుం డేలమానును?

ద్రుపదపురోహితుఁడొనర్చినదికూడ దౌత్యమో, రాయబారమోకాని, ఆతఁడు కురుసభనొనర్చిన న్యాయనిష్ఠురయుతమైన యుపన్యాసమువలన కురుసభనున్న వారిమనసులునొచ్చుటేయయి నది కాని, కార్యముమాత్రము సౌమ్యమున నొకతోవకువచ్చినది కాదు. ద్రుపదపురోహితుముఖమునవార్త వచ్చినదికదాయని సంజయు ముఖమున ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవేయుల సేమ మరయు నెపమున దౌత్యమొనర్పజేసెను. కాని, పాండవ్యులకు తన్మూలమున జీవనసౌక ర్యములైననేర్పడమి, ధర్మజాదులు వేగిరంపడి యుద్ధమునకే నడుములు బిగియించక, సమరసన్నాహములుమానక, మఱియొకతూరి ఉచిత మగుతెఱంగున రాయబారమునడపజూచుట పాండవుల శాంతశూర తకు అనుగుణమేకద!

ఇఁక ముం దేమగునో చూచెదముగాక!

(మొదటిభాగము సంపూర్ణము)